eleştirel medya çalışmaları

EDİTÖR DOÇ. DR.
MELTEM BOSTANCI

ANTAKYA KİTAPLAR

MAKALELER

Prof. Dr. Suat Gezgin
Sosyo-Kültürel Bağlamda İletişimde Bilgi Kullanımına Eleştirel Bakış

Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu
Tirşe Erbaysal Filibeli
Barış Söylemi Versus Nefret Söylemi: Cumhuriyet Gazetesi'nin Charlie Hebdo Seckisi ve Sonrası

Prof. Dr. Murat Özgen
İletişime Bireysel, Toplumsal ve Yönetsel Bağlamda Bakmak: Olgular, Olaylar ve Örnekler

Prof. Dr. Güliz Uluç
Araş. Gör. Bilal Süslü
Örnek Kararlarla Avrupa Birliği ve Türk Rekabet Hukukunda Medyada Rekabet İhlalleri ve Hakim Durumun Kötüye Kullanılması

Prof. Dr. Emine Yavaşgel
Yeni Küresel Düzenin Tarihsel Perspektifinde Uluslararası Medyada Konsantrasyon

Doç. Dr. Meltem Bostancı
Araş. Gör. Yeşim Akmeraner
Neoliberal Politikaların Tahribata Uğrattığı İletişim Arenasını Doğru Analiz Edebilmenin Yolu: Eleştirel Medya Okuryazarlığı

Doç. Dr. Meltem Bostancı
Twitter ve Youtube'a Erişim Yasağının Ülke İtibarı Açısından Değerlendirilmesi (Fransız Basınında Çıkan Haberler) Üzerine Bir İnceleme

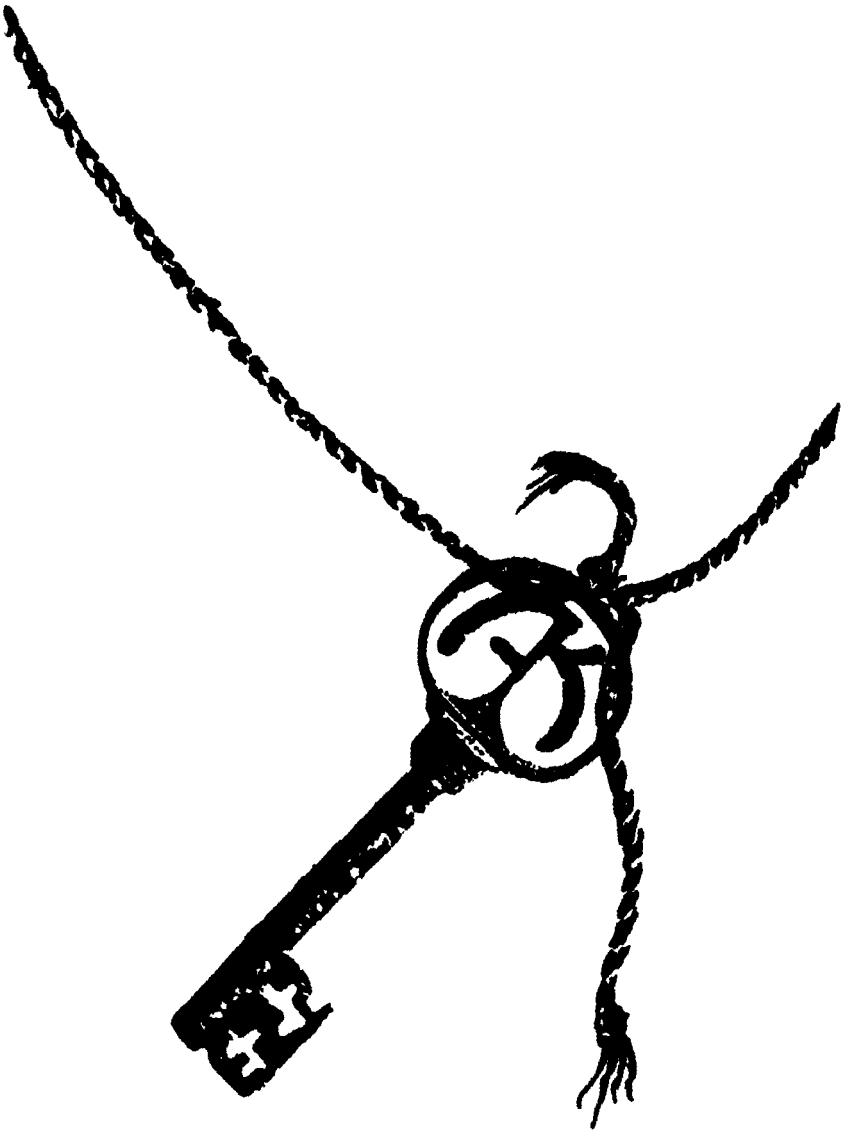
Doç. Dr. Zeliha Hepkon
Küreselleşme ve İletişim: Süreklilikler ve Kırılmalar

Doç. Dr. A. Fulya Şen
Eleştirel Medya Çalışmalarında Kültürel Çalışmalar Perspektifi: Medya, İdeoloji ve Temsil

Yrd. Doç. Dr. Serpil Karlıdağ
Türk Basınında Sunulan HES Haberlerinin Frankfurt Okulu Bağlamında İncelenmesi

Gazeteci A. Cevdet Aşkın
Dezenformasyonun Küreselleşmesi: Bir Örnek Olarak Batı Basınında NATO'nun Kosova Harekatı

Dilek Tarhan
Suriye İç Savaşında Yaşanan Olayların Eleştirel Söylem Analizi Yöntemi İle İncelenmesi: CNN Türk ve CNN International Haber Kanallarının Karşılaştırmalı Analizi

EDİTÖR:
DOÇ. DR. MELTEM BOSTANCI

ELEŞTİREL MEDYA ÇALIŞMALARI

MEDYA-İLETİŞİM DİZİSİ

Kültür
Kapısını

Açar.

Anahtar Kitaplar Yayınevi
Çatalçeşme Sokak No: 46 Kat: 2 34110 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 526 89 17
bilgi@anahtarkitaplar.com www.anahtarkitaplar.com

ELEŞTİREL MEDYA ÇALIŞMALARI
DOÇ. DR. MELTEM BOSTANCI

Yayın Hakları
© Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2016

Kapak Tasarımı
Uğur Alparslan

Birinci Basım
Mart 2016

ISBN 978-605-9989-05-3

Sertifika No: 10763

Baskı ve Cilt
Zoran Yayıncılık Matbaa San ve Dış Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Kale İş Merkezi No: 203
Topkapı-Fatih / İstanbul
Tel: 0212 674 04 00
e-mail: zoranyayinlari@hotmail.com
Matbaacı Sertifika No: 26327

Anahtar Kitaplar Yayınevi
E Yayınları Tic. Ltd. Şti.'nin tescilli markasıdır.

EDİTÖR:

DOÇ. DR. MELTEM BOSTANCI

ELEŞTİREL MEDYA ÇALIŞMALARI

ATAKAN KİTAPLAR

DOÇ. DR. MELTEM BOSTANCI İstanbul'da doğdu. 1996 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Fransızca Öğretmenliği bölümünü bitirdi. Yüksek lisans ve doktorasını İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda tamamladı. Prof. Dr. Toktamış Ateş'in danışmanlığında ***"Soğuk Savaş Sonrası Değişen Dünya Koşulları ve Yeni Uluslararası Konjonktürde ABD'nin Yeri"*** başlıklı doktora teziyle 2005'de bilim doktoru oldu. 2007 yılında Yrd. Doç. kadrosuna atanan Bostancı, 2012 yılında ise, üniversite Doçenti unvan ve yetkisi aldı. Doç. Dr. Meltem Bostancı, 1995-2001 yılları arasında Nokta Dergisi'nde muhabir ve daha sonra da Dış Haberler Editörlüğü yaptı, bu sürede çok sayıda haber, araştırma ve analiz yazıları hazırladı ve çeşitli gazete ve internet sitelerinde yayınlandı. Uluslararası iletişim, güncel dış politika sorunları, Türk dış politikası, eleştirel medya çalışmaları, iletişimin ekonomi-politiği konularında lisans ve lisansüstü düzeyde dersler vermektedir. Yayımlanmış çok sayıda makalesinin yanı sıra, ***"Kamu Diplomasisinde Medyanın Rolü ve Önemi"*** isimli kitabı ve ***"Uluslararası İletişimin Ekonomi Politiği-İletişim Politikalarında Küreselleşme"*** isimli editörlüğünü yaptığı bir derleme çalışması vardır. Doç. Dr. Meltem Bostancı, halen İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır, aynı zamanda çeşitli kurumlarda da misafir öğretim üyesi olarak dersler vermiştir.

İÇİNDEKİLER

Çalışmada yer alan yazılar öncelikle unvan,
ardından soyadına göre alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır.

KİTAP HAKKINDA 9

SOSYO-KÜLTÜREL BAĞLAMDA İLETİŞİMDE BİLGİ KULLANIMINA ELEŞTİREL BAKIŞ / Prof. Dr. Suat Gezgin- İstanbul Üniversitesi 15

BARIŞ SÖYLEMİ VERSUS NEFRET SÖYLEMİ: CUMHURİYET GAZETESİ'NİN *CHARLIE HEBDO* SEÇKİSİ VE SONRASI
Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu-Tirşe Erbaysal Filibeli
Galatasaray Üniversitesi 33

İLETİŞİME BİREYSEL, TOPLUMSAL VE YÖNETSEL BAĞLAMDA BAKMAK: OLGULAR, OLAYLAR VE ÖRNEKLER
Prof. Dr. Murat Özgen-İstanbul Üniversitesi 80

ÖRNEK KARARLARLA AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRK REKABET HUKUKUNDA MEDYADA REKABET İHLALLERİ VE HAKİM DURUMUN KÖTÜYE KULLANILMASI
Prof. Dr. Güliz Uluç-Araş. Gör. Bilal Süslü-Ege Üniversitesi 101

YENİ KÜRESEL DÜZENİN TARİHSEL PERSPEKTİFİNDE ULUSLARARASI MEDYADA KONSANTRASYON
Prof. Dr. Emine Yavaşgel-İstanbul Üniversitesi 139

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN TAHRİBATA UĞRATTIĞI İLETİŞİM ARENASINI DOĞRU ANALİZ EDEBİLMENİN YOLU: ELEŞTİREL MEDYA OKURYAZARLIĞI
Doç. Dr. Meltem Bostancı-Araş. Gör. Yeşim Akıneraner
İstanbul Üniversitesi 168

TWİTTER VE YOUTUBE'A ERİŞİM YASAĞININ ÜLKE İTİBARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ (FRANSIZ BASININDA ÇIKAN HABERLER ÜZERİNE BİR İNCELEME)
Doç. Dr. Meltem Bostancı-İstanbul Üniversitesi 187

KÜRESELLEŞME VE İLETİŞİM: SÜREKLİLİKLER VE KIRILMALAR
Doç. Dr. Zeliha Hepkon- İstanbul Ticaret Üniversitesi..... 205

ELEŞTİREL MEDYA ÇALIŞMALARINDA KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR PERSPEKTİFİ: MEDYA, İDEOLOJİ VE TEMSİL
Doç. Dr. A. Fulya Şen-Fırat Üniversitesi 219

TÜRK BASININDA SUNULAN HES HABERLERİNİN FRANKFURT OKULU BAĞLAMINDA İNCELENMESİ
Yrd. Doç. Dr. Serpil Karlıdağ-Başkent Üniversitesi 236

DEZENFORMASYONUN KÜRESELLEŞMESİ: BİR ÖRNEK OLARAK BATI BASININDA NATO'NUN KOSOVA HAREKATI
A. Cevdet Aşkın-Gazeteci..... 261

SURİYE İÇ SAVAŞINDA YAŞANAN OLAYLARIN ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ: CNN TÜRK VE CNN INTERNATİONAL HABER KANALLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ
Dilek Tarhan- İstanbul Üniversitesi 309

KİTAP HAKKINDA

Medya alanı, özellikle 1980'li yıllarla beraber, ulusal ve uluslararası platformda yaşanan gelişmelerin etkisiyle ama daha da ötesinde küreselleşme olgusunun itici gücüyle, ciddi anlamda bir değişim ve dönüşüm sürecine girdi ve bu durum, günümüzde de tüm olumsuz unsurlarıyla medya ortamını tahrip edip, başkalaştırmaya devam ediyor. Medya arenasında görülen bu başkalaşmaya, kuralsızlığa, toplumda yarattığı tahribata, ayrışmaya ve gerçeklikten yoksun olan yapısına bakıldığında, medyanın kitlelere "enformasyon" adı altında aktardığı iletileri, olduğu gibi almak yerine, sorgulayıcı, eleştirel bir perspektifte okumalar yapmanın gerekliliği, artık bir zorunluluk olarak karşımıza çıkıyor. İşte tüm bu nedenlerle elinizdeki kitabın adı ***Eleştirel Medya Çalışmaları*** olarak belirlendi. Çünkü bu kitapta yer alan makaleler, medya alanında yaşananları, eleştirel bir perspektifte görmeye çalışan, analizlerini bu doğrultuda ortaya koyan akademisyenler ve iletişim alanında çalışma yapanlar tarafından kaleme alındı. Bu kitapta eseri olan her bir yazar, var olan durumu tespit etmekle yetinmeyip, ardında yatan gerçeği sorgulamaya çalıştı. Çünkü hepimizin bildiği gibi medya alanı, geniş kitleleri etkisi altına alabilen bir büyüye sahip... Ve bu büyü sayesinde kitleler neyi neden izlediklerinin farkına bile varmadan, bu büyülü atmosfer tarafından kuşatılmış durumdalar. ***Eleştirel Medya Çalışmaları*** adlı bu eseri, bu büyünün etkisinde kalmadan, yarattığı tahribatı ve bu tahribatın toplumsal etkilerini anlamaya ve açıklamaya çalışmanın bir ürünü olarak değerlendirmek mümkün...

Çalışmada yer alan ilk makale Prof. Dr. Suat Gezgin'in kaleme aldığı ***"Sosyo-Kültürel Bağlamda İletişimde Bilgi Kullanımına Eleştirel Bakış"*** başlığını taşımaktadır. Bu çalışma, teknolojik açıdan her geçen gün değişen medya kanallarının alıcı ve kaynak arasındaki değişimden kaynaklı bilgi farklılaşmalarına eleştirel bir bakış açısı getirmeyi hedeflemektedir. Çalışmada, gazetecilik mesleğinin dışından herkesin bilgi paylaşımında bulunmasına imkân sağlayan medyada, medya etiği bilgisinden uzak kesimin paylaşımlarının güvenilirliği konusu tartışılmıştır. Bu bağlamda kamu denetimi konusuna da değinilmiştir.

İkinci makale, Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu ve Tirşe Erbaysal Filibeli tarafından kaleme alınan ***"Barış Söylemi Versus Nefret Söylemi: Cumhuriyet Gazetesi'nin Charlie Hebdo Seçkisi ve Sonrası"*** başlığını taşıyor. Bu çalışmada, Paris'te gerçekleşen *Charlie Hebdo* saldırısının ardından, derginin çıkarmış olduğu ilk sayıda yayımlanan karikatürlerden bir seçkiyi 14 Ocak 2015 tarihinde yayımlayan Cumhuriyet Gazetesi ve 15 Ocak tarihinde yayımlanan gazetelerde bu olayın ve *Charlie Hebdo*'ya ilişkin haberlerin yer alma biçimleri, barış söylemi ve nefret söylemi ekseninde, eleştirel söylem analizi yöntemi çerçevesinde incelenmiştir. Yapılan analizler ışığında ise barış söylemi, nefret söylemi ve ifade özgürlüğü arasındaki sınırlar tartışılmış ve barış söyleminin kullanılmasına yönelik fikirler üretilmeye çalışılmıştır.

Prof. Dr. Murat Özgen tarafından kaleme alınan üçüncü makale ise, ***"İletişime Bireysel, Toplumsal ve Yönetsel Bağlamda Bakmak: Olgular, Olaylar ve Örnekler"*** başlığını taşımaktadır. Makalede bireysel, toplumsal ve yönetsel bağlamda iletişim olgusunun çeşitli boyutlarla tarihsel süreç de dikkate alınarak örneklerle irdelendiği görülmektedir. Geniş bir tarihsel perspektife sahip olmasının yanı sıra makale, dikkat çeken ve önemli olayları iletişim, birey ve toplumsal yapı açısından değerlendirmektedir. Verilen örnekler dikkat çekici ve kendi içinde birbirini tamamlayan bir tutarlılık içindedir. Çalışma ayrıca, başlangıçtan günümüze kadar geçen süreci, iletişim araçlarının değişkenliği, buna karşın niteliği açısından aynı olduğu görüşünden hareketle, örnekler üzerinden somutlar biçimde kaleme alınmıştır.

Dördüncü makale ise, Prof. Dr. Güliz Uluç ve Araş. Gör. Bilal Süslü tarafından kaleme alınmıştır ve ***"Örnek Kararlarla Avrupa Birliği ve Türk Rekabet Hukukunda Medyada Rekabet İhlalleri ve Hakim Durumun Kötüye Kullanılması"*** başlığını taşımaktadır. Medya alanında serbest rekabet koşullarının oluşması ve çoğulculuğun sağlanması, ifade özgürlüğü ve modern demokratik süreçlerin işleyişi açısından yaşamsal öneme sahiptir. Bu bağlamda medya ile ilgili özel yasalarda yer alan konuya ilişkin kuralların yanı sıra rekabet hukuku uygulamaları, hem sayısal ve içeriksel çoğulculuk bağlamında kamu yararına hem de rekabetin korunması amaçlarına hizmet etmektedir. Bu anlamda Rekabet Kurulu gibi kurulların medya piyasasını denetimi altına alarak, rekabeti bozan, çoğulculuğu engelleyen veya kısıtlayan davranışlara yaptırım uygulaması ciddi önem taşımaktadır. Bu makalede Rekabet Kurulu'nun önemi ve medyada rekabet ihlalleri konusu detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

Bir sonraki makale ***"Yeni Küresel Düzenin Tarihsel Perspektifinde Uluslararası Medyada Konsantrasyon"*** başlığını taşımaktadır ve Prof. Dr. Emine Yavaşgel tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, küresel perspektifte ortaya çıkan değişimler, medyada konsantrasyon olgusu üzerinden incelenmiştir ve çalışmada betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Yeni küresel düzendeki tüm tartışmalara, bilgi toplumuna dönüşüm endeksinin ancak yanıt oluşturabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Altıncı makale Doç. Dr. Meltem Bostancı ve Araş. Gör. Yeşim Akmeraner tarafından kaleme alman ***"Neoliberal Politikaların Tahribata Uğrattığı İletişim Arenasını Doğru Analiz Edebilmenin Yolu: Eleştirel Medya Okuryazarlığı"*** başlıklı makaledir. Bilindiği gibi neoliberal biçimde yeniden yapılandırma, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de iletişim arenasını köklü bir biçimde dönüşüme uğratmıştır. ABD ve Avrupa ülkelerinde başlayan bu dalga tüm dünyaya yayılarak bir yandan küresel bir medya sistemi oluşturmuş, diğer yandan ise, medyanın ürettiği içerik 'eleştirel düşünme' karşısında tektipleşerek eleştirel medya okuryazarlığının gelişimini geriletmiştir. Neoliberal politikaların dünyada ve Türkiye'de medya ortamını kontrolü altına aldığı somut bir gerçektir. Bu çalışmada da, söz konusu durumun olumsuz sonuçlarından etkilenmemek ve bir farkındalık oluşturabilmek adına, bilinçli ve sorgulayıcı bir perspektifte medya okumaları yapmanın önemine değinilmiştir.

Doç. Dr. Meltem Bostancı tarafından kaleme alınan bir diğer makale ise, ***"Twitter ve Youtube'a Erişim Yasağının Ülke İtibarı Açısından Değerlendirilmesi (Fransız Basınında Çıkan Haberler Üzerine Bir İnceleme)"*** başlığını taşımaktadır. Adı geçen makalede, 2014 yılı Mart ayının sonlarında AKP hükümetinin Twitter ve Youtube'a erişimi engellemesinin, Fransız medyasındaki yansımaları analiz edilmiştir. Bu süreçte gerek yurt içinde, gerekse de yurt dışında söz konusu engellemeler, kişisel hak ve özgürlüklere doğrudan müdahaleler olarak algılanmış ve özelde AKP hükümeti, genelde ise Türkiye'nin itibarı bakımından derin izler bırakmıştır. İletişim alanının etkisinin ve gücünün hemen her alanda yoğun bir şekilde hissedildiği günümüz koşullarında, sosyal medyada yaşanan bu yasaklamanın, hem içeride hem de dışarıda geniş yankı bulduğu ve bu bağlamda da özellikle dışarıda Türkiye imajını kısa süreli dahi olsa olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.

Bir sonraki makale Doç. Dr. Zeliha Hepkon tarafından kaleme alınmıştır ve ***"Küreselleşme ve İletişim: Süreklilikler ve Kırılmalar"*** başlığını taşımaktadır. Bu çalışma; küreselleşme tartışması etrafında ortaya çıkan kuramsal yaklaşımları, bu yaklaşımların iletişim alanındaki yansımalarını, iletişim teknolojilerinin bu süreçteki konumunu ve küresel iletişim hareketleriyle ulusal medya politikalarının belirlenme süreci arasındaki ilişkileri tartışmaya açmaktadır.

Doç. Dr. A. Fulya Şen tarafından kaleme alman bir diğer makale ise, ***"Eleştirel Medya Çalışmalarında Kültürel Çalışmalar Perspektifi: Medya, İdeoloji ve Temsil"*** başlığını taşımaktadır. Kültürel çalışmalar üzerine odaklanan makale, kültürel çalışmaların, medya metinleri ve onları yaratan toplumsal sistemler arasındaki değişen dinamiklere odaklandığını ve bu nedenle de medya metinlerinin ideolojik ve hegemonik sistemleri yapilandırmadaki rolünü anlamak için anahtar bir kuramsal yaklaşım olduğuna dikkat çekmektedir.

Bir sonraki makale, Yrd. Doç. Dr. Serpil Karlıdağ tarafından kaleme alınmıştır ve ***"Türk Basınında Sunulan HES Haberlerinin Frankfurt Okulu Bağlamında İncelenmesi"*** başlığını taşımaktadır. Adı geçen makale, Mart 2009 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Dünya Su Forumu'ndan sonra Türkiye'de yapılan hidroelektrik santrali (HES) inşaatlarına eleştirel bir bakışı amaçlamış ve kamusal alana yönelik olarak üretilen gazete metinlerindeki farklı bakış açılarını çözümlemek amacıyla içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Gazeteci A. Cevdet Aşkın tarafından kaleme alınan makalenin başlığı ise, ***"Dezenformasyonun Küreselleşmesi: Bir Örnek Olarak Batı Basınında NATO'nun Kosova Harekatı"***dır. Bu makalede küreselleşme bağlamında iletişimin küreselleşmesine paralel şekilde dezenformasyonun küreselleşmesine dikkat çekilmiştir. Bu çerçevede "Dezenformasyon ve Küreselleşme" bölümünde kamunun gerçekleri bilme hakkının açık ihlali anlamına gelen dezenformasyonun kavramsallaştırılma çabalarına değinildikten sonra medyada dezenformasyon ele alınmıştır. Ardından küreselleşmenin bir sonucu olarak enformasyon ve dezenformasyonun da küreselleştiğine işaret edilmiştir.

Kitabın son makalesi yüksek lisans öğrencim Dilek Tarhan tarafından kaleme alman ***"Suriye İç Savaşında Yaşanan Olayların Eleştirel Söylem Analizi Yöntemi ile İncelenmesi: CNN Türk ve CNN International Haber Kanallarının Karşılaştırmalı Analizi"*** başlığı altındadır. Bu makalede, 21

Ağustos 2013 tarihinde Suriye'de meydana gelen kimyasal silah saldırısı ile ilgili CNN Türk ve CNN International kanallarında yayınlanan haberler Van Dijk'ın 'Eleştirel Söylem Analizi' temel alınarak incelenmiştir. Yapılan analizlerde varılan sonuç, siyasi ve ideolojik güçlerin medyanın söylemleri üzerinde etkili olduğu gerçeğidir.

Bilimsel bir bakış açısıyla kaleme alınan ***"Eleştirel Medya Çalışmaları"*** isimli bu eser, iletişim çalışmalarına, özellikle de eleştirel iletişim çalışmalarına ilgi duyanlara faydalı olması umuduyla kaleme alınmış çalışmalardan oluşmaktadır. Bu vesile ile çalışmada emeği geçen hocalarıma ve meslektaşlarıma teşekkür ediyorum. Onların özverili çabaları olmasaydı, bu kitap bir hayli eksik kalacaktı.

Makalelerin tekrar gözden geçirilmesinde değerli asistanım Araş. Gör. Yeşim Akmeraner'in büyük katkısı oldu. Kendisine buradan teşekkür etmek isterim.

Bir diğer teşekkür ise sevgili küçük kızım Ayşe Kayra'ya... Bu çalışma süresince, –kendisi farkında olmasa da– varlığıyla ve sımsıcak gülüşüyle bana güç verdiği için, koskoca bir teşekkürü hak ediyor.

Son olarak, kitabın yayınlanmasında büyük emeği geçen Anahtar Kitapları Yayınevi'ne ama özellikle de, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili ağabeyim Mehmet Atay'a sonsuz teşekkürler...

Doç. Dr. Meltem Bostancı
İ.Ü Beyazıt Kampüsü, 2015

Sorgulayan, eleştiren, kendini öğrenmeye adayan
tüm öğrencilere...

SOSYO-KÜLTÜREL BAĞLAMDA İLETİŞİMDE BİLGİ KULLANIMINA ELEŞTİREL BAKIŞ

Suat GEZGİN*

Özet

Bu çalışma teknolojik açıdan her geçen gün değişen medya kanallarının alıcı ve kaynak arasındaki değişimden kaynaklı bilgi farklılaşmalarına eleştirel bir bakış açısı getirmeyi hedeflemektedir. Çalışmada, gazetecilik mesleğinin dışından herkesin bilgi paylaşımında bulunmasına imkan tanıyan sayısal ortam ürünü olan medyada, medya etiği bilgisinden uzak kesimin paylaşımlarının güvenilirliği mevzusu da tartışılmıştır. Bu bağlamda kamu denetimi konusuna da değinilmiştir. İçerik olarak yurda dair örnekler ile birlikte kültürel kimliğin, kamu ve ticari teşebbüsler açısından önemi çerçevesinde şekillendirildiği çalışma, bilgi paylaşımının teknolojik değişim ile birlikte sahip olduğu yeni ve farklı özelliklere ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi paylaşımı, internet, yeni medya, kamu denetimi, dezenformasyon.

1. Giriş

Özgün düşünceye sahip bireyin kendi iç dünyasındaki arayışlarını, teknolojik ve sosyo-kültürel açıdan dominant bir kültür oluşturarak şekillendiren yeni medya, içerisinde bulunduğumuz yeni dünyanın ve bu dünyaya ait yeni politikaların mimarı konumundadır. Bireyler, öğrendiklerini uygulama safhasındaki ön değerlendirmelerini ve fiiliyata döktükleri fikri ürünlerini bu yeni politik ve sosyo-kültürel açıdan yenilenmiş medya sistemlerinden elde edilen tecrübelerle hayata aktarmaktadırlar. Bu sebepledir ki oluşturulmaya çalışılan politik yapıyı domine eden yeni medya ve nihai çıktıları bireylerin fikir ve fiili uygulamalarında da doğrudan veya dolaylı olarak, farketmeksizin, etkili ol-

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, gezgin@istanbul.edu.tr

maktadır. Tıpkı bireylerin tek tek, özgün, hür, ahlaki ve akılcı fikirleri bu etkiden nasibini aldığı gibi toplumun geniş kitleleri de etkilenmekte ve sosyo-kültürel açıdan yapılandırılmaya çalışılmaktadır. Çeşitli kaygılar ile oluşturulan iletiler, günümüzdeki bu yapıda, alıcılar tarafından kitleler halinde kabul edilmeye başlamıştır. İşte tam bu noktada toplumun medya vasıtasıyla dominant, yani baskın ve yaygın bir kanal ile yönlendirilmesinin negatif etkiler doğuracağı da şüphesiz ki gerçeklik taşımaktadır. Üzerinde tartışılması gereken bir gerçeklik olan bu durumda, toplumu ve bireyleri yanlış yönlendirmenin aracı ve sonucu karşımıza çıkmaktadır. Bu araç ve sonuç şekil itibarıyla, dezenformasyon ve bilinçli manipülasyon veya yönlendirme olarak nitelenebilir.

Sosyo-kültürel bağlamda günümüz teknolojisi, bireylerin manipülasyonlar ile savunmasız biçimde karşı karşıya kalmasını hızlandırmıştır. Bu karşılaşmayı doğrudan politik olarak nitelendirmek ise eksik ve hatalı olacaktır. Zira, manipülasyon kavramı, ticari kaygıların güdülmesi yoluyla çeşitli iktisadi davranışların oluşturulması amacıyla da adapte edilebilir. Mevcut teknolojik altyapı ile şekillenmiş internet sitelerindeki yönlendirme adreslerinin, yansıtılandan farklı bir adrese gitmesi ve birçok reklam unsurunun yerleşik olarak gösterilmesi buna örnek gösterilebilir (Evers, 2010:323). Diğer taraftan internet üzerinde yayınlanan ve araştırma faaliyetlerinin kısıtlı olduğu haber sunumlarından çıkan yalan ve yanlış haberlerin, kullanıcıyı sorgulamadan inanma ve eğer ticari faaliyet ile ilgili bir haber ise iktisadi açıdan yanlış yönlendirilmesinden bahsetmek mümkündür (Geray ve Aydoğan, 2010:314-316). Buradan da anlaşılacağı gibi doğrudan bilinçli yönlendirmeler etkin biçimde kullanılabiliyorken eksik ve araştırmanın gerektiği kadar yapılmadığı, haber kaynaklarının teyit edilmediği yayınlar da dolaylı yoldan, medyanın alıcı tarafını yanlış yönlendirebilmektedir.

2. Bilginin Sayısal Ortam Ürünü Medyadaki Kapsamı

Alıcı ve kaynak arasındaki bağlantı, sosyal medyanın, yeni medya kavramı şeklini alması ve yadsınamaz bir yayın aracı olmaya başlaması sebebiyle kaynak/alıcı-alıcı/kaynak ilişkisine evrilmiştir. Yeni medyadaki bu evrim de dolayısıyla beraberinde farklı tipte kültürel iletişim anlayışlarını ve bu anlayışlara dayalı yeni negatif dezenformasyon etkilerini getirmiştir. Bu değişim ve ortaya çıkan yeni etkiler, tıpkı sosyo-kültürel sınıflandırmalardaki moda kavramı

ile paralel biçimde ilerlemektedir. Yönlendirmeyi yapacak veya iletiyi aktaracak olan taraf, sosyo-kültürel sınıflandırmadaki moda oluşturan taraf ile birebir uyuşmaktadır. Nasıl orta çağın sonlarına doğru başlayan politik akımların devamında gelişen ve statü imgesi haline dönüşen giysiler bir moda anlayışım oluşturuyor ise (Yağlı, 2012:159) günümüz sosyal medyası üzerindeki statüler de farklı şekilde olsa dahi niceliğe dayalı statü formları oluşturmaktadır. Bu nicel özellikler takipçi sayısı olarak ifade edilir. Ne kadar takipçi sayısı varsa o kadar daha fazla kişiye sesini duyurma, iletiyi daha geniş kitlelere ulaştırabilme imkânı doğmuştur. Çok başarılı bir yerel gazetenin günümüz şartlarında beş bin civarı bir günlük satış yapabileceğini varsaydığımızda, günlük iletişim kanalı bakımından takipçi sayısı on binlerle, yüz binlerle ifade edilen sosyal medyanın ünlü kişileri nicel özelliğin aslında ne kadar etkin ve ilgi çekici olduğunun; statünün medyanın yeni kanalında şekil değiştirerek yeni bir kimliğe kavuştuğunun sinyallerini vermektedir.

Twitter, Vine, Facebook ve Instagram gibi sosyal medya hesapları üzerinden milyonlarca insana ulaşabilen sosyal medyanın yarattığı ünlü kişiler, aslında çıkışları itibarıyla bakıldığında eğlence faktörünü öne çıkaran veya özlü söz paylaşımı ile ilgiyi tek merkezde toplamaya çalışan bireylerden oluşmaktadır. Ancak istisnai bireyler dışında kalan geniş bir ünlü grubunun medya çalışanı veya benzeri bir kurum-kuruluş üyesi olmadıkları varsayıldığında, etik kaygısı güdülmeyebileceğinden, onları takip eden kişilerin yönlendirme, dezenformasyon ve manipülasyon ile ne kadar kolay karşılaşabileceklerini görmek kaçınılmaz olacaktır. Bu noktada medyanın etik ilkelerine bir göndermede bulunmak gereklidir.

3. Paylaşılan Metinlerin Güvenilirlik Sorunu

Medya örgütlenmeleri işlerini yaparken düzgün bir lisan kullanan, özel hayata saygı duyan, demokrasinin ilkelerine bağlı, kendi doğrusundan ziyade mümkün olan gerçekliği tam anlamıyla yansıtan, kısacası, genel kabul gören etik anlayış çerçevesi çizen kurum ve kuruluşlar olmalıdır. En nihayetinde ütopik bir kavram olarak gözükse dahi ideal olan medya ortamının bütün unsurlarının, etik ilkeleri tam anlamıyla özümsemesi gerekmektedir. Gerektiği vakit, nihai kullanıcıların yani tüketicilerin sesine kulak vermesi ve vicdani

sorumluluklarından kaçmaması gerekmektedir. Yanlı yayın yapılması, bilgiyi bozarak aktarım yapılması ve vicdani ahlaktan uzaklaşılması medyanın en önemli ihtiyaç özelliği olan inandırıcılık (Erzurumluoğlu, 2013:126-127) kavramından yoksun kalmasına sebep olur. Sosyal sanat dallarında da benzeri olan bu inandırıcılık kavramı, tıpkı sanatın kendi içerisindeki yetilerinin hayatla iç içe geçmiş özellikleri bağlamında ahlaki dürüstlük değerlerini muhafaza etmesi gerekliliği gibi (Aymaz, 2007:182-184)medyanın da kendi içerisindeki dürüstlük mekanizmasının işlevini devreye sokması gerekmektedir. Buna istinaden sorulması gereken soru, medyanın ticari faaliyet gösteren kurumlarının uydukları veya uymaya çalıştıkları bu etik kurallar çerçevesinin karşısında yeni bir bilgi merkezi olan sosyal medya üzerinden üne kavuşan bireyler, bu etik anlayışa sahip midirler? Ya da etik anlayışını kendilerine göre yeniden mi şekillendirmektedirler?

Konuya etik açıdan bakıldığında, nizami doğruların belirlenmesi, uygulamaların takibi gibi bir denetim mekanizması yeni medya ürünlerinde yer bulmamaktadır. Kaldı ki, hukuki denetim mekanizmaları dahi 2015 itibarıyla tam oturabilmiş değildir. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu ile Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı tarafından yapılan çalışmalar, elimizdeki yaptırım ve denetim alanı açısından en somut örnekler olsa dahi, alınması gereken oldukça uzun bir mesafe olduğu da değinilmesi gereken ayrı bir noktayı oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, 2012 yılının Temmuz ayı içerisinde gerçekleştirilen çalışmalar kapsamındaki Türk Ticaret Kanunu (6353 sayılı Kanun ile değişik hali) (http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6102-20120704.pdf) vesilesiyle internet sitelerinin ticari faaliyet gösteren bütün kurumlar için zorunlu hale getirilmesi, sayısal teknolojiler adına kamuda atılmış en geniş kapsamlı örnek adımlardan birini meydana getirmiştir. Peki kamudaki sayısal teknoloji aydınlanması, medyanın fiili denetim mekanizması için mi gereklidir? Yoksa farklı yaptırım türleri de bunu zorunlu kılmakta mıdır? Cevap şüphesiz ki sosyal medyanın takip edilen ve takip eden taraflarının takındıkları üsluba göre şekillenecektir.

Üslup açısmdan, medya, kurum ve kuruluşlarıyla bir bütün olarak güncel politik kavramlara zemin hazırlar (Stevenson, 2008:310-311). Siyasiler ise medya kanalıyla doğrudan veya dolayh olarak politik gündeme yön verirler. Tabi bu durum ilgili ülkenin iç ve dış politik esaslarının dayandığı ölçütlere

göre de değişiklik gösterebilir. Yeni medya olarak şekillenen sayısal ortam ürünlerinin bütünü olan sosyal medyada ise üslup,sosyo-politik konulara zemin oluşturduğu gibi şekillendiren, yön veren ve kolay bir hale getiren teknik sistem vazifesi görmektedir. Bu yönüyle toplumsal algı yönetiminde, takip edilen kişiler tarafından kolaylıkla yönlendirici, manipüle edici iletilerin yayılmasının da temeli sağlanıyor olmaktadır (Öksüz, 2013:14). Bunun yanında kayda değer bir diğer önemli husus ise sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımların, yine sayısal ortam ürünleri kaynaklı olmasıdır. Bu ürünler bir internet sitesindeki makale, resim, fotoğraf veya video olabilmektedir. İlgili paylaşımların doğruluğunun teyidi yapılmcaya kadar geçen süreç içerisinde, bu ürünler milyonlarca kişiye ulaşmaktadır. Kimi alıcılar, kaynak tarafından iletilen ürünleri sorgulamakta, kimileri ise sorgulamaksızın kendi paylaşım alanlarında, diğer alıcılara iletmektedir. İstenmeyen toplumsal sonuçlar ortaya çıkartabilecek bu tip durumlarda, kamu kurum ve kuruluşları da birincil derecede denetim mekanizması olarak yerini almalıdır.

4. Kamu Denetimi

Sosyal medyanın, bilgi üzerindeki etkin dağıtım mekanizmasının denetlenmesi gerekliliğine tutarlı bir örnek olarak dogmatik ve çok büyük kitlelerce kabul görmüş dini içerikleri gösterebiliriz. Muhafazakâr bir yaşam biçimi benimseyen bireylerin, kendi dünya görüşleri doğrultusunda kullandıkları internet üzerinde (Aydoğan, 2011:72) rastladıkları sayısal ortam ürünü paylaşımlarını, her zaman kendi hür bilgi süzgeçlerinden geçirebildiklerini söylemek doğru olmayacaktır. Kamu kurumlarının bu durumda işletecekleri denetim mekanizmaları, ilgili bireylerin bilgi birikimlerini, gerçeğin kendisiyle yoğurmalarını sağlamaya teşvik edici olmak zorundadır. Diğer bir deyişle bireyler, sosyal medya üzerinde gördükleri paylaşımları kayıtsız şartsız kabul etmekten kaçınma isteğini duymalıdırlar. Soru sormadan önce araştırma yapılması, paylaşım yapilmadan önce teyit edilmesi gibi hususlar ile birlikte kazandırılacak olan temel sayısal ortam eğitimi bireyleri, hür iradelerinde bilginin bozulmadan dağıtılması yönünde şüphesiz ki kuvvetlendirecektir.

Bilgi teyit edildikçe güçlenir. Doğrunun çok sayıda, gerçeğin yalnızca bir tane olduğunu kabul ettiğimizde eldeki bilginin teyidi ile birlikte yorum ve

neden-sonuç ilişkisi kurabilme yetisi o ölçüde artacaktır. Ancak her teyit aşaması, kaynağı doğrulama, bilginin gerçekliğinden emin olma, fiiliyatta işleme dökülemeyebilir. Bunun da en net örneklerini Birinci Dünya Savaşı sonrası yıpranmış bir Osmanlı İmparatorluğu oluşturuyor. Savaştan önceki yıllarda Meşrutiyet'in ilanı ile gerçekleştirilen reform hareketleri doğrultusundaki çalışmalar incelendiğinde (Akyüz, 1999:47-48) özellikle eğitim alanında okul öncesi eğitim ve öğretmenlik mesleği üzerine yapılan önemli hamleleri görüyoruz. Ancak yeterlilikleri bakımından sorgulandığında, bilginin yayılmasında çeşitli problemler oluştuğu anlaşılıyor.

Bilginin kutsal kaynakları olan eğitim neferlerinin vazifeleri özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren çok daha önem kazanmıştır. Ancak Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen sürede ülkedeki okuryazar oranının oldukça düşük olmasının, Meşrutiyet'in ilanından o güne kadar yapılan reformlarla bağlantılı ya da bağlantısız bir tersliğin olduğu anlaşılıyor. Bu aşamada, yurdun tamamının fiilen, nefes almaksızın harp içerisinde bulunmasının etkisi olduğunu söylemek mümkün olabilir. Ya da diğer taraftan, bilginin yurt çapında iletilmesinin önünde engeller olduğunu düşünebiliriz. Bir diğer önemli husus ve altı çizilmesi gereken önemli konu ise Mustafa Kemal Atatürk'ün de yazarlığını yaptığı, *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi vasıtasıyla, Kurtuluş Savaşı'na dair farkındalık yaratıcı ve gerçek bilgilerin tüm Anadolu'ya anlatılmasını sağlayan bilgi aktarım mücadelesi girişimine benzer bir örneğin, daha önceleri diğer politik kanatta mevzilenen İstanbul Hükümeti'nde mevcut olmamasıdır. Yani o tarihe kadar, daha önce devletin yurtdışında tanınan resmi kanadı eliyle geniş kapsamlı bir harp mücadele taraftarı bilgi kaynağı oluşturulmamıştır. Bu durumda pek tabi İstanbul'un mücadele karşıtı tutumu da etkilidir. Ancak bilginin doğru iletilmesi, manipülasyonun önüne geçilmesi gibi kaygıların giderilmesi üzerinde çalışmalar yapmak bir yana, *Peyam-ı Sabah* gibi mücadele aleyhtarı gazetelere de bir engel konmamıştır. Tüm bunlar ışığında bakıldığında lehte ya da aleyhte, taraflı ya da tarafsız kamu mekanizmalarının bir şekilde medyanın, basının üzerinde etkisi olduğunu anlıyoruz. Orhan Koloğlu'nun da bahsettiği gibi 19. yüzyıldan beri devlet ile basın iç içe konumlanmıştır. Özellikle Cumhuriyet dönemi ile birlikte gerçekleştirilecek olan reformları destekleyen figür olarak tasarlanan basın, devletin birebir kendisi ile sürekli biçimde yakın temas halinde bulunmuştur (Koloğlu, 2010:20). Bu durum da, dolayısıyla, teyit kavramının içerik değiştirmesine sebebiyet vermiştir.

Devletin kendi kaynaklarının, iletiyi aktaracak olan basın ile arasında kurduğu teyit ilişkisi, günümüz koşullarında şekillenen teknolojik yapıda incelendiğinde sosyal medya üzerinde rastlanan türde bir benzerlik taşımadığı anlaşılmaktadır. Karşımıza, benzerliğin taşınmaması sebebiyle, teknolojik haber alanı olan sosyal medya platformlarını da kapsayacak bir kamusal alan yaratımı düşüncesi çıkmaktadır. İnternet özgür bir ortam olarak kabul edilirse, özgürlüğün sınırını ne oluşturacaktır? Bilginin dezenformasyona dönüşmesinin önüne nasıl geçilecektir? Veya interneti ticari kaygılardan arındırarak; bilginin kutsal merkezi olarak değerlendirmek mümkün olabilecek midir? Bunun cevabını, "deneyimleyerek elde etmek mümkündür" olarak tanımlayabileceğimiz gibi, "bireylerin kendi denetim mekanizmalarını işletmeyi öğrendiklerinde, manipülasyondan sıyrılabilmeyi tecrübe ettiklerinde görebileceğiz" şeklinde de verebiliriz. Sayısal ortamlara dayalı eğitim-öğretimin kuvvetlenmesi, kullanıcıların bilinçlenmesi, ortak paydada ve demokratik biçimde, hür irade ile siyasi tercihlerin dile getirilebilmesi gibi kavramlarla da sayısal teknolojilerin temel noktası interneti kamusal alana çevirebilmek mümkün olabilir (Özkaya, 2013:156).

İnternetin ve internetin kendine has paylaşım ortamlarının kamusal alana dönüşmesi gibi tartışmalar, günümüz akademik çevrelerinde sıklıkla tekrarlanmaya devam ederken, diğer bir taraftan mevcut kurum ve kuruluşlar içerisindeki ilerleyişler de sorgulanmaktadır. İnternetin asli vazifesinin bilginin paylaşılması ve hızlı, kolay erişim imkânı sağlaması olduğu düşünüldüğünde karşılaşılan problemlerin normal olduğu anlaşılmaktadır. Ancak sosyal medya içeriklerini, amaçlarından saptırarak, bilgi dışında her türlü fiziki hayatın realitelerini gerçekleştirmek için kullanan nihai kullanıcılar, kamuda ve özel sektörde çeşitli önlemlerin alınmasına da sebebiyet verebilmektedir. Örneğin liselerde, öğrencilerin kendi paylaşım bağlantıları üzerinden, üçüncü kişilere hakaret içerikli gönderimlerde bulunması sebebiyle Milli Eğitim Bakanlığı'nın idari yaptırım kararı alması gibi (http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/egitim/311789/Lise_ogrencilerine_Facebook_ve_Twitter_da_ahlak_yasagi.html). Bir diğer örnek olarak da özel kuruluşların, veri güvenliğini riske attığı gerekçesiyle, uzaktan bağlantı modüllerini kapatarak sosyal medya bağlantılarını kesmesi gösterilebilir (http://www.milliyet.com.tr/sosyal-medya-yasagi-artiyor/gundem/gundemdetay/14.04.2013/1693415/default.htm). Bu tip örnek-

ler devlet ve ticari teşebbüsler nezdinde çoğaltılabilir. Aileler için oluşturulmuş internet filtreleri, medya okuryazarlığı üzerine yapılan eğitim programları gibi devletin doğrudan aktif denetleme mekanizmasını harekete geçiren örnekler sergilenebilir. Bunun da altyapısına bakıldığında, 20. yüzyılın son 10 yılı ve günümüze kadar geçen toplamda 25 yıllık sürecin, internet teknolojisinin yukarı doğru ivme kazandığı, ancak aynı zamanda devletin rolünün de değişmeye başladığı süreçlerden geçtiği olgusu karşımıza çıkmaktadır. Devlet sayısal teknolojiler üzerinde doğrudan bir koruma kanalı oluşturmak yerine daha denetleyici, düzenleyici tarafta yerini almaya başlamıştır (Işık, 2011:358). Bu doğrultuda, eksik kalan müdahale kanalları da entelektüel hakların korunmasına yönelik oluşturulan kuruluşlar, telif hakları ile ilgili mücadele veren kuruluşlar ve iletişim koordinasyonunu sağlayan internet denetim kurumları ile kapatılmaya çalışılmaktadır.

Sayısal ortamın tüm etkilerinin kabul edilebilir bir noktaya geldiği günümüz koşullarında kamunun kendini, denetim kurumları vasıtasıyla mevcut yapıya entegre etmeye çalışmasının bir diğer türünü, ticari teşebbüslerde de görmekteyiz. Firmalar, bu noktada, günümüz iktisadi konumlarını en azından sabit tutabilmek ve kâr maksimizasyonlarını dengeleyebilmek adına kendi yönetim sistemlerinde yapılanmaya gitmektedirler. Medyanın işlevinin, basın yayın araçları vasıtasıyla tüm toplumun alıcı ve kaynak bağlamında yer değiştirir hale gelmesinden dolayı farklılaşması da bunda önemli bir etken olmaktadır. Ticari dedikoduların, politik gerilime dayalı sırların beraberinde getirdiği soru işaretleriyle birlikte şeffaflaşan internet üzerinde, toplumun neredeyse tamamına hızla yayılması bunu tetikleyen diğer bir noktayı teşkil etmektedir (Atikkan, 2014: 55-56). Kâğıt kullanımının medya araçları üzerinde gittikçe azalıyor olması, sayısal ortama aktarılan kitap, dergi ve gazete vasıtasıyla tüm iletişim araçlarının, bilgi alışverişinin evrim geçirmesi de ilgili konuya zemin oluşturur nitelikte olup; sayısal ortam üzerinde düşünmesi gereken basılı medya ürünlerinin geleceğini etkileyecek nitelik oluşturduğu gözlemlenmektedir (Kongar, 2014:113-114). Şüphesiz tüm bunların ışığında unutulmaması gereken en önemli hususlardan biri, manipülasyona açık ve bilginin denetiminin gittikçe azaldığı bir teknolojik ortam gerçekliğinde, kamu veya özel teşebbüslerin kurumsal kimlikleri ile doğru orantılı olarak evrim geçirmelerini sağlamalarıdır. Zira evrim, kurumsal kimlik tanımının kendi içerisinde sahip ol-

duğu; tarihe dayalı bir ismin, uzmanlık doğrultusunda uygulamaya dökülmesi şeklindeki terimsel argümanını oluşturmaktadır (Meech, 2002:127). Değişmek ve değişim süreci boyunca alınan yeniliklerin, uzmanlık ile yoğurulması neticesinde elde edilen sosyo-kültürel bir kurumsal kimlik, medyanın kurum ve kuruluşları açısından değerlendirilecek olursa mutlak bir ihtiyaç halini almakta olduğu anlaşılacaktır. Bu sebeple kâr amacı güden teşebbüsler, sosyal medya platformları üzerinden kampanya ve müşteri hizmetleri servislerini sunarak, alıcı-kaynak bağlantısını yaygınlaştırmaya ve kurumsal kimliklerini sayısal ortama adapte etmeye çalışmaya başlamışlardır. Medyanın fiziki üreticilerinin, yani basın yayın kuruluşlarının da er ya da geç bu yönteme geçiş yapacağı unutulmamalıdır. İlgili yöntemle birlikte bireylerin, sosyal medya üzerinde çarpıtılmış ve dedikodu mahiyeti taşıyan paylaşımlardan ziyade amacı iletişim olan kuruluşlardan haber alabilmesi daha da hızlanacaktır.

5. Kültürel Bilginin Evrensellik Özelliği ve İletişim Kanallarıyla İletimi

Sosyal medya kavramını oluşturan ürünlerin hızlandığı 2006 yılından itibaren ülkelere ait farklı tipte kültürel bilgilerin, fotoğraf, video ve müzik aracılığıyla hızla yayılmaya başladığı bilinmektedir. Yenilen yemekler, gezilen bölgeler ve bu fiillerin detaylarına sahip paylaşımlar bunu tetikleyen en önemli unsurları teşkil ediyor. İnternetin de hızının ve kapasitesinin yükselmesi sebebiyle fiillerin daha etkin biçimde hayatımızda yer ettiği savını sunmak da mümkündür.

İnternet, asli vazifesi gereği bilgiye hızlı ve kolay erişimi tanımlar. Ama bilginin de doğru aktarılması ve aktarım esnasında karşılaşılan problemler ile mücadele edilmesi gerekmektedir. Örneğin internet tabanlı eğitim veren kurumlar, farklı tipte siyasi görüşlerden öğrencileri biraraya getirme, materyal maliyetlerinin azalmasına, sürekli eğitime, zaman-mekân kavramının ortadan kalkmasına, özel yöntemler geliştirilmesine katkı sağlarlar (Oral, 2005:112). Bu katkılar sayesinde, bireyler bilginin manipülasyona uğramış olsa dahi özgünlüğünü ayırt edebilme yetisini kazanmasına sebebiyet verir. Sosyal medya tüm bu özellikleri ile birlikte düşünüldüğünde, bireyi daha demokratik ve hür iradesi ile hareket etmeye yönlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu

durum kültürel açıdan dominant kavimlerin tarih içerisinde oluşturdukları bilgi akışına tam ters orantılı gerçekleşmektedir. Örneğin İngiltere, İspanya, Portekiz, Hollanda gibi ülkeler uyguladıkları emperyalist politika ve düşünceleriyle, izlerini bıraktıkları toplumlar üzerine kendi fikri görüşlerini hem soyut hem somut fiziki materyallerini empoze etmeye çalışmışlardır (Meray, 1982:39). Günümüzde televizyon ve gazeteler aracılığıyla aynı vazifelerini çekinmeden devam ettiren ilgili ülkelerden farklı olarak, Türk kültür anlayışı ve politik egemenlik anlayışı bu görüşlere tam tersi biçimde şekillenmiştir. Bunun en net örneğini, Türkler dışında hiç bir etnik grubun Balkanlar'da Türkçe konuşmamasını verebiliriz.

Emperyalist düzen ile dominant kültür yaratma amacının benzer örneklerini, aynı üslubu kullanan medya şirketlerinin ticari kaygı güden reklamları ile sinema, dizi, bilgisayar oyunu gibi prodüksiyon gerektiren propaganda amaçlı çalışmalarda da görebiliyoruz. Hür bireylerin aslında kendi kararlarıymış gibi izledikleri, katıldıkları sinema filmleri ve gösteriler aslında aynı sebep ve amaca hizmet eden özel teşebbüslerce yönlendirilmektedir (Tokgöz, 2008:89). Yönlendirilme aşamaları bireylerin, gerek sosyal medya içerisindeki viral videolar ve anlık ileti paylaşımları ile, gerek doğrudan reklam araçları ile, gerekse de daha agresif olan gerilla tipi reklamlar ile gerçekleştirilebilmektedir. Her ne şekilde olursa olsun, asli hedef, tipik işletme stratejilerinden olan güdüleme, yani motivasyon temelli ihtiyaca yanıt oluşturma çabasıdır. İhtiyacın temel tanımını fizyoloji, psikoloji ve sosyal ilişkiler olarak belirtirsek, yanıt oluşturma çabası aslında üç ihtiyaç oluşma noktasını da hedefler nitelikte olduğu görülecektir. Süreç ihtiyaç, ihtiyaca karşı hissedilen harekete geçme dürtüsü ve fiiliyata dökülmesi (Gürüz ve Gürel, 2006:278-293) olarak ayrı ayrı analiz edilebileceği gibi; özel teşebbüsler bunu, ihtiyacı oluşturacak ön reklam, ihtiyacın oluşturulması, ihtiyaca karşın gerçekleştirilecek istek, arzu ve dürtü ile sinemaya gitme, kitabı okuma, bilgisayar oyununu alma şeklinde tercüme etmektedirler. Ya da bunlardan bağımsız olarak, dil egemenliğinin ve dominant kültür hedeflerinin de yayılması amacıyla başvurulan yol olan müzik tercih edilmektedir. Özellikle günümüz sosyal medyası içerisinde, televizyon ve internet üzerinde dolaşan kısa reklam müzikleri ile popülerliğin yaygınlaşmasını sağlayan müzik klipleri sıklıkla paylaşılan argümanlar olmaktadır. Tarihi niteliğe bakıldığında müziğin Antik Yunan'dan beri sözlü gelene-

ğe açtığı kapı ve sözlü paylaşımın olmazsa olmaz bir etkin elemanı oluşu (Innis, 2006:107-110) da bunu kanıtlar niteliktedir.

Kültürel bilginin farklı açılardan evrensellik tanımları çok yönlü olsa dahi, en iyi örneklerini Türk simge ve tarihi karakterlerinde görmek pekâlâ mümkün. Bu örneklerden ilkini Romanya'nın dönem kahramanı olan bir Türk düşmanı, Vlad Tepeş oluşturmaktadır. Bram Stoker'ın *Dracula* eseriyle başlayan serüven ile birlikte de, vampir efsaneleri günümüz sinemasına çeşitli farklılıklarla adapte edilmiştir (Er Pasin, 2013: 278, 296). Ancak dönemin detaylarında, mağdur edilmiş ve binlerce masum insanını kaybetmiş olan Türkler'e dair mevcut sinema birikimlerinde izlere rastlanmamaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere, özellikle Kıta Avrupası'nda tarihi bilgilerin prodüksiyonlara aktarılması sırasında yanlı veya tamamen ticari kaygılar güdülerek oluşturulmuş yeni bir tarihi kurgu yapıtı türü karşımıza çıkmaktadır. Kültürel bilgi evrenseldir. Ancak teorik açıdan bakıldığında paylaşılan bilgilerin, karizmatik bir kötü kişi yaratılarak, ashında masum olduğu gibi bir kanıya vardırılması ve sevdirilmesi, bilginin temelinde başka tip güdülemeye dayalı stratejiler olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı konunun bir diğer örneğini de kurt ve kurt adam hikâyeleri oluşturmaktadır. Türk toplumunda ortalama 1400 yıllık geçmişe sahip olan kurt ve bozkurt figürleri, medya ortamlarında yine Türk sembolü olan hilal veya dolunay önünde poz verdirilerek kullanılmaktadır. Adına senaryolar hazırlanan ve benzerlik içeren yapıtların *Dracula* ile özdeş içeriklere sahip olması da not edilmesi gereken ayrı bir konudur. Özellik açısından Cumhuriyet dönemi içerisinde yeniden gündeme gelmiş olan kurt ve bozkurt figürleri (http://sanalmuze.tcmb.gov.tr/sanalmuze/tr/koleksiyon/s/2/E1+ Emisyon+Grubu+Banknotlar) banknotların üzerine dahi yerleşerek bir resmiyet kazanmış iken, senaryo ve tarihi bulgu sıkıntısı yaşayan Kıta Avrupası ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından sahiplenilmiş, ticari bir argüman halini almıştır.

6. Eğlence Pazarı Odaklı Bilginin Sayısal Ortamdaki Değerlendirilebilirliği

Eğlenceye odaklı bilgisayar oyunu, sinema ve müzikbazlı sosyal medya içeriklerinde rastladığımız yanıltıcı kültürel bilgi kullanımının farklı örnekleri-

ni doğrudan sayısal ortamın içerisindeki platform kullanıcılarında da görmek mümkün. Buradaki kullanıcıları, görüntüleri ve içeriği yükleyen taraf ile bu içerikleri inceleyen nihai kullanıcılar, yani internet karşısında değerlendirmeyi yapacak kitle olarak ayırmak gerekmektedir. Kullanıcıların, içeriğe yaptıkları yorumlar bu yönden bakıldığında farklılık arz edebilmektedir. Zira yüklenen içeriklerin kalitesi ve öznelerinin sahip olduğu farklılıklar, kullanıcılar tarafından değişik yöntemler ile değerlendirilebilmektedir. Örneğin, Internet Movie Database (IMDb, İnternet Film Veri tabanı) adı verilen internet ortamındaki en geniş sinema kataloğu, sinema filmlerine dair kısa özetleri ve aktör/aktris detaylarını kullanıcıların önüne getirirken, aynı zamanda kullanıcılardan ilgili filmleri değerlendirmelerini istemektedir. Peki bu değerlendirmenin yanlış yönlendirme etkisinde olunmayacağından veya manipülasyonlar sonucunda kitlelerin yanlış yönlendirilmesi vesilesiyle değişik puanlamaların ortaya çıkmayacağından emin olunabilir mi? Emin olunamadığı takdirde, çıkan sonuçların ne gibi etkileri olabilir?

Şüphesiz ki kitleler doğru iletişim araçlarının vakit ve ilgili arabirimlerin doğru tercihi vasıtasıyla yönlendirmeye açık kalabilir. Kullamcılara fiziken ulaşım imkânı, mevcut fiziki yaşam koşullarına göre çok çok daha kısıtlı olan sayısal ortamlarda bu yönlendirme daha da hızlı ilerleyebilir. Bu ölçüde, herhangi bir yaptırımı olmayacağı kanısıyla, eğlence maksatlı ancak kötü niyetli olarak tasvir edebileceğimiz sonuçlar ile karşı karşıya kalınabilmektedir. Kullanıcılar, özellikle yaş grupları açısından çok daha genç olarak tanımlayacağımız gruplar, ilgili eğitim sistemindeki bilinçlendirilmenin tam anlamıyla yerine getirilememesinden dolayı bu kötü niyetli sonuçlara sebebiyet verebilmektedir. Bunun bir sebebini zorbalık sebebiyle zorlama olarak doğrudan gösterebilsek dahi, topluluk ile beraber hareket etme, topluluğa, kalabalık olana uyum sağlama içgüdüleriyle de açıklayabiliriz. Etkiler göz önüne getirildiğinde hukuki yaptırım ile karşılaşilacak olması, atlanılmaması gereken en önemli noktayı teşkil etmektedir. Ülkemizde de benzer içerikler ile ilgili manipüle edici ve ticari itibarı zedelemeye yönelik şeklinde değerlendirilen vakalar olmuştur (http://www.takvim.com.tr/kultur_sanat/2013/02/03/imdb-operasyonu-sahani-isyan-ettirdi). Çerçeve biraz daha genişletildiğinde, sayısal ortamda sadece sinema ve doğrudan sayısal ortam içerisindeki materyallerin yanında, gıda sektörü (restoran ve benzeri yemek yerleri), spor alanları ve tu-

rizm pazarı gibi gerçek fiziki koşullara dayanan sektörler de ilgili sıkıntının içerisinde kendilerine yer bulmaktadırlar. Çoğu kullanıcı, tıpkı IMDb örneğinde olduğu gibi, bu tip sektörel alanlarda da kasıtlı ve kasıtsız yapılmış yanlış yönlendirmelerle karşılaşabilmektedir. Veya kullanıcıların doğrudan değerlendirmelerinden farklı olarak; özel teşebbüslerin bilinçli biçimde hukuki olmayan şekiller kullanmak suretiyle yanlış yönlendirmelerine rastlanabilir (http://www.milliyet.com.tr/500-bin-tatilci-tehlike-altinda-gundem-1917622/). Bu ve benzeri negatif sonuçların önüne, medyanın bir araç olarak kullanılması yoluyla geçilebileceği gibi kamu denetim mekanizmasının da bireylere, hangi bilgi doğru ve hangisi yanlış şeklinde bir diretme yapamasa dahi, yol gösterici nitelikte işlem görmesi yoluyla da geçilebilir. Özellikle ilgili sayısal ortam elemanları ile birlikte, fiziki materyallerin birleştirildiği yanlış bilgilendirme ve dolandırıcılık faaliyetlerinin örnekleri olan; telefon ile dolandırıcılık, kontör dolandırıcılığı, banka hesaplarına yönelik sahtecilikler gibi etkenlere de, eylem ve davranış kazanımları, bilinçlenme faktörleriyle engel olunabilir. Nitekim Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 2014 ve 2015 itibarıyla, hızlandırılmış ve genişletilmiş çalışmaları kapsamında, kısa mesaj yoluyla sayısal ortam temelli bu tip tehlikelere dikkat çekilmektedir (http://www.hurriyet.com.tr/polisten-smsli-dolandiricilik-uyarisi-25688631).

Gerek fiziki yaşam koşulları ile bağlantılı şekilde olsun, gerekse de sayısal ortamın tam içerisindeki uygulamalar temeliyle olsun, bilgiye ulaşımın kolaylaşması, tüm sektörel faaliyetlerde farklılık ve farklılık neticesinde ortaya çıkan olumlu ya da olumsuz davranış biçimleri oluşturmuştur. Nihai kullanıcıların bilgisayara veya taşınabilir (mobil) cihazlara ulaşımının hızlanması veya kolaylaşması da beraberinde subjektif yargıların oluşması sonucunu getirmiştir. Bu ölçütler altında bakıldığında subjektif, yani taraflı bilginin paylaşılması ve paylaşılan bilginin, diğer nihai kullanıcıların bilinç süzgecinden geçmesi çeşitli etkenlere bağlanabilir. Tıpkı yaşanılan coğrafyanın farklılığından kaynaklı, içeriklerin ne yönden incelenebileceği ve kıstasların ne ölçüde belirleneceği gibi. Bunu ırkçı, cinsiyetçi veya radikal politik taraflar açısından oluşan katı negatif etki çerçevelerinde değerlendirebileceğimiz gibi, komik ya da değil, üzüntülü ya da değil, eğlenceli-keyif verici ya da değil şeklinde de değerlendirebiliriz. Kısacası, odaklanılan nokta, içeriğe yöneltilen eleştirinin ne olduğu, aslında, kültürel veya sosyo-ekonomik bakımdan, nihai kullanıcının ta-

mamen kendi subjektif yargıları üzerine şekillenmektedir. Zor şartlarda internet ortamına yüklenmiş bir internet haber videosunu ele alalım. Vahşet içerikli ve acı görüntülerin olduğu varsayılan bu haber videosu için bireylerin video üzerindeki paylaşımları neye göre şekillenecektir? Bireyler videonun değerlendirmesini yaparken, video içeriğini mi yoksa videonun yüklenmesi eylemini mi değerlendirecekler? Eylem açısından bakıldığında, videonun internete yüklenmesi, gazetecilik etik anlayışı çerçevesinde, halkın bilgi alma özgürlüğüne hizmet ettiğinden dolayı olmazsa olmaz bir eylem unvanı taşıdığı görülmektedir. Ancak kişilerin, gerçek anlamı itibarıyla bilgi paylaşımı olan, realitede ise bir eğlence ortamı haline dönüştürülmeye çalışılan interneti nasil kullandığı hakkındaki yargıları, siteler üzerindeki istatistikler dışında çok dagözle görülür-kullanıcı uzaktan bağlandığı varsayımıyla değerlendirildiğindeverilerle açıklayamadığımızdan dolayı ne tip bir reaksiyon göstereceğini bilemeyebiliriz. Bu doğrultuda bakıldığında kullanıcılar, değerlendirme ölçütlerini bilinçli bir biçimde yapmaz ise videonun içerisinde zulme uğratan tarafı kötülemek için video değerlendirmesini negatif olarak yapıp, eksi katılım değeri, oyu veya paylaşım kriteri verebilirler. O halde, nihai kullanıcıların, yani hem alıcı hem kaynak konumuna erişmiş olan evdeki bilgisayar kullanıcısının oluşturduğu yorumlara güvenmek eksik ve hatalı olacaktır. Belki de ilgili haber videosunun milyonlarca insana ulaşması gerekirken, paylaşım değerlendirme kriterlerinden aldığı düşük derecelendirme puanı sebebiyle ulaşmasının önü kesilecektir. O halde içerik değersizdir denilebilir mi? Bunun mümkün olmadığını, geçtiğimiz birkaç yıl içerisinde Arap Baharı üzerinde yaşadık. Ülke idareleri ile çatışan grupların kaydettikleri ve sayısal ortamın bütün ürünleri vasıtasıyla sosyal medyada paylaştıkları görüntüler sayesinde, domino etkisi gösteren fiziki yaşam koşulları meydana geldi. Nitekim ilgili paylaşımların en önemli kısımlarından birini, yazılı içeriğe sahip kısa ve anlık mesajlar da oluşturmaktaydı. Hali hazırda kısa ve anlık mesaj sistemleriyle gerçekleştirilen paylaşımlar etkisini sosyo-politik konumda sürdürmekte. Ayrıca diğer bir altı çizilmesi gereken husus, günlük 300 milyondan fazla aktif kullanıcıya sahip olan, hergün yüz milyonlarca paylaşımın gerçekleştirildiği (http://www.businessinsider.com/twitter-tweets-per-day-appears-to-have-stalled-2015-6). Twitter'ın bu tip sosyo-politik bazdaki hareketlere gereken zemini hazırlamaya elverişli olmasıdır.

Nihai kullanıcılar tarafından çeşitli sosyal medya platformlarında sıklıkla dile getirilen, sosyal medya araçlarının hür biçimde fikirlerin duyurulma ortamı olması düşüncesi, ilk başta pozitif bir çağrışım yapsa dahi teknolojinin bütün sayısal ortamlar vasıtasıyla fiziki ortam koşulları üzerinde oluşturduğu etki de yadsınamaz bir gerçeklik taşımaktadır. Aslında çıkış noktaları ve aldıkları nihai isim şekliyle nitelenen sosyal medya araçları, bireylerin birbirlerinden kopuk ve tamamen bilgisayar dillerinden oluşan bir evren dışında birbirleriyle doğrudan bilgi alışverişi yapamayan kişiler haline dönüşmesine de zemin hazırlamaktadır. Anlaşılacağı üzere, sayısal ortam araçları, pozitif etkilerinin yanında toplum üzerinde doğrudan negatif etkiler de doğurabilmektedir (Sandoval, 2014:145). Günümüz çağında, özellikle sektörde çalışan kişiler bunun aksini iddia etseler dahi, milyonlarca sayıda akıllı telefon sahibi ve sayısı her geçen gün artan sosyal medya kullanıcı sayısı, fiziki yaşamda sağlanan insan ilişkilerinin farklı bir boyuta taşındığının sinyallerini vermektedir. Bilgi de bu ölçüde yenilendiği gibi, bilginin oluşmasına sebebiyet veren kaynaklar ve kaynakların aktarıcıları da değişime ayak uyduracaklardır. Bilinçlenmenin tamamlanması ile birlikte de bilgi daha hür ve tarafsızca aktarım eylemine dönüşecektir.

7. Sonuç ve Öneriler

Bilgi, mevcut değeri itibarıyla değerlendirmeye ve çıkış noktasını sorgulamaya ihtiyaç duyulması gerekli bir güçtür. Özellikle kültürlerarası mesafelerin artık tamamen ortadan kalktığı ve her ülkeden, her toplumdan bireylerle, az ya da çok ilişki kurulabildiği bu dönemde, yabancı dilin de önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Edinilen mesleki tecrübelere bağlı gelişen terminolojiler ve yabancı dil literatürü, bilgi teyidinde fayda sağlayacağı gibi aynı zamanda bilginin aktarıldığı kaynak tarafındaki mantıksal çıkarımlar da yapılabiliyor olacaktır.

Tüm enformasyon kanallarının, birey tarafından tarandığı ve mantıksal çıkarımların rahatlıkla yapilabildiği sosyal medya üzerindeki doğru ya da yanlış içeriğin kolaylıkla ayıklanabildiği kabul edildiğinde, geriye kalan tüm denetim yükü, kamu kurum ve kuruluşlarında belirecektir. Kamu üstüne düşen vazifeyi, yurdun kültürel bilgisinin doğru aktarılmasını sağlayarak yerine getirmekle yükümlüdür. Birey de toplumsal çıkarları ve demokratik ilkeleri göze-

terek, yanlışları ayıklamayı ve paylaşımın aksaksız biçimde yerine getirilmesi için kaynak ve referans noktalarını iyi tayin etmeyi amaçlamalıdır. Her ne şekilde olursa olsun, son 25 yılda rastlanan olağanüstü teknolojik gelişimlerin devamının anlık değişimlere yakınsayarak gerçekleşeceğini varsayarsak, milli kimlik ve bilginin manipüle edilmesinin önüne, bireyin hür iradesiyle ve ahlaki değerlerini akademik manada etik çerçeveye oturtarak geçeceğini söylememiz gerekmektedir. Günlük politik dedikodular ve yanlış yönlendirmelerden arınmanın yegâne esasları bunun üzerine kurgulanmalıdır. Çünkü bilgi deformasyona uğradığında ortaya çıkacak sonuçlar, sadece bireyi değil bütün bir toplumu yanlış yönlenmeye sevk edecektir.

KAYNAKÇA

Akyüz, Y. (1999). 17. Yüzyıldan Günümüze Türk Eğitiminde Başlıca Düzenleme ve Geliştirme Çabaları (Genel Özellikler ve Doğrultular). Özlem Bayram, Ali Can, Erhan Erkan, Ayşe Güzeldere& Erol Yılmaz (Edited by), *Osmanlı Devletinde Bilim, Kültür ve Kütüphaneler* (39-62). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

Atikkan, Z. (2014). Gezi ve Medya: Twitter'dan Al Haberi. Füsun Özbilgen(Editedby), *İletişimin Devrim Yılları* (53-64). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Aydoğan, F. (2011). *Tüm Boyutlarıyla Küresel Medya*. İstanbul:Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Aymaz, G. (2007). Popülerlik ve Marjinallik: Sanata Karşı Birleşik Cephe, İstanbul: *Yeni Hayat*, 521, 182-184.

Geray, H. & Aydoğan, A. (2010). Yeni İletişim Teknolojileri ve Etik. Bülent Çaplı & HakanTuncel (Editedby), *Televizyon Haberciliğinde Etik* (305-322). Ankara: Fersa Matbaacılık.

Er Pasin, G. (2013). *Vampirin Kültür Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Erzurumluoğlu, B. (2013). Medyanm Toplumda Güvenilirliği ve Medya Etiğine Uyum İlişkisi, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 121-136.

Evers, H. (2010). İnternet Haberciliği: Yeni Etik Sorunlar Mı? Bülent Çaplı &Hakan Tuncel (Editedby). *Televizyon Haberciliğinde Etik* (322-328). Ankara: Fersa Matbaacılık.

Gürüz, D.&Gürel, E.(2006).*Yönetim ve Organizasyon: Bireyden Örgüte Fikirden Eyleme*. Ankara: Nobel Basım Dağıtım.

Işık, G. (2011). *Toplumsal Hareketler: Politikadan Edebiyata Sanattan Sinemaya Medyadan Toplumsal Algıya Teorik ve Pratik Analizler ve Yansımalar*. İstanbul: Nobel Yayın.

Innis, H. A. (2006). *İmparatorluk ve İletişim Araçları*. Nurcan Törenli (Translated by). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Koloğlu, O. (2010). Cumhuriyet Dönemi İletişim Politikasına Genel Bakış. Nazife Güngör (Editedby), *Cumhuriyet Döneminde İletişim* (15-20). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Kongar, E. (2014). İnternet Gazeteciliği ve Klasik Gazetecilik Üzerine Notlar. Füsun Özbilgen (Edited by), *İletişimin Devrim Yılları* (113-124). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Meech, P. (2002). Kurumsal Kimlik ve Kurumsal İmaj. Jacquie L'Etang&Magda Pieczka (Edited by), *Halkla İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar* (127-152). Ankara: Vadi Yayınları.

Meray, L. S. (1982). *Toplum Bilim Üzerine*. İstanbul:Hil Yayın.

Oral, B. (2005). İnternet ve Eğitim.Ahmet Tarcan (Editedby), *İnternet ve Toplum* (90-116). Ankara: Anı Yayıncılık.

Öksüz, H. (2013). Algı Yönetimi ve Sosyal Medya, *İdarecinin Sesi Dergisi*, 156, 12-15.

Özkaya, B. (2013). Ağ Toplumunun Omurgası Olarak İnternetin Demokrasi ve Kamusal Alan Açısından Değerlendirilmesi. And Algül & Neda Üçer (Edited by), *Yeni Medya'da Demokrasi: Sosyal Medyaya Dair Araştırmalar* (135-163). Konya: Literatürk.

Sandoval, M. (2014). Social Media? The Unsocial Character of Capitalist Media. Christian Fuchs&Marisol Sandoval (Edited by), *Critique, Social Media and the Information Society* (144-165). New York: Routledge.

Stevenson, N. (2008). *Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*. Gözde Orhon & Barış Engin Aksoy (Translated by). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Tokgöz, O. (2008). *Siyasal İletişimi Anlamak*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Yağlı, S. (2012). Gündelik Hayatın Bir Alanı Olarak Moda Aracılığıyla Kültürün Yeniden İnşası, *Akdeniz Sanat Dergisi*, 7 (4),157-162.

İnternet Kaynakçası

Here'san other area where Twiter appear stohavestalled: tweetsperday (Oreskovic Alexei). *Business Insider*, (2015, July 15). http://www.businessinsider.com/twitter-tweets-per-day-appears-to-have-stalled-2015-6 (25 Ekim 2015).

IMDb operasyonu Şahan'ı isyan ettirdi. *Takvim Gazetesi*, (2013, Şubat 3). http://www.takvim.com.tr/kultur_sanat/2013/02/03/imdb-operasyonu-sahani-isyan-ettirdi (25 Ekim 2015).

Lise öğrencilerine Facebook ve Twitter'da 'ahlak' yasağı. *Cumhuriyet Gazetesi*, (2015, Temmuz 2). http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/egitim/311789/Lise_ogrencilerine_Facebook_ve_Twitter_da__ahlak__yasagi.html (17 Ekim 2015).

Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, Mevzuat Bilgi Sistemi, e.mevzuat, Türk Ticaret Kanunu, 12.07.2012 tarihli ve 28351 sayılı Resmi Gazete, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6102-20120704.pdf (25 Ekim 2015).

Polisten SMS'li dolandırıcılık uyarısı (Çiçek Ahmet Hamdi-DHA). *Hürriyet Gazetesi*, (2014, Ocak 29). http://www.hurriyet.com.tr/polisten-smsli-dolandiricilik-uyarisi-25688631 (25 Ekim 2015).

Sosyal medya yasağı artıyor. *Milliyet Gazetesi*, (2013, Nisan 14). Haber Tarihi: 14.04.2013, http://www.milliyet.com.tr/sosyal-medya-yasagi-artiyor/gundem/gundemdetay/14.04.2013/1693415/default.htm (25 Ekim 2015).

T.C. Merkez Bankası, Sanal Müze, E1 Emisyon Grubu Banknotlar, http://sanalmuze.tcmb.gov.tr/sanalmuze/tr/koleksiyon/s/2/E1+Emisyon+Grubu+Banknotlar (25 Ekim 2015).

500 bin tatilci tehlike altında. *Milliyet Gazetesi*, (2014, Temmuz 27).http://www.milliyet.com.tr/500-bin-tatilci-tehlike-altinda-gundem-1917622/ (25 Ekim 2015).

BARIŞ SÖYLEMİ VERSUS NEFRET SÖYLEMİ: CUMHURİYET GAZETESİ'NİN *CHARLIE HEBDO* SEÇKİSİ VE SONRASI

Yasemin İNCEOĞLU*
Tirşe ERBAYSAL PİLİBELİ**

Özet

Charlie Hebdo saldırısının, İslami bir terör örgütü tarafından gerçekleştirilmesi ve derginin geçmişte Hz. Muhammed hakkında ve İslam karşıtı yayınları yüzünden almış olduğu tehditler nedeniyle İslamofobi, ifade özgürlüğü, nefret söylemi gibi konularda pek çok tartışma gün yüzüne çıkmıştır. 12 kişinin ölümü ile sonuçlanan saldırılar yalnız toplumsal yaralara neden olmakla kalmamış aynı zamanda dini, kültürel, sosyal alanlardaki toplumsal çatışmalar gözle görülebilir bir hal almıştır. Saldırı öncesi ve sonrası *Charlie Hebdo*'ya ilişkin olarak üretilmiş olan söylemler, saldırılara ilişkin haberlerin barış söylemi ve nefret söylemi açısından incelenmesi konusunda benzersiz bir çalışma alanı yaratmıştır.

Buradan hareketle bu çalışmada, Paris'te gerçekleşen *Charlie Hebdo* saldırısının ardından, derginin çıkarmış olduğu ilk sayıda yayımlanan karikatürlerden bir seçkiyi 14 Ocak 2015 tarihinde yayımlayan Cumhuriyet Gazetesi ve 15 Ocak tarihinde yayımlanan gazetelerde bu olayın ve *Charlie Hebdo*'ya ilişkin haberlerin yer alma biçimleri barış söylemi ve nefret söylemi ekseninde eleştirel söylem analizi yöntemi çerçevesinde incelenmektedir. Yapmış olduğumuz analizler ışığında ise barış söylemi, nefret söylemi ve ifade özgürlüğü arasındaki sınırlar tartışılmakta ve barış söyleminin kullanılmasına yönelik fikirler üretilmeye çalışılmaktadır.

---

* Prof. Dr. Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi inceogluy@gmail.com
** Galatasaray Üniversitesi Medya ve İletişim Çalışmaları Doktora Programı Öğrencisi tirserbaysal@gmail.com

Anahtar sözcükler: Barış söylemi, nefret söylemi, ifade özgürlüğü, Charlie Hebdo.

1. Giriş

7 Ocak 2015 tarihinde Fransız hiciv dergisi *Charlie Hebdo*, Chérif ve Said Kouachi kardeşler tarafından terörist saldırıya uğramıştır. Arap Yarım Adası'ndaki El Kaide tarafından üstlenilen bu saldırıda 12 kişi hayatını kaybetmiş ve 11 kişi yaralanmıştır. Saldırının öncesi ve sonrasında yaşanan olaylar *Charlie Hebdo* saldırılarını dünya gündemine oturtmuştur.

Saldırıdan yıllar önce, Charlie Hebdo'nun Hz. Muhammed ve İslam hakkında yayımlamış olduğu karikatürler ve bu konuda yazılmış olan yazılar dolayısıyla El Kaide tarafından tehdit edildiği bilinmekteydi. Saldırıda hayatını kaybeden derginin baş editörü Stéphane Charbonnier ise İslam'a hakaret etmesi gerekçesi ile El Kaide'nin öldürülecekler listesinde yer alması nedeniyle koruma altındaydı. Charlie Hebdo'nun geçmişte yaptığı yayınlar sebebiyle almış olduğu tehditlere rağmen, böyle bir saldırıya uğraması tüm dünyada şaşkınlık ile karşılandı ve saldırıların akabinde özellikle Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu ülkelerde ifade özgürlüğü, İslam'a hakaret ve İslamofobi ekseninde çeşitli tartışmaların gündeme gelmesine neden oldu.

Saldırılardan sonraki ilk sayısı altı dilde olmak üzere üç milyon baskı ile çıkan *Charlie Hebdo,* ilk sayının kapağında elinde, saldırıların ardından ifade özgürlüğünü savunan kimselerce tüm dünyada yaygın bir şekilde kullanılan *"Je suis Charlie"* yani *"Ben Charlie'yim"* ifadesinin yazılı olduğu dövizi tutarak ağlayan Hz. Muhammed çizimini kullanmıştır. Çizimin üzerinde büyük harfler ile *"TOUT EST PARDONNÉ"* yani *"Hepsi affedildi"* ifadesine yer verilmektedir. Bu sayının ardından, yaşanan tartışmalar daha da şiddetlenmiş ve özellikle kapak sayfasında yer alan karikatür Hz. Muhammed'i resmetmenin İslam'a aykırı olması dolayısıyla İslam'a saygısızlık yapılması ekseninde yeni tartışmaları alevlendirmiştir.

Charlie Hebdo'yu bizim çalışmamız açısından özel kılan ise, saldırının fiziksel şiddet içeren bir saldırı olmasının yanı sıra Türkiye de dahil olmak üzere pek çok ülkede dini, kültürel, etnik konulardaki çatışmaları şiddetlendirmesi, hem nefret söylemi hem de barış söylemi açısından yapılacak bir çalışma için örnek teşkil etmesidir.

Türkiye bağlamında *Charlie Hebdo* saldırılarının ardından ortaya çıkan durumu değerlendirdiğimiz bu çalışmanın yapılmasının sebebi ise saldırıların ardından Türkiye'deki gazetelerdeki söylem farklılıklarının son derece net gözlemlenebilmesidir. *Charlie Hebdo* sonrasında yaşanan tartışmaların yazılı basında en iyi gözlemlenebildiği tarih ise 15 Ocak 2015'tir. 14 Ocak tarihinde Cumhuriyet Gazetesi'nin Charlie Hebdo'nun saldırılar sonrasında çıkarttığı ilk sayısından bir seçkiyi gazetede yayımlaması kültürel, sosyal ve/veya dini olarak farklı görüşlere sahip kesimleri harekete geçirmiştir. Cumhuriyet Gazetesi'nin karikatür seçkisini yayımlamadan önce yayımlayacağına ilişkin olarak yapmış olduğu açıklama, öncelikli olarak ifade özgürlüğü konusunu gündeme getirmiştir. Öte yandan kamunun bilgi edinme hakkı da bu bağlamda tartışılmıştır. Gazetenin seçkiyi yayımlamasının ardından özellikle muhafazakâr kesimin, gazetenin temsil ettiği ideolojiye, gazetenin okuyucu kitlesine ve gazetenin okuyucu kitlesinin genellikle muhalefet partisi CHP'ye oy verdiğinin düşünülmesinden dolayı CHP'ye yönelik olarak üretmiş olduğu nefret içerikli mesajlar gündeme oturmuştur.

14 Ocak 2014 tarihinde *Cumhuriyet*'in bu yayını yapmış olmasının gündemi oldukça yoğun bir şekilde meşgul etmesi sebebiyle, 15 Ocak 2015 tarihinde *Charlie Hebdo* tekrar gazetelerin gündemine yerleşmiştir. Bu konuda yapılan haberlerin bir bölümü toplumu ayrıştırıcı ve şiddete yöneltici bir nitelik taşırken, bir bölümü ise toplumu birleştirici, Charlie Hebdo'yu anlamanın ve ifade özgürlüğünün önemine vurgu yapan ve Cumhuriyet Gazetesi'ni ifade özgürlüğü bağlamında destekleyen nitelikte haberlerdi.

1.1. Amaç ve yöntem

Yukarıda bahsedilen tüm olgular ve olaylar doğrultusunda bu çalışmada Paris'te gerçekleşen *Charlie Hebdo* saldırılarının ardından, derginin çıkarmış olduğu ilk sayıda yayımlanan karikatürlerden bir seçkiyi 14 Ocak 2015 tarihinde yayımlayan Cumhuriyet Gazetesi ve 15 Ocak 2015 tarihinde yayımlayan *Akşam, Aydınlık, Cumhuriyet, Güneş, Habertürk, Hürriyet, Milliyet, Posta, Sabah, Star, Sözcü, Taraf, Yeni Akit, Yeni Şafak, Yurt, Vatan, Zaman* olmak üzere 17 gazetede bu olayın ve Charlie Hebdo'ya ilişkin haberlerin yer alma biçimi barış söylemi ve nefret söylemi ekseninde eleştirel söylem analizi yöntemi ile incelenmektedir.

Barış söylemi ve nefret söylemi kavramlarının tartışıldığı bu çalışmada, söylem üzerine elde etmiş olduğumuz veriler ışığında ifade özgürlüğü kavramı tartışılmakta ve barış söyleminin kullanılmasının nasıl yaygınlaştırılabileceğine yönelik öneriler verilmektedir. Nefret ve barış söylemlerinin konuşturulacağı böyle bir çalışmada, kuşkusuz ki öncelikle "*söylem*" üzerinde durulmalıdır.

1.2. Söylem nedir?

Söylem dilin somut yaşayan bir bütün olarak anlaşılması demektir (İnceoğlu ve Çomak; 2009: 44). İnsanlar belirli bir grup içinde paylaşılan inançları, temsilleri, tutumları veya grubun ideolojisini söylemler aracılığıyla inşa ederler. Bir başka ifadeyle, söylem dil içinde kurgulanan toplumsal kökenli bir ideolojidir.

Teun Van Dijk (2010), insanların bilgi, tutum ve ideolojilerini söylem yolu ile benimsediğini dile getirmektedir. Söylem ve iktidar arasındaki ilişkiye vurgu yapan Van Dijk, söylemi kontrol etmenin, yalnızca insanların herhangi bir tür eylemini denetim altında tutma girişimi olmadığını, aslında, tam da diğer insanların zihinlerini etkileyen ve ele geçiren türden bir faaliyet olduğunu ifade etmektedir ve insanların zihinlerini kontrol etmenin birincil öneme sahip bir denetim şekli olduğunu söyleyerek insanların zihinlerini, bilgilerini, niyetlerini, projelerini ve planlarını kontrol ederek gelecekteki eylemlerinin de kontrol edilebileceğini dile getirmektedir.

Söylemlerin ideolojiler, bilgi, toplumsal kavrayış vb. işlemler ile ortaya çıktığını ve yeniden üretildiklerini ifade eden Van Dijk (2010), medyaya, parlamenter tartışmalara ya da bilimsel sorgulamalara spesifik bir şekilde erişim imkânına sahip kimselerin, bağlam üzerinde egemenlik kurmanın yanı sıra söylemin ana konularını da belirlediğini ifade etmektedir. Nitekim, herhangi bir durum istenildiği gibi anlatılarak diğer insanlar manipüle edilebilmektedir.

Söylemin medya üzerinden üretimine baktığımızda, Althusser'in (2003) ifade ettiği ve eleştirel kuramcıların pek çoğunun alıntıladığı üzere medyanın ideolojik bir aygıt olarak işlev gördüğünü söylemek yerinde olacaktır. Van Dijk'ın söylediği gibi, durum söylem aracılığıyla istenildiği gibi aktarıldığında insanlar manipüle edilebilmektedir. Schiller'in (2005) ifadesiyle medya aracılığıyla insanların zihinleri yönlendirilebilirken, Chomsky ve Herman'ın (2006) deyimiyle medya tarafından rızanın üretimi söz konusudur.

Teun A. Van Dijk, Bourdieu'ye gönderme yaparak, iktidarın uygulanması ve sürdürülmesi için gerekli ideolojik destek çerçevesinde, siyasal, askeri ve ekonomik seçkinlerin yanı sıra simgesel seçkinlerin[1] de zaruri bir rol oynadığını söylemektedir. Dijk bu seçkinlerin çoğunun devlet şirketleri veya özel şirketler tarafından yönetildiğini dolayısıyla bu seçkinlerin sesinin aslında anonim ya da kurumsal efendilerinin sesi olduğunu belirtmektedir (2005: 321). Tüm bu ifadelerden yola çıkarak medya, ideoloji ve iktidar ilişkisine baktığımızda, söylem ve ideolojinin birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini söyleyebiliriz.

Van Dijk, insanların zihnini denetlemek için söylemi ve de en önemlisi söylemin bağlamını, yani kimin, neyi, ne amaçla, nasıl bir durumda kime söylediğinin denetlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Örneğin, beyaz birisinin siyahiler hakkında konuşma yapmış olması bu konuşmanın ırkçı ya da ırkçılık karşıtı olarak algılanmasına sebep olabilir. Bu durum söylemi üreten kişi, söylemin kimin hakkında üretildiği, söylemin tarihsel ve toplumsal geçmişi vb. konular ile ilgilidir (Van Dijk; 2001, 2006, 2010).

Buradan hareketle, söylemi bağlamından ayrı olarak düşünmemek gerektiğini dile getirmeliyiz. Dolayısıyla medyanın üretmiş olduğu söylem de bağlamından ayrı olarak analiz edilmemelidir. Bu durumda bağlamından ayrı düşünülmemesi gereken haber söyleminin nasıl analiz edilmesi gerektiğini de sormamız gerekmektedir. Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemine göre, haber metinleri makro ve mikro olmak üzere iki düzeyde çözümlenebilmektedir. Makro yapılar tematik ve şematik olmak üzere iki boyutta incelenmektedir. Tematik analizde, söylem hiyerarşik bir düzen içerisinde ana başlık (manşet), üst başlık (sürmanşet), başlık, alt başlık, spotlar, haber giriş metinleri, haber metinleri şeklinde; şematik analizde ise durum ve yorum incelenmektedir. Durum, habere konu olan olayın kim ve/veya ne hakkında olduğunun, nerede olduğunun, ne zaman gerçekleştiğinin ve ne zaman haber olarak verildiğinin yani haberin hikâye örgüsünün incelenmesidir. Yorum ise habere konu olan kimselerin yapmış olduğu yorumların ve haberin kaynaklarının incelenmesi anlamına gelmektedir. Mikro düzeyde yapılan incelemeyi ise; kelime seçimleri, cümle yapıları, haberin kip ve zaman olarak incelenmesi, cümleler

[1] Gazeteciler, yazarlar, akademisyenler, sanatçılar, yönetmenler gibi "simgesel sermaye" temelinde iktidar uygulayan kimseleri betimlemek için kullanılan kavramdır.

arasındaki ilişkiler ve haberin retoriği yani sayı, fotoğraf, resim gibi ikna edici öğelerin kullanımının analizi oluşturmaktadır (1988: 30-59).

Kuşkusuz ki haberin gazetelerde yer alma biçiminin yanı sıra haberin ulaştığı kitlede bıraktığı etki, yani sonrası, haberin öncesi ve aktarılış biçimi kadar önemlidir. Van Dijk'ın (2006) ifade ettiği üzere söylemsel manipülasyon "bizim iyi şeylerimiz" ile "onların kötü şeyleri"nin vurgulanması ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, medyanın ideolojik işlevinden ve söylemin ideolojiden ayrı düşünülemeyeceğinden yola çıkarak, haber metnini analiz etmek gerekmektedir. Geçmişten günümüze kadar yaşanmış olan karikatür krizlerini bu eksende ele aldığımızda, Batının 'ifade özgürlüğüne' karşı İslam'ın 'hoşgörüsüz ve gerici' tutumlarının ya da 'İslami değerlere karşı' (Hz. Muhammed'in resmedilmesi gibi) 'İslamofobi'nin medya tarafından çeşitli şekillerde kullanıldığı gözlemlenmektedir. Buradan hareketle öncelikle nefret söylemine, ardından da nefret söylemine karşı alternatif olarak barış söylemine değinmek yerinde olacaktır.

2. Nefret Söylemi

Tartışmalı bir kavram olan 'nefret söylemi', oldukça karmaşık ve anlaşılması güç bir kavram olarak kendisini göstermektedir. 'Nefret söylemi nedir?' sorusu 'İfade özgürlüğü ile nefret söylemi arasındaki sınır nerededir?', 'Nefret söylemi sadece kişilere ya da azınlıkta kalan kimselere /gruplara yönelik olarak mı üretilebilir?', 'İçinde olumsuz ifade ve duygu olan her söylem nefret söylemi midir?' ve 'Nefret söylemi ve nefret suçu ilişkisi nasıl açıklanabilir?' gibi soruları da beraberinde getirmektedir.

Bu soruların tamamına net yanıtlar vermek oldukça güçtür. Bu sebeple kavramın anlaşılmasını kolaylaştırmak için kavramı kelimelere bölerek tanımlamaya çalışmak yerinde olacaktır. Söylemin daha önce ideolojik bir ifade biçimi olduğunu dile getirmiştik. Nefret, yok etmeye, istememeye, sevmemeye yönelik olumsuz bir duyguyu tasvir etmek için kullanılan bir kelimedir. İki kelime bir araya geldiğinde ise sevilmeyen, istenmeyen şeye yönelik ifadelerin ideolojik bir amaç doğrultusunda kullanılması anlamı ortaya çıkmaktadır. Ancak bu, kavramın sadece kelime anlamını ifade etmek amacıyla yapılabilecek bir tanımdır. Kuşkusuz ki kavramı, bağlamını da göz önünde bulundurarak betimlemek gerekmektedir.

Avrupa Konseyi'nin Bakanlar Komitesi'nin 1997 yılında aldığı 'nefret söylemi' konulu 97(20) sayılı Tavsiye Kararı'na göre: 'Nefret söylemi' kavramı, ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezcilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimidir.[2]

Nefret söylemi konusunda; söylemin içeriği, söylemin (yazılı veya sözlü) tonlaması, konuşmanin yapısma yönelik bir değerlendirme, söylemin (bireysel veya toplu) hedefleri ve söz eyleminin muhtemel sonuçları ve çıkarımları gibi unsurlardan söz edilmektedir (İnceoğlu, 2013: 79). Tüm bunların arasına söylemi üretenlerin etki alanını eklemek de yerinde olacaktır.

Charlie Hebdo'nun yayınlarını bu eksende ele aldığımızda 60.000 tirajlı küçük bir kitlenin okuduğu haftalık bir mizah dergisinin karikatürlerinin içeriği ve bağlamının, Müslümanlara karşı herhangi bir şiddet olayını özendirici bir ortam sağlayıp sağlamadığını saptamadan, bu karikatürlerin İslamofobik içerikte olduğunu hatta nefret söylemi ve nefret suçu oluşturduklarını iddia etmenin yanıltıcı olacağını söylemek gerekir (İnceoğlu, 2015).

Bununla birlikte, Charlie Hebdo'nun yapmış olduğu yayınların, 7 Ocak'ta İslami terör örgütlerinin Charlie Hebdo'yu hedef seçmesine neden olduğu son derece net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

3. Barış Söylemi

Barış söylemi kavramı, nefret söylemi gibi üzerine çok fazla yazılan tartışmalı bir kavram değildir. Bunun nedeni kuşkusuz barış söylemi denilen kavrama özellikle medya mensuplarının oldukça uzak olmasıdır. Zira haberi çekici yapan yani haberi satan unsurlar, çoğunlukla barış söyleminin dışında konumlanmaktadır.

Medyada barış söylemi ile ilgili çalışmalar da sayıca oldukça azdır. 21. yüzyılın başından beri akademisyenler ve STK'lar barış kültürünün gelişimi için barış üzerine çalışmalar, araştırmalar yapmış ve kuramlar üretmişlerdir. Groff ve Smoker (2002) son yıllarda UNESCO'nun öncülüğünde barış kültü-

[2] http://www.ihop.org.tr/dosya/coe/nefret_soylemi.pdf, Anne Weber, Nefret Söylemi El Kitabı, Avrupa Konseyi Yayınları, 2009.

rünün popülerleştiğini ancak hali hazırda nasıl yorumlanacağına dair herhangi bir mutabakatın söz konusu olmadığını ifade etmektedirler. 1991 yılında *Peace Research* dergisinde Bruck ve Roach'ın yayımladıkları çalışmada; medya ve barış araştırması konusunda tek bir makalenin bile mevcut olmadığına yer verilmiştir. Aynı derginin 2000 ve 2001 yıllarına dair sayılarında ise barış sözcüğü yalnızca savaş karşıtı ve/veya çatışma/çatışma çözümü bağlamında kullanılmıştır. Sözlükler, ansiklopediler kitap başlıkları ve web sitelerinde de durum daha farklı değildir (Mandelszis, 2002).

'Barış' kavramı 1958 yılında kurulan Oslo Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün kurucuları arasında yer alan ve 1964 yılında *Journal of Peace Research* ismi ile yayın hayatına başlayan akademik derginin kurucusu olan, *'barış araştırmaları'*-nı akademiye yerleştiren Norveçli Profesör Johan Galtung'un çalışmaları sayesinde daha gözle görünür bir hale gelmiştir. Kavram, siyaset bilimciler, dil bilimciler, barış teorisyenleri ve sosyologlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. *'Barış'* kelimesi en basit şekliyle Türk Dil Kurumu tarafından uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam olarak tanımlanmaktadır.[3]

Galtung (2010) *"barış"*ı şiddetsizlik aracılığıyla ifade etmekte ve barışın *"şiddetsizlik artı yaratıcılık"* formülü ile sağlanabileceğini ileri sürmektedir. Bu eksende 'barış' kısaca şiddetsizlik ve uyum durumu olarak tanımlanabilmektedir.

Batılı siyasi ve haber söylemlerine egemen olan geleneksel algı, barışın savaşın yokluğu ile aynı şey olduğu yönündedir. Barış söylemine dair bu yaklaşım, barışın yalnızca çatışma ve şiddetle ilişkilendirilmesine neden olmaktadır, bu da kaçınılmaz olarak barışa dair görüşlerin çarpıtılmasına olanak tanımaktadır.

DovShinar (2004) yeni bir yaklaşımın geliştirilmesi için savaş ve barış hakkında zihinsel tutumların değişmeye gereksinimi olduğunu ifade etmektedir. Tarihsel olarak incelendiğinde, savaşla haşırneşir olan toplumların barış antlaşmaları imzalayarak tutum değişimi kazanabildiği görülmemektedir. Bu tutum değişikliği yalnızca eğitim, dil, sosyo-politik uygulamalar ve medya aracılığıyla mümkün olabilmektedir.

Medya iletileri ve söylemlerine olan bağımlılık, sosyal çevrenin belirsiz, tehdit edici veya hızla değişken olduğu dönemlerde, özellikle de savaş/çatış-

[3] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.548647bbb4ef81.66233468, 'Barış' kelimesinin anlamı.

ma ve/veya barış sürecine geçiş dönemlerinde artış kaydeder. Bu da habercilliğin ve medya söylemlerinin; gerek haberleri çerçevelemede gerekse de ulusların, aktörlerin, olayların temsilinde ve imgelerin biçimlenmesinde önemli etkisi olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Medya ve barış söylemi ilişkisine değinirken, barış gazeteciliği pratiğini görmezden gelmek olanaksızdır. 1970'li yıllarda ilk kez Galtung tarafından ortaya atılan gazetecilik pratiği, Annabel McGoldrick ve Jake Lynch gibi gazetecilerin çalışmaları sayesinde yaygınlaşmıştır. McGoldrick ve Lynch *"barış gazeteciliği"*nin, editörler ve muhabirlerin neyi/nasıl haber yapacağı ile ilgili olduğunu belirtmekte ve kavramın çatışmalar konusunda şiddet içermeyen yanıtların değerlendirildiği ve toplum için fırsatların yaratıldığı haberlerin seçimi ile alakalı olduğunu söylemektedirler (2005: 5).

Barış gazeteciliği spor haberi yapar gibi kazananın ve kaybedenin olduğu habercilik yerine, taraflar arasında dengenin sağlandığı, gerçek odaklı habercilliği esas alan, toplumsal barışın sağlanması için yaratıcı çözümler arayan, lider değil insan odaklı habercilik yaparak insanlara ses veren, barış dilinin kullanımına özen gösteren bir gazetecilik pratiğini ifade etmektedir (Galtung ve Lynch, 2010; Lynch ve McGoldrick, 2005).

Barış gazeteciliği ve medyada barış söyleminin kullanılması konusundaki en önemli tartışmayı ise barış söyleminin ve barış gazeteciliği pratiklerinin ancak savaş ortamında kullanılabileceği algısı oluşturmaktadır. Savaş yoksa barış söyleminin kullanılmasına da ihtiyaç yoktur düşüncesi oldukça yaygındır. Oysa barış gazeteciliği sadece fiziksel çatışma olan alanlardaki çatışmaları değil, aynı zamanda sosyal, kültürel, toplumsal cinsiyete dair, politik, ekonomik, dini her türlü çatışmanın haberleştirilmesinde uygulanması gereken bir gazetecilik pratiğidir.

Galtung (2002) gazetecilerin "iyi olan bizler, kötü olan onlar" tarzı bir düalist zihniyetin dışına çıkıp düşünemeden kendi tuttukları tarafın şiddetini haklı görüp karşı tarafınkini suçlayarak haber yaptığını ifade etmektedir. Lynch ve Goldrick'in (2005) barış gazeteciliği yaklaşımı; günlük habercilik pratiklerinde gazetecilerin farkındalığını arttırmak için bir yol haritası sunmak üzerine kuruludur. Buna göre, medya söylemi savaş ve barışta olay temsillerini ve imgeleri biçimlendirir. Barış Gazeteciliği gazeteci ve editörleri barış odaklı, doğru haber üretebilmeleri için alternatif bir söyleme doğru yön-

lendirir. Bu tür bir alternatif söylem ise gerek gazetecilerin gerekse izleyicilerin/okuyucuların tutumlarını değiştirmede oldukça etkilidir.

4. Nefret Söylemi Versus Barış Söylemi

Şiddetin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik olarak da uygulanabileceğini bildiğimiz için nefreti şiddet olarak kabul edebiliriz. Barış ise şiddetsizlik hali olduğu için nefret söylemi ve barış söylemi kavramları birbirinin tam zıttı kavramlardır.

1978 yılında UNESCO Kitle İletişim Araçlarının Barışın ve Uluslararası Anlayışın Güçlendirilmesine, İnsan Haklarının Geliştirilmesine ve Irkçılık, Apartheid ve Savaş Kışkırtıcılığı ile Mücadele Edilmesine Katkıda Bulunması ile Temel Prensipler Bildirgesi'nin 3.maddesinde barışın sağlanması ve sürdürülmesi konusunda kitle iletişim araçlarının önemine aşağıdaki şekilde vurgu yapılmaktadır.

> Barışın ve uluslararası anlayışın güçlendirilmesinde ve ırkçılık, apartheid ve savaş kışkırtıcılığı ile mücadele edilmesinde kitle iletişim araçlarının büyük bir önemi vardır. Kitle iletişim araçları, önyargıların ve cahilliğin tırmandırdığı saldırı savaşçılığı, ırkçılık, apartheid ve diğer insan hakları ihlalleriyle mücadele ederken, bütün halkların amaçları, düşünceleri, kültürleri ve ihtiyaçları hakkında haberler yayarak, cahilliğin ve halklar arasındaki yanlış anlayışların tasfiye edilmesine, bir ülkenin vatandaşlarının ihtiyaçları ve arzuları konusunda diğer ülkenin vatandaşlarının duyarlı hale gelmesine, ırk, cinsiyet, dil, din veya milliyet ayrımı gözetmeksizin bütün ulusların, bütün halkların ve bütün bireylerin haklarına ve onurlarına saygının sağlanmasına, yoksulluk, açlık ve hastalık gibi insanlığı yıkıcı büyük belalar konusunda dikkat çekmeye, bu suretle devletlerin uluslararası gerilimi düşürmelerine ve uluslararası uyuşmazlıkları barışçı ve hakkaniyetle çözmelerini sağlayabilecek politikalar oluşturmalarına katkıda bulunur.

UNESCO'nun 1983 yılında Paris toplantısında kabul edilen *Profesyonel Gazetecilik Etiği Uluslararası İlkeleri*'nin 8. maddesinde gazetecinin, barış, demokrasi, insan hakları, toplumsal ilerleme ve ulusal özgürleşim gibi evrensel insani değerleri savunması gerektiğine, 9. maddesinde ise, evrensel insani değerlere bağlı bir gazetecinin savaşı, şiddeti, nefreti, ayrımcılığı, ırkçılığı, baskı-

yı haklılaştıracak bir gazetecilik anlayışından uzak duracağı ve barış için çaba göstereceği vurgulanmaktadır.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin 1997 tarihli Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi'nin Gazetecinin Temel Görevleri ve İlkeleri Bölümünün üçüncü maddesinde de barışa ve şiddetsizliğe vurgu yapılmaktadır. Buna göre;

> Gazeteci; başta barış, demokrasi ve insan hakları olmak üzere, insanlığın evrensel değerlerini, çok sesliliği, farklılıklara saygıyı savunur. Milliyet, ırk, etnisite, cinsiyet, dil, din, sınıf ve felsefi inanç ayrımcılığı yapmadan tüm ulusların, tüm halkların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanır. İnsanlar, topluluklar ve uluslararasında nefreti, düşmanlığı körükleyici yayından kaçınır. Bir ulusun, bir topluluğun ve bireylerin kültürel değerlerini ve inançlarını (veya inançsızlığını) doğrudan saldırı konusu yapamaz. Gazeteci; her türden şiddeti haklı gösterici, özendirici ve kışkırtan yayın yapamaz.[4]

Tüm bu ilkelerden yola çıkarak, medya tarafından üretilen nefret söylemine karşı barış söyleminin geliştirilmesi için barış gazeteciliği pratiklerinin önemine vurgu yapabiliriz. Barış gazeteciliğinin iki önemli ismi Jake Lynch ve Annabel McGoldrick, bir çatışmayı sadece iki tarafın çatışması gibi göstermekten kaçınılması gerektiğine, çatışmanın sonuçlarının ve bağlantılarının izlerinin sürülmesinin önemine, şiddetin yalnız görünen değil, aynı zamanda görünmeyen etkileri hakkında da haber yapma yollarının aranmasının gerekliliğine, sürekli olarak tarafların farklılıklarını değil, ortak zeminde buluşma olasılıklarını gösteren haberler yapılmasının önemine; trajedi, soykırım, katliam suikast gibi sözcüklerin bol keseden yerli yersiz kullanılmaması gerektiğine değinmektedirler (2005: 28-31).

Sonuç olarak medyanın siyasi analizlerden yoksun, çarpıtılmış, eksik, dramatize edilmiş ve zaman zaman paranoyaya varan komplo teorileriyle donatılmış, geçmişte yaşanan acı, felaket ve şiddeti kurcalayan haberleri gündemde tutmaktan ziyade barış ve çözüme odaklı, insan hakları ve demokrasiden taraf, kutuplaşmaları körüklemeyen bir tavır sergilemesi ve en önemlisi yurttaşın bilgi edinme hakkını ihlal etmemesi gerekmektedir (İnceoğlu ve Sözeri, 2012: 25).

[4] http://www.tgc.org.tr/bildirge.asp, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi.

4.1. 14 Ocak 2015 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nin incelenmesi

14 Ocak 2015 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi'nin Charlie Hebdo'nun saldırıları sonrasındaki ilk sayısından bir seçkiye gazetede yer vermesi Türkiye'deki ifade özgürlüğü tartışmalarını alevlendirmiştir. Cumhuriyet Gazetesi, 13 Ocak'ta karikatürleri yayımlayacağını açıklamıştır. Bunun üzerine gazete henüz baskı aşamasındayken, gazetenin dağıtımını yapmaya başlayan kamyonlar polis tarafından kontrol edilmiştir. Basında yer alan açıklamalara göre, gazetenin Charlie Hebdo'nun ilk sayısının kapağında yer alan elinde "Je suis Charlie" yazılı dövizi tutan Hz. Muhammed çizimini yayımlamamış olması üzerine gazetelerin dağıtımına izin verilmiştir.

Bu olay Türkiye genelinde ifade özgürlüğüne karşı İslam'a hakaret ve İslamofobi konuları gündeme getirilerek, çeşitli tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Karikatürleri yayımlamayan gazetelerin ve gazetecilerin bir bölümü *Cumhuriyet*'i desteklerken, çoğunlukla muhafazakâr gazeteler ve gazeteciler *Cumhuriyet*'i, *Cumhuriyet* çalışanlarını ve *Cumhuriyet* ile ilişkilendirdikleri ideolojiyi hedef olarak göstermeye başlamıştır. Hem sosyal medyada, hem de yazılı basında üretilen nefret dolu söylemler sebebiyle, Cumhuriyet Gazetesi çevresinde karikatürlerin yayımlanacağına ilişkin karar açıklandığı geceden itibaren sıkı güvenlik önlemleri alınmaya başlanmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi sürmanşette Charlie Hebdo'nun özel sayısından 4 sayfalık seçkiye gazetede yer verildiğini söylemiştir ve sol sütunda "Çünkü..." başlığı altında editörün notu çerçevesinde, yayını yapmalarının nedenleri açıklanmıştır.

Şekil 1: Cumhuriyet Gazetesi'nin 13.01.2014 tarihindeki sürmanşeti

Söz konusu *"Çünkü..."* başlığının altında ifade özgürlüğüne defalarca vurgu yapılmıştır. Gazetede ifade özgürlüğüne vurgu yapılmış olan cümleler şu şekildedir;

> Tüm dünyayı ayağa kaldıran bu canice saldırının gerçek hedefinin ifade özgürlüğü olduğu konusunda yaygın bir uzlaşı var.
> Ülkemizde ifade özgürlüğünün savunucusu Cumhuriyet...
> ...ifade özgürlüğüne sahip çıkma sorumluluğuyla...
> Cumhuriyet bugün olduğu gibi bundan sonra da ifade özgürlüğünü savunmaya devam edecektir.

Cumhuriyet, geçmişte gazetenin ve yazarlarının yaşamış olduğu saldırılara ve can kayıplarına değinerek, Charlie Hebdo'ya yapilan saldırı hakkında şu ifadelere yer vermiştir;

> Okurlarımızın ve kamuoyunun bildiği gibi gazetemiz, özgür düşünceye ve basın özgürlüğüne tahammülü olmayan terör odaklarının onlarca saldırısına hedef oldu. Yazarlarımız Uğur Mumcu, Muammer Aksoy, Bahriye Üçok, Ümit Kaftancıoğlu, Cavit Orhan Tütengil, Onat Kutlar, Ahmet Taner Kışlalı gibi çok değerli aydınlar ve gazeteciler terör saldırıları sonucu yaşamlarını yitirdiler. "Charlie Hebdo" ve çizerlerine yönelik katliamı bu nedenle çok iyi anlıyoruz.

Gazete yapmış olduğu yayının yaratacağı tepkiyi öngörerek, seçkiyi neye göre belirlediğini anlatan bir açıklamaya da bu bölümde yer vermiştir. Seçkiyi hazırlarken toplumların dini, hassasiyetleri ve inanç özgürlüklerinin yanı sıra gazetenin yayın ilkelerine de uyulduğunu ifade eden *Cumhuriyet*'in ilgili yayın ilkeleri şu şekildedir;

> 2/8-Cumhuriyet yayınlarında, düşünce özgürlüğü eylem ve örgütlenme hakkı olarak anlaşılır. Yayınlarda bu özgürlüğü kısıtlayan, temel insan haklarına aykırı, şiddeti, kin ve düşmanlıkları kışkırtıcı, insanlar, topluluklar, cinsel tercihleri[5] farklı olanlar, etnik ve dinsel gruplar, uluslar ve

[5] Kaos GL ve Pembe Hayat derneklerinin, gazeteciler için oluşturmuş olduğu LGBTİ haberciliği rehberinde de yer aldığı üzere, LGBTİ örgütleri cinsel tercih kavramı yerine cinsel yönelim kavramının kullanılması gerektiğine vurgu yapmaktadırlar. Rehberde yer aldığı üzere, "Cinsel tercih" ifadesinin eşcinselliği, biseksüelliği ve transeksüelliği tanımlamak için kullanımı tamamen yanlıştır. Eşcinsellik ve biseksüellik, heteroseksüellik gibi bir cinsel yönelim; transeksüellik ise bir cinsiyet kimliğidir. "Cinsel tercih" yerine, bu tanımlamalara uygun olarak, "cinsel yönelim" veya "cinsiyet kimliği" kavramlarının kullanılması gerekmektedir. Bu bağlamda Cumhuriyet Gazetesi'nin "cinsel tercih" kavramının geçtiği maddesini düzenlemesi yerinde olur. Söz konusu rehbere bağlantı üzerinden ulaşılabilir: http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/medyadalgbt.pdf

halklar arasında nefret ve düşmanlığı körükleyici ögeler yer almaz.

2/10-Haber ve yorumlarda insan yaşamının çeşitliliğini aktarmaktan geri durulmaz. Bu kapsamda yadırgatıcı yayın yapmaktan kaçınmaya, özellikle çocukları dikkate almaya ve korumaya özen göstermek gerekli ve zorunludur. Haberlerde haberin unsuru olmadığı sürece insanlar, ırkı, milleti, etnik kökeni, sınıfı, dili, dini ya da mezhebi, inanç ya da inançsızlığı, meslek grubu, fiziki ya da zihni engelli oluşu ile tanımlanamazlar, insanlar hiç bir şekilde bu özellikleriyle küçümsenemez, alay konusu yapılamazlar.[6]

Cumhuriyet'te yer alan köşe yazılarına baktığımızda Zizek; Etienne Balibar, Samuel Huntington gibi düşünürlerin alıntılandığı gözlemleniyor. Yazılarda Paris'teki saldırılar tek başına değil, öncesinde olanlar ile ve başka ülkelerde gerçekleşen birtakım terör saldırıları ile değerlendiriliyor. Örneğin Aydın Engin "Sahiden Charlie miyiz?" diye sorduğu yazısında bazen El Kaide, bazen IŞİD, Bazen, El Nusra, bazen Boko Haram olan bir güç olduğunu ve bu ulusötesi gücün şiddetin ve vahşetin dilini konuştuğunu söylediği yazısında, Hrant Dink'ten alıntı yaparak "Terörün gücüne, gücün terörüne teslim olmayacağız." diyor.

Öte yandan gazete Charlie Hebdo'nun ilk sayfasını karikatür seçkisinde yayımlamazken, Hikmet Çetinkaya'nın ve Ceyda Karan'ın köşelerinde bu sayfanın kullanıldığı dikkat çekiyor. Çetinkaya, köşesinde kendi düşüncesine göre söz konusu çizimin Hz. Muhammed ile bir alakası olmadığına vurgu yaparak çizimin son derece insancıl ve vicdani bir anlayışın simgesi olduğunu dile getiriyor. Ceyda Karan ise kapak fotoğrafını neden kullandığına değinmemiştir, yazısında ise Huntington'ın Medeniyetler Çatışması tezi üzerinden İslamcı aydınları eleştirmiştir.

14 Ocak tarihli gazeteye baktığımızda, gazetenin ilk sayfasından itibaren ifade özgürlüğüne vurgu yaptığı, *Charlie Hebdo* saldırılarını kınadığı ve saldırıları benzerleri ile kıyasladığı net olarak gözlemlenmektedir. Karikatürleri seçerken hassas davrandığını belirten gazete, aslında Hz. Muhammed olduğu gerekçesi ile tartışmalara sebep olan çizimi yayımlamayarak bir nebze yeni çatışmaları önlemektedir. Ancak söz konusu çizimin gazetenin iki köşe yazarı-

[6] http://www.cumhuriyet.com.tr/yayin_ilkeleri, Cumhuriyet Gazetesi Yayın ilkeleri.

nın kullanması ilgi çekicidir. Gazete aynı hassasiyeti bu konuda göstermemiştir. Öte yandan Hikmet Çetinkaya'nın derginin kapağında yer alan çizimin Hz. Muhammed olduğunu reddetmesi ise başka bir bakış açısı sunmaktadır.

Gazetenin kullanmış olduğu barışçıl dile karşın, Charlie Hebdo'nun tartışma yaratan kapağına ait özel sayıdan bir seçkiyi yayımlamış olması ve iki yazarın kapakta yer alan çizimi kullanması çatışmalara sebep olmuştur. Bu eksende bu çatışmaları analiz etmek amacıyla 15 Ocak tarihli gazetelere bakmak yerinde olacaktır.

4.2. 15 Ocak 2015 tarihli ulusal gazetelerde *Charlie Hebdo* ve Cumhuriyet Gazetesi'nin seçkisi

15 Ocak tarihli ulusal gazetelerde yer alan haberlerin içeriğini; Charlie Hebdo'nun özel sayısını almak için oluşturulan kuyruk, derginin altı dilde yayın yapması ve en önemli yayınlarının Türkçe olduğunu ifade etmesi, Hz. Muhammed olduğu varsayılan dergi kapağı, Cumhuriyet Gazetesi'nin dağıtımını yapan araçların polis tarafından kontrol edilmesi, *Cumhuriyet'in* karikatür seçkisi sonrasında özellikle muhafazakâr kesimden almış olduğu tepkiler, Avrupa'da yükselen İslamofobi ve İslamofobi kaynaklı saldırılar, vb. konular oluşturmaktadır.

Akşam, Aydınlık, Cumhuriyet, Güneş, Habertürk, Hürriyet, Milliyet, Posta, Sabah, Star, Sözcü, Taraf, Yeni Akit, Yeni Şafak, Yurt, Vatan, Zaman olmak üzere 17 gazeteyi incelediğimiz bu çalışmada tüm gazetelerin ilk sayfalarının analizlerinin görüldüğü bir tablo hazırlanmıştır. Tabloda gazetelerin ilk sayfalarında yer alan başlıklar gazetenin sayfasında yer aldığı şekliyle, büyük küçük harflere dikkat edilerek yazılmıştır.

GAZETE	İLK SAYFADA YER ALAN BAŞLIKLAR	BAŞLIĞIN KONUMU VE HABERLERİN İÇERİĞİ
AKŞAM	Avrupa nefreti körüklüyor	Sürmanşette yer alan haberde Charlie Hebdo'nun Hz. Muhammed karikatürüne ve Avrupa'da yükselen İslamofobiye değiniliyor. Haberde "Tüm Müslümanların hedef gösterildiği ve İslamofobi'nin yükseldiği bir dönemde yapılan yayınlar, Müslüman toplum-

		ların tepkisini çekti." ifadesi yer alıyor. Alman *Frankfurter Rundschau* Gazetesi, Fransız *Libération* Gazetesi ve Belçika gazetesi *DeMorgen*'in Charlie Hebdo'ya ve yayımlanan ilk sayısına nasıl yer verdikleri anlatılıyor. Haberin altında kullanılan mum yakan bir elin olduğu fotoğrafın üzerinde "HEDEFE TÜRKİYE'Yİ KOYDU" spotu yer alıyor. Spotun altında derginin yeni yayın yönetmeni Gerard Biard'ın kendileri için koydukları hedefi açıkladığına ilişkin bir cümle yer alıyor ve Biard'ın "Bizim için en önemli baskı Türkçe baskı" ifadesine yer veriliyor.
AYDINLIK	**Charlie Hebdo gerilimi**	İlk sayfanın sağ alt köşesinde Cumhuriyet Gazetesi'nin *Charlie Hebdo* seçkisine ilişkin küçük bir habere yer veriliyor. Bu haberin üzerinde ise Doğu Perinçek'in "Helmut Schmidt'in uyarısına bir kez daha kulak verelim" başlıklı yazısına giriş yapılıyor. Yazının girişinde "Avrupa'da İslamcı terör korkusu kışkırtılıyor" ifadesi yer alıyor.
CUMHURİYET	**Özgürlüğe tam destek** DERGİ YOK SATTI DÜNYA KONUŞTU	Sürmanşette yer alan haberde teröre karşı dayanışma ve ifade özgürlüğü için yayımlanan *Charlie Hebdo* seçkisini polisin engelleme girişiminin siyasi parti, sivil toplum kuruluşları ve sendikalar tarafından kınandığı ifade edilmekte ve Kılıçdaroğlu'nun uygulamanın tam bir 12 Eylül uygulaması olduğu açıklamasına yer verilmektedir. Haberin hemen yanında "ifade özgürlüğüne" yönelik bir karikatür bulunuyor. Karikatürde yürüyen bir

		yumruk "ifade özgürlüğü ne demek kardeşim"demektedir. Haberin altında "Dergi Yok sattı" ve "Dünya Konuştu" başlıkları ile iki ayrı habere giriş yapılıyor. Bu haberlerin altında ise konuya ilişkin olarak köşe yazarlarının yazmış olduğu yazıların başlıklarına yer veriliyor.
GÜNEŞ	CHP, KARİKATÜR GERİLİMİNE BENZİN DÖKÜYOR KONU SLOGAN -TÜRKİYE Bİ TANE DE SEN ÇAK YABANCI BASININ DERDİ TAHRİK	Manşetten verilen haberde Beşiktaş Belediye Başkanı'nın CHP genel başkanı Kılıçdaroğlu'nun projesini hayata geçirerek "Bi tane de sen çak" sloganı ile bir karikatür yarışması düzenlediği belirtiliyor. Manşetin hemen altında yer alan "Yabancı basının derdi tahrik" başlığının altında ise Fransız *Libération*, Alman *Frankfurter Rundschau* ve İngiliz *The Times* gazetelerinin ilk sayfalarında Hz. Muhammed çiziminin yer almasına değiniliyor. Haberde kısaca Cumhuriyet Gazetesi'nin yayınından bahsediliyor ve haberin devamı için sayfa numarası veriliyor.
HABERTÜRK	CHARLIE HEBDO, KATLİAM SONRASI İLK RÖPORTAJI HABERTÜRK'E VERDİ "SORUMLULUK BÜYÜK" Sabah erken saatlerde bitti Cumhuriyet'e polis önlemi	Gazetenin ilk sayfasının sağ sütunu tamamen Charlie Hebdo'ya ilişkin haberlere ayrılmış. Bu bölümde Ruşen Çakır'ın derginin yeni yayın yönetmeni Gerard Biard ile yapmış olduğu röportaja geniş yer veriliyor. Biard'ın artık herkes neyi temsil ettiğimizi biliyor: "Düşünce, ifade ve vicdan özgürlüğü" söylemi ilgi çekiyor. Bu bölümün en son haberinde ise *Cumhuriyet*'in almış olduğu tehditlere ve polis önlemine, CHP'nin

		Cumhuriyet'i desteklediğine ve siyasetten eleştiri geldiğine değiniliyor.
HÜRRİYET	CHARLIE KUYRUĞU Barikatlı önlem MAHKEMEDEN DERGİNİN KAPAĞINA ENGELLEME	Manşetin altında Charlie Hebdo'yu satın almak için sırada bekleyen insanların olduğu bir fotoğrafa yer veriliyor. Fotoğrafın altında yer alan haberde ise derginin ilk sayısının hızlı bir şekilde tükendiğine değiniliyor. Bu haberin hemen altında Cumhuriyet Gazetesi'nin önünde polisin önlem almasına yönelik bir haber ve fotoğraf bulunuyor. İlk sayfada son olarak Charlie Hebdo'nun kapağının yayımlanmasından dolayı dört internet sitesine yasak gelmesi ile ilgili haber yer alıyor.
MİLLİYET	YÜKSEK TANSİYON CUMHURİYET'E POLİS KORUMASI Adeta 12 Eylül Uygulaması	Gazetenin ilk sayfasının sağ sütunu, Cumhuriyet Gazetesi'nin baskısının kontrolüne ve gazete önünde alınan güvenlik önlemlerine ilişkin haberlere ve internetteki yayın yasaklarına ayrılmış. Bu haberin hemen altında ise Kılıçdaroğlu'nun açıklamasının olduğu bir haber yer alıyor.
POSTA	Gazete kamyonunu polis durdurdu Karikatür kontrolü	İlk sayfanın sağ alt köşesinde yer alan haberde, aşırı dinci teröristlerin 12 kişiyi katlettiği belirtiliyor. Haberin devamında, ifade özgürlüğünü savunmak adına dünya genelinde gazetelerin Charlie Hebdo'nun karikatürlerine yer verdiğine ve karikatürleri yayımlayan *Cumhuriyet*'in kamyonunun durdurulmasına değiniliyor.

SABAH	**İslam dünyasına operasyon yapılıyor** **Saldırının talimatı El Kaide'den** **Terörün finansmanı: Tüketici kredisi**	Manşetin sağ altında yer alan spot haberde, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Beştepe'de vermiş olduğu davete ilişkin haber yer alıyor. Ancak haberin başlığı ve giriş bölümü Paris saldırılarına ayrılmış durumda. Sağ sütunda yer alan iki haberde ise saldırının talimatının El Kaide'den geldiğine ve terörün finansmanına değiniliyor.
STAR	**Kutsalı hiçe sayanlar provokasyon içinde**	Manşetin altında yer alan haberde Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan'ın Hz. Muhammed çizimlerini sert bir dille eleştirdiğine değiniliyor. Haberde "Dinlere saldırabilmekle övünen densizler İslamofobiyi kızıştırıyor" ifadesi yer alıyor. Haberin altında ise Ardan Zentürk'ün "Ben, Charlie Hebdo falan değilim!" başlıklı köşe yazısına yönlendirme yapılıyor.
SÖZCÜ	**YARGISIZ BASKIN** **Davutoğlu, Fransa'da basın özgürlüğü için yürüyor – Polis, Türkiye'de matbaa basıp gazete dağıttırmıyor**	Gazetenin ilk sayfasının büyük bir bölümü Cumhuriyet Gazetesi'nin matbaasının basılmasına ve dağıtım kamyonunun mahkeme kararı olmadan aranmasına ayrılmış. Haberi manşetten veren gazete "Charlie 5 milyon sattı", "Devlet basına el koydu", "Fox TV'ye saldırı" gibi başlıklar ile konuya ilişkin haberlere ilk sayfasında değiniyor. Davutoğlu'nun Paris'teki fotoğrafına geniş bir şekilde yer veren gazete fotoğrafın altına "Paris'te doğru söyler, Türkiye'de şaşar" söylemine yer vermiş.

TARAF	MEDYAYA GÖZDAĞI Laikliğe saldırı var, Türkçe baskı önemli	Manşetüstünde yer alan haberde Türkiye'de medyanın *Charlie Hebdo* kuşatması yaşadığına değiniliyor. Başlığın altında cübbeli, sarıklı, sopalı protestocuların yer aldığı bir fotoğrafa yer veriliyor. Bu bölümde yer alan diğer başlık altında da Charlie Hebdo'nun genel yayın yönetmeninin Türkçe baskı ile ilgili görüşleri bulunuyor.
YENİ AKİT	ALÇAKLIĞIN UŞAKLARI Cumhuriyet kimin uşağı	Manşetten verilen haberde Cumhuriyet Gazetesi'nin finansörlüğünü yaptığı ileri sürülen isimler (Aydın Doğan, Turgay Ciner, İnan Kıraç, Gürbüz Çapan) fotoğrafları ile birlikte deşifre ediliyor. Haberde "paralel çete ile kol kola giren Cumhuriyet", "alçak karikatürler","Cumhuriyet kimin uşağı", "hem paralel hem kafir uşağısın", "Peygamberimizin karikatürlerini yayımlama alçaklığını gösteren Charlie Hebdo" gibi ifadeler kullanılıyor. Bunların yanı sıra haberde yer alan "DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ OLA-MAZ" alt başlığı dikkat çekiyor. İlk sayfanın sol alt köşesinde Cumhuriyet Gazetesi'nin hedef olarak gösterildiği bir karikatür yer alıyor. Çizimde elinde gazete tutan bir adamın, elindeki kalem ile gazetenin üzerine, hedef işareti yaptığı ve Cumhuriyet Gazetesi'nin isminin "Çamuriyet" olarak değiştirildiği görülüyor.
YENİ ŞAFAK	Biz yakaladık onlar bıraktı Cumhuriyet gazetesinden provokasyon	Gazetenin sol alt köşesinde yer alan ilk haberde Fransa'ya iade edilen IŞİD militanlarının isimleri

		verilerek, saldırıları bu isimlerin yapmış olabileceğine değiniliyor. Bu haberin hemen sağında yer alan ikinci haberde ise "Büyük tepki var" ve "Tek kutsalları Gülen" alt başlıkları kullanılarak *Cumhuriyet*'in yayımladığı seçkinin provokasyonun kapısını açtığına ve Gülen medyasının da bu provokasyonu "sizinleyiz" mesajı ile desteklediğine değiniliyor.
YURT	Charlie Hebdo yayınına tehdit ve engelleme Sucu: İslamofobi giderek artacak	Gazetenin sağ sütununda yer alan haberde *Cumhuriyet*'in almış olduğu tehditlere ve Hz. Muhammed karikatürünü yayımlayan sitelere uygulanan erişim yasağına değiniliyor. Bu haberin hemen altında Diyanet işleri Başkanlığı'nın ilk kadın Din Hizmetleri ve Eğitim uzmanı Ayşe Sucu'nun görüşlerinin olduğu bir habere giriş yapılıyor.
VATAN	YOK SATTI Türkiye'de erişim yasak	Manşet altında yer alan haberde Charlie Hebdo'nun ilk sayısının hızlı bir şekilde tükenmesine ve kapak tartışmasına yer veriliyor. Aynı haberde El-Ezher'in ve Yalçın Akdoğan'ın açıklamaları yer alıyor. Bu haberin hemen alt köşesinde yer alan ikinci başlığın altında ise, Cumhuriyet Gazetesi'nde yapılan aramadan, karikatürü yayımlayan sitelere uygulanan erişim yasağından ve *Cumhuriyet* önündeki polis korumasından bahsediliyor.
ZAMAN	GECE YARISI POLİS BASKINI Kutsala Saygı ve	Gazetenin sol sütununda yer alan haberde herhangi bir mahkeme kararı olmadan gazetenin dağıtımını

	Basın Özgürlüğü	yapan kamyonların durdurulmasına ve gazetenin önünde alınan güvenlik önlemlerine değiniliyor. Bu haberin hemen altında ise Kutsala saygı ve basın özgürlüğü başlığı ile Zaman Gazetesi'nin yani editörün notuna yer veriliyor.

Tablo 1: 15 Ocak tarihli gazetelerin ilk sayfaları

Gazetelerin ilk sayfalarında yer alan haberler, içeriklerine dair ipuçları vermektedir. Ancak gazetelerin üretmiş olduğu söylemleri ve kullanmış oldukları haberleri anlamak adına ayrıntılı bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

Akşam Gazetesi ilk sayfasındaki habere onuncu sayfasında "Nefret Ateşi" başlığı altında devam etmiştir. Haberde Amerika'da 534 gazetenin Charlie Hebdo'nun kapağını yayımlamayı reddettiğine ancak Avrupa'da basının İslamofobi'yi körüklediğine değinilmiştir. ABD'de "Müslümanları rencide etmemek" gerekçesi ile kapağın yayımlanmadığı belirtilen haberde bu gerekçeyi gösteren kaynaklar belirtilmemiştir. Gerard Biard'ın söyleminden yola çıkarak "Hedef Türkiye" söylemine devam eden gazete IŞİD'in derginin kapağı hakkında yapmış olduğu "son derece aptalca" yorumuna da haberde yer vermiştir.

Gazetede bu konu üzerine yazılmış olan iki köşe yazısı bulunmaktadır. Vedat Bilgin yazısında Paris'teki yürüyüşe katılan başbakan Davutoğlu'nu eleştirenleri eleştirmekte ve Avrupa'daki bütün şiddet eylemlerinin arkasında batının ötekileştirici politikaları olduğunu ifade etmektedir. "Ölünün ardından konuşmak" başlıklı yazıyı kaleme alan Gülay Göktürk, yazıda Charlie Hebdo'nun önceki karikatürlerine değinerek Charlie Hebdo'ya saygı duymadığını ifade etmiştir. Yazıda "Ben Charlie'yim sloganıyla sokaklara dökülenler işte böyle bir pespayeliğe prim vermiş oldular. Provokatörlüğün, saygısızlığın, terbiyesizliğin, küstahlığın, kibrin, bayağılığın arkasında durdular" ifadesini kullanan Göktürk'ün cümleleri hakaret içermekte ve biz/onlar ayrımını arttırmaktadır. Kendisinin ölünün arkasından konuşmanın ayıp sayıldığı bir kültürde yetiştiğini belirten yazar, söz konusu olan ölülerin (Charlie Hebdo'da hayatını kaybeden kişileri kastediyor) "ölülere saygı" geleneğinden gelmedikleri için

ölümlerinin ardından böyle yazmakta hiçbir sakınca görmediğini ifade etmiştir. Yazarın bu ifadesinde tanımadığı insanların düşünceleri hakkında bir varsayımda bulunduğu ve genelleme yapmış olduğu görülmektedir.

Aydınlık'ın ilk sayfasında yer alan habere gazetenin on beşinci sayfasında "Cumhuriyet Gazetesi'ne *Charlie Hebdo* baskını" başlığı ile devam edilmektedir. Haberde gazetenin önünde Alperen Ocakları'nın açıklama yapmış olduğuna ve gazetenin Ankara binasının bahçe duvarına "Charlie provokasyona devam ediyor" ve "Hem paralel hem kâfir kuşağısın, Cumhuriyet sen kimin uşağısın" yazılı iki pankart bırakıldığına değinilmiştir. Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek'in Müslümanları saldırgan göstermek amacıyla gazetenin kendilerine bir saldırı yapılmasını istediğine yönelik açıklamaları haberde yer almaktadır. Bu açıklamaların ardından Melih Gökçek'in gazeteyi hedef gösterdiği ifade edilmektedir. Cumhuriyet Gazetesi'nin derginin kapak sayfasını basmadığı, fakat gazetenin iki yazarının kapak sayfasını yazılarında kullandığı belirtilen haberde, yazarların "gericilerin" hedefi olduğu söylenmektedir. Burada kullanılan "gerici" kelimesi barış gazeteciliği açısından uygun bir tercih olmamıştır. Haberin devamında basının tehdit içeren yayınlardan kaçınmayarak, *Kanal 7, A Haber, Yeni Akit, Güneş, Takvim, Akşam* ve *Milli Gazete*'nin *Cumhuriyet*'i ve yazarlarını hedef gösterdiğinin altı çizilmektedir. Bu haberin altında Çağdaş Gazeteciler Derneği, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ve Basın Konseyi'nin açıklamalarına yer verilmiştir. Gazetenin köşe yazılarının içeriklerine genel olarak baktığımızda Can Ulusoy'un Avrupa'da Müslümanlara karşı nefretin şiddetlendiğine vurgu yaptığı görülmektedir. Doğu Perinçek de aynı şekilde batı dünyası ile İslam arasındaki çatışma tehlikesine değinmektedir. Ece Ataer ise 11 Ocak'ta Paris'te yürüyüş yapan ön sıradaki isimlerin, Türkiye'de ve dünyada daha önce gerçekleşen pek çok terör saldırısında neden yürüyüş yapmadığını sorgulamıştır. Gazetenin genel olarak köşe yazılarına baktığımızda hep ikili karşıtlıklar üzerinden eleştirel bir dil ile yazıların verildiği gözlemlenmektedir.

Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan haberlerde genel olarak özgürlüğe tam destek veren Cumhuriyet Gazetesi'nin dünya basınının da ilgisini çektiğine değinildiği görülmektedir. Gazetenin altıncı sayfasında "Hedef gösterildik" başlığı altında ise sosyal medyadaki tehditlerin yandaş medyanın yayınları ile desteklendiği ifade edilmektedir. Gazete önünde atılan "Charlie Provokasyo-

na devam ediyor", "Hem paralel hem kâfir kuşağısın, Cumhuriyet sen kimin uşağısın" gibi dövizlerde yer alan sözlere de haberde yer verilmektedir. Bunun yanı sıra, *Haber 7* ve *A Haber*'in de aralarında bulunduğu yayın organları tarafından hedef gösterilen Hikmet Çetinkaya ve Ceyda Karan'ın fotoğraflarının olduğu "Allah'ın Resulü'ne saygısızlık yapan Çetinkaya ve Karan'a hesap sormak için yarın 13.00'te Çağlayan Adliyesi önünde toplanıyoruz." şeklinde bir çağrı metninin Twitter'da dolaştığına ilişkin haber de bu bölümde yer almaktadır. Bununla birlikte, cübbeli, sarıklı ve asalı iki protestocunun gözaltına alındığı belirtilen, haberde konuya ilişkin bir de fotoğraf kullanılmıştır. Gazetenin yedinci sayfasında ise "AKP'liler tahrik peşinde" başlıklı bir başka haber yer almaktadır. Bu haberde başta Melih Gökçek olmak üzere AKP'lilerin konuya ilişkin olarak üretmiş oldukları söylemlere değinilmektedir. Haberde AKP üyesi politikacıların görüşlerine yer verilmektedir, ancak haberin başlığı tüm AKP'lilerin tahrik peşinde olduğu algısı yaratmaktadır. Dolayısıyla haberin başlık seçimi barış dilinin kullanılması açısından uygun olmamıştır.

Gazetede yer alan köşe yazılarına baktığımızda ise genel olarak karikatür seçkisinin neden yayımlandığına ifade özgürlüğü ve demokrasi üzerinden vurgu yapıldığı görülmektedir. 14 Ocak'ta köşesinde Charlie Hebdo'nun kapağını yayımlayan Hikmet Çetinkaya "Terörün dini, imanı, ırkı, inancı, dili, rengi yoktur..." sözüne yazısında yer vermektedir. Aydın Engin "Torunum Bilesin Deden O gün Cumhuriyet'te Çalışıyordu..." başlığı altında sahici gazeteci olmaya çabalayan gazetecilere ve verdikleri sınavlara değinmiştir. Hrant Dink'in ölümünün ardından 'Agos susarsa Hrant işte o zaman ölmüştür' diyerek bir avuç gazetecinin Agos'u tam gününde çıkardığını ve bu benzerlikten yola çıkarak, bu mesleğin gazetecileri her zaman sınava soktuğunu ifade etmiştir. 14 Ocak'ta yaptıkları yayının da bu sınavlardan birisi olduğunu söyleyen Engin, 10 mizah sanatçısının öldürülmesinin ardından "Cumhuriyet sussaydı bu sınavdan kalmış olacaktı." diyerek gazetenin seçkisini bir kez daha desteklemiştir. Orhan Bursalı ise köşesinde "Sayın Davutoğlu, Paris-Türkiye, Özgürlükler Bütündür" başlığı altında "Cumhuriyet'e saldıran İslamcı değilse, hangi dini temsil ediyor..." diye sorarak Davutoğlu'nu *Cumhuriyet* için bir söz söylemeye çağırmaktadır.

Güneş Gazetesi'nin ilk sayfasında yer alan habere altıncı sayfada "Tahrik rüzgarına CHP de kapıldı" başlığı altında devam edilmektedir. Başlığın altın-

da Charlie Hebdo'ya yapılan saldırıyı Müslümanlığa karşı provokasyona dönüştüren çevrelere CHP'nin de katıldığı ifadesi yer almaktadır. Haberin ara başlıklarını ise "Mimarı Kemal Kılıçdaroğlu" ve "Türkiye'ye çakın ödülü kapın" ifadeleri oluşturmaktadır. Söz konusu karikatür yarışmasına ilişkin haber sadece Güneş'de yer almaktadır. Haber son derece spekülatif ve varsayıma dayalıdır. Bundan dolayı haber barış gazeteciliği açısından uygun bir haber olarak analiz edilememektedir. Bu haberin sol köşesinde "Başbakan Valls o dergiyi taşıdı" başlıklı habere yer verilmektedir ve haberde kaynak gösterilmeden (kim tarafından olduğu belirtilmemiş) Fransa Başbakanı Valls'in bu tavrının eleştirildiği iddia edilmektedir. Valls'in elinde dergiyi taşırken bir fotoğrafını paylaşan gazete, fotoğrafta yer alan dergiyi buzlandırarak fotoğrafı servis etmiştir. Bu haberin altında ise Cumhuriyet Gazetesi'ne *Charlie Hebdo* önlemi alınmasına ilişkin bir haber bulunmaktadır.

Gazetede iki köşe yazısı dikkat çekiyor. Vehbi Dinçcan "Fransız Kalmak!" başlıklı yazısında Davutoğlu'nun Fransa'daki yürüyüşe gitmesine destek verirken, terör saldırılarına karşı yıllarca sessiz kalan Fransa'ya Fransız kalanlara iyi bir ders verildiğini ifade ediyor. Yazının ilgi çekici bölümünü ise "İsrail başbakanını yanına alıp gezenlerin utanması..." ifadesi oluşturuyor. Mehmet Memiş'in "Paris'e giden liderler gerçekten samimi mi?" başlıklı yazısında yer alan "Paris katliamının asıl suçlusu Amerika, İsrail ve Avrupa'dır." söylemi ve "İsrail Başbakanı Netanyahu (Gazze'den sözederek) utanmadan sıkılmadan Paris'e gitti." ifadesi ilgi çekiyor. Yazıda *Charlie Hebdo* saldırılarının ardında İsrail ve Avrupa'nın istihbarat ve derin devlet yapılarının olabileceği sorularına yer verilirken, yazı özetle "Bu hainlerin kimi vuracağı belli olmaz.", "Cennabı-Allah bunların şerrinden bütün insanlığı özellikle de Müslümanları korusun." söylemleri ile son buluyor. Bu bağlamda gazetenin köşe yazılarının ayrıştırıcı, yönlendirici ve spekülatif olduğu gözlemlenmektedir.

Habertürk Gazetesi ilk sayfasında yer alan haberlerin tamamını sayfa 14 ve 15'de devam ettiriyor. Gazete neredeyse iki tam sayfayı Charlie Hebdo'ya ilişkin haberlere ayırmış. "Charlie Hebdo Karikatürleri savcılık izniyle dağıtıma çıktı" haberinde Cumhuriyet Gazetesi'ne değiniliyor. Haberde *Cumhuriyet*'in genel yayın yönetmeni Utku Çakırözer'in "Birçok yazarını terör nedeniyle yitiren bir gazete olarak, onların acısını en iyi anlayan gazete olarak bu dayanışmaya katıldık. Bu seçkiyi de olabildiğince titiz bir şekilde hazırladık..." sözlerine yer veriliyor. *Cumhuriyet* yazarı Orhan Bursalı'nın "Basın ve ifade

özgürlüğünü korumalıyız" açıklaması da aynı şekilde haberde yer buluyor. Bu haberin altında CHP milletvekili Melda Onur'un "Cumhuriyet Gazetesi'nin yaptığı, Başbakan Davutoğlu'nun yürüyüşe katılması kadar değerli bir şey" açıklaması bulunuyor. Aynı sayfada sol sütunda "Mahkemeden dört internet sitesine yayın yasağı: dini değer ifade özgürlüğünün üstündedir" başlığı altında başlıkta yer alan gerekçe ile *birgun.net*, *t24.com*, *internethaber* ve *thelira.com* sitelerinin kapatılması kararlarına yer verilmiş.

Gazetenin en ilgi çekici bölümünü ise Ruşen Çakır'ın Gérard Biard ile yapmış olduğu söyleşi oluşturuyor. Biard'ın söyleşisinde yer alan "Başka ülkelerde bunlar yasak mı, ne derler? diye düşünmeye başlarsak bu işi hiç yapamayız. Kaldı ki biz ateist bir dergiyiz. Aynı zamanda tavizsiz bir laiklik savunucusuyuz. Laiklik inanma olduğu kadar inanmama hakkının da teminatıdır." sözleri derginin laikliğe yapmış olduğu vurgu açısından önem taşıyor. Biard'ın sözleri gazetede yer alan köşe yazıları ile değerlendirildiğinde daha anlamlı bir hale geliyor. Serdar Turgut köşesinde sadece Müslümanlara değil, tüm diğer dinlere de rahatsızlık verecek çizgiler yayınlayan bir mizah dergisinin neden Müslümanlar tarafından saldırıya uğradığını sorguluyor ve Charlie Hebdo'nun sadece İslam karşıtı değil, tüm dinlere karşı olduğunu belirtiyor. Fehmi Koru Haçlı Seferleri'nden Avrupa Birliği'ne kadar uzanan geniş bir tarihsel perspektif üzerinden "Neden İslam dünyasının bugünkü görüntüsü Batı'nın Ortaçağ'ını andırıyor?" sorusunu soruyor.

Hürriyet Gazetesi 25. Sayfasında "4 sayfalık kriz" başlığı ile ilk sayfada yer alan "Barikatlı Önlem" başlıklı habere devam ediyor. Bu bölümde, Cumhuriyet Gazetesi'nin almış olduğu tehditlere ve gazetenin önünde yapılan protestolara oldukça detaylı bir biçimde yer veriliyor. "Sarıklı Protestocu" alt başlığının kullanıldığı haberde 2'si sarıklı 8 kişinin gözaltına alındığına değiniliyor. Protestocuların fotoğraflarının yer aldığı haberde, protestocuların gerek pankartlarda gerekse sözlü olarak kullandığı "Din düşmanlarını koruyorsunuz. Korumayın o şerefsizleri", "Paris'te 15 tane köpeği öldürdüler dünya ayağa kalktı. Bugün Irak'ta Afganistan'da milyonlarca insan öldü. Allah'a, Peygamber'e dil uzatmayın.", "Hüzünlenme ya Resullah, Bu ümmet seninle", "Cumhuriyet gazetesi hesap verecek", "Burası Türkiye Fransa değil" gibi ifadelere yer verilmektedir. Aynı haberde Cumhuriyet Gazetesi'nin fotoğrafı ile verilen "İnançlara saygılıyız" spotunun altında ise Cumhuriyet Gazetesi'nin ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin açıklamaları bulunuyor.

Gazetede konu ile ilgili olarak Ahmet Hakan'ın, Akif Beki'nin ve Ertuğrul Özkök'ün köşe yazıları yer alıyor. Ahmet Hakan yazısında Hz. Muhammed karikatürünün neden istenmediğini, buna rağmen Charlie Hebdo'nun bu karikatürlerini neden yayımladığını maddeleyerek açıklıyor ve bu durumda Müslümanlar için tepki göstermek adına iki yol olduğunu ifade ediyor; "herkesin gıpta etmesine yol açacak vakur ve medeni bir protesto" ya da "makineli tüfekler alarak terörist öldürmek, gazete dergi bombalamak". Yazar bu durumda birincisinin yapılıp Rahmet Peygamberi'ne yakışan bir ümmet gibi davranılması gerektiği yönündeki görüşünü ön plana çıkarıyor. Yazar köşesinin bir bölümünde ise 12 kişi için ayağa kalkıldı, binlerce Müslüman öldü kimsenin umurunda değil diyen kesimlere, altı soru yönlendirerek öldürülen binlerce Müslüman için neden protestoyu kendilerinin başlatmadığını soruyor.

Akif Beki yazısında Charlie Hebdo'nun neden İbranice basılmadığına vurgu yapıyor ve "Türkçe baskımız çok önemli" diyen Charlie Hebdo'nun bu ifadeyle hedef kitlesini gösterdiğini ileri sürüyor. Derginin bu sayısını onaylamadığını söyleyen Beki, inançlarına dil uzatanlardan rahatsız olan kesimlerin saldırıları onaylamasının dine ve insanlığa sığmadığını söyleyerek, siz kızdıysanız siz de onların asabını bozun ve "Kısmetse şakacı Charlie'nin dili ne zaman İbranice'ye dönecek" diye sorun diyor. Yazar derginin neden İbranice yayınlanmadığını spekülatif bir biçimde kaynak göstermeden ya da herhangi bir kimseden bir görüş almadan kendi düşünceleri çerçevesinde açıklıyor.

Ertuğrul Özkök ise yazısında birkaç kez Cumhuriyet Gazetesi'nin söz konusu yayını yapmasma ne gerek olduğunu soruyor. Bir gün önce sadece bu soruyu sormak için yazı yazmayı planladığını belirten Özkök bir gün sonra matbaanın basılması haberi ile bu duygularının ortadan kalktığını ve Fransa'da yürüyen milyonlarca insanın ruh hali ile insanların orada Charlie Hebdo'nun karikatürlerini savunmak için değil ifade özgürlüğü için yürüdüğünü anladığını dile getiriyor. Ama yazısının sonunda yine de *Cumhuriyet*'e "ne gerek vardı?" diye soruyor.

Milliyet Gazetesi, Charlie Hebdo'ya ilişkin haberlere iki tam sayfa ayırmış. Gazetenin yapmış olduğu haberler arasında "Cumhuriyet Gazetesi'ne Karikatür önlemi", "Gazeteye tehdit yağıyor", "Dergi kapağını yayımlayanlara engel geldi" başlıklı haberler dikkat çekiyor. Milliyet Gazetesi'nin de Hürriyet Gazetesi'nde olduğu gibi protestocuların kullandığı nefret içerikli söy-

lemlere haberlerinde yer verdiği görülüyor. "Biz peygambere saygı bekliyoruz" başlığı altında Başbakan yardımcısı Yalçın Akdağ'ın, CHP Milletvekili İhsan Özkes'in ve HDP milletvekili Altan Tan'ın açıklamalarına yer verilmiş. Gazete'nin on yedinci sayfasında ise İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif'in, İngiltere Başbakanı David Cameron'un, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın görüşlerine yer verilerek farklı görüşlere sahip, farklı ülkelerdeki liderlerin ifadeleri birbiri ile konuşturulmuş.

Gazetenin köşe yazarlarından Aslı Aydıntaşbaş, yazısında bir yanda Avrupa'da İslam karşıtı aşırı sağın yükselişte olduğuna ve bir yanda ise radikal cihatçı akımların demokrasiyi esir almak istemesine değinerek Türkiye kamuoyunun sağlam durmak zorunda olduğunu söylüyor. Paris'teki tartışmaları kendi kavgamızın bir unsuru yaptığımızı dile getiren Aydıntaşbaş, masum insanlar üzerinden birbirimize saldırdığımızı ifade ediyor.

Posta Gazetesi'nin ilk sayfasında yer alan habere on beşinci sayfasında "SON BASKI" başlığının altında devam ediliyor. Haberde 3 adet fotoğraf kullanılmış olduğu dikkat çekiyor. En üstte Cumhuriyet Gazetesi'nin önündeki silahlı güvenlik görevlisinin fotoğrafı bulunuyor. Bu fotoğrafın altında gazetenin önünde eylem yapan sarıklı, cüppeli ve sakallı protestocuların bulunduğu 2 fotoğraf yer alıyor. Bu fotoğrafların üzerinde "Hedef Cumhuriyet" yazısı bulunuyor. Fotoğraflardan bir tanesinde bir kişinin elinde bir sopa tuttuğu görülüyor.

Gazetede konuya ilişkin tek bir köşe yazısı yer alıyor. Yazgülü Aldoğan yazısında *Cumhuriyet*'e yapılan baskını eleştirerek, eğer rahatsız olunuyorsa gazete alınmaz, okunmaz, kınanır, mahkemeye verilir ve suç işlemişse ceza alır diyor. Ancak fazlası yapıldığında bunun her türlü sansür ve baskı olduğunu dile getiriyor. Aldoğan'ın yazısında yer alan "Başımıza bir şey gelmesin diye kendi kendimizi sansür ede ede kuşa döndük. Daha ne kadar susalım?" ifadesi gazetecilerin yapmış olduğu oto-sansüre ilişkin bir özeleştiri olarak ortaya çıkıyor.

Sabah Gazetesi, dokuzuncu sayfasında "Fox'tan tahrik dili" başlığı altında Rupert Murdoch'un "Müslümanların çoğu barışsever olabilir. Ama içlerinde büyüyen kanserin farkına varıp, onu ortadan kaldırana dek onlar da sorumlu." söylemine yer veriliyor. Bu haberin altında *FoxTv*'nin yapmış olduğu yayınlarda ve haberlerde Fransa'daki Müslüman mahallelerini "terör yuvası" olarak sunduğu belirtiliyor. Haberde Rupert Murdoch'un oldukça büyük bir resmine yer veriliyor. Aynı sayfada yer alan "Cumhuriyet gazetesine Charlie Hebdo Koruması" başlıklı haberde diğer gazetelerden farklı olarak gazeteyi

dağıtıma çıkaran kamyonun savcılık izni ile durdurulduğuna vurgu yapılırken, gazetede iki yazarın kapakta yer alan karikatüre yer vermesi sebebiyle eylem yapmak isteyen üç kişinin gözaltına alındığı ifade ediliyor. Haberde Fatih Camisi avlusunda toplanan bir grubun akşam namazının ardından dergiyi ve *Cumhuriyet*'i protesto ettiği de belirtiliyor. Gazetenin bu sayfasında yer alan haberlerde görüşlerine yer verilen kurum ve kimselerin dağılımı dikkat çekiyor. "Yeni sayı aklıselim bir davranış değil" başlığının altında El Ezher Üniversitesi'nin, Dünya Müslüman Alimler Derneği'nin, Britanya Müslüman Konseyi'nin, Dünya İslam Ligi Avukatı Salah Djemai'nin ve Cezayir Kızılay Başkanı Saide Bin'in görüşlerine yer veriliyor. Yalçın Akdoğan'ın görüşlerine yer verilen haberde ise Ak Partiden Naci Bostancı ve CHP'den karikatürleri onaylamayan iki ayrı milletvekilinin görüşleri bulunuyor. Özetle sayfanın tamamında aynı görüşe sahip kimselerin seslerine yer verilerek haber tek sesli bir şekilde aktarılıyor.

Gazetede Mehmet Barlas'ın kaleme almış olduğu "Önce Avrupa'yı mı yoksa kendimizi mi eleştirelim?" başlıklı başyazıda "İleri geri zekâlılar" alt başlığı dikkat çekiyor. Barlas yazısında yapmış olduğu bir alıntı ile sorunun içeriğinin değiştirilmesine vurgu yapıyor ve "Düne kadar biz PKK terörü ile uğraşıyorduk ve Batı bizi uzaktan ama içeriden izliyordu. Bugün ise hepimizin karşısında bir de IŞİD var, Esad sorunsalı var ve 'Açılım süreci'ni desteklemek yerine çözümü ertelemek için sürekli içerik değiştirmeye çalışanlar var." diyerek, bazı ileri geri zekâlıların Paris'teki terör eylemine neden olan öğeleri bizim siyasal ortamımıza taşıdığını ifade ediyor. Bu bağlamda, yazarın düşüncelerini ifade etme hakkı olduğu bir gerçektir ancak, çok okunan bir gazetenin başyazarının kelime seçimi barış dilinin kullanımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, uygun gözükmüyor.

Star Gazetesi'nde "Tahrike özgürlük kılıf" başlıklı haberde Charlie Hebdo'nun ifade özgürlüğü altında Müslüman karşıtlığı sergilediği belirtilirken, uzmanların Fransa'da Ermeni soykırımını reddetmenin suç olmasından yola çıkarak, Fransa'daki ifade özgürlüğünün ikiyüzlü olduğunu söylediği vurgusu yapılıyor. Ancak haberde hangi uzmanın bu açıklamayı yaptığına değinilmiyor. Gazetede yer alan köşe yazılarına bakıldığında üç köşe yazısında da "Ben Charlie'yim" ifadesinin eleştirildiği görülüyor. Ahmet Kekeç, *Cumhuriyet*'in ilk sayfasında yer alan editörün sunuş yazısını beğendiğini ifade ediyor ancak iki

yazarın kapağı kendi köşelerine taşımasının editörün sunuş yazısı ile uymamış olduğuna değiniyor. Yazısının ilerleyen bölümlerinde ise Cumhuriyet Gazetesi'nin kendi tabuları olduğunu söylüyor, örneğin bir Atatürk veya Nutuk eleştirisi yapmadığını belirterek, *Cumhuriyet*'i eleştiriyor ve "aydınlığın ne olduğunu siz mi belirleyeceksiniz?" diye soruyor. Ardan Zentürk yazısında Charlie Hebdo'yu azınlıkta kalan Müslümanların kutsallarına sistemli olarak saldıran bir yayın organı olarak tanımlıyor. Ve yazısı "Ben Charlie Hebdo değilim! Irkçıları hiç sevmem!" ifadesiyle bitiyor. Halime Kökçe'nin yazısında da benzer bir şekilde "Ben Charlie değilim" ifadesi kullanılıyor ve Cumhuriyet Gazetesi'nin Charlie'lik yaptığı söyleniyor.

Sözcü Gazetesi, "İşte yeni Türkiye: Basma matbaa kapısında sansür" başlığı altında *Cumhuriyet* ile birlikte 25 ulusal gazeteyi dağıtan kamyonun polisler tarafından durdurulup kontrol edilmesi haberine yer vermiştir. Bu haberin hemen altında yer alan fotoğrafta *Cumhuriyet* önünde protesto yapan kişiler ellerinde "Hüzünlenme ya Resulallah bu Ümmet Seninle" yazılı bir pankart tutuyor. Fotoğrafın altında kalabalığın "Kouachi kardeşler onurumuzdur" sloganı attığı söyleniyor. Bu haberin altında ise Orhan Bursalı'nın "Eğer o kapak basılsaydı gazete okura ulaşmazdı" açıklamasına yer veriliyor. Gazetenin bu sayfasında Emin Çölaşan, Uğur Dündar, Bekir Coşkun ve Ekrem Dumanlı'nın konuya ilişkin görüşlerine yer veriliyor. Gazetede yer alan haberlere bakıldığında, gazetenin kendi görüşü çevresinde benzer görüşlere sahip kimselerin düşüncelerine haberlerde yer vererek tek yönlü haber yaptığı görülüyor.

Emin Çölaşan'm konuya ilişkin olarak yazmış olduğu yazı ise oldukça dikkat çekiyor. "Suikastler bekliyorum" başlıklı yazıda Çölaşan kendilerine gelen tehdit içerikli mesajlardan söz ederek, "Bu adamlar AKP'ye ve Tayyip'e angaje olmuş. Türkçeleri bozuk. Türkçe yazmayı bile bilmiyorlar. Okusanız acırsınız. Akılları fikirleri belden aşağıda. Cinsel içerikli küfürler, cinsel içerikli ölüm tehditleri!" ifadelerini kullanıyor. Bu insanları manyak, ruh hastası ve sapık olarak tanımlayan Çölaşan, o ilkel kafalardan gelen tehditleri arşivlerinde sakladıklarını söyleyerek, hükümetin gidişinin iyi olmadığını söylüyor. Haberde yer alan iddialar bir yana, haberin hakarete varan yazılış biçimi oldukça dikkat çekiyor. Haberin genelinde kullanılan dil ve seçilen kelimelerin barış söylemi açısından kesinlikle uygunsuz olduğu görülüyor.

Taraf Gazetesi'nin üçüncü sayfasında Charlie Hebdo'nun yok satmış olduğunu aktaran bir haber yer almaktadır. Haberde İran'ın "Hakaret niteliği taşı-

yor", Mısır'daki İslami kuruluş Dar-el İfta'nın "1.5 milyar Müslümanın duygularına karşı haksız bir provokasyon" ve Fransız Müslüman Konseyi'nin, ifade özgürlüğüne saygı duyarken, kendilerine halel getirebilecek duygusal tepkilerden kaçınmaları yönünde Müslümanlara yapmış olduğu telkinlere değiniliyor. Gazetenin yedinci sayfasında "Basma Charlie Hebdo kuşatması" başlığı altında Cumhuriyet Gazetesi'nin matbaasma düzenlenen baskından söz ediliyor. Avukat Fikret İlkiz'in "Savcılık kararıyla bu şekilde bir eylem yapılması açıkça sansürdür. Herkesin haber alma hak ve özgürlüğünün ihlalidir" yönünde vermiş olduğu görüşe de haberde yer veriliyor. Bu haberin altında sarıklı sakallı bir eylemcinin gözaltına alınırken çekilmiş bir fotoğrafının kullanıldığı görülmektedir. Bu fotoğrafın altında ise AİHM eski yargıcı Rıza Türmen'in "İfade özgürlüğü bir dinin inananlarına hakaret etmeyi kapsamaz. Eleştirmek ifade özgürlüğüne girer ama hakaret girmez; bu ince bir çizgidir..." ifadesine yer verilmiştir. CHP milletvekili İlhan Özkes'in "Peygamber Efendimizin karikatürlerinin yayımlanmasını doğru bulmuyorum" açıklamasına da bu bölümde yer verildiği görülüyor. Gazetenin aynı sayfada *Charlie Hebdo*'yu ve *Cumhuriyet*'i hem destekleyen hem de eleştiren görüşlere yer vermesi farklı görüşlerin konuşturulması anlamında örnek oluşturmaktadır.

Yeni Akit'in 6. sayfasında "Ahlaksız dergi manevi terörizm yapıyor" başlığı altında derginin ilk sayısında Hz. Muhammed'e yönelik tahkir ve tezyif içeren karikatürler yayımlandığı ve bu karikatürlere tepkiler yağdığına ilişkin bir haber yer alıyor. *Charlie Hebdo* okuyan bir kimsenin fotoğrafına yer verilen haberde, fotoğrafta yer alan derginin ana sayfası ve son sayfası mozaiklenmiş. Haberde "Ahlaksız dergi Charlie Hebdo" ve "Küstah dergi dağıtıldı..." ifadelerinin kullanıldığı görülüyor. Cezayir'in en büyük medya şirketi olduğu belirtilen *Şuruk News*'ün "Hepimiz Muhammediz" kampanyası adı altında dergiye yöneltilen eleştirileri derlediği haberde belirtilirken, bu derlemeden seçtikleri yorumların da haberde kullanılmış olduğu görülüyor.

Gazetenin 12. sayfasında "Alçaklığın Uşakları" başlıklı habere ilk sayfadan devam ediliyor. Haberin "İçimizdeki Gâvurlar" alt başlığında ilk olarak Ceyda Karan ve Hikmet Çetinkaya'nın karikatürü köşelerine sansürsüz bir şekilde taşıma cüreti gösterdikleri yazılıyor. Haberin devamında "Derginin çevirmenliğinde ise başta başörtüsü düşmanı Serra Yılmaz olmak üzere şu isimler yer aldı: ..." ifadesi kullanılıyor ve Serra Yılmaz ile birlikte toplamda 13 kişinin is-

mi veriliyor. Haberde Ceyda Karan ve Hikmet Çetinkaya'nın derginin tamamını yayımlamak istemesinin gazetede gerginlik yarattığına, başta Mustafa Balbay olmak üzere pek çok kişinin bu durumda istifa edeceğini açıkladığına değiniliyor. Bu haberde aynı zamanda Cemil Çiçek ve Burhan Kuzu'nun açıklamalarına da yer verilmiş. Bunun yanı sıra haberin altında "Murdoch teröre destek veriyor" şeklinde başka bir alt başlık yer alıyor. Bu başlık altında ise "Siyonist medya sahibi Rupert Murdoch'un Paris saldırılarında Müslümanları sorumlu tutan küstahça açıklamalarına" Kuzu'nun tepki gösterdiği ve Murdoch'un yaptığı saçma sapan açıklamalar ile teröre destek verdiğini net bir şekilde açıkladığı söyleniyor.

Aynı sayfada yer alan "Cumhuriyet kimin uşağı" başlıklı haberin altında "Toplumun değerlerini hiçe sayan Cumhuriyet'e tepki çığ gibi" ifadesi yer alıyor. Bu bölümde "200 STK'dan Cumhuriyet'e kınama" başlığının altında ise Şanlıurfa Ticaret Merkezi önünde yaklaşık 200 sivil toplum kuruluşuna destek veren Şanlıurfa Sivil Toplum İzleme Platformu üyelerinin Paris'teki saldırıları ve *Cumhuriyet*'i kınadığı yazıyor. Aynı sayfanın en altında ise "Cumhuriyet'e özel koruma" başlıklı haberde "Ahlaksız karikatüre CHP'den destek" alt başlığı yer alıyor.

Şekil 2: Yeni Akit Gazetesi'nde 15 Ocak 2015 tarihinde yer alan çizim

Gazetenin yazarlarından, Hasan Karakaya neredeyse tam bir sayfayı kaplayan "Charlie Hebdo ve Cumhuriyet!.. Resmen provokasyon peşindeler!.." başlığı altındaki yazısında Rupert Murdoch ve *Cumhuriyet*'in *Charlie Hebdo* seçkisinden çeşitli benzetmeler ve tasvirler ile söz ediyor. Karakaya, "Terör devleti İsrail'in eli kanlı başbakanı Benyamin Netanyahu derken, bir de Rupert Murdoch adlı gâvur çıktı karşımıza" söylemi ile yazısına başlıyor. Yazıda Rupert Murdoch'un babası Keith Arthur Murdoch'un Çanakkale Savaşı sırasında kaleme aldığı Gelibolu Mektubu'nda "Çanakkale geçilmez, hemen çekilin" diye yazdığı mektup sonrasında Anzakların ve İngilizlerin Çanakkale'den çekilmeye başladığı anlatılıyor. Karakaya, bu olayın ardından Keith Arthur Murdoch'a "Sör" ünvanı verildiğini ve Murdoch'un böylece medya imparatorluğunu kurduğunu söylüyor. Yazıda yer alan alt başlıklardan birisi olan "Çanakkale böyle geçildi" başlığı altında ise Rupert Murdoch'un sahip olduğu *FoxTv*'nin Türkiye'de yayın yapıyor olabilmesinin "savaşarak" geçilmeyen Çanakkale'nin, "medya" yoluyla nasıl geçilebileceğini göstermesi açısından ibret levhası olduğu belirtiliyor. *FoxTv*'nin Türkiye'de ne için var olduğunu ve neler yapmak istediğini herkesin bildiğini ifade eden yazar, ana haber spikeri Fatih Portakal'ın verdiği haberlerin "Murdoch zihniyeti"ni yansıttığını ifade ediyor. Yazar yazının ikinci bölümünde *Cumhuriyet*'i ele alıyor. Gazetenin içinden gelen tepkiler sebebiyle derginin tamamını değil sadece karikatürlerden bir kısmını yayımladığını söyleyen yazar, "Farketmez!.. Pisliğe çanak tuttular!.. Nefretin ortağı oldular!.. Alçaklara uşaklık ettiler!.." diyerek, 1993'te Aziz Nesin'in Sivas'ta yaptığını bugün de *Cumhuriyet*'in yaptığını söylüyor. "Salman Rüşdi adlı domuzun 'Şeytan Ayetleri'ni Aydınlık'ta yayımlatmış" ve Sivas'ta "Peygamberimize küstahça hakaretlerde bulunmuş ve 'kitleleri tahrik' edip" "33 insanın ölümüne" yol açmışsa, bugün Cumhuriyet Gazetesi'nin yaptığı "tahkir, tahrik ve provokasyon da aynısıdır" diyerek Sivas Katliamı'na giden yolu kendi bakış açısı ile açıklayarak Sivas'ta yaşananlardan saldırganları değil, Aziz Nesin'i sorumlu tutuyor. Bu da bir anlamda *Cumhuriyet*'in yayını sonrasında yaşanabilecek herhangi bir olaydan *Cumhuriyet*'in sorumlu olduğu algısını oluşturuyor. Yazar yazısma "Gülen'in müridinden destek" alt başlığı altında, duyarlı Müslümanların Cumhuriyet Gazetesi önünde eylem yapmasına karşı, *Today's Zaman*'dan İhsan Yılmaz'ın Ceyda Karan'a geçmiş olsun tweeti attığını söyleyerek devam etmektedir. "Hitler beslemesi Faşistler sizi!.." diyerek yazısını sonlandıran Karakaya, köşesinde Murdoch'un, Hitler'in ve Yunus

Nadi'nin fotoğraflarına yan yana yer veriyor. Bunun yanı sıra yazının üst bölümünde yer alan fotoğrafta da pankart asan iki kişi gözüküyor. Pankartta gözüken kelimelerden "paralel" ve "kafir" kelimeleri göze çarpmaktadır.

Yeni Akit Gazetesi'nde yer alan haberler ve köşe yazıları incelendiğinde kullanılan dilin ve seçilen kelimelerin son derece kutuplaştırıcı ve hedef gösterici olduğu görülmektedir. Gazetede yer alan karikatür ise bu hedef göstermeyi gazetenin kendisi tarafından doğrular niteliktedir.

Yeni Şafak Gazetesi'nin onuncu sayfasında yer alan "Organize ırkçılık" başlıklı haberin altında detaylı olarak, Charlie Hebdo'ya yapılan saldırı sonrasında Fransa başta olmak üzere Avrupa genelinde Müslümanları hedef alan saldırılar ve yasal düzenlemelerde artış gözlemlendiği aktarılmaktadır. Dergi katliamı sonrasında Fransa'da Müslümanlara ve camilere yönelik elliden fazla saldırı yapıldığı bilgisi ve yapılan saldırılara ilişkin örnekler haberde yer almaktadır.

Gazetenin on sekizinci sayfasında "Cumhuriyet'e tepki çığ gibi" başlıklı haberin altında yer alan giriş bölümünde kalın puntolar ile "Cumhuriyet Gazetesi'ne ve Hz. Muhammed'in karikatürünü köşelerinde kullanan yazarlar Ceyda Karan ve Hikmet Çetinkaya'ya tepki yağdı" yazıyor. Haberde çok sayıda gazete bayisinin gazeteyi satmadığı ve gazeteye STK'lardan tepki yağdığı bilgisi veriliyor. Fatih'teki bir gazete bayisinin görüşlerine de, başlığın hemen sağ tarafında, sayfanın sağ üst köşesinde bayinin sahibinin elinde Cumhuriyet Gazetesi'nin seçkisinin olduğu sayfaları açmış bakarken çekilmiş fotoğrafı ile yer veriliyor. Bayinin sahibinin karikatürleri görünce gazeteyi satmama kararı aldığı ve vatandaşların da tepkili olduğu için gazeteyi almadığını söylediği belirtiliyor.

Bu bölümde ayrıca siyah kutu içerisinde "Zaman'dan provokasyona destek" başlıklı haber yer alıyor. Haberde " Gülen Cemaati'nin tek kutsalının Fethullah Gülen olduğu bir kez daha tescillendi" söylemi yer alırken, *Today's Zaman* yazarı İhsan Yılmaz'ın *Cumhuriyet* yazarlarına "sizinleyim" mesajı verdiği vurgusu yapılıyor.

Gazetenin köşe yazılarına ve haberlerine bakıldığında sıklıkla Batı ve biz ayrımına gidildiği, *Charlie Hebdo* saldırılarının Müslümanlara karşı yapılmış olan saldırılar ile karşılaştırıldığı dikkat çekiyor. Fakat bu karşılaştırma yapılırken Yeni Akit Gazetesi'nde hakim olan dil kadar ağır bir dil kullanılmıyor. Ali Saydam'ın "16 dilde basılan derginin neden en önemlisi Türkçe olanıymış?" başlıklı yazısında Gérard Biard'ın açıklaması eleştiriliyor ve bu açıklamayı yapması için "Bir: Geri zekâlı ve/veya cahil olmak İki: Sadece Türkiyeli

İrlandalıları referans alan bir Fransız entelektüeli olmak. Üç: İstihbarat servislerinin yönlendirmelerinin etkisi altında kalmış safın teki olmak." şeklinde sıraladığı üç özellikten en az birisine sahip olmasının yeterli olduğunu ifade ediyor. Kemal Öztürk ise "Sorunu İslam Dünyası Çözebilir" başlıklı yazısında batının her zaman sonucu tartıştığını söyleyerek "El Kaide'yi tartışır ama ABD'nin Afganistan'ı taş devrine neden çevirdiğini tartışmaz. IŞİD'i tartışır ama Şiilik yapan Esed'i ve Maliki'yi iktidarda tutmanın bedelini tartışmaz. 12 karikatüristin öldürülmesini tartışır ama İslam'a ve kutsal değerlerine hakaret etmenin ifade özgürlüğü olmadığını tartışmaz." demektedir. Yazarın bu ifadesi ötekinin kaybını küçük görmektedir. Bu da barış gazeteciliği açısından kabul edilemez. Cem Küçük ise "Merve El-Şerbini'yi unutup Charlie Hebdo'yu sahiplenmek" başlıklı yazısında Alexander W. tarafından uğradığı hakaret dolayısıyla, Alexander W.'ye dava açmış olan Merve El-Şerbini'nin mahkeme salonunda davacı tarafından öldürülmesi olayını anlatarak, "Avrupalı için olunca özgürlük, Müslüman için olunca önemi yok mu?" sorusunu yöneltiyor. "Hepimiz Charlie Hebdo'yuz" ifadesini kullananları samimiyetsiz bulduğunu dile getiriyor. Burada yaşanan can kaybını Paris'tekiler ile karşılaştırmak yine olaya düalist bir biçimde bakıldığını gösteriyor.

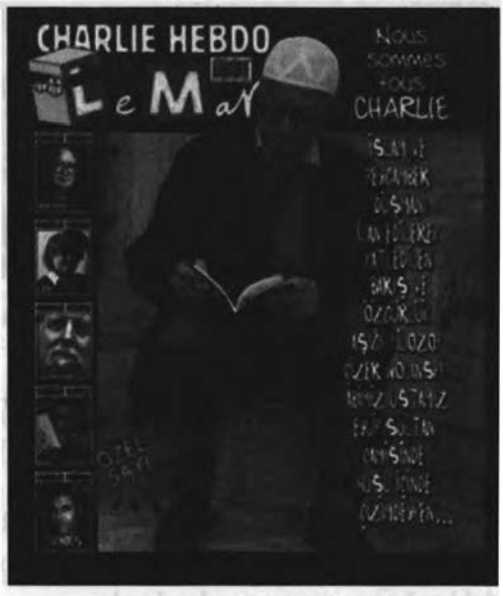
Gazetenin on yedinci sayfasında yer alan Osman Turhan'ın karikatürü de ilgi çekicidir. Karikatürde adalet heykelinin sırtından bıçaklandığı ve bıçağın üzerinde "basın özgürlüğü" yazdığı görülmektedir. Yani basın özgürlüğü adaleti öldürmektedir.

Şekil 3: 15 Ocak 2015 tarihinde Yeni Şafak Gazetesi'nde yer alan çizim

Yurt Gazetesi, on birinci sayfasında "Karikatür Teyakkuzu!" başlığı altında Charlie Hebdo'dan bölümler yayımlayan Cumhuriyet Gazetesi'ne tehdit ve hakaretin durmadığım ifade etmektedir. Gazetenin neredeyse tüm sayfasını kaplayan haberin en üstünde ellerinde pankart tutan cübbeli, sakallı protestocular a ait üç adet fotoğraf yer almaktadır. Haberin metninde Cumhuriyet Gazetesi'nin seçkisinde Boko Haram'ın Nijerya'da katlettiği 2000 kişiye ve Papa Francisco'ya dair karikatürlerin yer aldığı, gazetenin içerisinde ise barış ve demokrasi yazılarının yazıldığı bilgilerine yer verilmektedir. Haberin içerisinde gazetenin önündeki güvenlik önlemlerini gösteren bir fotoğraf bulunmaktadır. Bunun altında ise Yalçın Akdoğan'ın "tahrik" yorumunun yer aldığı bir haber verilmektedir. Haberde *Akşam* ve *Sabah* gazetelerinin derginin kapağına yer veren internet sitelerinin isimlerini paylaştığı, Yeni Şafak Gazetesi'nin Ceyda Karan ve Hikmet Çetinkaya'yı hadsizlik ile suçladığı, *Yeni Akit*'in ise tehditkâr ve hakaret içerikli haberleriyle hedef gösterme kervanına katıldığı ifadeleri yer almaktadır. Gazete *Cumhuriyet*'te yer alan karikatürlerin içeriğinden söz eden tek gazetedir. Tüm haberlerin esas konusu olan karikatürlerin ne olduğunu bilmek kuşkusuz ki toplumun haber alma hakkıdır.

Gazetenin köşe yazıları analiz edildiğinde, ilk göz çarpan Milliyet Gazetesi yazarı Mehveş Evin'in çalışmış olduğu Milliyet Gazetesi tarafından yayımlanmamış olan yazısının Yurt Gazetesi'nde yayımlanmış olmasıdır. Evin, "Sorun ne Charlie ile başlıyor, ne de bitiyor" başlıklı yazısında, Leman Dergisi'nin, Charlie Özel Sayısı'nın kapak fotoğrafına yer vermiştir. Bu fotoğrafta *Charlie Hebdo* saldırısında hayatını kaybeden George Wolinski, kafasında takke ve elinde not defteriyle görüntülenmektedir. Leman'ın kapağında "Nous sommes tous Charlie" yani "Biz hepimiz Charlie'yiz" yazmaktadır. Fotoğrafın üzerinde ise "İslam ve Peygamber düşmanı ilan edilerek barış ve özgürlük aşığı, filozof çizer Wolinski abimiz ustamız Eyüp Sultan Camisi'nde huşu içinde çizimdeyken..." yazmaktadır.

Şekil 4: Leman Dergisi'nin Charlie Özel Sayısı'nın kapağı

Evin, yazısında bir kesimin "Gerçek İslam bu değil" diye yapılanları kınarken, "gerçek İslam" adına İslami yönetimlerin yapmış olduğu uygulamaların korkuya neden olduğuna değinmektedir. Türkiye'de sayısı az da olsa bazı aydın müminlerin İslam'ın yeniden yorumlanması gerektiğini ve Müslümanların şiddetle arasına mesafe koyması gerektiğini açıkça söylediğini ifade ederken, 13. yüzyılda sonlanan İslami bilim kültürünün 21. yüzyıla taşınması gerektiğini ifade etmektedir. Evin, *Leman, Penguen* ve *Uykusuz*'un aynı kapak ile çıkmasına da değinerek üç mizah dergisinin yapmış olduğu açıklamaya da yazısında yer vermiştir.

Bu hafta Leman, Penguen ve Uykusuz aynı kapakla çıktı. Charlie Hebdo'ya yapılan saldırıda kaybettiğimiz arkadaşlarımızı anarken, üzüntümüzü yaşarken el ele olmak istedik. Bu dayanışma bir teselli olur diye umuyoruz. Karikatürlerin karşısına silahla çıkan terörü lanetliyoruz. Düşünce özgürlüğünün baskı görmediği, basının saldırıya uğramadığı, barış dilinin hâkim olduğu bir dünya diliyoruz.

Şekil 5: ***Leman, Penguen*** **ve** ***Uykusuz*** **dergilerinin ortak kapağı**

Gazetede dikkat çeken bir diğer haber Orhan Pamuk'un İtalyan *La Repubblica* Gazetesi için yazmış olduğu makale üzerinedir. Pamuk'un yazısından alıntılara yer verilen haberde Orhan Pamuk'un mizahın ve ifade özgürlüğünün tehdit altında olması dolayısıyla yaşamış olduğu endişelere değinilmekte ve "Eminim Avrupa, öfkesini tüm Müslümanlara karşı yöneltme tuzağına düşmeyecektir" şeklindeki çağrısına vurgu yapılmaktadır.

Gazetenin sekizinci sayfasında ise Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilk kadın din hizmetleri eğitim uzmanı olan Ayşe Sucu ile yapılan söyleşi bulunmaktadır. "Bugüne kadar en büyük zararı İslam'a ne yazık ki Müslüman'ım diyenler vermiştir." Diyen Yeni Şafak Gazetesi'nde, garip garip fetvalarda, nefret söyleminin din söyleminin yerini almış olduğuna değinmektedir. Türkiye'den de bu konuda örneklerin çıktığını söyleyen Sucu, Diyanet İşleri'nin fetvalarını da eleştirel bir dille ele almaktadır. Sucu; IŞİD, El Kaide, Taliban ve Boko Haram gibi İslami terör örgütlerini de eleştirmektedir.

Fatih Yaşlı'nın kaleme aldığı "Tehlikenin farkında mısınız: İslamofobi değil İslamofaşizm" başlıklı yazıda Paris'te bir mizah dergisinde karikatüristlerin ve yazarların katledilmesine değinilirken, cümlenin önüne veya arkasına "ama/fakat" koyarak konuşmanın olan biteni meşrulaştırmak ve katliamcı zihniyete sahip çıkmak olduğunu söylemektedir. Batı'da yabancı düşmanlığının Müslüman düşmanlığına dönüştüğünü doğrulayan yazar, buna rağmen asıl tehlikenin İslamofobi değil, İslamofaşizm olduğunu ileri sürmektedir.

Vatan Gazetesi'nin iki tam sayfayı Charlie Hebdo'ya ve *Cumhuriyet*'in seçkisine ilişkin haberlere ayırmış olduğu görülmektedir. "Charlie Hebdo'ya internet yasağı!" başlıklı haberin altında karikatürü yayınlayan dört siteye uygulanan erişim yasağından söz edilmektedir. Haberde yer alan "Dini inanç şe-

reftir" alt başlığında erişim yasağı kararını veren hâkimin gerekçesi yer alıyor. Haberin altında Cumhuriyet Gazetesi'nin önünde korumaların bulunduğu bir fotoğraf bulunuyor. Bu fotoğrafın altında "önce baskın sonra koruma" başlıklı haber bulunuyor. Bu habere ilave olarak üzerinde gazete önünde göz altıların olduğu belirtilen iki fotoğraf yer alıyor. Fotoğraflardan birinde sarıklı, cübbeli ve sakallı protestocular ellerindeki pankart ile, bir diğer fotoğrafta ise Tevhid bayrağı taşıyan bir protestocu gözüküyor. Fotoğrafın altında yer alan haber metninde Tevhid bayrağı taşıyan protestocunun "Benim dinime, peygamberime saldırmayacaksın. Irak'ta Afganistan'da milyonlarca Müslüman öldü ne yaptınız " diye bağırdığı ve daha sonra gözaltına alındığı yazıyor. Gece otuz kişilik başka bir grubun daha protesto yaptığı haberi verilerek "Şimdi o kapıların arkasına saklanıyorsunuz. Ama elbet hesap vereceksiniz" diyerek gazete çalışanlarını tehdit ettiği bilgisi de haberde paylaşılıyor. Gazete yakan bu - gruptan üç kişinin daha gözaltına alındığı ifade ediliyor.

Bu sayfanın en sonunda AKP'den Yalçın Akdağ, CHP'den İhsan Özkes ve HDP'den Altan Tan'ın açıklamaları bulunuyor. Açıklamalardan hiç birisinde Charlie Hebdo'nun kapağının onaylanmadığı görülüyor. Sayfada bunun yanı sıra Twitter'da#Ülkemde Charlie Hebdo Dağıtılamaz etiketinin Türkiye'de en çok konuşulan konu olduğu ve "Biz Charlie Değiliz" ve "Charlie Değil Osmanlı Torunuyuz" etiketleriyle birlikte dünya listesine girdiğine ilişkin bir haber yer almaktadır.

On üçüncü sayfada yer alan "15 dakikada 5 milyon sattı" başlıklı haberde dergi almak için sırada bekleyen insanların olduğu bir fotoğraf kullanılıyor. Bunun yanı sıra Fransa başbakanı Valls'in elinde *Charlie Hebdo* ile çekilmiş fotoğrafı da bu sayfada yer alıyor. Bu haberin altında "Dünya basını ikiye bölündü" başlıklı bir haber yer alıyor. Haberde dünya basınında bazı gazetelerin kapağı ifade özgürlüğü adına yayımladığı, bazılarının ise Müslümanların tepkisini çekmemek için yayımlamadığı ifadesi bulunuyor.

Okay Gönensin'in "İki korku da gerçek ve büyük" başlıklı köşe yazısında, sadece *Charlie Hebdo* saldırısının değil Nijerya'da iki bin kişinin öldürülmesinin ve IŞİD'in korkulardan birisini en üst düzeye çıkardığı ifade ediliyor, yazar bunların ise korkulardan ikincisi olan İslamofobi'nin ekmeğine yağ sürdüğünü belirtiyor. Korkuların gerçek olduğunu ifade eden Gönensin, terör eylemlerinin Türkiye'ye yönelmesi kuşkusu sebebiyle bu eylemleri tetikleyebilecek tavır-

lardan kaçınılması gerektiğini söylemektedir ve Cumhuriyet Gazetesi'nin dağıtılmasının engellenmesine bu sebeple çalışıldığını dile getirmektedir.

Zaman Gazetesi'nin ikinci sayfasında "Bu acımasız saldırıların tırmanmamasını diliyorum" başlığı altında Orhan Pamuk'un *La Repubblica* Gazetesi'nde yayımlanan makalesinden kesitler verilmektedir. Gazetenin dördüncü sayfasında ise "Cumhuriyet'e polis baskını" başlıklı haberde gazetenin matbaasının Charlie Hebdo'nun özel sayısından bir kesit yayımladığı için mahkeme kararı olmadan polis baskınına uğradığı belirtiliyor. Haberde "Charlie Hebdo ekinde Peygamberimize hakaretler içeren bölümler yer almadı. Bunlar ayrılarak dört sayfalık bir ek verildi. Derginin kapağında kullanılan hakaret içerikli karikatür, gazetenin iki yazarı tarafından kendi köşelerine taşındı" şeklinde bir ifade kullanılıyor. Haberin altında ise alınan güvenlik önlemlerine ve gözaltına alınan kimselere ilişkin iki fotoğraf kullanılmaktadır. Bu fotoğrafların altında "Cumhuriyet: dini değerlere saygılıyız" başlığı altında *Cumhuriyet*'in açıklamasına; "Meslek örgütlerinden tepki: bu sansür girişimidir" başlığı altında ise TGC'nin, Basın Konseyi'nin, Çağdaş Gazeteciler Derneği Başkanı Ahmet Abakay'ın ve G-9 Gazeteciler Platformunun açıklamalarına yer verilmektedir. Bu bölümde yer alan bir diğer açıklama ise *Zaman*'ın Genel Yayın Yönetmeni Ekrem Dumanlı'ya aittir. Dumanlı, her ne olursa olsun çıkmamış bir gazetenin kapısına polis gelmesini doğru bulmadığını söylerken, fikirlere fikirle karşı çıkılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Dumanlı, "...dünyanın herhangi bir yerinde ayrımcılık ve nefret suçuna sebep verilerek bir kışkırtma yapılmış bile olsa bunu terörle bastırmak, ayrımcılık ve nefret suçunu körükler, hiçbir sorunu çözmez" demektedir.

Gazetenin bu sayfasında yer alan "Kutsal'a saygı ve basın özgürlüğü" başlıklı yazıda da Dumanlı'nın ifadelerini destekler bir söylem yer almaktadır. Yazıda "demokrasilerde gazeteler yayımlanmadan polis tarafından kontrol edilemez" ifadesi yer alırken hukuku çiğneyerek yapılan bu eylemin her ne sebeple olursa olsun kabul edilemez olduğu belirtilmektedir. "Demokratik bir dünyada hoşunuza gitmeyen ve karşı olduğunuz fikirlerle mücadelenin tek meşru yolu, yine fikir ve hukuk yoluyla medeni tepki vermektir" şeklinde açıklama yapan gazete, *Zaman* olarak tavırlarının çok açık olduğunu söyleyerek, tereddütsüz bir şekilde ifade özgürlüğünün yanında olduklarına vurgu yapmaktadır. Buna karşın dine hakaret ederek ifade özgür-

lüğünün sınırını ihlal edenlere şiddet yoluyla karşılık verilmesini kesinlikle reddeden gazete, hakarete karşı teröre başvuranların kutsala hizmet etmiş ya da Hz. Muhammed'in adını yüceltmiş olmadıklarını söylemektedir. Aksine insani değerleri savunan İslam dininin özünü teşkil eden barış, adalet, hoşgörü gibi değerlere darbe vurduklarını ileri sürmektedir. Gazete son olarak bu süreçte siyasetten medyaya kadar herkesi, infial yaratabilecek her türlü davranıştan uzak durmaya çağırmaktadır.

Gazetenin dış haberler bölümünde, "Paris sarsıntısı sürüyor: AB'de güvenlik alarmı" başlığı altında Avrupa'da alınmaya başlanan güvenlik önlemlerine ve yasa önerilerine değinilmektedir. Bu haber ile aynı sayfada yer alan Sayit Arslan'ın "Korkunun gölgesinde güvenlik-özgürlük tartışması" başlıklı yazısında ise *Charlie Hebdo* saldırısında öldürülen Fransız gazeteciyi korumak için orada bulunan ve saldırıda hayatını kaybeden Fransız Polis Ahmed'in, herşeyi çok iyi açıkladığına vurgu yapılmıştır. "İslam Avrupa'nın asli bir unsuru ve terör korkusuna feda edilmemeli bu birliktelik" söylemi yazıda yer bulmuştur . Bu bağlamda Fransa Cumhurbaşkanı Hollande'm "Savaşımız İslam'la değil terör ile" açıklamasının ve Merkel'in Müslümanların organize ettiği dayanışma mitingine katılmasının takdire şayan olduğu belirtilmektedir.

Gazeteden son olarak Ali Bulaç'ın kaleme aldığı "İslami Terör!" başlığı altında yer alan yazıya değinmek gerekmektedir. Bulaç yazısında Paris saldırısının bir İslami terör olmadığını, bunun olabilmesi için fikri-siyasi yelpazesi hayli geniş ve zengin olan Müslüman dünyanın bu saldırıyı tasvip etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bulaç'ın yazısında yer alan "Yemen El Kaidesi'nin üstlendiği öne sürülen Paris saldırısı" söylemi kafa karıştırıcıdır, çünkü saldırıyı El Kaide video yayınlamak suretiyle açık bir şekilde üstlenmiştir. Yazar yazısında İslamcı akımların, partilerin ve hareketlerin bunun makul bir saldırı olduğunu deklare etmeleri halinde bu saldırının İslami bir saldırı olabileceğini ifade ederken, Hizbullah'tan Hamas'a kadar bütün akımların ve partilerin bu saldırıyı kınadığını söylemektedir. Bulaç'm yazısında kullandığı "...karikatürleri yayınlama edepsizliği gösteren Charlie Hebdo" ifadesi ve saldırılar ile ilgili olarak İsrail'in politikalarına yapmış olduğu göndermeler de ilgi çekicidir. Yazar, eylemi İslami terör olarak değil, El Kaide'nin eylemi olarak tanımlamakta ve ancak El Kaide'nin İslami bir terör örgütü olduğu gerçeğine değinmemektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Charlie Hebdo katliamına yol açan karikatürler iki temel hak ve özgürlüğün çatışmasını gündeme getirmiştir. Bunlardan biri, ifade özgürlüğüdür. Bu özgürlük, belirli bir inanca mensup kişilerin, inançlarına yöneltilen eleştirileri kabul etmelerinin yanı sıra, kendi inançlarına zıt düşen görüşlerin yayılmasının da hoşgörü ile karşılanmasını gerektirmektedir. Diğeri de inananların din ve inanç özgürlükleridir. Burada, dinsel değerleri temsil eden imgelerin kışkırtıcı bir biçimde sunulmasının, inananların din ve inanç özgürlüklerinin ihlali sayılıp sayılmadığı tartışmasına değinmek gerekmektedir.

Demokrasinin ve insan haklarının olmazsa olmazı olan 'ifade özgürlüğü', siyasi, sanatsal, ticari vs. her türlü ifadeyi kapsamına aldığı gibi, 'şeffaflığı' sağlamanın temel şartları arasında bulunan bilgi edinme hakkı/bilgi verme ve bilgi yayma yükümlülüğü üçlemesini de içermektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yaklaşımıyla, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü, demokratik toplumun vazgeçilmez unsurları olan çoğulculuk, açık fikirlilik ve hoşgörünün gereği olduğu kadar, aynı zamanda gerek toplumun ilerlemesi, gerek ferdin gelişmesi için vazgeçilmez bir şarttır.

Tüm bunlardan yola çıkarak ve yapmış olduğumuz analizler doğrultusunda, Cumhuriyet Gazetesi'nin yayımlamış olduğu seçkinin ifade özgürlüğü ve toplumun bilgi edinme hakkı çerçevesinde ele alınması gerektiğini söylemek gerekmektedir. Cumhuriyet Gazetesi'nin seçkisi sayesinde Fransızca bilmeyen ve dergiye erişimi olmayan kimseler dergiyi okuma imkânı bulabilmişlerdir. Zira *Charlie Hebdo* hakkında yazılan ve çizilenler sayesinde bir fikir sahibi olmak ile Charlie Hebdo'yu okuyarak dergi hakkında fikir sahibi olmak arasında derin bir fark vardır. Gazetenin seçki üzerine yazmış olduğu sunuş yazısı son derece açıklayıcı, nefret söylemine karşı, barışçıl bir yazıdır. Gazete Charlie Hebdo'nun kapağında yer alan Hz. Muhammed çiziminin yayımlanıp yayımlanmamasından kaynaklanan tartışmaları göz önünde bulundurarak, bu konuda hassasiyet göstermiş ve kapağı yayımlamama kararı almıştır. Gazetenin seçkiyi yayımlamış olması ifade özgürlüğünün kullanılması açısından örnek bir davranış iken, kapak konusunda göstermiş olduğu hassasiyet de barış gazeteciliği açısından örnek teşkil eden bir karar olmuştur. Öte yandan gazetenin iki köşe yazarı ifade özgürlüklerini kullanarak Charlie Hebdo'nun kapağında yer alan çizimi kendi köşelerinde yayımlamıştır. Ceyda Karan ve Hik-

met Çetinkaya'nın söz konusu çizimi köşelerine taşımaları sebebiyle radikal İslamcı ve muhafazakâr kesimler yazarları açık bir şekilde tehdit etmiş ve hedef göstermiştir. Yazarların almış oldukları bu karar barış gazeteciliği ve ifade özgürlüğü açısından çok farklı perspektiflerde analiz edilebilir. Ancak bu konularda doğru bir yargıya varabilmek adına yazarların köşelerinde kapak çizimini kullanmalarının etkilerinin ve çıktılarının analiz edildiği bir başka araştırma yapmak gerekmektedir.

15 Ocak'ta yayımlanan gazeteleri genel olarak değerlendirdiğimizde, pek çoğunun barış söyleminden uzak, toplumu ayrıştırıcı ve kutuplaştırıcı haberler yaptığı gözlemlenmektedir. Barış ve özgürlükten bahseden gazetelerin dahi, aynı görüşe sahip kimselerin söylemlerine yer vermesi nedeniyle, haberi tüm yönleriyle aktaramadığı görülmektedir. İncelediğimiz gazetelerin bir bölümünde açık şekilde hakaret içerikli kelimelerin kullanılmış olması ise barış söylemi açısından asla kabul edilemez. Zira insanlıktan çıkartıcı söylemlerin kullanımı, bu söylemlerin nefret söylemi olarak tanımlanmasına yol açmaktadır.

Muhafazakar basında yer alan haberler ile muhafazakar yazarların kullanmış olduğu ortak söylemler oldukça dikkat çekicidir. Bu gazetelerde sıklıkla İsrail'e, İsrail Başbakanı Netanyahu'ya ve İsrail'in Gazze ve Filistin politikalarına göndermeler yapılmakta ve çeşitli komplo teorileri üretilmektedir. Bunun yanı sıra tüm gazetelerde *FoxTv*'nin aracının taşlanmasına yönelik haber yer alırken, olayın ayrıntılarına ve arka planına genellikle muhafazakâr gazetelerde daha ayrıntılı değinilmekte ve Rupert Murdoch'un yapmış olduğu açıklama muhafazakâr kesim tarafından sert bir dille eleştirilmektedir.

Yeni Akit Gazetesi'nin yapmış olduğu haberlerde pek çok isime hakaret içerikli kelimeler kullanarak yer verdiği görülmektedir. Gazetenin ilk sayfasında dört iş adamının isimlerinin ve fotoğraflarının yayımlanması, gazetenin içerisindeki bir haberde derginin çevirisini yapma cüretinde bulunduğu söylenen on üç kişinin isimlerinin verilmesi, Murdoch'u hedef alan köşe yazısında *FoxTv*'nin ana haber spikeri Fatih Portakal'ın yapmış olduğu haberler ile hedef gösterilmesi gazetenin okuyucu kitlesi ve bağlamı düşünüldüğünde son derece tehlikeli ve kışkırtıcıdır.

Yapılan yayınlarda sadece muhafazakâr gazetelerin değil, liberal, sol görüşlü, ulusalcı gazetelerin de son derece hassas olması gerekmektedir. Emin Çölaşan'ın *Sözcü*'de yer alan yazısında da bu hassaslık gösterilmemiştir. Milli-

yet Gazetesi ise hassasiyet göstermek adına Mehveş Evin'in yazısını yayımlamamıştır. Bu tutum hassasiyetten ziyade, oto-sansür olarak tanımlanabilir. Bu noktada sadece barış gazeteciliği için gazeteciliğin her alanında ve anlayışında oto-sansürün kabul edilemez olduğunu söylemek gerekmektedir.

Zaman Gazetesi ve Gülen Cemaati de diğer muhafazakâr gazetelerde oların çevrildiği haberlerin odağında yer almıştır. Zaman Gazetesi'nin Charlie Hebdo'nun kapağına ve Cumhuriyet Gazetesi'ne destek verdiği söylenen haberler oldukça fazla sayıdadır. Zaman Gazetesi'nin içeriğine bakıldığında ise ifade özgürlüğüne verdiği önem net bir şekilde görülürken, Charlie Hebdo'nun karikatürlerine ilişkin bir onayın gazete genelinde kullanılmadığı görülmektedir.

Yurt Gazetesi, Mehveş Evin'in yazısına yer vererek ve uzman görüşlerinden yararlanarak iyi bir habercilik örneği sergilemiş olsa dahi, gazete haberi tek yönlü ele alma çemberinden çıkamamıştır.

Gazetelerde dikkat çeken ortak noktalar ise, bir gazetede sekiz, bir gazete üç, bir başka gazetede ise tamamen farklı sayıda kimsenin gözaltına alındığına ilişkin olarak verilen haberlerdir. Öte yandan matbaa baskınının, bir gazetede savcılık izni ile yapıldığı, bir diğerinde mahkeme kararı olmadan yapıldığı şeklindeki farklı ifadeler ile haberleştirilmesi haberin ideolojiler ekseninde manipülatif bir şekilde ele alınmış olduğunu göstermektedir. Kullanılan fotoğraflar ise hemen hemen aynı olmasına karşın altında yer alan söylemler ile farklı anlamlarda analiz edilebilmektedir. Birinde duyarlı Müslüman olan protestocular, ötekisinde tehditkâr bir şekilde nefret söylemi üreten sarıklı, cübbeli, asalı protestocular olabilmektedir.

Gazetelerin genelinde özetle Batı ve biz, onların ölüleri / bizim ölülerimiz, onların ifade özgürlüğü / bizim inanç özgürlüğümüz (ya da tam tersi), İslami terör ve İslamofobi şeklindeki ayrımlara gidildiği açıkça görülmektedir.

Tüm bu analizlerden yola çıkarak nasıl bir gazetecilik yapılması gerektiğine ilişkin önerilerimiz ise şu şekildedir;

i. Toplumsal olarak hassasiyetlerin oluşabileceği ve çatışmaların alevlenebileceği ortamlarda haber verilirken, barış dilinin kullanılmasına özen göstermek gerekmektedir. Toplumu ayrıştıran hakaret içerikli kelimelerden ve nefret söyleminden kesinlikle kaçınılması zorunludur.

ii. Haber verilirken çatışmayı sadece iki tarafın çatışması gibi göstermekten kaçınmak gerekmektedir. Bunun yerine çatışmaya taraf

olan gruplar/kimseler daha küçük alt gruplara bölünerek, çatışmaya kimlerin, nasıl dâhil olduğu açıklanmalıdır. Çünkü bir çatışma sadece iki tarafın arasındaymış gibi gösterildiğinde bir kazananın ve bir kaybedenin olacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

iii. Haberin toplumsal hassasiyetler düşünülerek yazılması önemlidir ancak, bu yapılırken oto-sansürün önüne geçilmesi demokratik bir toplumun olmazsa olmazıdır. Zira oto-sansür sadece ifade özgürlüğünün önünde değil aynı zamanda toplumun haber alma hakkının da önünde bir engel oluşturmaktadır.

iv. Haber yazılırken, görüşlerine yer verilen uzmanların ve politikacıların, tek bir dilden ortak ifadeler ile konuşmaması ve farklı görüşlere sahip olması haberin çok dilli yapısına bir katkı sağlayacaktır. Unutulmamalıdır ki haberin her yönü ile ele alınması biz / onlar ayrımına neden olan faktörlerin bir bölümünü ortadan kaldıracaktır.

v. Haber verilirken sadece uzman ve politikacıların görüşlerine değil, sıradan insanların görüşlerine de yer verilmesi önem arz etmektedir. Zira söz konusu çatışma, Bourdieu'nün ifadesiyle sadece sembolik seçkinlerin değil, sokaktaki insanın da çeşitli bakış açılarıyla taraf olduğu bir çatışmadır. Bu bağlamda sıradan insanların görüşlerine haberlerde yer vermek bütün bakış açılarını olabildiğince aktarmak anlamında son derece önemlidir. Örneğin *Cumhuriyet* önünde protesto yapan kimselerden en azından birisi ile yapılabilecek bir söyleşi bakış açılarının anlaşılması açısından son derece aydınlatıcı olabilirdi. Öte yandan aynı şekilde *Cumhuriyet*'in seçkisini hem destekleyenler hem de desteklemeyenler ile yapılabilecek görüşmelere gazetelerde yer verilmesi, sokaktaki insanın *Cumhuriyet*'e ve Charlie Hebdo'ya bakışını okuyucuya sunmak adına önemli bir adım olabilirdi.

vi. Haber metinlerinde yer alan bilgilere ilişkin olarak kaynak belirtmek son derece önemlidir. Kaynaklar üzerinden konuşmak haberin spekülatif olmasının önüne geçilmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda okura kimin neyi neden söylediğini iletmek veya söz konusu habere nereden nasıl ulaşıldığını ifade etmek son derece önemlidir.

Özetle etik, vicdani, toplumun sesini dinleyen, çok sesli, sadece lider odaklı değil aynı zamanda insan odaklı, ifade özgürlüğüne ve kamunun haber al-

ma özgürlüğüne duyarlı, nefret dilinden uzak durulan barış dilinin kullanıldığı bir habercilik yapılması gerekmektedir.

Yazımızı *Cumhuriyet*'in *Charlie Hebdo* seçkisinde de yer alan karikatürlerden bir tanesindeki sözü hatırlatarak bitirmekte yarar var. *Charlie Hebdo* çizerlerinden COCO, özel sayıdaki "Ey özgürlük!" çizimlerinden bir tanesini, dergiyi eleştirenleri de anlama çabasıyla, "Charlie Hebdo'ya genelde katılmasam da ifade özgürlüğünden yanayım. Fikirler için cinayet işlemek ne saçma bir şey!" şeklinde konuşturmuştur. Sonuç olarak "Je suis Charlie" düşünce ve ifade özgürlüğünü savunan ve saldırıya tepki verenler tarafından kullanılmaya başlanan simgesel bir etikettir. Bu etiket kullanılarak ne Charlie olunmaktadır, ne de Charlie'nin tüm karikatürleri onaylanmaktadır.

KAYNAKÇA

Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları.* Alp Tümertekin (Translated by). İstanbul: İthaki.

Shinar, D. (2004), Media Peace Discourse: Constraints, Concepts and Building Blocks, *Conflict&Communication online*, Vol.3, No.1/2.

Erbaysal, Filibeli, T. Yeni Toplumsal Hareketler ve Barış Gazeteciliği: Yazılı ve Görsel Basında Gezi Parkı Süreci, Galatasaray Üniversitesi Medya ve İletişim Çalışmaları Doktora Programı, İstanbul: Yazım Aşamasında Doktora Tezi.

Galtung, J. (1996). *Peaceby Peaceful Means: Peaceand Conflict, Development and Civilization.* Oslo: International Peace Research Institute, Oslo (PRIO), Publication.

Herman, E. S., Chomsky N. (2006). *Kitle Medyasının Ekonomi Politiği: Rızanın İmalatı.* Dr. Ender Abadoğlu (Translated by). İstanbul: Aram Yayıncılık.

İnceoğlu, Y., Sözeri C. (2012).Nefret Suçlarında Medyanın Sorumluluğu: "Ya sev ya terk et ya da...". Yasemin İnceoğlu (Edited by), *Nefret Suçları ve/veya Nefret Söylemi,* (23-37). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

İnceoğlu Y., Çomak, N. A.&Van Dijk, T. A. (2009). *Metin Çözümlemeleri.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

İnceoğlu Y. (2013). Tartışmalı Bir Kavram: Nefret Söylemi. Mahmut Çınar (Edited by), *Medya ve Nefret Söylemi.* İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.

İnceoğlu Y., (2015). İfade özgürlüğü bağlamında Charlie Hebdo Saldırısının Anlamı, *Yeşil Sol Gündem Dergisi,* 1, 8-12.

Lynch J., Galtung, J. (2010). *Reporting Conflict: New Directions in Peace Journalism: New Approaches to Peace and Conflict.* Australia: University of Queensland Pr.

Mandelzis, L. (2007). Representations of Peace in News Discourse, *Conflict&Communicationonline*, Vol.6, No:1.

McGoldrick, A., Lynch, J. (2005). *Peace Journalism*. UK: Hawthorn Press&The Cromwell Press.

Schiller, H. (2005). *Zihin Yönlendirenler*. Cevdet Cerit (Translated by). İstanbul: Pınar Yayınları.

Van Dijk, T. A. (1988a), *News as a Discourse*. Hilsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.

Van Dijk, T. A. (1988b). *News Analysis: Case Studies of International and National News in the Press*. Hilsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.

Van Dijk, T. A. (2005). Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları. Mehmet Küçük (Editedby), *Medya, İktidar, İdeoloji* (315-359). Ankara: Bilim ve Sanat.

Van Dijk, T. (2006). *Discourse and Manipulation*. Barcelona: Sage Publication.

Van Dijk, T. A. (2010). Söylem ve İktidar. Ayşe Çavdar (Edited by), *Nefret Suçları ve Nefret Söylemi*. İstanbul: Hrant Dink VakfıYayınları.

Van Dijk, T.A. (n.d.). *Discourse and Racism*, Nisan 7, 2014, http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse%20and%20racism.pdf

Tablolar ve Şekiller

Tablo 1: 15 Ocak tarihli gazetelerin ilk sayfaları

Şekil 1: Cumhuriyet Gazetesi'nin 13.01.2014 tarihindeki sürmanşeti

Şekil 2: Yeni Akit Gazetesi'nde 15 Ocak 2015 tarihinde yer alan çizim

Şekil 3: 15 Ocak 2015 tarihinde Yeni Şafak Gazetesi'nde yer alan çizim

Şekil 4: Leman Dergisi'nin Charlie Özel Sayısı'nın kapağı

Şekil 5: Leman, Penguen ve Uykusuz dergilerinin ortak kapağı

İLETİŞİME BİREYSEL, TOPLUMSAL VE YÖNETSEL BAĞLAMDA BAKMAK: OLGULAR, OLAYLAR VE ÖRNEKLER

Murat ÖZGEN*

Özet

İletişim, konusu ve özellikleri itibariyle insanoğlunun var olduğu ilk çağlardan başlayarak bireyleri ve toplumları derinden etkilemiştir. Bu, sadece birey ve toplum temelinde değil aynı zamanda devlet ve kurumlar bazında da aynıdır. İnsanın en temel içgüdüsel davranışlarından biri, var olmak ve varlığını ispatlama çabasıdır. Bu kurguyu aynı şekilde, toplumlara da yansıtabiliriz. Tarihsel süreç ve uygulamalara bakıldığında iletişim olgusunun insanlık tarihi ile koşut bir geçmişe sahip olduğu açıkça görülür. Sokrates ile başlayan felsefe ve bilimin insan ve topluma yönelişinin temel varsayımında insanın varlığını ispatlaması çabasında iletişim etkinliğinin tartışılmaz yeri vardır. Bu temel yaklaşımdan yola çıkılarak denilebilir ki iletişim olgusu insan, toplum, kurum ve devletler bazında vazgeçilmez bir yaşam kaynağıdır. Tarihsel süreç bunu gösteren pek çok kanıtla doludur.

Anahtar sözcükler: İletişim, Zoon Politikon, Leviathan, TRT, 1961 Anayasası, McLuhan, İnternet, Yönetim.

1. Giriş

İnsan düşünen, konuşan ve gülen bir varlıktır. Bu özellikleri ile çevresindeki diğer varlıklardan ayrılır ve söz konusu özellikleri ona değer ve anlam katar. İlkel topluluklardan başlayarak günümüze kadar geçen süreçte, toplumsal olarak insanın varlığı onun çevresiyle iletişim kurmasıyla gelişen ve ivme kazanan bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani insanın varlığı do-

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, mozgen@istanbul.edu.tr

laylı ve dolaysız olarak çevresine verdiği etki ile bu etki de iletişimin varlığı ile doğrudan ilintilidir. Çağdaş bir toplum olabilmenin en önemli önkoşullarından biri de hiç kuşkusuz haberleşebilme özgürlüğüne sahip ve karşılıklı olarak haberleşen, yani iletişim kuran insanlar topluluğu olma yeteneğini elinde tutabilme özelliğidir. İnsan toplumsal yaşamın içinde değer ve anlam kazanır. Her ne kadar bu, görece bir değer olsa da insanın temel özelliği toplum hayatı içinde anlam yüklenmesidir.

İletişimin, gelecekteki ortak insanlık tarihinde önemli değişim, dönüşüm ve gelişmelerin ilk ve en önemli ögesi olacağı bugünden açıkça görülebilmekte. Geçmişten geleceğe uzanan süreçte, kitle iletişim araçlarının toplumsal yapı üzerindeki etkileri her geçen gün daha da artarak gelişmekte. Bu durum özellikle 21. yüzyılda belirgin biçimde ortaya çıkmıştır. İçinde yaşadığımız yüzyılı bir "İletişim Çağı" olarak adlandırmak ise yanlış olmasa gerektir. Bu adlandırma Eric Hobsbawm'ın ünlü eseri Devrim Çağı'nı anımsatır niteliktedir. Hobsbawm bu ünlü eserinde, 17 ve 18. yüzyıl koşullarında İngiltere ve Fransa'da ortaya çıkan çifte devrimin ortaya çıkış koşullarını, gerçekleşmesi ve etkilerini tartışmaktadır. Günümüzde ise bu devrimin tartışmasız ve kuşkusuz biçimde adı: "İletişim"dir.

Yazının bulunuşu ve kullanılmasıyla birlikte, insanoğlunun geleceğe kayıt bırakma eğilim ve isteği en üst seviyeye ulaşmıştır. Mağara resimleri sadece sanat ya da resim çizme kaygısıyla değil aynı zamanda geleceğe iz bırakma kaygısıyla yapılmıştır. İletişim etkinliğinin temel işlevi insanın 'varolmak' isteğidir. Varolmak, karşısında yok olmak veya yok sayılmak, insanoğlunun hayatında karşılaştığı en zorlayıcı sorunların arasındadır ve ihtimaldir ki birey açısından en zorlayıcı olanıdır. Örneğin, Mısır hiyeroglifi üzerinde yapılan okuma çalışmalarında zaman zaman bazı yazıların kazınmak suretiyle yok edildiği okunamaz hale getirildiği arkeologların dikkatini çekmiştir. Derinlemesine ve detaylı araştırmalar neticesinde, bu bir daha okunmamak üzere kazınmış hiyerogliflerin, bir önceki firavuna ait isim olduğu ve kendinden sonra gelen yöneticinin öncekinin adını yazıtlardan okunamayacak şekilde kazıttığı ve okunamaz hale getirttiği tespiti yapılmıştır. İnsanoğlunun geleceğe kayıt bırakma ve kendinden söz etme isteği ne kadar güçlüyse rakiplerini yok etme onları tarihten silme istek ve kararlılığı da o derece güçlüdür. Tarihsel süreçteki savaş, istila ve devrimlerde yakıp yıkma, yok etme 'taş üstünde taş bırak-

mama' eyleminin altyapısında yer alan düşüncelerin en önde gelen nedeni de, geleceğe geçmiş dönemden ya da geçmiş iktidardan herhangi bir kalıntı veya aktarımın olmaması ve kalmamasının sağlanması düşüncesi ve kaygısıdır.

2. İletişimin İnsan ve Toplum Açısından Anlamı

Günümüzde artık tartışmasız olarak kabul edilen gerçeklerden biri de medyanın toplum ve toplumsal olaylar üzerindeki etkinliğidir. Günlük hayatta bile yapılan harcamalarda, iletişimle ilgili olanların önemli bir harcama kalemi oluşturduğu dikkat çekmektedir. Toplumsal hareketlerin sosyal medya aracılığı ile ortaya çıkışı ve yönlendirilip sonuçlandırılmasına ise çok yakın geçmişte tanıklık edilmiş ve hala da edilmektedir. Toplumsal hayatın içinde değer ve anlam kazanan insanın en temel etkinliklerinden biri iletişim olgusudur. İnsanın toplumsal yaşamdaki değeri ve önemini belirtmesi bakımından Aristoteles'in "Zoon Politikon" deyişi ve insanı bir "toplumsal varlık" olarak betimlemesi bu açıdan değerlendirildiğinde dikkat çekicidir. Cicero'nun deyişiyle Sokrates'le başlayan ve sonrasında bütün Batı uygarlığının temel varlık nedeni olarak algılanan ve uygulanan hümanizm anlayışının temelinde yatan düstur ise, "Gnothi Seauton"dur, yani "kendini tanı". Bu özelliği dolayısıyla kendinden önceki doğa felsefecilerinden ayrılan Sokrates için Cicero, "Sokrates'in felsefeyi gökten yere indirdiğini söylemektedir." (Hançerlioğlu, 1985: 266).

Bu anlayış, aynı zamanda beşeri bilimlerin başlangıcı ve Rönesans sonrası Batı düşünce sistematiğinin de temel hareket noktasıdır. İnsanın kendini tanıması, kendini bilmesi ve aynı zamanda çevresiyle irtibat kurmasında iletişim etkinliğinin önemi tartışmasızdır. Tek başına insanın doğa içinde yalnız ve çaresiz oluşu, Hobbes'un deyişiyle "Homo Homini Lupus"un ürküten gerçekliği, insanoğlunu topluluk halinde yaşamaya ve sonuçta da siyasal bir organizasyon biçiminde "Leviathan"ı oluşturmasına yol açmıştır. Thomas Hobbes, 1651 tarihinde yayımlanan *Leviathan* adlı eserinde her şeye rağmen devleti savunur ve yüceltir. Hobbes burada ikircikli biçimde devleti su canavarına benzetip onu obur bir tüketen olarak ele alıp irdelerken, *Leviathan* eserinin adını kutsal kitaptan almak suretiyle zımnen de olsa her şeye rağmen devlet organizasyonunu kutsamaktadır. Çünkü Hobbes her şeye rağmen ve her ne kadar Rönesans sonrası Reformasyon dönemi entelektüeli olsa da ardında bin yıllık

Hıristiyanlık dogmatizminin etkilerini taşımaktaydı. Bu etkinin göstergeleri arasında gerek tanrısal inancın varlığı gerek insanın her şeye rağmen üstünlüğü düşüncesi mevcuttu ki- çünkü insan dünyaya günahla gelmekteydi- Hobbes'a da ilham kaynağı olmuş ve insan hayatının önemi düşüncesi ile devlet tasarımı idealizmini kutsal kitaptan almıştı. Geçmişten günümüze kadar olan süreçte, devlet organizasyonunda ve bilimin temel yapılanmasında giderek insanın merkezde yer alması ile nihayetinde temel unsur oluşu dikkat çekicidir. Yönetsel bağlamda bir araya gelen insan toplulukları, doğa felsefesi sonrasında ortaya çıkan felsefi akımlar, bilimin gelişimi ile sanayi devrimi sonrasında oluşan uygarlık atılımının en önemli unsuru olarak insan olgusu karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan insanın genel manada toplumsal bir varlık olmasının yanı sıra toplum içinde varlığını sürdürebilmesi de iletişim olgusuna bağlıdır. İlk çağlardan günümüze kadar ortaya çıkan devlet organizasyonlarında görülen en önemli olgulardan biri de iletişimin varlığıdır. Yönetimin olması oluşması için bir eylemin olması gerekir. Yönetimin iki temel özelliğinin bulunduğu görülmektedir. Önce bir amaç -taşın bir yere götürülmesi- ve sonrasında da işbirliğine dayanan eylem, yani yardım almaksızın yapılamayacak olan bir işi gerçekleştirmek üzere birden çok kişinin güçlerini birleştirmesi vardır. Daha geniş bir anlatımla yönetim, ortak amaçları gerçekleştirmek için işbirliği eden insan kümelerinin eylemleri olarak tanımlanabilir. Bu manada sinerji -senkronize edilmiş enerji- kelimesi anlam açısından yönetimin organize ve motive edici işlevini de açıklaması bakımından dikkat çekicidir. Yabancı kökenli ve birleşik bir kelime olan sinerji (synchronized energy) eşzamanlandırılmış enerji ya da çaba anlamındadır.

Yönetim kavramı insan topluluklarının yerleşik sisteme geçmesi, avcılık ve toplayıcılık sonrası dönemde toprağın ve yerleşik mülk düzeninin kurulması sonucunda önem kazanmış ön plana çıkmıştır. Bu süreç aynı zamanda sadece toprak paylaşımı ve bunun idare edilmesi olarak algılanmamalıdır. Karmaşık ilişkilerin, yönetsel organizasyonların ve bu organizasyonlar içinde karmaşık ilişkileri yönetebilme yeteneğine sahip yönetici ve mecraların bulunması gereğini de kendiliğinden ortaya çıkarmıştır.

Yönetim işlevlerine bakıldığında ise yönetim işlevlerini kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür: 1) Planlama, 2) Örgütleme, 3) Koordinasyon, 4) Yöneltme, 5) Denetim (http://emreatilgan.com/wp-content/uploads/2014/09/B%C3%B6l%C3%BCm3-Yonetim.pdf erişim 23.09.2015).

Görüldüğü gibi yönetim işlevinin ortaya çıkmasında ya da gerçekleştirilmesinde koordinasyon ve yöneltme olduğu, bu iki işlevin ise somut olarak iletişim olgusuna dayandığı da açıktır. Koordinasyon için kusursuza yakın bir iletişim ağının varlığı örgüt açısından hayati öneme sahipken diğer yandan personelin işe sevk ve motive edilmesi için de çalışanlarla sağlıklı iletişim kuran, yapılacakları iyi ve anlaşılır biçimde açıklayan yöneticilerin varlığından söz etmek gerekir. Bu durumda yönetimin oluşması ve gerçekleşmesinin olmazsa olmaz kuralıdır, iletişim. Üstelik bu iletişimin kayıpsız, yanlışsız, açık, net ve anlaşılır olması gereği vardır. Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde, iletişim etkinliğinin temel işlevlerini şu şekilde sıralamak olasıdır: 1) Varolmak, 2) Haberleşmek, 3) Paylaşmak, 4) Etkilemek ve Yönlendirmek, 5) Eğlenmek ve Mutlu Olmak (Bıçakçı, 2006: 13-16).

İletişim etkinliğinin temel işlevlerinin birinci sırasında yer alan 'varolmak' meselesi tarih boyunca insanoğlunun en temel mücadele alanlarından biri olmuştur. Varlığını hissettirmek, varlığı vasıtasıyla olaylara yön vermek, sonuç almak istek ve kararlılığı insana özgü bir davranıştır. Bu yönlendirme ve sonuç alma istek ve kararlılığı geniş perspektifte düşünülüp ele alındığında ise daha geniş etki ve sonuçları olan meselelerde de aynıyla tekrar edebilmektedir. Örneğin, devletler açısından bakıldığında da dünyadaki olayları yönlendirme ve yönetme istek ve kararlılığı da, aynı tek başına birey olgusunda olduğu gibi benzer özellikler göstermektedir. Olaylarda etkin rol oynayan onları yönlendiren ve yönetebilen devletler büyük devlet sınıfında yer almakta ve bu şekilde nitelenmektedir. Birey bazında düşündüğümüzde ise olayları yönlendirip yöneten insanların etkili, güçlü insan olarak adlandırıldığı bilinmektedir.

Dolayısıyla gerek birey gerek devlet bazında kendi inisiyatifi ile gelişmeleri yönlendirmek ve yönetebilmek, varlığını ortaya koyabilmek, sosyal hayatta güçlü, etkin ya da büyük olarak nitelenmekle sonuçlanmaktadır. O halde iletişim ve varolmak meselesi en küçükten en büyüğe kadar bütün varlıkların en temel meselesidir. Bu sadece legal manada ele alınması ve açıklanması gereken bir durum değildir. Örneğin, yasadışı örgütlerin silahlı eylemleri de salt insan öldürmek amaçlı değildir. Bu örgütler silahlı eylem mecrasını kullanmak suretiyle mesaj verirler ve kendi varlıklarını ispatlamak ve böylece gelişmelerde söz sahibi olmak isterler. Bu bağlamda Demir Lady olarak anılan İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'ın medyayı eleştirmek bağlamında ve

IRA eylemleri karşısında bir konuşmasında söylemiş olduğu -terör haberleri yasadışı terör örgütlerinin oksijenidir- sözünü hatırlamak anlamlı olacaktır.

Diğer yandan, genel olarak kitle iletişim araçları şeklinde adlandırdığımız medyanın toplumsal düzlemdeki işlevlerini de 1) Haber Verme, 2) Denetim ve Eleştiri, 3) Kamuoyunu Oluşturma ve Açıklama, 4) Toplumun Eğitimi (İçel, 1990: 89-93) biçiminde ortaya koymak mümkündür. Ancak çok klasik kalmış denilebilecek bu sınıflamaya bazı ekleme ya da çıkartmaların yapılması gereği de bulunmaktadır. Her şeyden önce medya, artık toplumsal yararın öne çıkarıldığı bir eylemsellik içinde midir? Bu meselenin düşünülmesi önem arz etmektedir.

3. Siyasal Tarih Bağlamında İletişim Olgusu ve Önemi

Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan gelişmeler, Batı kapitalist sistematiğini benimsemiş ülkeler için yeni meydan okuyuşları da beraberinde getirmişti. Bu ülkeler ABD, İngiltere, Fransa gibi ülkelerdi. 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya iki kutuplu dünyanın çıkması ve Sovyet Sosyalist sistematiği ile bu sistematiğin önerdiği ve uyguladığı en azından o dönem için somutlaşmış pratiğine Batı'nın da bir direnç, bir karşı koyuş oluşturması gerekmekteydi. Bunun nedeni açıktır çünkü 1929 'Büyük Buhranı' Batı kapitalist sistematiğinin neden olduğu gelişmeler ve sonuçta ortaya çıkan 2. Dünya Savaşı Batı toplumunda bir travmanın ortaya çıkmasına neden olmuştu. Sovyet Sosyalist pratiğinin yönetimindeki halklara iş-aş vaadi ve hayallerini süsleyecek şekilde vaatlerde bulunmasının yanı sıra ideal eşitlikçi toplum söylemi karşısında Batı kapitalist sistematiği çıkış yolu bulmak, çözüm üretmek zorunda kalmıştır ve bunun neticesinde sosyal devlet olgusunun ortaya çıkışı gerçekleşir. Özellikle dünyadaki 'Soğuk Savaş' döneminde Batı Kapitalist sistematiğinin bir pratiği olarak 'sosyal devlet' uygulaması dikkat çekmiştir. Türkiye'de 9 Temmuz 1961 tarihinde yapılan halk oylamasıyla kabul edilen ve 1961 Anayasası olarak anılan anayasaya da 'sosyal devlet' kavramı ve lafzı bu şekilde girmiştir. Yani bu durum, dünyadaki gelişmelerin ülkemize yansıması şeklinde bir gelişim göstermiştir. Burada sosyal devlet kavramının ortaya çıkışı, anayasamızda yer alışı bağlamında kaçınılmaz olarak diğer kurum ve oluşumların da söz konusu gelişmeden etkilenmesi sonucunu doğurmuştur. Basın ve iletişim alanı bunlardan biridir.

Nitekim, 1961 Anayasası'nın 22. maddesi bütün bu yansımaların bir ürünü ve göstergesi olarak şu şekilde düzenlenmiştir: "Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır". Ancak ülkemiz açısından gelişme sadece bu düzeyde değildir. Yine 1961 Anayasası'nın 121. maddesi gereğince tarafsız ve özerk bir kamu kuruluşu statüsünde 1 Mayıs 1964'de, 359 sayılı yasa ile kurulan TRT Kurumu'nun model olarak İngiliz yayın kurumu BBC örnek alınarak ve 'kamu hizmeti yayıncılığı' ilkesi benimsenerek kurulması da rastlantısal değildir. Aksine dünyadaki gelişme ve yansımaların görece gecikmeli olarak da olsa ülkemizde somutlaşmasına örnek gösterilebilir. Bu dönemde, ki sözü edilen dönem özellikle 1950 sonrası ile 1980 arasındaki dönemdir, dünyada iki kutuplu siyasal bir oluşumun ortaya çıktığı ve kutuplar arasında keskin farkların olduğu görülür. Ancak diğer yandan gerek Sovyet bloku gerek Batı bloku zaman zaman kendi ideolojik üstünlüklerini de belirgin hale getirmek amacıyla her alanda karşı tarafla karşılaşmayı da göze almıştır. Bu alanların içinde spor organizasyonları olduğu kadar akademik ve bilimsel çalışmaların yapıldığı platformlar da sayılabilir.

Burada amaç kendi üstünlüğünü ispatlarken karşı tarafı da alabildiğine geride bırakmak ve rekabet ortamında başat rol üstlenmekti. Örneğin bu mücadele alanlarının en önemlilerinden biri, olimpiyatlardı. Bir diğeri ise uzay çalışmalarında varılan seviye idi. 1980 sonrasında özellikle ABD'nin ortaya koymuş olduğu 'Yıldız Savaşları Projesi' ve giderek artan savaş maliyetlerini karşılayamayan Sovyetlerin 1980'lerin sonunda dağılışı bu anlatımlara örnektir. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir alan da iletişim alanıydı. 1980'lerin özellikle 2. yarısından itibaren Sovyet blokunun Batı'nın iletişim kanallarını engellemek ya da yok sayacak enstrümanları devreye sokacak yeteneği giderek azalmaktaydı. O dönemde özellikle Varşova Paktı üyesi olan Demir Perde ülkeleri artık Batı'dan gelen sinyallere dayanıksız hale gelmişlerdi. Bu dönemde deyim yerindeyse bardağı taşıran son damla 26 Nisan 1986 tarihinde patlak veren Çernobil Nükleer Santrali'ndeki kaza olmuştur. Bu kazadan Demir Perde ülkelerinin halkları haberdar olamamış, bu olay ancak haftalar sonra çevre ülkelerin merkezlerince tespit edilerek dünya kamuoyuna duyurulmuştur. Bu kazanın daha da dramatik yönü kurtarma ve söndürme çalışmalarına giden ekiplerin nükleer atık, serpinti ve radyasyon tehlikesinden haberleri olmaksızın kaza mahalline sevk edilmeleriydi ki, bazı sosyal bilimci ve tarihçilerin de-

yişiyle Çernobil sadece bir nükleer santral kazası değil, aynı zamanda Sovyet İmparatorluğu'nun çöküşünün en belirgin ön habercisiydi.

Kaza ile ilgili olarak sadece Sovyet resmi TASS ajansı değil, dönemin rejim taraftarı gazeteleri Pravda ve İzvestia gazetelerinde de tek satır haber söz konusu kazanın ilk günlerinde görülmemişti. Bu durum sadece rejim açısından değil, aynı zamanda haber alma verme özgürlüğü ile iletişim özgürlüğü bakımından da çok önemli bir sorun olarak görünmekteydi. Nitekim bu olayların üzerinden yaklaşık olarak geçen üç yıl içinde Sovyet İmparatorluğu ortadan kalkacak ve Glasnost ve Perestroyka politikaları sayesinde yeni bir Sovyetik sistem kurulmak suretiyle bu eski kağşamış 70 yıllık imparatorluk yeni bir biçime evrilecekti.

Kapalı sistemlerin bir özelliği olarak kendi kendilerini yenileyememelerine ve entropiye karşı koyamamalarına örnek olarak verilebilecek soğuk savaş dönemindeki Sovyet sistematiği, basın, düşünce ve ifade özgürlüğünün sağlayacağı sistemin yenilenmesi açısından olumlu katkıyı o dönemde kullanamamış ve neticede kendi sonunu hazırlamıştır. Sistemlerin sağlıklı çalışmasında tez antitez sentez ilişkisi bağlamında bir gelişme çizgisinin olması gereği kaçınılmazdır. Bu aynı zamanda ilerleme gelişme, eleştiri ve yeniden atılım yapabilme açısmdan da önemli ve olması gereken bir durumdur. Gelişme bu açıdan değerlendirildiğinde eski Sovyetler Birliği'nde antitez ve sentezi üretecek temel unsurun sağlıklı iletişimin ya da haberleşme ortamının kurulamadığı hususu açıkça görülecektir. Sistemler kendilerini yenileyip entropiye karşı koyabildikleri sürece varlıklarını sürdürebilirler. Nitekim bugün çağdaş demokrasilerin yaşam bulmaları ve toplumsal düzlemde bireylerin ve bunun ötesinde toplumların kendi gelişimlerini sürdürmelerinde özgür iletişim olgusunun etkin bir rol oynadığı gerçeği yadsınamaz. Özellikle belirtmek gerekir ki, çağdaş bir toplumun varlığından söz etmek için toplumda yer alan unsurların birbirleriyle özgür bir ortamda iletişim sağlayabilmeleri kaçınılamaz bir zorunluluktur. Günümüz koşullarında bilim ve teknoloji sayesinde insanlar, birbirleriyle aralarındaki uzaklıklara bağlı kalmaksızın yoğun ve yakın biçimde iletişim kurmalarının olanaklarını çok geniş ölçüde kullanabilmektedir ve bunun en önemli örneği de sosyal medyadır.

Yöneten ve yönetilen ikilemi, her zaman arada bir mecranın olması gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu vasat günümüzde medya olarak anılan, kitle iletişim

araçlarının tamamıdır. Hatta altını çizerek belirtmek gerekirse, söz konusu alana teknolojik ilerlemeler doğrultusunda yeni gelişmeler eklenmiş, çok daha büyük ölçüde gelişmiş ve bugün sosyal medya, yönetim ve vatandaş arasında doğrudan iletişimi sağlayan başlı başına bir aracı haline gelmiştir. Uygarlık tarihinde insanların göçebe kültürden yerleşik düzene geçme aşamasında ve sonrasında sözü geçen yazı ve halka yönelik bildirimler yapma girişim ve etkinliği, Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarının ortaya çıkışından başlayarak tarihinin çeşitli evrelerinde görülmüştür. Bu konuda yazının icadı ve kullanımı da kuşkusuz çok önemlidir. Bu gelişmeyi uygarlığın ve tarihin başlangıcı olarak niteleyebiliriz.

> Sümerler ve Akatlar'da... 'resim-yazı'dan çivi yazısına geçiş görülmektedir. Heceleri belirten işaretlerden oluşan çivi yazısı, kil tabletler üzerine yazılırdı. Bu kil tabletler pişirilmek suretiyle sertleştirilerek kullanılırdı. Babil'de bulunmuş kil tabletler üzerine halkı ilgilendiren günlük...olaylar yazılır, kentin çeşitli yerlerine asılırdı. (Uyguç ve Genç, 1998: 19)

Nitekim bu uygarlık form ve pratiğinin en önemli göstergesi, Mezopotamya'da kil tabletler, eski Mısır'da ise papirüs üzerine yazılan yazılardır. Bu vasat ve yazılar, aynı zamanda o çağın egemen/egemenleri ile halkı buluşturan aracılar olup ilk halkla ilişkiler araç, aracı ve yöntemleridir.

Meydana gelen olayların kaydedilmesinin yanı sıra bunların geniş kitlelere duyurulması konusunda da tarih öncesi dönemlerden başlayarak çeşitli çalışmalar ve girişimlerde bulunan egemen yönetenlerin, modern anlamda olmasa da ilk gazete örneklerini ortaya koyduğu tarihsel dönem, eski Mısır'a kadar uzanır. Eski Mısır'da papirüs üzerine yazılan yazılar veya Eski Yunan'da site devletlerinin tarihi olaylarının kaydedildiği kayıtlar günümüz gazetelerinin en ilkel ancak aynı zamanda da ilk örnekleridir denilebilir (Uyguç ve Genç, 1998: 19).

Roma İmparatorluğu döneminde, günümüzdeki örneklerinden farklı olsa da resmi gazete niteliğinde olan ve duvar gazeteleri niteliğinde olan haber bültenleri yayımlanmıştır. Bunlar o dönemde halk ile yönetim arasında bağın kurulmasını ve güçlenmesini sağlayan ve Roma vatandaşlarına bilgi veren, haber aktaran bültenler olup, adlarının Acta Senatus, Acta Urbis, Acta Publica olduğu bilinmektedir. Ayrıca yine aynı döneme rastlayan tarihlerde, Roma

İmparatoru Julius Caesar (M.Ö. 100-44) zamanında, önemli olayları halka duyurmak amacıyla Acta Diurna adı verilen duvar ilanlarından yararlanıldığı tarihçiler tarafından saptanmıştır (İçel, 1990: 87).

Öncesinde başarılı bir asker ve komutan, sonrasında ise kendini Roma diktatörü ilan eden Julius Caesar'ın bu davranışı ve uygulaması kuşkusuz, bir devlet adamı ve yönetici niteliğinin göstergesiydi. Bu olaydan çok daha sonra yaklaşık 18 asır sonra, bu kez bir başka Akdeniz uygarlığı olan Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde Mısır'da Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır'ın özerk ve Osmanlı'dan bağımsız olmasını sağlayacak girişimlerde bulunurken bu girişimlerini destekleyecek en önemli unsurlardan biri olarak gazeteleri kullanma fikrini uygulamaya geçirmekteydi. Osmanlı sarayından önce Mısır'da gazete çıkaran ve bu pratiği de egemenliğin önemli koşullarından biri olarak gören Mehmet Ali Paşa 1828'de Vakayi-i Mısriye, 1830'da ise Vakayi-i Giridiye gazetelerinin yayımlanmasında önemli rol oynamıştır. Bu yayımcılık faaliyeti o dönemde Girit üzerinde hak iddia eden ve bazı talepler ileri süren Mehmet Ali Paşa'nın egemenlik iddialarının tutarlılığı açısından dikkat çeken bir hareketti.

4. Aydınlanma Felsefesi ve Toplumsal Bağlamda İletişim Olgusu

Gazetecilik faaliyeti özellikle Batı'da, insan aklı verilerinin değer kazanması ve düşüncenin özgürleşmesine paralel olarak gelişme göstermiştir. Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma dönemi, bütün bu gelişmenin önemli kilometre taşlarıdır. Aydınlanma, 18. yüzyılda Batı'da dikkat çekici gelişmelerin ortaya çıkmasını sağlamış bir harekettir ve gerek ortaya çıkıp gelişmekte olan burjuva sınıfı gerekse liberal düşünce sistematiği, Aydınlanma hareketinin ışığı altında serpilmiş ve gelişmiştir. Bütün bu gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan Sanayi Devrimi ile birlikte Batı toplumları da dünyadaki gelişmişlik çizgisinin tepe noktasına erişmelerini sağlayacak olan ivmenin ilk hareketini sağlamış oldular. Bu açıdan değerlendirildiğinde Aydınlanma ve Sanayi Devrimi birbirinin ardılı aynı zamanda da çağdaşıdır denilebilir.

> Genel olarak 'aydınlanma' sözcüğü ile 18. yüzyılda egemen olmaya başlayan dünya görüşü anlatılmak istenir... Akıl, doğa yasası, ilerleme... on sekizinci yüzyılın, Aydınlanma Çağının kilit sözcükleri işte

> bunlardı. Bu çağda, beşeri aklın insanları geçmişin yanlışlık ve bahtsızlıklarından kurtarabileceğine, onları sürekli bir barışa, bir ütopya yönetimine ve yetkin bir topluma götürebileceğine inanmışlardır. Akıl varoluşu düzenleyen doğa yasalarını ortaya çıkaracak, böylelikle de insan ırkının ilerlemesini sağlayacaktı. Aslında kavram olarak aydınlanma 'ortaçağ karanlığından' kurtulan insanı ve insan düşüncesini açıklamak amacına yönelik bir kavramdır (Ateş, 1989: 79).

Gazetecilik alanında ortaya çıkan etkinlikler, bu tarihten sonra görülmektedir. Gazetenin, Batı'da doğal bir gelişmenin sonucu olarak toplumsal yaşamda belirgin duruma geldiği çok açıktır. Avrupa'da feodal yapının dağılmaya başlaması ve kent soylu tüccar sınıfın ülke ve denizaşırı bölgelerle haberleşme gereksiniminin yanı sıra kilisenin bilim yapma tekelinin elinden alınması, bu döneme ait özelliklerin başında gelmektedir. Galilei Galileo'nun 1633 yılında kutsal engizisyon mahkemesi karşısına çıkarılması ise onun yalnızca dini emir ve tabulara karşı gelmesinden kaynaklanmamaktaydı. Kilise, aslında, elinden kaçırdığı, bilimle uğraşma ve bilimsel eserleri tekelinde bulundurma ayrıcalığını, kısacası bilgi tekelini kaybetmesini sorgulamakta ve cezalandırmaktaydı. Bu dönem, artık kilisenin evren ve dünya tasarımının ya da paradigmasının halk tarafından tartışmasız kabul edilmesi sürecinin de sona ermiş olduğu anlamına gelmekteydi.

Diğer yandan, Sanayi Devrimi'nin önemi ise o güne kadarki süreçten farklı olarak Batı uygarlığının, insanlık tarihi açısından yeni bir çağa evrilmesini sağlamış olmasıdır. Sanayi Devrimi aslında Batı'nın Rönesans sonrası geçirmiş olduğu uygarlaşma evrelerinin bir sonucu ya da toplamıdır. Bu evrilme ve dönüşüm uygar Batı toplumunun sosyo-ekonomik sistemini olduğu kadar sosyo-kültürel yapısını da doğrudan etkilemesi dolayısıyla ve aynı zamanda dünya ve insanlık tarihine yön vermesi açısından da önemli ve dikkat çekicidir. Bu arada Hümanizm düşüncesini, Rönesans yani yeniden doğuş düşüncesi bağlamında bu gelişmelerin önemli bir yönlendirici gücü olarak değerlendirmenin yanında, sonucu olarak da görmek gerekir. Nitekim Rönesans, Ortaçağ sonrası insan aklı ve insan aklı verilerinin önem kazandığı dönemin başlangıcıdır. Bu açıdan bakıldığında Batı'mn gelişiminde, insan merkezli yaklaşımın değeri çok dikkat çekicidir. Bu dönem her şeyin insan için, insana göre ve insan tarafından yapıldığı anlayışına geçişin başlangıç noktasıdır aynı zamanda.

> Hümanizm denince akla gelen olgulardan biri, 14. ve 15. yüzyıllarda önce İtalya'da belirip kısa bir zaman içinde hemen hemen tüm Avrupa'ya yayılan, klasik kültüre dayalı ve bu kültürün öz değerlerini günün koşulları içinde yeniden yaşatmayı amaç edinen kültür akımıdır... Bu yeni kültür ortamının Rönesans'ın hazırlanışında büyük etkisi olmuştur (Zekiyan, 1982: 1).

Bu aynı zamanda Rönesans sonrası döneme de ışık tutmuş ve Batı uygarlaşmasında ve klasik liberal anlayışın somutlaşmasında başat rol oynamıştır. Matbaanın icadı ve kullanılması 1450'li yılların hemen başında Johannes Gutenberg tarafından kıta Avrupa'sında gerçekleştirilirken, 1470'lerin ikinci yarısında ise, William Caxton İngiltere'de ilk matbaa evini kurmuş ve kitap basmıştır. Bu durum sadece bir icadın hayata geçirilmesi değil, bunun çok daha ötesinde o güne kadar kabul edile gelmiş ve uygulanmış paradigmanın sorgulanması ve fikirlerin özgürleşmesi manasmda bir uygulamaydı. Bu bağlamda, birçok Batılı tarihçinin Ortaçağın bitimi ve Yeniçağın başlangıç noktası olarak matbaanın icadı olarak kabul etmesi de çok anlamlıdır.

17. ve 18. yüzyıllarda Batı'da artık özgür düşüncenin yayılmasına yönelik girişimler birbiri ardı sıra gerçekleştiriliyordu. Matbaanın bulunması, bu açıdan değerlendirildiğinde, kuşkusuz çok önemli bir dönüm noktasıdır. Aynı şekilde gazetecilik faaliyetlerinin de ortaya çıkışı bu dönem açısından değerlendirildiğinde rastlantısal değildir. Batıda gazetecilik faaliyetlerinin temelinde yatan neden ekonomik olduğu kadar aynı zamanda siyasaldı. Söz konusu dönemde, bir yandan ekonomik faaliyet ve hareketliliğin artışıyla birlikte, basının kaçınılmaz biçimde işlevsellik kazanması yanında gazete siyasal nedenlere bağlı olarak da kullanılmıştır. Gazetelerin ilk nüvesini oluşturan yazılı metinlerin, ekonomik bülten ve haber kâğıtlarından oluşması kadar, önce Fransa sonralarında ise Osmanlı'da, 18. yüzyıldan başlayarak siyasal amaçlarla gazetenin basımı ve kullanımı söz konusudur. Gazetelerin siyasal nedenlere bağlı olarak kullanımı yalnızca Avrupa'da değil aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'nde de gerçekleşmiştir.

> ...parti basını hareketi, George Washington'un başkanlığı ile ortaya çıktı ve 1830 ve 1840'lara kadar, gazetelere egemen olarak iç savaşa kadar sürdü. Gazeteler yalnız siyasi partiler ile açıkça yakın ilişkiye gir-

> mekle kalmadılar, ayrıca, haberler ve başyazılarda parti politikalarını şiddetli bir biçimde desteklediler (İnceoğlu, 1994: 14).

Bu durumda Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi sonrasında gazete kullanımı ekonomik ve siyasi nedenlere bağlı olarak iki amaç etrafında toplanmıştır denilebilir. Diğer yandan özellikle Rönesans sonrası, Reformasyon ve Aydınlanma hareketlerinin yanı sıra ekonomik olarak sermaye birikiminin getirilerinin yanı sıra insan aklı verilerinin ve hümanizm hareketiyle insanın özgürleşmesi, ana unsur oluşu ekonomik, siyasal ve hukuki temelde liberalizmin ortaya çıkışını tetiklemiş ve adeta bu konuda hızlandırıcı rol üstlenmiştir.

Buna ilave olarak klasik liberallerin ardındaki bin yıllık geçmiş dolayısıyla, onların her şeye rağmen Tanrı inancı içinde ve insanı yüce varlık olarak görmelerinden de kaynaklanan ve insana 'Tanrı'nın yarattığı en yüce varlık biçiminde bakmalarının bir getirisi olarak pazar ortamı ile insana olan güvenleri tamdı. Bu onların sahip oldukları Tanrı inancının bir gereği ve yansımasıydı. Klasik liberalizmin en önemli temsilcisi Adam Smith, ekonomi ve etik konusundaki derslerinde "bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler" sözleriyle güzelin, doğrunun ve hakikatin ne olursa olsun sonunda galip geleceği hususundaki inancına olan güvenini dile getirmekteydi. Çünkü mademki Tanrı yaratmıştı insanı, insanın aklına güvenmemek ve bu aklın kullanılmasını engellemek aslında Tanrıya karşı geliş anlamına gelecekti. O halde "bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler"di esas olan ve sonuçta nasıl olsa iyi, güzel ve doğru galebe çalacaktı. İskoç bilim adamı, klasik liberal anlayışın bir gereği olarak, dışarıdan müdahale edilmeksizin oluşacak 'pazar' ortamında, ekonominin yanı sıra fikirler açısından da doğru ve gerçek olanının mutlaka galip geleceği görüş ve iddiasındaydı.

Nitekim Batı'daki gelişmeleri birkaç yüzyıl geriden takip eden Osmanlı entelejansiyası da sonraları klasik liberal anlayışın bu görüşünü kendi üslubunda somutlaştırmak suretiyle şöyle dile getirmişti: "Barika-i hakikat müsademe-i efkârdan doğar". Klasik liberalizm açısından tartışmasız olarak kabul edilen bu saf, katıksız ve mutlak doğrucu bakış açısı 18. yüzyılda Batı'da basın özgürlüğü konusundaki görüş ve fikirlerin de temel dayanak noktasını oluşturmuştur. Yani basın özgürlüğünün mutlak olduğu, dışarıdan hiçbir müdahale kabul edilemeyeceği ve basının bağımsız olması gerektiği fikri 18. yüz-

yılın klasik liberal anlayışının ürünüdür. Nitekim bu konuda Thomas Jefferson bir mektubunda bu müdahale dışı kalma yönelimini öylesine aşkın bir ifade ile ortaya koyar ki, ileride bu sözler basın özgürlüğü tasarımının en değerli ifadesi olarak belgelerde yerini alacaktır. Jefferson basın özgürlüğü konusundaki tercih ve görüşünü şu şekilde ifade eder: Hükümeti olmayan gazeteleri, gazeteleri olmayan bir hükümete tercih ederim (Altschull, 1990: 114).

5. 18. Yüzyıl Liberal Anlayışı ve İletişim Alanına Yansımaları

18. yüzyılın bu düşünce ikliminde Batı'da insan ve insan aklı verileri önem ve değer kazanırken, ABD Anayasası ile Fransız Devrimi sonucunda ortaya çıkan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde de fikir, ifade ve basın özgürlüğünü ele alan ve koruyan düzenlemelere yer verilmişti. Dönemsel olarak fikri iklimi anlaşılması bağlamında 18. yüzyılın Batı'da saf ve katıksız pozitivist anlayışın yanı sıra ampirik verilerin büyük değer taşıdığı bir çağ olduğu gerçeğinin de gözden kaçırılmaması gerekir. Ancak sonraki yüzyıllarda görülmüştür ki, bu yaklaşım gerçekle bağdaşmayacak kadar ütopiktir. Nitekim 19. yüzyıl Romantik çağdır ve Immanuel Kant *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinde, 18. yüzyılın saf ve katıksız pozitivizmini eleştirecektir. Bu aynı zamanda René Descartes'ın "Cogito Ergo Sum", sözüne bir karşı çıkış ve insanın sadece bir akıl varlığı olmadığı iddiasının katıksız biçimde dışa vurumuydu. Ortaya çıkan bu sonuç çok doğal olmanın yanı sıra, kaçınılamaz diyalektik bir realite ve günlük pratiğe karşı çıkıştı aynı zamanda.

18. yüzyıl klasik liberal anlayışı basın özgürlüğü açısından ortaya koyduğu tasarımında, bunun dokunulmaz ve vazgeçilmez bir hak olduğunu savunmaktaydı. Ancak sonraları, özellikle 20. yüzyılın başlarında basın özgürlüğü kavramı tartışılmaya, totaliter ve otoriter rejimler bağlamında ciddi olarak eleştirilmeye başlanmıştır. Böylece kitleleri yönlendirmede çok önemli bir vasat olma gerçeğinin anlaşılmasından sonra, klasik liberal dünya görüşünde dokunulmazlığı olan basın ve basın özgürlüğü tasarımı bir daha geri dönülemez biçimde kesintiye uğrayacaktı.

Basının ya da daha geniş bir anlatımla belirtmek gerekirse, düşünce ve düşünceleri ifade etme özgürlüğünün tehlikeli olarak görülmesi, bu konuda önlem alınması çok daha önceki dönemlerde görülmüştür. Bu konuda, yani ya-

saklar konusunda, Batı'da kilisenin tekeli tartışmasızdır. Daha da ötesinde, özellikle Ortaçağ boyunca kilise yönetici konumundaki kral, hükümdar ya da feodallerden çok daha üstün yetkilere sahip olmanın yanı sıra uygulama konusunda da sonsuz denilebilecek bir muhtariyete sahipti.

Nitekim baskı makinesi ile çoğaltılan eserlerin dikkate değer etkisi dolayısı ile Roma Engizisyon Kutsal Kurulu 1558'de *Index Librorum Prohibitorum* başlığını taşıyan sansür belgesini yayımlamış ve yasaklı eserleri Hıristiyan dünyasına duyurmuştur. 1558 yılında Papa IV. Paul'ün onayı ile yayımlanan belgede yasaklanan eser ve yayıncıların adları yer almaktaydı. Yine söz konusu bu belgede, 62 matbaacının isimleri bulunmaktaydı. Ayrıca bu matbaacilar tarafından basılmış olan eserlerin, kime ait olursa olsun, okunmaları yasaklanmış ve bu matbaacılara eserlerini bastıranların itikatsız ve imansız sayılacakları açıklanmıştı (Dönmezer, 1968: 21).

Kilisenin böylesi bir sansür uygulaması, nitelik olarak Kopernic ve Galileo'ya karşı uygulanan zorlama ve baskıyla eşdeğerdi. Nedenine gelince, bu bilimsel çalışma ve keşifler artık kilisenin evrenin merkezine koyduğu dünya, dünyanın merkezine koyduğu dogmatik kilise sistematiğinden vazgeçmek ve dünyanın evrende çok küçük bir zerre olduğunu kabul etmek zorunda kalmasından kaynaklanıyordu. Bir yandan fikirlerin özgürce yaygınlık kazanması diğer yandan keşif ve icatlar yoluyla kilisenin toplum üzerindeki ağırlığını kaybetmesi karşısında önlem alınması gereği bu uygulamanın ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Artık geri dönülemez bir yola girilmiş, bir yandan keşif ve icatların getirdiği yeniliklerin yanı sıra diğer yandan Batı'nın ilerleme yanında zenginleşmesiyle ortaya çıkan sonuçlar, sonraları dünyadaki kapitalist-merkantalist sistematiğin yanı sıra emperyal sistemin de şekil almasında çok önemli ve etkin rol oynayacaktı. 20 ve 21. yüzyıllardaki gelişmelerin temelleri Batı'da Rönesans sonrası atılmıştır demek yanlış bir tespit değildir. Skolâstik felsefenin derinden etkilediği Ortaçağ Avrupası'nın din gerçeğinin yanı sıra özellikle 18. yüzyıl Aydınlanması ve pozitivist anlayışı diyalektik doğrultuda dengelerin kurulması sonucunu vermiştir. Bu diyalektik realitenin ortaya çıkmasında kuşkusuz olarak bilimsel ve teknolojik gelişmelerin katkısının yanı sıra keşif ve icatların Batı toplumuna yaptığı katkılar da tartışmasızdır. 20. yüzyılda yaşanan iki dünya savaşı büyük felaketlere neden olurken, 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan iletişim devriminin yol açtığı geliş-

melerin hangi uç noktalara varacağı bugün hala tartışılmakta ve tahmin sınırlarını zorlamaktadır. Kanadalı iletişim bilimci Marshall McLuhan'ın 1960'ların henüz başında sözünü ettiği "küresel köy" kavramı o dönemde kolaylıkla öngörülemeyen günümüz gerçeğidir. McLuhan'a göre insanlık tarihi dört aşamadan oluşmaktadır. Dördüncü ve son dönem elektronik çağdır. Bu dönemin en önemli özelliği kültürün yeniden sözel hale gelmesinin yanı sıra mahremiyetin tamamen ortadan kalmış olmasıdır. Elektronik çağda yeni medya ile birlikte insanoğlu, büyük bir hızla ve çok yaygın bir şekilde evrilmekte ve hiçbir gizin kalmamasına yol açacak olan bilgi sistemini dönüştürmektedir (http://blog.adresgezgini.com/sosyal-medya-baglaminda-iletisim-kuramcilari-marshall-mcluhan/).

Günümüz koşullarında yüksek teknoloji kullanımı kaçınılmaz bir zorunluluk olarak karşınıza çıkmaktadır. Ortalama insanın dahi teknoloji ile ilişkili olması günlük hayatını sürdürmesi bakımından adeta bir olmazsa olmaz kural haline gelmiştir. Bu açılardan değerlendirildiğinde bilgi ve teknolojinin kullanımı kadar mahremin korunması meselesi de önem kazanmıştır. Bu bağlamda teknolojiyi bulan, kuran, uygulayan ve satan üst aklın sahip olacağı avantaj hali de kaçınılmaz görünmektedir.

6. 20. Yüzyılda İletişim Devrimi, Yeni Medya ve Günümüzdeki Gelişmeler

20. yüzyıl bütün dinamikleri ile değerlendirildiğinde önceki yüzyıllardan farklı olarak bir enformasyon devrimi olgusunun ortaya çıktığı dönemdir. Tarım toplumundan enformasyon toplumuna evrilmede iletişimin tartışmasız rolü vardır. 20. yüzyıl dönem itibariyle kitle iletişim çağıdır denilebilir. Bu dönemde medya toplumsal olarak bütün kurumları etkisi altına alırken, gündemi de oluşturan en önemli aktör olarak karşımıza çıkar. Özellikle 1990 sonrasında ise elektronik medya ve internetin kullanımı toplum ve kurumlar arasındaki etkileşimi en üst düzeyde etkilemiştir.

> Medya gündemi, kamu gündemi ve siyaset gündemi arasında organik bir bağ bulunmaktadır. Bu organik bağa göre kamunun, medyanın ve siyasetin gündemi birbirlerini etkilemektedir. Bu etkileşime göre bazen medya kamunun ve siyasetin gündeminin ne olacağını belirlerken, ba-

> zen de kamu medyanın ve siyasetin gündeminin ne olacağını belirleyebilir. Benzer şekilde siyaset gündemi de kamunun ve medyanın gündemini belirleyici bir rol üstlenebilir (Bostancı, 2012: 103).

Bu dönemde gazetelerin yanında radyo, televizyon ve nihayetinde internetin kullanımı insanlık ailesini ortak bir paydada buluşmaya doğru yöneltmiş, bunun dışında dünyadaki egemen kültürün iletişim kanallarıyla yaygınlık kazanması sonucunu vermiştir. Böylesi bir gelişme aynı zamanda 'kültürel emperyalizm'in ortaya çıkışında da başat rol oynamıştır.

> ...1980'li yıllara kadar Üçüncü Dünya ülkelerinin liberal piyasa ekonomisine katılmasını sağlamada ve Batılı tüketim toplumu anlayışını benimsemesini kolaylaştırmada ulusal bilincin ve kimliğin önemi hep vurgulanmıştır. 1980'li yıllara doğru modernleşme kuramlarının Batı-merkezciliğine işaret etmek üzere 'kültür emperyalizmi' ya da 'medya emperyalizmi' gibi kavramlar Batı bilim söylemine dâhil olmuştur. Bu kavram kabaca, Amerika Birleşik Devletleri'nin merkezi olduğu bir yapının tek yönlü yayınlarıyla çevre ülkeleri nasıl egemenliği altına aldığına işaret eder (Cheviron, 2014: 51).

1980'ler ve sonrasında dünyadaki değişim ve dönüşümler, sonraki dönemlerdeki olay ve olguları da önemli biçimde etkilemiştir. Bu etkinin özellikle Batı'dan kaynaklı olduğunu da belirtmek gerekir. Bu dönemde iletişim devrimi niteliğinde gelişmeler yaşanırken internetin ortaya çıkardığı toplumsal, küresel, ekonomik ve uluslararası etki de başat konumdadır. Kısacası özellikle 1980 sonrası ve özellikle 1990'lardan sonra iletişim teknolojileri ile internet kullanımı bütün dünyayı şekillendirici bir nitelik kazanmıştır. Bu dönemin en önemli özelliği, tek kutuplu dünya segmentine geçişin yanı sıra tek yönlü iletişim ile birlikte dünyada egemen kapitalist sistemin iletişim kanalları vasıtasıyla küresel bir yaygınlık eğilimi içine girmiş olmasıdır. Bu dönem neo-liberal politikaların küreselleşme hareketi bağlamında uygulanma alanını geliştirmesinin yanı sıra kapitalist sistematiğin yeniden yapılanması ve canlanmasına da tanıklık etmiştir. Ancak bu gelişme kaçınılmaz olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin aleyhine bir durum ortaya çıkarmıştır.

> Kapitalizmin yeniden yapılanması süreci ve yeni küresel medya kavramları, 'iletişim ve enformasyon/haber dengesizliği' kavramını da berabe-

> rinde getirmiştir... Enformasyon akışında bir denge unsurunun varlığı ülkelerin, kültürlerin, sermayenin ve bilgi içerisinde yer alabilecek tüm materyallerin gelişim aracı olarak kullanılabilmesi noktasında kritik bir öneme sahiptir. Serbest dolaşımın olduğu ancak dengeli olmayan bir uluslararası iletişim şekli, gerek bilgi anlamında, gerekse beraberinde getirdiği sermaye anlamında tekellerin oluşmasına neden olmakta ve gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki farkların kapanamayacak şekilde açılması sonucunu doğurmaktadır (Bostancı, 2013: 87-88).

Nitekim iletişim alanında ortaya çıkan gelişmeler ve özellikle 1990 sonrası internetin kullanımı dünyayı McLuhan'ın deyişiyle küresel köy haline getirirken, gelişmiş teknoloji sayesinde Batı emperyalizminin ivme kazanarak geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde ağırlıklı biçimde hissedilmesi sonucunu doğurmuştur. İleri teknoloji ve maliyet gerektiren iletişim alanı ve gelişmelerin takip edilmesi zorunluluğu, çevre ülkelerinin mali açıdan zor duruma düşmelerinin yanı sıra çok daha büyük oranda Batı kapitalist sistematiğinin etkisi altında kalmaları sonucunu doğurmuştur. Özellikle son 25 yıllık zaman diliminde iletişim teknolojileri alanında ilerlemenin üst düzeyde gerçekleşmesi merkez ve çevre ülkeleri arasındaki makasın her alanda ve her anlamda daha da açılmasına neden olmuştur. Bu aynı zamanda ideolojik ve kültürel etki ve ürünlerin gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere olan akımının daha da güçlü biçimde ortaya çıkmasına neden olmuştur.

"Bu süreç ile; çevre ile merkez arasında baştan kurulan bağımlılık, hakimiyet, sömürü ve şartlandırma ilişkileri yeniden biçimleniyordu. Şüphesiz, bağımlılık sadece ekonomik bir kategori değildir; ideolojik ve kültürel yanları da olan bir eşitsiz ilişkiler bütünüdür" (Başkaya, 2001: 126-127).

Böylece dünyadaki mali dengesizlik, iletişim teknolojilerinin ortaya çıkardığı sonuçlar itibariyle farklı ve geniş bir boyuta evrilmiş adeta ivme kazanmıştır. Haber dengesizliği bu dönemde etkisini artırırken, kültür emperyalizmi küreselleşme adı altında çevre ülkelerini esir alacak düzeyde geniş ve etkin bir boyuta ulaşmıştır.

> Bu nedenle bu sistemleri Batılı ülkelerden almak zorunda kalan üçüncü dünya ülkeleri, bu şekilde enformasyon alanında da Pazar konumuna getirilmekte ve kapitalist dışlilerin arasına sıkıştırılmaktadır. İletişimi

> destekleyen teknolojinin her geçen gün büyük bir hızla ilerlemesi, yenilenmesi ve gelişmesi nedeniyle, bu teknolojiye sahip olmak isteyen üçüncü dünya ülkelerinin kendi enformasyonlarını dağıtabilmek için gerekli olan altyapı malzemelerini, teknik donanımı ve teknik ekibi gelişmiş Batılı ülkelerden satın almak zorunda kalmaktadırlar (Öztekin, 2005; Akt. Bostancı, 2013: 91).

Günümüzde yeni iletişim teknolojileri sayesinde demokrasinin yeni bir döneme ve evreye girdiği iddiası gündemi meşgul etse de George Orwell'in *1984* adlı romanındaki gibi Büyük Ağabey'in her şeyi denetlemesi ve gözetlemesi sorunu bugün hala demokrasi açısından sorun dolu bir mesele olarak varlığını sürdürmektedir. İnternetle ilgili olarak çeşitli uygulamalar eski geleneksel devlet anlayışının dışında, ekonomik alanı da derinden etkilemiştir. Örneğin e-devlet, e-ticaret gibi uygulamalar eskinin dünyasının ötesinde yeni bir dönemin başlangıcını da tetiklemiş ve gelişmelerde başat rol oynamıştır. Bu uygulamalar elbette elektronik haberleşmenin ve enformasyon toplumu kavramının bir yansımasıdır ve iletişim devrimi sayesinde artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak eskiye benzemeyecektir.

Teknolojik gelişmeler sonucu iletişim arenasının sınır aşan bir mahiyet kazanıp ulusüstü bir konuma yükselmesi sonrasında, dünya giderek küresel anlamda küçülmüştür. Özellikle internetin yoğun bir şekilde kullanımının bazı olumsuz sonuçları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Sınır aşan bir mahiyet kazanan, etki alanı giderek genişleyen ve derinleşen sosyal medya aracılığı ile ekonomik, toplumsal, siyasal, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik açılardan yaşanan değişim ve dönüşümler tüm dünya toplumlarını anında etkileyebilir hale gelmiştir. Sosyal medyanın yoğun ve çoğu kez bilinçsizce kullanımı, özel hayatın gizliliği ve mahremiyeti ilkesi gibi konuların da görmezden gelinmesine yol açmaktadır. Sosyal medya denilen 'arena'nın sonsuz ve denetimsiz bir mecra olması, mahremiyet konusunda bazı sıkıntıların yaşanmasını da beraberinde getirmektedir. Bilinçsizce kullanılan sosyal medya kişilerin, kurumların ve hatta devletin mahremiyeti ilkesinin de ihlal edilebildiği bir mecraya dönüşmüş durumdadır. Bugün iletişim devrimi bağlamında internetin kullanımının ileride ne gibi gelişmelere yol açacağını kestirmek de güç bir hal almıştır. Ancak gelecek, iletişim devriminin eseri olacaktır.

7. Sonuç

İletişim, insani ve toplumsal açıdan vazgeçilmez bir faaliyet alanı. Tarihsel süreçte ilk insanın mağara resimlerinden internete gelinceye kadar insanoğlu aracı değiştirerek ancak amacı değiştirmeksizin bu faaliyeti sürdürmüştür. Bireysel, toplumsal ve kurumsal olarak var olmanın yolu iletişimden geçmektedir. Felsefe ve sonrasında bilim uğraşı önceleri fizik dünya ile ilgilenirken sonraları ilgi alanını insan ve toplum odaklı olarak belirlemiş ve bu yönde hareket etmiştir. Kanadalı iletişim bilimci Marshall McLuhan'ın öngörüsü, aradan geçen 50 yıl sonra gerçekleşirken, dünya küresel bir köy olmuş ve ötesinde mahremiyetin ortadan kalkması gerçeği ile insanlar karşılaşmıştır. Günümüzde internet ve bunun uzanımında sosyal medya her şeyin denetlendiği, yönlendirildiği ve hatta yönetildiği bir mecra olarak karşımıza çıkmaktadır ve gelecek, mahremini koruyan ya da koruyabilenlerin olacaktır. Tarih mahremini ve sahip olunan bilgiyi iyi yönetenler tarafından yapılagelmiştir. Ancak bu, günümüzde iletişim teknolojilerinin bu ölçüde gelişmişlik göstermesi karşısında kolay gerçekleştirilebilecek bir hedef olmaktan çıkmıştır. Bu bağlamda denilebilir ki, ileri teknoloji kullanmak, ancak yüksek bir akli iradeyle birleştiğinde olumlu ve verimli sonuçlar verecektir. Bütün bunlara ilave olarak unutulmamalıdır ki, araçlar farklılaşabilir ancak amaç hep aynı kalmıştır. Bu durum bir var olma, yönlendirme ve nihayetinde yönetme çabasıdır. Ulusların ve devletlerin tarihlerinde birçok iletişim faaliyeti ile bu konuda gerçekleşen girişim örnekleri mevcuttur. İletişim faaliyeti niteliği itibariyle insan ve toplumlara yararlı olduğu kadar zarar da verebilir. Bu, elbette bu alanı kullanan, işleten ve buradan fayda sağlayan kişi ya da kurumların niyet ve girişim kararlılığına bağlı kalmıştır. Bütün bu nedenlerle, Batı'da ve ülkemizde devlet, iletişim alanı üzerinde sürekli bir kontrol mekanizması oluşturma çabası içinde olmuştur. Ancak dikkat edilmesi gereken bir husus da, toplumun yüksek çıkarları gözetilmeye çalışılırken bireysel özgürlüklerin yok edilmemesidir.

KAYNAKÇA

Altschull, J. H. (1990). *From Milton To McLuhan The Ideas Behind American Journalism.* New York & London: Longman.

Ateş, T. (1989). *Siyasal Tarih I.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Başkaya, F. (2001). *Azgelişmişliğin Sürekliliği* (4. Baskı). Ankara: İmge.

Bıçakçı, İ. (2006). *İletişim ve Halkla İlişkiler* (Güncellenmiş 6. Baskı). İstanbul: MediaCat.

Bostancı, M. (2012). *Kamu Diplomasisinde Medyanın Rolü ve Önemi.* İstanbul: Anahtar.

Bostancı, M. (2013). Yeni Uluslararası İletişim Düzeni ve Kapitalizmin Yeniden Yapılanması Sürecinde Uluslararası İletişim Politikalarının Değişim ve Dönüşümü. Meltem Bostancı (Edited by), *Uluslararası İletişimin Ekonomi Politiği (67-109).* İstanbul: Chiviyazıları.

Cheviron, N. T. (2014). *Küresel İletişim.* İstanbul: Ekslibris.

Dönmezer, S. (1968). *Basın Hukuku* (Üçüncü Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Hançerlioğlu, O. (1985). *Felsefe Ansiklopedisi* (Düşünürler Bölümü) (Cilt 2). İstanbul: Remzi.

http://emreatilgan.com/wp-content/uploads/2014/09/B%C3%B6l%C3%BCm3-Yonetim.pdf (erişim 23.09.2015)

http://blog.adresgezgini.com/sosyal-medya-baglaminda-iletisim-kuramcilari-marshall-mcluhan/ (erişim 01.10.2015)

İçel, K. (1990). *Kitle Haberleşme Hukuku* (Üçüncü Bası). İstanbul: Beta.

İnceoğlu, Y. G. (1994). *ABD'de Medya.* İstanbul: Der.

Uyguç, Ü. & GENÇ, A. (1998). *Radyo Televizyon Haberciliği* (Genişletilmiş 2. Baskı). İstanbul: Avcıol.

Zekiyan, B. (1982). *Hümanizm.* İstanbul: İnkılap.

ÖRNEK KARARLARLA AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRK REKABET HUKUKUNDA MEDYADA REKABET İHLALLERİ VE HAKİM DURUMUN KÖTÜYE KULLANILMASI

Güliz ULUÇ*
Bilal SÜSLÜ**

Özet

Medya alanında serbest rekabet koşullarının oluşması ve çoğulculuğun sağlanması, ifade özgürlüğü ve modern demokratik süreçlerin işleyişi açısından yaşamsal öneme sahiptir. Bu bağlamda medya ile ilgili özel yasalarda yeralan konuya ilişkin kuralların yanı sıra rekabet hukuku uygulamaları, hem sayısal ve içeriksel çoğulculuk bağlamında kamu yararına hem de rekabetin korunması amaçlarına hizmet etmektedir.

Siyasa yapıcılar, medya piyasalarına ilişkin izleyecekleri politikalarla çoğulculuğun ve rekabetin korunması ile maksimum etkinliğin sağlanması unsurlarını en optimal şekilde hayata geçirmeye çalışmakta olup (Geçgil, 2005) bu anlamda Rekabet Kurulu gibi kurulların medya piyasasını denetimi altına alarak, rekabeti bozan, çoğulculuğu engelleyen veya kısıtlayan davranışlara (şirketlerin bazı davranışlarda bulunması veya bazı davranışlardan kaçınmaları, şirketlerin malvarlıklarını devretmesi ya da bölünmesi yolunda alınan kararlarla) yaptırım uygulaması ciddi önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rekabet, Avrupa Birliği ve Türk Rekabet Hukuku, Medya, Hakim Durumun Kötüye Kullanılması.

---

* Prof. Dr. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo-Televizyon ve Sinema Bölümü. guliz.uluc@ege.edu.tr

** Arş. Gör. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo-Televizyon ve Sinema Bölümü. bilal.suslu@ege.edu.tr

1. Giriş

Medya alanında yaşanan teknolojik gelişmeler, yakınsama ile ivmelenen birleşmeler ve satın almalar yoluyla hakimiyet alanlarını genişleten şirketler, özellikle son yirmi yıldır kayda değer bir hareketlilik ve büyüme gösterirken diğer taraftan da sayısal olarak her geçen gün azalmaktadırlar. Bu durum, tekelleşme ve tekelleşmenin ifade özgürlüğü, çoğulculuk ve çeşitlilik üzerindeki olumsuz etkileri gibi konuların tartışılır olmasını da beraberinde getirmiştir. Söz konusu olumsuz etkiler, 6112 sayılı Radyo ve Televizyon Yasası'nın radyo televizyon yayınlarında sahip olunabilecek en yüksek hisse oranları ve şirket devri ile birleşmelere ilişkin 19. ve 20. maddeleri gibi özel yasal düzenlemelerle önlenmeye çalışılmaktadır.

Ancak konunun gözden kaçırılmaması gereken diğer bir boyutu ise, devlet ve özel sermayenin tekelci kontrolüne olan karşıtlık, klasik-liberal ve onun küresel pazar koşullarını açıklayan yeni liberal görüşte pazarda 'serbest rekabet koşullarını' korumanın garantisi olarak öne sürülmektedir. Böylece sorun, sermayenin yoğunlaşması ve bu yoğunlaşmanın önlenerek serbest pazar koşullarını koruma mücadelesi olarak biçimlendirilmektedir (Erdoğan, 2002: 417-424). Bu noktada karşımıza çıkan rekabet hukukunun ilgilendiği temel konu, serbest pazar işleyişini ve bu işleyişin pazar aktörleri üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkilerini belirlemek olmaktadır. Ayrıca pek çok ülkede örneklerini gördüğümüz devleşen şirketlerin denetleyici kurumlarca bölünmeleri de rekabet hukuku bağlamında serbest pazar ideolojisinin bir gereği olarak sunulmaktadır. Medya piyasalarının düzenlenmesinde de yine karşımıza medyada şeffaflığın sağlanması, medya sahipliği ve rekabet hukuku ile ilgili kurallar ve kurullar gibi araçlar çıkmaktadır.

2. Rekabet Hukuku ve Medya

Her türlü mal ve hizmetin herhangi bir sınırlama olmaksızın isteyen herkes tarafından üretilip satılabildiği düzen 'serbest rekabet düzeni' olarak adlandırılır. Bu düzenin temel şartı pazarda çok sayıda satıcı (arz) ve alıcının (talep) bulunması ve işletmeler arasında rekabeti sınırlayan herhangi bir engelin var olmamasıdır. Bu bağlamda, rekabeti sınırlayan en büyük engel olan tekelleşmenin önlenmesi ve büyük işletmelerin rakiplerinin pazara girişlerini engellemeye ya da

pazardaki hareketlerini kısıtlamaya yönelik davranışlarının önlenmesi rekabet hukukunun konusunu oluşturur.

Rekabet hukuku, ekonomi modeli olarak piyasa ekonomisinin ve dolayısıyla serbest rekabetin benimsendiği sistemlerde mal ve hizmet piyasalarında sağlıklı bir rekabet ortamının sağlanması ve bu ortamın korunabilmesi için gerekli olan düzenlemelerden oluşmaktadır. Bir başka deyişle, rekabet hukuku kuralları, serbest pazar ekonomisinin vazgeçilmez unsuru olan rekabetin korunmasını ve işlerliğinin sağlamasını hedeflemektedir. Pazarda arz ve talebin herhangi bir müdahale ya da kısıtlama olmaksızın oluşması, kaynakların etkin dağılımı, daha kaliteli mal veya hizmetin daha ucuz fiyata sunulması, araştırma geliştirme faaliyetlerinin teşvik edilerek bunlara kaynak ayrılması ve küçük ve orta büyüklükte işletmelerin de pazarda yaşamlarını devam ettirebilmesi, nihayet bütün bunların sonucunda tüketicinin bu süreçten azami düzeyde fayda sağlamasını öngören bir yapının oluşması, rekabetten beklenen sonuçlardır (Öz, 2000: 31). Rekabet, pazar ekonomisinde müşteriler için fiyatların en uygun seviyede oluşması, en iyi mal ve hizmetlerin üretimi, daha fazla tercih imkanı ve tekel koşulları altında elde edilebilecek olandan daha büyük etkinlik elde edilmesi, sosyal refahın sağlanmasına katkıda bulunulması gibi faydalar sağlar (Whish, 2007: 2). Rekabet hukuku, rekabetin çeşitli şekillerde bozulmasına neden olan davranışları önlemek amacıyla, bu davranışlara temel teşkil eden her türlü eylem ve işlemi denetleyen kurallar olarak karşımıza çıkmaktadır (Öz, 2000: 31).

Piyasada rekabetin önlenmesini, sınırlandırılmasını ya da tamamıyla ortadan kaldırılmasını amaçlayan veya bu sonucu doğuran rekabeti bozucu nitelikteki davranışları kaynakları açısından genel olarak iki ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar (İnan, 1995: 249-250):

i. Devletin piyasalara düzenleyici işlevi gereği veya piyasada faaliyet gösteren bir birim olması hasebiyle doğrudan veya dolaylı olarak çeşitli araçlarla müdahale etmesi sonucunda rekabetin bozulması,

ii. Rekabetin, devletin yukarıdaki gibi bir müdahalesi olmaksızın, bizzat işletmeler arası bir etkileşim sonucunda bozulmasıdır. Bu haller, işletmeler arası anlaşma, davranış ve işletme birliği kararları veya tekelleşme ya da işletmelerin hakim durumlarını kötüye kullanmaları ya da birleşme ve devralmalar sonucunda rekabetin bozulmasıdır.

Rekabetin olmadığı ve korunmadığı ekonomilerde özgürlükçü bir ortamın oluşması ve sürdürülmesi mümkün olmadığından, tekelleşme ve kartelleşmeler sonucunda kaotik bir ekonomik düzen ortaya çıkar. Böyle bir düzende, iktisadi güç az sayıda teşebbüs ve kişilerin elinde toplanır. Bundan dolayı da hem bireyler hem de bir bütün olarak toplum zarar görür. İşte rekabet politikasının temelinde, serbest piyasa ekonomisini olabilecek en etkin ve en iyi şekilde işletme gayesi yatmaktadır. Bu nedenledir ki rekabet politikası, rekabetin 'olduğu' ve iyi 'işlediği' bir piyasa ekonomisi düzeni oluşturmak için devletçe kullanılan araçtır. Daha basit deyimiyle rekabet politikası, piyasa ekonomisinde sürdürülebilir rekabetçi düzenin sağlanması için devletin müdahil olmakta kullandığı araçların bütünüdür (Karakelle, 2003: 15).

Konu medya bağlamında değerlendirildiğinde, devletlerin medya pazarlarında çoğulculuğu sağlamak ve rekabetçi bir medya pazar yapısı oluşturmak amacıyla uyguladıkları politikalar üç şekilde karşımıza çıkar:

i. Belirli bir pazarda medya firmalarının yönetim tarzlarını doğrudan etkileyen politikalar,

ii. Belirli bir pazarda medya firmalarının yönetim tarzlarını dolaylı olarak etkileyen politikalar,

iii. Pazarın yapısını hem doğrudan hem de dolaylı etkileyen politikalar.

Basın yayın politikaları veya anti-tekel uygulamalar gibi firmaların davranışlarını düzenleyen genel politikalar pazar ekonomisindeki tüm firmalara doğrudan uygulanır. Elektromanyetik dalgaların kontrol ve izinleri ile ilgili düzenlemeler, işitsel ve görsel ürünlerin üretimi ile ilgili teknik standartlar, yatay ve dikey entegrasyonların kontrolü, çapraz sahipliğin sınırlandırılması veya yasaklanması gibi politikalar ise doğrudan pazar yapısma yönelik olarak gerçekleştirilmekte olup firmaları dolaylı olarak etkiler. Anti-tekel uygulamaları ise hem doğrudan, hem de dolaylı etkiye sahiptir (Hendriks, 1995: 61-76).

Kuşkusuz, pazar güçleri, medya piyasalarından beklenen ekonomik ve sosyal faydaların sağlanması konusunda tek başlarına yeterli değildir. Bu nedenle medya piyasaları, bazı kendilerine özgü özel yasalarla birlikte, hem rekabeti ve çoğulculuğu hem de tüketici tercihlerinde çeşitliliği korumayı hedefleyen genel rekabet kurallarıyla da düzenlenmektedir (Harcourt ve Verhulst, 1999: 3).

Genellikle oligopolistik bir yapı arz eden medya piyasalarında az sayıdaki oyuncuların anlaşma veya uyumlu eylem yoluyla birlikte hakim durumlarını

kötüye kullanmalarının ve piyasada bir monopol gibi hareket etmelerinin engellenmesi rekabet hukuku ile mümkün olmaktadır. Firmaların uyumlu eylem göstererek rekabet üstü karlar elde etmeleri, dışlayıcı davranışlarla pazara yeni girişleri engellemeleri ancak rekabet düzenlemeleriyle giderilebilir.

Sarıoğlu'na göre de, Avrupa Birliği'nde rekabet politikası ve uygulamaları özellikle görsel medya sektöründe, sektöre özel düzenlemelerden çok daha fazla etkili ve belirleyici olmuştur. Örneğin, Roma Antlaşması'nın rekabete ilişkin hükümlerinin uygulanması dijital TV faaliyetlerinin biçimlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Aşağıda ayrıntılı şekilde yer alacak Bertelsmann/Kirsch vakasında koşullu erişim sistemine ilişkin yapılan değerlendirmeler yayıncılık alanına özgü *Gelişmiş Televizyon Standartları Direktifi* ile yapılan düzenlemelerin ötesine geçmiştir (Geçgil, 2005).

3. Avrupa Birliği Rekabet Hukukunda Medyada Rekabet İhlalleri ve Hakim Durumun Kötüye Kullanılması

AB'nin, kurulduğu ilk günden itibaren temel hedeflerinden biri ve belki de en önemlisi, tüm sınırlamaların kaldırıldığı serbest rekabet ilkelerine dayalı bir ortak pazar oluşturmak olmuştur. Bu amaca hizmet edecek diğer politikaların yanısıra, rekabet hukuku da, AB'nin amaçlarına ulaşabilmesi için gerekli düzenlemeler arasında belirtilmiştir.

AB mevzuatında konuya ilişkin temel yasal düzenleme Avrupa Topluluğu'nu oluşturan 1957 tarihli Roma Antlaşması'nın 85. maddesinde şu şekilde yer almaktadır:

i. Üye Devletler arasındaki ticareti etkileyebilecek ve ortak pazar içindeki rekabetin engellenmesi, kısıtlanması veya bozulmasını amaç edinen veya bu sonucu doğuran ve özellikle:
- alış veya satış fiyatlarını veya diğer ticaret koşullarını doğrudan ya da dolaylı olarak belirleyen;
- üretimi, pazarları, teknik gelişimi veya yatırımı kısıtlayan veya kontrol eden;
- pazar veya tedarik kaynaklarını paylaştıran;
- diğer ticari taraflar ile yapılan eşdeğer işlemlere farklı koşullar

uygulayan ve böylelikle de onları rekabet açısından zararlı duruma sokan;

- sözleşmelerin akdini, nitelikleri gereği veya ticari teamüle göre bu tür sözleşmelerin konusuyla hiç bir bağlantısı olmayan ek yükümlülüklerin diğer taraflarca kabulü şartına bağlayan, teşebbüsler arasındaki tüm anlaşmalar, teşebbüs birliklerinin kararları ve birlikte davranışlar ortak pazarla bağdaşmadıkları için yasaktır.

ii. İşbu Madde ile yasaklanan anlaşmalar ve kararlar hükümsüzdür.

iii. Bununla birlikte, tüketicilere sağlanan çıkardan adalete uygun bir pay sağlamanın yanı sıra, malların üretimi veya dağıtımının geliştirilmesine veya teknik ve ekonomik ilerlemenin hızlandırılmasına katkıda bulunan; ve (a) ilgili teşebbüslere, bu amaçlara ulaşmak için gereksiz kısıtlamalar getirmeyen, (b) bu tür teşebbüslere söz konusu ürünlerin önemli bir kısmı için rekabeti ortadan kaldırma olanağı vermeyen,

- teşebbüsler arasındaki herhangi bir anlaşma veya anlaşmalar dizisi,
- teşebbüslerin ya da teşebbüs birliklerinin herhangi bir kararı veya kararlar dizisi, - müştereken kararlaştırılmış her tür uygulama veya uygulamalar dizisi ile ilgili olarak 1. paragraf hükümlerinin uygulanmaması kararlaştırılabilir.

13 Aralık 2007'de 27 AB üyesi ülke tarafından imzalanan ve AB ülkelerinin tamamının ulusal prosedürleri doğrultusunda onaylamasıyla Aralık 2009 itibarı ile hüküm kazanan Lizbon Antlaşması'nın 101. maddesi, AB tarafından tesis edilen iç pazar kavramı ile bağdaşmayan 'yasa dışı eylemleri' sıralamakta ve bu eylemlerin ortaya çıkmasına yol açan bir takım 'araçları' belirtmektedir. Bu bağlamda, 101. maddenin ilk paragrafı açık bir şekilde tüm teşebbüslere (aşağıda belirlenen eylemler çerçevesinde) yasaklar getirmekte olup, madde kapsamındaki sınırlamalar yasaklanan tüm durumları kapsamamakta; yalnızca ilgili örnekleri içermektedir (Rekabete İlişkin AB Müktesebat Rehberi, 2012; 8-9):

i. Doğrudan ya da dolaylı olarak alış veya satış fiyatlarının sabitlenmesi ya da diğer ticaret koşullarının belirlenmesi;

ii. Üretimin, pazarların, teknik gelişmelerin ya da yatırımların sınırlanması veya denetlenmesi;

iii. Pazarların veya tedarik kaynaklarının paylaştırılması;

iv. Diğer ticari taraflar bakımından, eşdeğer işlemlere farklı koşullar uygulanarak, onların bu nedenle rekabette dezavantajlı duruma düşürülmesi;

v. Sözleşmelerin yapılması hususunun, niteliği gereği ya da ticari teamüle göre bu tür sözleşmelerin konusu ile ilişkisi olmayan ek yükümlülüklerin diğer taraflarca kabul edilmesi şartına bağlanması.

Rekabet hukukunun temel kavramlarından biri olan 'pazarda hakim durum' ve 'hakim durumun kötüye kullanılması' AT Komisyonu ve Adalet Divanı kararlarında tanımlanmıştır. Komisyon ve Adalet Divanı'nın konuya ilişkin kararları arasında yer alan Europemballage Corporation and Continental Can Company Inc. V Commission davasında 'hakim durum' şu şekilde tanımlanmış ve bu tanım daha sonra Roma Antlaşması 86. maddesinin uygulandığı pek çok kararda tekrar edimiştir (Aktaran Öz, 2000: 121):

> "Bir işletmenin hakim durumda olması, bu işletmenin, rakiplerini, müşterilerini ve kendisine mal temin eden diğer satıcıları gözönüne almaksızın, bunlardan tamamen bağımsız hareket edebilmesini ifade etmektedir. Bu durum, bir işletmenin, pazar payı veya pazar payı ile birlikte sahip olduğu teknik bilgi, hammadde ya da sermaye nedeniyle söz konusu ürünün büyük bir kısmı açısından, pazarda fiyatı veya üretimi ya da dağıtımı kontrol etmesi halinde ortaya çıkmaktadır. Bir işletme açısından böyle bir pazar gücünden söz edilebilmesi için, bu işletmenin pazardaki diğer işletmelerin varlığına tamamen son verebilmesini sağlayacak, mutlak bir hakimiyet sağlaması gerekmez. Farklı pazarlarda, bu gücün derecesi farklı olsa dahi, söz konusu işletme ya da işletmelere, davranışlarında bağımsız davranma serbestisini sağlaması yeterlidir."

Hakim durum, bir firma veya bir grup firmanın belli bir pazarda fiyatı rekabetçi düzeyden daha yukarıda tespit edebilme kudreti olarak tanımlanırken bu tespitin geçici nitelikte olmayan bir tespit olması gerektiği savunulur (Utton, 1996: 27). Böylelikle hakim durumun tespiti konusunda değerlendirme ölçütleri (Öz, 2000: 123-131):

i. **İşletmenin pazar payı ve rakiplerinin sayısı ve pazar paylarını gösteren niceliksel ölçütler:** İşletmenin ilgili pazardaki pazar payı (Adalet Divanı bu konuda sabit bir oran öngörmemiş, her olayı kendi şartları çerçevesinde ayrıca değerlendirmiştir- Roche davasında, Roche'un ayrı ayrı pazarlar oluşturan çeşitli vitamin pazarlarında, yüzde 93, yüzde 84, yüzde 75 ve yüzde 65 olan pazar paylarını, Michelin davasında ise ilgili pazardaki yüzde 57 ile yüzde 65 arasındaki payını, United Brands davasmda ortalama yüzde 45 olan payını ilgili pazarda hakim durumda olduğuna ilişkin önemli bir gösterge olarak kabul etmiştir) ve söz konusu işletmenin pazardaki rakiplerinin sayısı ve onların pazar payları (pazar payının, örneğin yüzde 55 gibi daha düşük oranlarda olması durumunda mutlaka pazardaki diğer işletmelerin pazar paylarının da değerlendirilmesi ve karşılaştırılması gerekir.).

ii. **Doğrudan sayısal verilerle ölçülememekle beraber, bir işletmenin hakim durumda olup olmadığının belirlenmesinde gözönünde bulundurulan niteliksel ölçütler:** Pazara giriş engelleri, fikri ve sınai mülkiyet hakları, teknolojik üstünlük, ölçek ekonomisi ve dikey entegrasyon, hakim durumun belirlenmesinde Komisyon ve Adalet Divanının öncelikle araştırdığı konular arasında yer almaktadır.

Görüldüğü gibi üzerinde titizlikle durulan temel konu pazar payının yüksekliği değil, yarışılabilir pazar niteliğinin sürmesi, yani pazara giriş olanaklarının kolay olmasıdır. Bir firmanın pazar payının yüzde yüze çıkması bile, bu firmanın pazara girişi engelleyici tutumları benimsememesi halinde, rekabeti bozucu olmamaktadır.

1995 tarihli RTL/Veronica/Endemol kararında Komisyon, radyo ve televizyon programlarının dağıtımı sektöründe faaliyet gösteren HMG ortaklığının oluşturulması ile Hollanda'nın önde gelen bağımsız içerik sağlayıcısı Endemol teşebbüsünün hakim durumunu pekiştirdiğini ortaya koymuştur. Komisyon, Endemol'ün HMG oluşumundan çıkması ve HMG ile arasında aktedilmiş olan program tedariği sözleşmesinin iptal edilmesi ve diğer bazı değişikliklerin yapılması sonucunda oluşuma izin vermiştir. 1994 tarihli Media Servi-

ce Group (MSG) ve 1995 tarihli Nordic Satellite Distribution (NSD) kararları da, kurulan ortaklığın, taraflardan birinin hakim durumunu güçlendirdiğine ve pazara giriş engeli oluşturduğuna dair örnekler teşkil etmektedir. İlk kararda, Kirch, Bertelsmann ve Deutsche Telekom'un taraf oldukları ve ücretli televizyon teknik hizmetler pazarında faaliyet göstermesi gereken MSG ortak girişimine bu gerekçeyle izin verilmemiş olup, ikinci kararda (NSD), Komisyon medya sektöründe faaliyet gösteren Kinnevik Grubu ile iki Kuzey ülkesi telekomünikasyon operatörü (Telenor ve Tele-Danmark) arasında yapılan ortak girişim anlaşmasının taraflarından Kinnevik'in bir yan kuruluşu olan Viasat'ın ücretli televizyon hizmetlerinin dağıtımı pazarında hakim duruma gelmesi ve bu pazarın rakiplere kapanması olasılığını doğuracağı gerekçesiyle projeyi yasaklamıştır. 1997 Aralık ayında Komisyon'a bildirilen Kirch/Bertelsmann işlemi, ilk etapta Kirch'e ait Betadigital şirketiyle Canal+, Kirch ve Bertelsmann ortaklığı olan Premiere şirketinin, Bertelsmann teşebbüslerinden CLT-UFA ve Kirch teşebbüslerinden Taurus tarafından ortak kontrolünü, ikinci etapta da Kirch teşebbüsüne ait BetaResearch şirketinin CLT-UFA, Taurus ve Deustche Telecom tarafından ortak kontrolünü kapsamaktaydı. Söz konusu işlemlerin, Premiere'in, BetaDigital'in ve Deutche Telecom'un hakim konumlarının daha da güçlenerek rekabetin kısıtlanmasına yol açacağını düşünen Komisyon, işlemin taraflarca yeniden düzenlenmesini öngörmüş, işlemin rekabeti engellemeyecek şekilde gerçekleşmesi için nelerin yapılması gerektiğine dair tekliflerini taraflara iletmiştir. Ne var ki, CLT-UFA'nın Komisyon'un tekliflerine sıcak bakmaması, söz konusu işleme Komisyon tarafından izin verilmemesi sonucunu doğurmuştur (Toksoy, 1999).

2000 tarihli BSkyB/Kirch Pay TV kararında ise, BSkyB'nin Kirch Pay TV den yüzde 24 pay edinme önerisini AB'nin birleşmelere yönelik rekabet endişelerini ortadan kaldırmak için getirilen kuralları bağlamında inceleyen Avrupa Komisyonu, Kirch'in görsel, işitsel sektörde ve ayrıca ücretli TV (pay tv) alanında faaliyette bulunan bir şirket olduğunu, özellikle ücretli TV uygulamalarında BSkyB'nin engin bilgisi ve yeteneği ile Kirch'in Alman pazarında sahip olduğu hakim durumunu daha da güçlendireceğini ve yeni teşebbüslerin pazara girişlerinin olanaklı olmadığını belirterek işlem için bazı koşullar öngörmüştür. Bu anlamda Komisyon Kirch'in üçüncü taraflar için adil, makul ve ayrımcı olmayan bir düzlemde teknik platforma erişim sağlamak, Almanca

konuşulan bölgelerde dijital erişim sağlayıcılarla eşzamanlı uygulamalar geliştirmek zorunda olduğunu belirtmiştir. Komisyon 2002 tarihli NewsCorp/ Telepiu, 2006 tarihli Tele 2 France/SFR kararlarında da benzer şartlar öngörmüştür. Bu arada, ABD Yüce Mahkeme kararlarında da pazar payı hala en mühim kriterlerden biri olmakla birlikte, 'pazara giriş engelleri analizleri' de özel öneme sahip yükselen bir kriter haline gelmiştir.

Rekabet hukuku uygulamalarında pazar hakimiyeti konusunda bir firma pazarda tekel konumundaysa, zaten pazar hakimiyetine de sahiptir. Ancak, tekel niteliğinde olmayan işletmeler de pazara hakim olma, pazar değişkenlerini belirleyebilme yeteneğine sahip olabilirler. Dolayısıyla, bir işletmenin belirli bir pazarda hâkim durumda olması o işletmenin tekel oluşturmasını gerektirmemektedir. Tekel konumunda olmayan, birden fazla işletmenin birlikte pazarı hakimiyetleri altında bulundurmaları hali de hakim durum oluşturabilir.

Görüldüğü üzere AB uygulamalarında tekeller veya firmaların hakim durumda olmaları yasaklanmamıştır. Ancak Roma Antlaşmasının (Amsterdam Antlaşmasıyla 82. madde olarak yeniden numaralandırılan) 86. maddesi hükümleri uyarınca hakim durumun kötüye kullanılması yasaklanmış ve buna örnek teşkil edecek nitelikte olan haller de aşağıda görüldüğü üzere sıralanmıştır. Roma Antlaşması madde 86'da:

Bir veya daha çok teşebbüsün ortak pazarda veya önemli bir bölümündeki hakim durumu kötüye kullanması, Üye Devletler arasındaki ticareti etkilemesi ölçüsünde, ortak pazarla bağdaşmaz ve yasaktır. Böyle bir kötüye kullanma, özellikle:

i. doğrudan veya dolaylı olarak haksız alış veya satış fiyatları veya başka adalete aykırı ticari şartlar koşulması;

ii. üretimin, pazarların veya teknik gelişmenin tüketicilerin zararına olacak şekilde sınırlandırılması;

iii. ticari ilişkinin diğer tarafları ile yapılan eş değerdeki işlemlere farklı koşullar uygulanmasını ve böylelikle de onların rekabet açısından dezavantajlı duruma sokulması;

iv. sözleşmelerin akdinin, nitelikleri gereği veya ticari teamüle göre bu tür sözleşmelerin konusuyla hiç bir bağlantısı olmayan ek yükümlülüklerin taraflarca kabulü şartına bağlanmasını kapsayabilir." kuralı yer almaktadır.

AB'de hakim durumda olmanın değil de, hakim durumun kötüye kullanılmasının yasaklanmasının nedenleri çeşitli açılardan incelenebilir. Pazarda hakim durumda olan büyük işletmelerin, düşük maliyetle çalışabilme, araştırma geliştirmeye ayıracakları kaynaklarla yeni ürünleri pazara sunabilme olanakları, bu işletmelerin ulusal ekonomi içindeki yeri, etkin maliyet kontrolü suretiyle mal ve hizmetleri uygun fiyatlarda tutabilme olanakları gibi tüketicilere ve pazara sağladıkları bazı yararları olduğu ifade edilmekte ve dünyadaki uluslararası oluşumlarla etkin rekabetin sağlanabilmesi için de AB'nin güçlü işletmelere gereksinim duyduğu düşüncesi ileri sürülmektedir (Öz, 2000: 141).

"...piyasadaki mevcudiyeti nedeniyle rekabet düzeyini zayıflatarak bir piyasanın yapısını etkileyebilecek ve ticari operatörlerin işlemleri çerçevesinde olağan ürün ve hizmet rekabetini şekillendiren yöntemlerden farklı yöntemlere başvurarak piyasadaki mevcut rekabet seviyesinin sürdürülmesini ya da geliştirilmesini engelleyebilme etkisi olabilecek hakim durumda bulunan bir teşebbüsün davranışları" (Hoffmann-La Roche & Co, 1979) olarak tanımlanan ve Roma Antlaşması'nın 86. maddesinde yer alan hakim durumu kötüye kullanma halleri örnek niteliğinde olup öğretide kötüye kullanma halleri, rekabeti bozan (anti- competitive activities) ve istismar edici kötüye kullanmalar (unfair exploitation) olarak sınıflandırılmıştır (Aslan, 1992: 232). Rekabeti bozan (anti-competitive abuses) davranışlar; pazarda rekabeti sınırlandıran ya da pazarın rekabet yapısını bozan veya bu yönde bir etki gösterebilecek nitelikte olan kötüye kullanma halleridir. Hakim durumda olan bir işletmenin bir rakip işletmeyi, pazarda rekabeti ortadan kaldıracak şekilde devralması şeklindeki birleşme ve devralmalar; pazarda hakim durumda olan bir işletmenin, rekabeti azaltmak ya da tümüyle ortadan kaldırmak amacına yönelik olarak satış yapmayı reddetmesi ya da satıştan kaçınması şeklindeki satış yapmayı reddetmesi bu duruma örnek olarak verilebilir. İstismar edici kötüye kullanmalarda (unfair exploitation) ise hakim durumda olan işletmenin doğrudan rekabeti bozabilecek nitelikte olmayan davranışı ile kötüye kullanma söz konusudur. Tekel konumunda olan satıcının yüksek fiyatları ya da tekel konumunda olan alıcının aşırı düşük fiyatları için söz konusu olan haksız fiyat; hakim durumda olan bir işletmenin haklı gerekçeleri olmadığı sürece satış yapmayı reddetmesi şeklindeki ayrımcılık; etkin üretim yapmama, atıl kapasite ile çalışma suretiyle satıştan kaçınma, teknolojiyi yenilememe şeklinde pasif

tutum suretiyle ortaya çıkabilecek durumlar istismar edici kötüye kullanmalara örnek olarak verilebilir (Öz, 2000: 145-160).

2007 tarihli Lizbon Antlaşması'nın 102. maddesi ise hakim durumun kötüye kullanılmasına ilişkin olup hakim konumdaki güçlü teşebbüslerin, bu konumlarını kötüye kullanmalarını ve bu sebepten ötürü söz konusu piyasadaki rekabetçi ortamı ve normal işleyişi bozmalarını yasaklamaktadır. Maddenin amacı, hakim konumdaki teşebbüslerin bu durumu kötüye kullanmalarının olası sonuçlarından tüketiciyi korumak ve tüketici çıkarlarını gözetmektir. 102. maddenin herhangi bir davaya uygulanması için, dört ana öğenin bir arada bulunması gerekmektedir (Rekabete İlişkin AB Müktesebat Rehberi, 2009):

i. Belirli sayıda rakibin bulunması;
ii. Hakim bir konumun mevcudiyeti;
iii. Bu hakim konumun kötüye kullanılması;
iv. Bu durumdan üye devletler arasındaki ticaretin olumsuz yönde etkilenmesi.

Hakim konumun kötüye kullanıldığının belirlenmesi birçok değişkene bağlıdır. Bu bağlamda dikkate alınacak olan piyasa, bahis konusu piyasanın özelliklerine, malın veya hizmetin çeşidine, ürünün ikame edilebilirliğine ve tüketici tercihine göre değişmektedir. Buna ilaveten her durum, kendi koşulları çerçevesinde değerlendirilmektedir (Rekabete İlişkin AB Müktesebat Rehberi, 2009).

102. maddeye göre söz konusu kötüye kullanma özellikle aşağıdakileri içermekte olup kötüye kullanma hallerinin maddede yer verilen örneklerle sınırlı olmadığı belirtilmelidir:

i. Adil olmayan alış veya satış fiyatları veya diğer adil olmayan ticari şartların, doğrudan veya dolaylı olarak dayatılması,
ii. Üretimin, piyasaların veya teknik gelişmenin tüketicilerin zararına olacak şekilde sınırlandırılması,
iii. Ticari ilişkinin diğer taraflarına eş değer işlemler için farklı koşullar uygulanması suretiyle onların rekabet edebilirlik açısından dezavantajlı duruma sokulmaları,
iv. Sözleşmelerin yapılmasının, nitelikleri gereği veya ticari teamüllere göre bu tür sözleşmelerin konusuyla ilgisi olmayan ek yükümlülüklerin taraflarca kabulü şartına bağlanması.

Hakimiyetin kötüye kullanılması konusunda, başlangıcı 2004 yılına kadar dayanan ve Windows'ta kullanıcılara tarayıcı konusunda bir seçki sunulmaması konusunun aradan geçen yıllara rağmen başım ağrıtmaya devam ettiği Microsoft, 2009 yılında AB ile yapılan anti-tekel anlaşması çerçevesinde Windows'un yeni kopyalarına en popüler seçeneklerden 12 tanesinin yer aldığı bir tarayıcı seçim ekranı koymayı kabul etmiş, ancak Windows 7 Service Pack 1'de bu ekranı kullanıcılarına sunmayınca yeniden AB'nin şimşeklerini üstüne çekmişti. Microsoft bu durumun teknik bir hata sonucu oluştuğunu açıklarken, Avrupa Komisyonu 2012'nin temmuz ayında Microsoft hakkında soruşturma başlatmıştır.[1] 2012'nin Ekim ayındaysa Microsoft'un kuralları çiğnediğine karar verilerek Komisyondan yapılan açıklamada Microsoft'a verilen 561 milyon avro cezanın Komisyon tarihinde "bağlılık kararına uyum göstermeme" gerekçesiyle verilen ilk ceza olduğu belirtilmiştir. Şirket Avrupa Komisyonu tarafından 2004 yılında da lisanslama uygulamalarında hakim durumun kötüye kullanılmasını düzenleyen AT Antlaşması'nın 82. maddesine aykırı davrandığı gerekçesiyle 497 milyon avro cezaya çarptırılmış ve Windows Media Player'ı Windows sürümlerinde varsayılan oynatıcı olmaktan çıkartması, kendisi dışındaki çalışma grubu içerik sağlayıcılarının da Windows işletim sistemli bilgisayarlar ve içerik sağlayıcılar (server) ile uyumlu biçimde çalışması için gerekli tüm bilgileri, rakip şirketlere makul fiyat ve şartlarda vermesi istenmiştir (Küstür, 2013). Bu karar üzerine işletim sistemi piyasasının yaklaşık yüzde 95'ini elinde bulunduran Microsoft, ilk olarak patent ve bilgi lisansları adı altında, rakip şirketlerin ilgili üründen elde ettikleri gelirden sırasıyla yüzde 3,87 ve 2,98 oranlarında telif ücreti almaya başlamış; bununla birlikte, Komisyon bu oranları yüksek bularak, 12 Haziran 2006'da, karara uymadığı gerekçesiyle ihlali devam ettirdiği günler için, Microsoft'a 280,5 milyon Avro tutarında yeni bir ceza daha vermiştir. 2007'den itibaren, telif ücreti, bilgi lisansı için 10.000 Avro'da sabitlenip; patent lisansı için de yüzde 0,4'lük seviyeye indirilerek oran Komisyon'un 2004 tarihli kararında belirttiği

[1] Aynı durum şirketin piyasaya sürdüğü Windows 8 programının ikinci bir internet tarayıcısıyla çalışmasına imkan tanımaması üzerine yaşanmış olup Microsoft tarafından 'teknik hata' savunması yapılırken, Komisyon şirkete 4 hafta süre tanımıştır. http://tr.euronews.com/2012/10/24/avrupa-komisyonu-ndan-microsoft-a-sert-uyari/

makul seviyeye çekilmiş olmakla beraber, bu tarihe kadarki sürede (488 gün) devam eden ihlal dolayısıyla Komisyon, Microsoft'a, AT Antlaşması'nın 82. ve 2003/1 sayılı Topluluk Tüzüğünün de 24/2. Maddesine dayanarak 2008 yılında 899 Milyon Avroluk bir para cezası daha vermiştir (İ.K.V., n.d.). Komisyon üyesi Neelie Kroes durumu şöyle ifade etmiştir: "Microsoft 50 sene içinde Avrupa Birliği normlarına antitröst kuralına uymadığından bu miktarda para cezası ödeyen ilk şirket".

Karşılaştırmalı hukukta, AB uygulamalarındaki 'hakim durum' kavramının yerine, 'tekelleşme' kavramı bulunan ABD'de tekelleşmeye yönelik davranışların yasaklandığı Sherman Yasası'nın 2. maddesi: "Ticaretin, veya eyaletler arası ya da yabancı ülkelerle ticaretin bir bölümünde tekelleşen, veya tekelleşmeye teşebbüs eden veya bu amaçla başka kişi ya da kişilerle birleşen veya birlikte hareket eden herkes cürüm işlemiş sayılır ve mahkeme tarafından suçlu bulunan firma ise $10.000.000'ı, kişi ise $350.000'ı aşmayan para cezasıyla, veya üç yılı geçmeyen hapis cezasıyla veya her iki tür cezayla birlikte cezalandırılır." şeklindedir. ABD'de Rekabet Yasası ceza yasası niteliğinde iken AB mevzuatında rekabetle ilgili hükümler idari niteliklidir. Bu bağlamda ABD ve Avrupa Birliği mevzuatları arasındaki 'hakim durum' ve 'tekelleşme' kavramları arasındaki fark nedeniyle, pazar gücünün tespit edilmesi aşamasında bu değişkenlerin ele alınışı ve değerlendirilmesi de farklı olabilmektedir.

Microsoft davasının mahkeme bulgularına göre ABD uygulamalarında firma, ilgili pazarda tekel gücüne sahiptir. Bu güç sayesinde firma, rekabetçi seviyelerin üzerinde fiyat belirlemesi halinde dahi, pazar payında herhangi bir kayba uğramadan normal üstü kar elde edebilmektedir. Mahkeme, Microsoft'un tekel gücüne sahip olduğunu üç ana faktörü birlikte değerlendirerek tespit etmiştir; birincisi, ilgili pazarda Microsoft'un payı yüksek ve kalıcıdır; ikincisi Microsoft'un pazardaki konumu yüksek düzeyde giriş engelleriyle korunmaktadır; üçüncüsü ise giriş engellerinin bir sonucu olarak müşteriler Windows'a karşı ticari bakımdan geçerli olabilecek bir alternatiften yoksundurlar. Özetle Microsoft, ilgili pazarın hakim, sürekli ve artan bir payının sahibidir. Son on yılın her bir yılında Microsoft'un pazar payı yüzde 90'ın üzerinde seyretmiştir. Dolayısıyla Microsoft'un yüksek pazar payı başlı başına bir giriş engeli oluşturmaktadır. Çünkü, mevcut her 100 kişisel bilgisayardan 95'inde Windows işletim sistemi kullanılmaktadır. Bu durum Windows'un po-

zitif şebeke etkisine sahip olmasını sağlamakta ve her kesimden tüketicinin talebini Windows'a yönlendirmesine neden olmaktadır (Su, 2003).

Microsoft hakkında 1998 yılında açılan antitröst davasında federal mahkemenin yargıcı Jackson, firmanın güven temin etmediğini ve yasaları ihlal etmek suretiyle rakipleri üzerinde tekel kurduğunu açıklayarak ikiye bölünmesine, bunun on yıl içinde gerçekleşmesine ve Microsoft'un ikiye bölünen firmaların birini Windows çalışmalarına diğerini ise geri kalan yazılımlara tahsis etmesine karar vermiştir[2]. Microsoft'a verilen ceza, ABD tarihinde tekel suçlaması yapılan bir firmaya verilen en büyük ceza olup, ABD'de Standart Oil firmasının 1911 yılında bölünmesi kararının alınmasından sonra, 1982 yılında da dev telefon tekeli AT&T'nin oluşturduğu tekel kırılmış, bunun sonucu olarak da telefon pazarına birdenbire yüzlerce firmanın girmesiyle fiyatlar ucuzlamıştır (NTV, 2000). Bu arada ABD Adalet Departmanı'nın Amerikan uzak mesafe telefon hizmetleri pazarında rakiplerine bağlantı izni vermediği, telekomünikasyon sektöründe tekelleştiği iddiaları ile AT&T aleyhine 1974 yılında açtığı dava, AT&T'nin yerel hizmet sağlayıcılarının şirketten ayrılması ve yerel Bell işletmelerine faaliyetlerini bağımsız bir biçimde sürdürebilmeleri için şirket varlığını devretmesi sonucu uzlaşmayla sonuçlanmıştır.

Microsoft davası ise Temyiz Mahkemesine götürülmüş ve Mahkeme, Yargıç Jackson'ın çözümünü reddederek, yargılama devam ederken gazetecilerle özel konuşmalar yaptığı açıklamalarından sonra, yargıcı etik olmayan davranışla suçlamıştır. 2001 yılı Kasım ayına gelindiğinde Microsoft, Adalet Bakanlığı ile Microsoft'un rakiplerinin kendi yazılımlarını Windows işletim sistemi ile entegre etmelerinin kolaylaştırılması konusunda anlaşmaya varmıştır. Bu anlaşma Microsoft açısından yutulması zor bir hap olarak değerlendirilebilirse de, dağılmaya zorlanmasının da aynı derecede güç bir durum oluşturacağı kuşkusuzdur (Fitzpatrick, 2014).

Medya alanında diğer bir dev firma olan ve Avrupa Komisyonu'nda 2010'dan bu yana devam eden anti-tekel soruşturmasının odağında yeralan Google ise, pazardaki üstünlüğünü kendi hizmetlerini desteklemek ve rakiple-

[2] Microsoft örneğinde de görüleceği üzere gerek AB, gerekse de ABD hukukunda şirketin bölünmesi ve ayrılması gibi tedbirlerin "vur deyince öldürme" benzeri sonuçlara yol açmaması için genellikle en son başvurulması gereken nadir uygulanan bir tedbir olması gerektiği konusunda görüş birliği bulunmaktadır.

rinin hizmetlerini küçük göstermek için kullanmakla suçlanmaktadır. Google'ın arama uygulamaları üzerinde yaptığı 18 aylık çalışmanın ardından internet devinin dört alanda güçlü pozisyonunu rekabeti etkileyecek şekilde kullandığı kanaatine varan Avrupa Komisyonu adına kararı açıklayan Avrupa Komisyonu'nun Rekabet Politikalarından Sorumlu Başkan Yardımcısı Joaquin Almunia, Komisyon'un söz konusu ihlallerin giderilmesi için karşılıklı anlaşmadan yana olduğunun altını çizmiş ve Komisyon olarak yaptırım uygulamayı istemediklerini dile getirmiştir. Google'm kendilerince belirlenen unsurlar üstünde çalışmak için gönülsüz olmasına dikkat çeken Almunia, şirketin bu davranışı değiştirmesini ve sorunu sulh içinde çözmeyi umduklarını ifade etmiştir (teknolojini.com, 2014).

Soruşturmada dikkat çekilen dört noktadan biri olan, Google'm arama sonuçlarında kendi servislerinden gelen sonuçları ön sıralara atmasına yönelik olarak Google, arama sonuçlarında kendi servislerini etiketlemeyi (etiketlenecek sonuçlar arasında haritalar, hisse senedi tabloları, uçuş bilgileri ve Google'a ait herhangi bir servisten gelen herhangi bir bilgi yer almaktadır) teklif etmiştir. Komisyon tarafından dikkat çekilen ve halen varlığını sürdüren diğer noktalar ise; rakip servislerin daha düşük sıralara atılması, reklamverenler için kısıtlı hareket alanı ve de başka arama motorları ile çalışmaya başlayan şirketlerin yaşadığı sıkıntılardır (Küstür, 2012). 2014'ün Şubat ayında Avrupa Komisyonu ve Google arasında, Google'm arama sonuçlarında rakiplerine de üst sıralarda yer vermeye söz vermesi üzerine anlaşmaya varılmasına rağmen, tepkilerin devam etmesi üzerine soruşturma aynı yılın Eylül ayında yeniden açılmıştır. 2014 yılının sonlarına gelindiğinde ise Avrupa Parlamentosu, şirketlerin arama motoru ile reklam ve diğer ticari hizmetlerinin birbirinden ayrılmasını öngören karar tasarısına onay vermiştir ve verilen bu kararda doğrudan bir şirket adı geçmemesine rağmen asıl hedefin, hakkında haksız rekabet suçlamaları bulunan Google firması olduğu düşünülmüştür. Arama motoru hizmeti sunan firmaların daha sıkı denetlenmesi ve tarafsızlık ilkesine bağlı kalınması, istenen kararın bir bağlayıcılığı bulunmasa da bu karar ile Avrupa Parlamentosu'nun konu hakkında adım atması ve Avrupa Birliği Komisyonu üzerindeki baskıyı artırması beklenmektedir (Aljazeera Turk, 2014).

Komisyon'un Mayıs 2009'da konuya ilişkin aldığı başka bir kararında Komisyon, Intel Corporation'a 'x86 işlemcileri (CPU)' olarak adlandırılan bilgisa-

yar çipleri pazarında rakiplerini dışlamaya yönelik rekabete aykırı uygulamaları ile PC işlemcisi pazarındaki hâkim durumunu kötüye kullanarak AT Anlaşması'nın 82. Maddesini ihlâl etmesi sebebiyle 1,06 milyar avro tutarında ceza kesmiştir. Komisyon devamla, Intel'in Ekim 2002'den Aralık 2007'ye kadar x86 işlemcilerine ilişkin dünya pazarında (en az yüzde 70'lik bir pazar payı ile) hâkim durumda bulunduğunu ve rekabete aykırı indirimler ve doğrudan ödemeler ile rekabete aykırı uygulamalara başvurduğunu açıklamış ve Intel'in süregelen rekabete aykırı uygulamalarına son vermesi gerektiğini de bildirmiştir. Komisyondan yapılan açıklamaya göre, bilgisayar üreticilerini AMD başta olmak üzere rakiplerinin ürettiği işlemcileri kullanmamaları hususunda teşvikte bulunan Intel, rakiplerini senelerce bilgisayar yonga pazarı dışında tutarak rekabetin oluşmamasına ve milyonlarca Avrupalı'nın zarar görmesine sebep olmuştur. Temmuz 2009'da temyize giden Intel, insan hakları ihlaline maruz kaldığını belirtmiş ve vaka ile ilgili kararın idari bir merci tarafından değil, bir mahkeme tarafından verilmesi gerektiğini savunmuştur. 12 Haziran 2014 tarihli kararında Avrupa Birliği Genel Mahkemesi, Intel tarafından Avrupa Birliği Komisyonu'nun 13 Mayıs 2009 tarihli kararına ilişkin yapılan itirazı reddederek, Intel'in indirim sistemleri ve indirim sistemlerine eş değer doğrudan ödemeler yoluyla Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma'nın (ABİDA) 102. maddesine aykırı olarak hakim durumunu kötüye kullandığına ilişkin ve Komisyon'un bugüne kadar Avrupa Birliği uygulamasında tek bir teşebbüse verilmiş en yüksek idari para cezası olan 1.06 milyar Euro idari para cezası kararını onaylamıştır (Özkan, 2015: 5). Birleşme ve devralmalar sonucunda rekabetin bozulması konusunda örnek kararlar olarak; 2000 yılında medya sektörünün önde gelen isimleri Vivendi, Fransız Canal Plus ve Kanadalı Seagram arasında gerçekleşen dev birleşme projesi, anlaşmanın Komisyon tarafından kabul edilmesi için Vivendi firmasının elinde bulundurduğu İngiliz uydu yayın şirketi BSkyB'nin yüzde 20'lik hissesini satması, ayrıca Canal Plus'a beş yıl boyunca kendi stüdyo filmlerinin ilk gösterim hakkını vermemeyi kabul etmesi karşılığında Avrupa Komisyonu tarafından onaylanmış olup 34 milyar dolarlık anlaşma ile doğacak yeni şirketin, medya sektöründe, America Online-Time Warner grubundan sonra ikinci büyük grup olacağı belirtilmiştir (NTV-MSNBC; Hürriyet, 2000). Medya, müzik, telekomünikasyon, film ve internet alanlarında toplam 250 bin çalışanı ile 100 ülkede faaliyet göste-

ren bir dev haline gelen ve 90 milyon Euro sermaye ile kurulan yeni şirket Vivendi Universal adım almıştır. Aynı yıl Wall Street Journal'da yer alan bir haberde ise, EMI ve Time Warner'ın Virgin Records'un satışı ile ilgili olarak anlaşmaya vardıkları belirtilmişse de anlaşma, Avrupalı yetkililerin, Time Warner ve EMI arasındaki birleşmenin müzik piyasasında küçük şirketlerin aleyhine olacağını, birleşmenin iki şirketin lehine piyasada 'ortak üstünlük' yaratacağını ve müzik endüstrisini dört büyük firmanın eline bırakacağını, böylelikle rekabeti olumsuz etkileyeceğini savunması ve Avrupa Komisyonu'nun anti-tröst bürosu tarafından reddilme ihtimali yüzünden iptal edilmiştir (NTV-MSNBC, 2000). Britanyalı müzik yayıncısı EMI bugünlerde ise, Amerikan medya devi Time Warner ile yeni bir birleşme anlaşması üzerinde çalışmaların yürütülmekte olduğunu açıklamıştır.

Hâkim konumda olan bir işletmenin rakiplerini pazarın dışına itmek amacı ile yapmış olduğu yıkıcı fiyat uygulaması rekabeti bozan fiyat uygulamalarına bir diğer örnek teşkil etmekte olup, Avrupa Komisyonu, 2012 yılında Apple ve dört uluslararası yayıncının e-kitap fiyatını sabitledikleri iddiaları üzerine yürüttüğü soruşturmada şirketlerin uzlaşma teklifini kabul etmiştir. Anlaşma doğrultusunda Apple, HarperCollins, Hachette Livre, Verlagsgruppe Georg von Holtzbrinck ve Simon & Schuster ile arasındaki mevcut sözleşmeleri feshederken, bu sözleşmelerde olan bazı hükümlerin başka anlaşmalara koyulmasının da önüne geçilmiştir (Küstür, 2012).

4. Türk Rekabet Hukuku Bağlamında Medyada Rekabet İhlalleri ve Hakim Durumun Kötüye Kullanılması

Ülkemizde rekabet hukuku uygulamaları henüz gelişme sürecinde olup 1982 Anayasası konuya ilişkin olarak, devletin görevleri arasında serbest rekabet düzeninin kurulmasına, mal ve hizmet piyasalarında her türlü tekel ve kartelleşmenin önüne geçilmesine yer vermiştir. Anayasanın 167/2 nci maddesi 'Ekonomik Hükümler' başlığı altında konuyu şöyle düzenlemiştir:

> Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemelerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler....

Ülkemizde rekabet mevzuatının temelini oluşturan 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un (TBMM'de 7 Aralık 1994'de kabul edilmiş ve 13 Aralık 1994'de yürürlüğe girmiştir) amacı Kanun'un 1. maddesinde, "...mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı anlaşma, karar ve uygulamaları ve piyasaya hâkim olan teşebbüslerin bu güçlerini kötüye kullanmalarını önlemek, bunun için gerekli düzenleme ve denetlemeleri yaparak rekabetin korunmasını sağlamak" olarak ifade edilmektedir. Bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik olarak Kanun kapsamındaki işlemler Kanun'un 4., 6. ve 7. maddelerinde olmak üzere üç ana başlık altında toplanmaktadır.

Kanun'un 4. maddesi, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde mal ve hizmet piyasalarında faaliyet gösteren ya da bu piyasaları etkileyen her türlü teşebbüsün aralarında yaptığı rekabeti engelleyici, bozucu ve kısıtlayıcı anlaşma, uygulama ve kararları konu almaktadır:

> Belirli bir mal veya hizmet piyasasında doğrudan veya dolaylı olarak rekabeti engelleme, bozma ya da kısıtlama amacını taşıyan veya bu etkiyi doğuran yahut doğurabilecek nitelikte olan teşebbüsler arası anlaşmalar, uyumlu eylemler ve teşebbüs birliklerinin bu tür karar ve eylemleri hukuka aykırı ve yasaktır. Bu haller, özellikle şunlardır:
>
> *i.* Mal veya hizmetlerin alım ya da satım fiyatının, fiyatı oluşturan maliyet, kar gibi unsurlar ile her türlü alım yahut satım şartlarının tesbit edilmesi,
>
> *ii.* Mal veya hizmet piyasalarının bölüşülmesi ile her türlü piyasa kaynaklarının veya unsurlarının paylaşılması ya da kontrolü,
>
> *iii.* Mal veya hizmetin arz ya da talep miktarının kontrolü veya bunların piyasa dışında belirlenmesi,
>
> *iv.* Rakip teşebbüslerin faaliyetlerinin zorlaştırılması, kısıtlanması veya piyasada faaliyet gösteren teşebbüslerin boykot ya da diğer davranışlarla piyasa dışına çıkartılması yahut piyasaya yeni gireceklerin engellenmesi,
>
> *v.* Münhasır bayilik hariç olmak üzere, eşit hak, yükümlülük ve edimler için eşit durumdaki kişilere farklı şartların uygulanması,
>
> *vi.* Anlaşmanın niteliği veya ticari teamüllere aykırı olarak, bir mal veya hizmet ile birlikte diğer mal veya hizmetin satın alınmasının zorunlu

kılınması veya aracı teşebbüs durumundaki alıcıların talep ettiği bir malın ya da hizmetin diğer bir mal veya hizmetin de alıcı tarafından teşhiri şartına bağlanması ya da arz edilen bir mal veya hizmetin tekrar arzına ilişkin şartların ileri sürülmesi kuralı yer almaktadır.

Anlaşmanın varlığı bakımından önemli olan husus, anlaşmanın tarafı teşebbüsler arasındaki gizli veya açık irade uyuşmasının veya davranış birlikteliğinin amaç ve/veya etkisinin piyasadaki rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı nitelikte olup olmadığıdır (Rekabet Kurumu, 2015).

Rekabetin Korunması Kanunu'nun hakim durumun kötüye kullanılmasını yasaklayan 6. maddesi ise: "Bir veya birden fazla teşebbüsün, ülkenin bütününde ya da bir bölümünde bir mal veya hizmet piyasasındaki hakim durumunu tek başına yahut başkaları ile yapacağı anlaşmalar ya da birlikte davranışlar ile kötüye kullanması hukuka aykırı ve yasaktır..." hükmünü içermektedir. Hakim durum, Kanunun 3. maddesinde "Belirli bir piyasadaki bir veya birden fazla teşebbüsün, rakipleri ve müşterilerinden bağımsız hareket ederek, fiyat, arz, üretim ve dağıtım miktarı gibi ekonomik parametreleri belirleyebilme gücünü ifade eder" şeklinde tanımlanmıştır. Kanunun 6. maddesinde ise kötüye kullanmanın tanımı yapılmamış[3], uygulamada sık rastlanılan kötüye kullanma örneklerine yer verilmiştir ve söz konusu maddede kötüye kullanma örnekleri şöyle sıralanmıştır:

i. Ticari faaliyet alanına başka bir teşebbüsün girmesine doğrudan veya dolaylı olarak engel olunması ya da rakiplerin piyasadaki faaliyetlerinin zorlaştırılmasını amaçlayan eylemler,

ii. Eşit durumdaki alıcılara aynı ve eşit hak, yükümlülük ve edimler için farklı şartlar ileri sürerek, doğrudan veya dolayh olarak ayırımcılık yapılması,

iii. Bir mal veya hizmetle birlikte, diğer mal veya hizmetin satın alınmasını veya aracı teşebbüsler durumundaki alıcıların talep ettiği bir malın veya hizmetin, diğer bir mal veya hizmetin de alıcı tarafın-

[3] "Bir hakim işletmenin rekabeti sınırlandırıcı, bozucu ya da engelleyici olan veya kendisine haksız avantajlar sağlayabilecek olan her türlü davranışı kötüye kullanmadır" (Aslan, 1993: 85).

dan teşhiri şartına bağlanması ya da satın alınan bir malın belirli bir fiyatın altında satılmaması gibi tekrar satış halinde alım satım şartlarına ilişkin sınırlamalar getirilmesi,

iv. Belirli bir piyasadaki hakimiyetin yaratmış olduğu finansal, teknolojik ve ticari avantajlardan yararlanarak başka bir mal veya hizmet piyasasındaki rekabet koşullarını bozmayı amaçlayan eylemler,

v. Tüketicinin zararına olarak üretimin, pazarlamanın ya da teknik gelişmenin kısıtlanması.

Rakipler arasında gerçekleşen fiyat tespiti, pazar paylaşımı, arz miktarının kısıtlanması veya kotalar konması, ihalelerde danışıklı hareket edilmesi gibi rekabeti sınırlayıcı anlaşma ve/veya uyumlu eylemlere işaret eden ortak kavram olan ve rekabet hukukunda en ciddi rekabet ihlali olarak kabul edilen karteller; başta fiyat ve miktar olmak üzere pazara ilişkin rekabetçi parametreleri kontrol altında tutmak suretiyle kendi karlarını artırmaya çalışan oluşumlardır. Kartellerle mücadelede kullanılan en yaygın yaptırım türü para cezalarıdır ve bu bağlamda birçok ülke kartel oluşumunu caydırmak için ağır para cezaları uygulamaktadır. Ancak kartellerle mücadele sadece teşebbüslere verilen para cezaları ile sınırlı kalmamakta idari yaptırım, kartelde belirleyici etkiye sahip olan yöneticilere para cezası verilmesi, hapis cezası uygulanması, özel hukukta zararın üzerinde tazminata hükmedilmesi gibi başka yaptırımlarla da desteklenmektedir.

Rekabet otoritelerinin kartellerle mücadelede yararlandığı önemli yöntemlerden biri 'pişmanlık programı'dır. Pişmanlık programı sayesinde doğası gereği gizli olarak faaliyet gösteren kartellerin ortaya çıkarılması kolaylaşırken, karteli ifşa eden ilk teşebbüs ve çalışanları da karşılaşabilecekleri her türlü cezai yaptırıma karşı bağışıklık kazanmaktadır. Bu kapsamda hazırlanan kartellerin ortaya çıkarılmasına ilişkin *Kartellerin Ortaya Çıkarılması Amacıyla Aktif İşbirliği Yapılmasına Dair Yönetmelik* (Pişmanlık Yönetmeliği) ve para cezalarının uygulanmasına ilişkin *Rekabeti Sınırlayıcı Anlaşma, Uyumlu Eylem Ve Kararlar İle Hakim Durumun Kötüye Kullanılması Halinde Verilecek Para Cezalarına İlişkin Yönetmelik* (Ceza Yönetmeliği) 15 Şubat 2009 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir (Rekabet Kurumu, 2015).

Aynı üretimi yapan iki ya da çok sayıda işletmenin anlaşma yaparak oluşturdukları kartellerle mücadelede önemli bir kavram olan ve Avrupa Topluluğu Adalet Divam'mn " ... teşebbüsler arasında hiçbir zaman bir anlaşmanın varlığı aşamasına gelmeyen, bunun yerine bilerek ikame ettikleri rekabetin risklerine karşı aralarında pratik işbirliği yaratan bir eşgüdüm şekli..." olarak tanımladığı 'uyumlu eylem' konusunda Stigler'e göre (Aktaran Tekdemir,); oligopolistik pazarlardaki firmaların başarılı bir uyumlu eylem gerçekleştirmeleri için üç şartın yerine getirilmesi gerekmektedir:

i. Uyumlu eylem şartlarının belirlenmesi
ii. Anlaşmayı gizlice bozanların denetimi (cheating problem)
iii. Bu firmaların etkin bir şekilde cezalandırılması

Pazarda faaliyet gösteren firmaların birleşme ya da devralma işlemleri, ürünlerin daha ucuza sunulması, yeni ürünlerin geliştirilmesi ya da kalitenin arttırılması gibi çeşitli faydaları beraberinde getirebilmektedir. Diğer taraftan, bu tür işlemler hâkim durum yaratmak ya da hâkim durumu güçlendirmek suretiyle pazardaki rekabetin azalması riskini de barındırabilmektedir. Tüketiciler bakımından fiyatları artıran, çeşitliliği azaltan ve inovasyonu zayıflatan bu tür birleşme/devralma işlemleri 4054 sayılı Kanun'un 7. maddesi ile yasaklanmaktadır. 7. maddeye göre:

> Bir ya da birden fazla teşebbüsün hakim durum yaratmaya veya hakim durumlarını daha da güçlendirmeye yönelik olarak, ülkenin bütünü yahut bir kısmında herhangi bir mal veya hizmet piyasasındaki rekabetin önemli ölçüde azaltılması sonucunu doğuracak şekilde birleşmeleri veya herhangi bir teşebbüsün ya da kişinin diğer bir teşebbüsün mal varlığını yahut ortaklık paylarının tümünü veya bir kısmını ya da kendisine yönetimde hak sahibi olma yetkisi veren araçları, miras yoluyla iktisap durumu hariç olmak üzere, devralması hukuka aykırı ve yasaktır.

4054 sayılı Kanun'un 7. maddesi çerçevesinde birleşme ve devralma sayılan haller, hukuki geçerlilik kazanabilmesi için Rekabet Kurulu'ndan izin alınması gereken birleşme veya devralmalar ile bunların Rekabet Kurulu'na bildirilmesi usul ve esasları *Rekabet Kurulu'ndan İzin Alınması Gereken Birleşme ve Devralmalar Hakkında Tebliğ* ile düzenlenmektedir (2010/4 sayılı Tebliğ) (Rekabet Kurumu, 2015).

Bir birleşme/devralmanın Kanun'un 7. maddesi kapsamında bir işlem olup olmadığının belirlenmesinde kontrol unsuru göz önünde bulundurulmaktadır. Bu çerçevede ancak kalıcı kontrol değişikliğinin söz konusu olduğu birleşme/devralma işlemleri 7. madde kapsamında değerlendirilmektedir. Başka bir deyişle, aynı ekonomik bütünlük içinde yeralan, aynı kişi ya da teşebbüsler tarafından kontrol edilen teşebbüslerin birleşmesi ya da bu teşebbüsler arasında gerçekleşen bir devralma kontrol değişikliğine neden olmadığından 7. madde kapsamında değildir. Kontrol değişikliği yaratan birleşme/devralma işlemleri bakımından ise 2010/4 sayılı Tebliğ çerçevesinde ciro eşikleri öngörülmüştür. İlgili pazardaki toplam ciroları belirtilen eşiklerin üzerinde olan teşebbüslerin gerçekleştirdikleri birleşme ve devralma işlemlerinin hukuki geçerlilik kazanması Rekabet Kurulu'nun iznine bağlıdır (Rekabet Kurumu, 2015).

4.1. Türk Rekabet Kurumu

4054 sayılı Kanun rekabeti koruma görevini merkezi idare teşkilatı içerisinde aynı yıl kurulan Türk Rekabet Kurumu'na vermektedir. Bu bağlamda, 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun hükümleri doğrultusunda rekabeti tesis etmek ve korumak, rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı uygulamaların giderilmesine yönelik düzenlemeler yapmak, bu amaçla ilgili pazarlarda etkin piyasa gücüne sahip işletmecilere ve gerekli hallerde diğer işletmecilere yükümlülükler getirmek, mevzuatın öngördüğü tedbirleri almak, sektörde ortaya çıkan rekabet ihlallerini denetlemek, ihlal edenlere yaptırım uygulamak, Rekabet Kurumu'nun görevleri arasındadır. Rekabet Kurumu'nun kurumsal yapısı içinde yer alan Rekabet Kurulu'nun inceleme konusu yaptığı anlaşma, karar, uyumlu eylem, hâkim durumun kötüye kullanılması ve şirket birleşme ve devralmaları hakkında ihlale son verilmesini isteme ve ihtiyati tedbir kararı alabilme yetkileri, bu kararа uyulmaması halinde para cezası verilmesi, şirket birleşme ve devralmalarına izin verilmesi, idari para cezası verilmesi gibi yetkileri bulunmaktadır.

4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanunun 16. maddesinin üçüncü fıkrasında, Kanunun 4 üncü ve 6 ncı maddelerinde yasaklanmış davranışlarda bulunan teşebbüs ve teşebbüs birliklerine, nihai karardan bir önceki mali yıl sonunda oluşan veya bunun hesaplanması mümkün olmazsa nihai

karar tarihine en yakın mali yıl sonunda oluşan ve Rekabet Kurulu tarafından saptanacak olan yıllık gayri safi gelirlerinin yüzde 10'una kadar para cezası verileceği düzenlenmiştir. Kanunun 16. maddesinin beşinci fıkrasında, Kurulun, üçüncü fıkraya göre para cezasma karar verirken, ihlalin tekerrürü, süresi, teşebbüs veya teşebbüs birliklerinin piyasadaki gücü, ihlalin gerçekleşmesindeki belirleyici etkisi, verilen taahhütlere uyup uymaması, incelemeye yardımcı olup olmaması, gerçekleşen veya gerçekleşmesi muhtemel zararın ağırlığı gibi hususları dikkate alacağı hükme bağlanmıştır.

4.1.1. Rekabet Kurulu'nun medyada rekabet ihlaline ilişkin örnek kararları

Ulusal süreli yayınlar ve televizyon ölçüm hizmetleri faaliyetlerini yürüten firmalara ilişkin Kurul'un rekabet ihlaline ilişkin kararlarına örnek olarak Kurul 99-13/99-40 sayılı 1999 tarihli BİAK kararında (Rekabet Kurulu Kararları, 1999), Basm İzleme Araştırma Kurulu (BİAK)'ın Avrupa ülkelerinde uygulanmakta olan okurluk araştırmalarına benzer nitelikte bir araştırmayı gerçekleştirme ve finanse etme amacı ile biraraya gelen reklam ajansları, reklamverenler ve mecra kuruluşları temsilcilerinden oluşan (bünyesinde Uluslararası Reklamcılık Derneği, Reklamcılar Derneği ve Reklamverenler Derneği temsilcilerini barındıran) bir teşebbüs birliği olduğu belirtilmektedir.

Ayrıca, imzalanan Basın İzleme Araştırma Sözleşmesi'nin sektörde kullanılan 'tek geçerli ölçüt' olması ve araştırmanın örneklem büyüklüğü ve içerdiği yayın sayısı ile Türkiye'de bugüne kadar yapılan okurluk araştırmalarının en kapsamlısı olması nedeniyle BİAK sözleşmesinin Kanun'un 4. maddesi kapsamında rekabet ihlaline yol açabilecek bir anlaşma olması, Basm İzleme Araştırma Sözleşmesi'nin "...kurucu üyelerin dağıtım kanallarının dışında dağıtım kanalı kullanan diğer basm kuruluşlarının BİAK'a üye olabilmeleri için Kurucu üyelerin onayı gerekmektedir..." maddesinin BİAK tarafından gerçekleştirilen basm izleme araştırma piyasasına giriş engeli yaratması, yazılı basm reklam piyasasında rekabeti sınırlayıcı etki doğurabilecek nitelikte olması ve Üniversal Yayıncılık Anonim Şirketinin BİAK'a üyelik başvurusunun reddedilmesinin 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'u ihlal etmesi iddiaları hakkında, ilgili ürün piyasasmda rekabeti ihlallerin önüne geçilmesi için

BİAK'a üye olma koşullarının, araştırma sonucunda elde edilen verilerden üçüncü şahısların istifade edebilmelerine ilişkin olarak BİAK'a ait olan 'yararlandırma' hakkının kullanımına dair koşulların belirlenerek Rekabet Kurulu'na BİAK tarafından iki ay içinde bildirilmesine karar verilmiştir.

Kurul 00-4/41-19 sayı ve 2000 tarihli BİMAŞ kararında ise (Rekabet Kurulu Kararı, 2009), DTV Haber ve Görsel Yayıncılık A.Ş. (Kanal D) ile SATEL Sabah Televizyon Prodüksiyon A.Ş. (SATEL ATV) hakkında, birlikte kurmuş oldukları BİMAŞ Birleşik Medya Pazarlama A.Ş. (BİMAŞ) aracılığıyla reklam yeri satış fiyatları ve diğer satış koşullarını birlikte belirledikleri, BİMAŞ, MEPAŞ Medya Pazarlama A.Ş. (MEPAŞ) ve PRIME Medya Filmcilik ve Reklamcılık Sanayi A.Ş firmalarının uyumlu eylem halinde bulunmak suretiyle reklam yeri azami satış fiyatlarını belirledikleri iddiaları hakkında, BİMAŞ'ı oluşturan SATEL ve DTV'nin BİMAŞ çatısı altında reklam yeri satış fiyatlarını birlikte belirlemelerine ilişkin bu anlaşmanın ve eylemlerin, BİMAŞ kuruluş sözleşmesinden bağımsız olarak incelendiği, esas itibariyle birbirine rakip olan iki kuruluşun kendi reklam yeri fiyatlarını birbirlerinden bağımsız olarak belirlemeleri gerekirken; BİMAŞ'ın oluşumu için zorunlu olmadığı halde birlikte belirleme konusunda anlaştıkları ve uyguladıkları belirtilmiştir.

Bununla birlikte, tarafların uyguladıkları indirim sistemi ile rakipleri olan SHOW TV adıyla yayın yapan AKS Televizyon Reklamcılık Filmcilik San. ve Tic. A.Ş. (SHOW TV)'nin faaliyetlerini güçleştirmeleri suretiyle 'ulusal yayın yapan televizyon kanalları reklam yeri pazarında' rekabetin bozulduğu ve bu faaliyetlerinin Kanun'un 4. maddesi kapsamında rekabeti kısıtlayıcı nitelikte bir anlaşma olduğu ve taraflar hakkında Kanun'un 16. maddesi uyarınca cezai yaptırım uygulanmasına, SATEL Sabah Televizyon Prodüksiyon A.Ş. için 135.196.930.000.-TL., DTV Haber Görsel Yayıncılık A.Ş. için 142.969.745.000.-TL. İdari para cezasma karar verilmiştir. Tarafların Danıştay'da süresi içinde dava açmaları sonucu Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun 18.12.2008 tarih ve 2005/2184 E., 2008/2328 K., 18.12.2008 tarih ve 2005/2028 E., 2008/2327 K. sayılı ve 18.12.2008 tarih ve 2005/2027 E., 2008/2326 K. sayılı kararları ile Danıştay 10. Dairenin vermiş olduğu onama kararları bozulmuştur. Rekabet Kurulu'nun Danıştay'ın kararları, dosyada yer alan bilgi ve belgeleri inceleyerek verdiği 09-27/570-131 sayılı 2009 tarihli nihai kararında SATEL Sabah Televizyon Prodüksiyon A.Ş. ile DTV Haber

Görsel Yayıncılık A.Ş.'nin kendilerine ait olan TV reklam yerlerinin satış fiyatları ile diğer satış koşullarını birlikte belirlemek, rakipleri olan SHOW TV adıyla yayın yapan AKS Televizyon Reklamcılık Filmcilik San. ve Tic. A.Ş.'nin piyasadaki faaliyetlerini zorlaştırmak suretiyle 4054 sayılı Kanun'un 4. maddesini ihlal ettiklerine, 2004 yılı gayrisafi gelirinin takdiren yüzde 1'i oranında olmak üzere SATEL Sabah Televizyon Prodüksiyon A.Ş.'ye, 1997 yılı gayrisafi gelirinin takdiren yüzde 1'i oranında olmak üzere DTV Haber Görsel Yayıncılık A.Ş.'ye idari para cezası verilmesine karar verilmiştir.

Kurul'un 03-42/470-205 sayılı 2003 tarihli ZEDPAŞ kararında (Rekabet Kurulu Kararı, 2003), televizyon yayıncılığı alanında birbirlerine rakip olan AKS Televizyon Reklam ve Filmcilik A.Ş (SHOW TV) ve Merkez ATV Televizyon Prodüksiyon A.Ş. ATV, başlıca gelir kaynaklarını oluşturan TV reklam yerlerinin satışını birlikte gerçekleştirmek amacıyla oluşturdukları ZEDPAŞ Medya Pazarlama A.Ş.'nin ana sözleşmesinin mevcut haliyle TV yayıncılığı alanında rakip teşebbüslerin koordinasyonuna yol açması ve dolayısıyla rekabeti engelleyici ve kısıtlayıcı etkisi olması nedeniyle 4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un teşebbüsler arasındaki rekabeti bozucu anlaşmaları yasaklayan 4. maddesine aykırı olduğu belirtilmiştir.

Ayrıca, reklamlarını ZEDPAŞ bünyesinde pazarlatmayı düşünen TV kuruluşlarının kendi reklam tarifelerini ve diğer satış koşullarını aralarında işbirliği ve bilgi alışverişi olmaksızın yayımlamalarına ve ZEDPAŞ ortak kataloğunun her halükarda yayımlanmamasına, her TV kuruluşunun kendi fiyatlarını belirlerken hangi programının hangi kategoride yer alacağına ilişkin kararı kendisinin almasına, bu konuda ZEDPAŞ'ın ancak tavsiye niteliğinde danışmanlık hizmeti verebilmesine ve bu hizmeti verirken bir TV kanalı hakkında edindiği programların muhtemel kategorisi ve fiyatları ya da ilgili kanalın uygulamayı düşündüğü diğer satış koşulları gibi bilgileri rakip TV kanallarına aktarmaması ya da aktarılmasına yol açacak düzenlemelere girmemesine, bu türdeki bir bilgi alışverişinin fiyatların tespiti aşamasında rekabeti bozan en önemli unsur olması sebebiyle ZEDPAŞ'ın asıl amacı ve faaliyetinin kanalların katalogları kendisine ulaştıktan sonra fiyatlara müdahale etmeden reklam verenlerle temas kurup sadece operasyonel olarak reklam yeri satışını gerçekleştirmekle sınırlandırılmasına, ZEDPAŞ'ın, reklam yeri fiyatları belirlenirken ve uygulanırken tavsiyeyi aşacak şekilde inisiyatif taşımamasına, ayrıca

ZEDPAŞ'ın bundan sonraki faaliyetinde, fiyat ve indirim sistemlerinin birden fazla kanalı kullanmak şartlarını içermemesi ve isteyen reklam verenin istediği kanala reklam vermesinin sağlanması gerektiğine karar verilmiştir.

07-34/347-127 sayılı 2007 tarihli ABC kararında ise (Rekabet Kurulu Kararı, 2007), ulusal süreli yayınlar tiraj ölçüm pazarında faaliyet gösteren gazete ve dergiler başta olmak üzere reklam mecrası niteliğindeki süreli yayınların tiraj rakamlarını tek çatı altında ve tarafsız biçimde denetleyerek oluşturmak, bu konuda karşılaştırılabilir onaylı belgeler hazırlamak amacıyla oluşturulan ABC Türkiye Tiraj Denetim Kurulu (ABC Türkiye)'nun karar ve faaliyetlerinde tespit ettiği kanuna aykırı hususların değiştirilmesi gereği belirtilmiştir. Ayrıca, ABC Türkiye'nin Türkiye'deki toplam tirajın yüzde 70'ini denetliyor olması ve sektörde belirleyici rol üstlenme yönündeki çalışmaları da dikkate alındığında, abonelik sistemi ile çalışan gazeteleri dışlama ihtimali olan uygulamaların etkilerinin yakın bir zaman diliminde ortaya çıkabilecek nitelikte olması nedeniyle, denetim standartlarını katılımcı bir şekilde belirleyip, objektif, kapsamlı, karşılaştırılabilir ve istikrarlı bir hale getirerek 90 gün içinde Kurul'a belgelemesine; denetim standartlarında gerekli değişiklikleri yapması ve üye olan yayıncıların birden fazla denetim şirketi ile çalışmasına ve denetim bedelinin rekabetçi bir düzeyde belirlenerek aşağı çekilmesine olanak sağlayacak bir akreditasyon sistemi oluşturması ve bu durumu 90 gün içinde Kurul'a belgelemesine; medya kuruluşlarının ABC yönetiminde tiraj vb. kıstaslara bağlı olmaksızın eşit bir şekilde temsilini sağlayacak, yönetime ilişkin ilkelerin, kararların ve görüşlerin oluşturulması ve değerlendirilmesine ilişkin kayıt standartları ve kuralları oluşturularak bunlara bağlı kalınmasını sağlayacak, katılımcılık konusundaki olası tereddütleri giderecek, bölgesel yayınların denetimine olanak verecek bir maliyet yapısını ortaya koyacak, birden fazla denetim firması ile çalışılmasına olanak sağlayacak, denetim standartlarının kapsamlı ve istikrarlı bir şekilde belirleyerek abonelik sistemi ile çalışan gazeteler açısından ayrımcılık yaratmayacak şekilde uygulayabilecek, denetim standartları ve üyeliklerini okuyuculara bedelsiz olarak sunulan ve sadece reklâm gelirlerine bağlı olarak varlığını sürdüren gazeteleri de kapsayacak şekilde oluşturan bir yapilanmaya gittiği ve bunu 90 gün içinde Rekabet Kurulu'na belgelediği takdirde yeniden değerlendirilebileceğine karar verilmiştir. Ancak taraflar bunun gereğini yerine getirmemiş, yürütmeyi durdur-

ma isteminin Danıştay tarafından reddedilmesinin ardından ABC Türkiye oluşumu kurucuları tarafından 17.08.2009 tarihinde fesh edilmiştir.

09-50/1236-310 sayılı 2009 tarihli TİAK kararında ise (Rekabet Kurulu Kararı, 2009), Türkiye'de televizyon izleme ölçüm hizmetine ilişkin olarak hizmetin yerine getirilmesine imkan vermek, sözleşmeler yapmak ve bu sözleşmeleri denetlemek ile sorumlu olan Televizyon İzleme Araştırmaları Komitesi (TİAK)'in televizyon kanallarının reklam verenleri çekebilmek için izlenme oranlarını ve paylarını kullandıkları ve bunlara ilişkin ölçümleri AGB Anadolu Piyasa Araştırma Hizmetleri A.Ş. (AGB Türkiye)ye yaptırdığı, 1989 yılından beri bu hizmeti Türkiye'de sadece AGB Türkiye'nin sağladığı, AGB Türkiye'nin rating ölçümünü TİAK adına yapmakta olduğu ve faaliyetlerinin TİAK'ın görevlendirdiği bir denetçi tarafından denetlenmekte olduğu belirtilmektedir.

Devamla, TİAK tarafından yaptırılmakta olan Türkiye ulusal televizyonlar izleme araştırmasının Türkiye'deki ilk ve tek izleme araştırması olduğuna, bu araştırma sonucunda elde edilen bilgilerin piyasada tek geçerli ölçüt durumunda olup alternatifi bulunmadığına değinilerek, teşebbüs birliklerinden oluşan TİAK'ın mevcut yapısında karar alma ve itiraz süreçleri konusunda bir belirlilik bulunmaması, çalışma şekli, karar alma prosedürleri, temsilci sayıları, oy hakları ve diğer bir takım önemli hususlarda yazılı herhangi bir kurala bağlı olarak değil teamüllere dayalı olarak çalışması, TV yayıncılarının bunlara ek olarak mevcut TİAK sisteminde, finansman, yüksek maliyet, alternatifsizlik, denetime ve verilere güvensizlik şeklinde özetlenebilecek çok hayati konularda problemlerin olduğunu dile getirmekte olmaları nedeniyle TİAK'ın 4054 sayılı Kanun'un 4. maddesinde zikredilen belirli bir mal veya hizmet piyasasında doğrudan veya dolaylı olarak rekabeti engelleme, bozma ya da kısıtlama etkisini doğurabilecek nitelikte bir teşebbüs birliği olduğuna; mevcut yapıya ilişkin olarak var olan tereddütleri giderici değişikliklerin yapılarak gerekçeli kararın tebliğinden itibaren 90 gün içinde Kurum'a belgelenmesi; mevcut ihale sürecinin devam ettirilmesi durumunda Uluslararası Reklamcılık Derneği (IAA) ve TİAK hakkında Kanun kapsamında işlem başlatılacağı; televizyon izleme ölçümü hizmetlerinin temini için yapılacak ihalelerin rekabetçi bir yapıda olması gerektiğine karar verilmiştir.

Kurul 12-65/1682-618 sayılı 2012 tarihli TÜRKYAYBIR kararında (Rekabet Kurumu Rekabet Bülteni, 2013), kitap basım, yayın ve dağıtım alanında

faaliyet gösteren teşebbüsler ve bir teşebbüs birliği olan Türkiye Yayıncılar ve Yayın Dağıtımcıları Birliği Derneği (TÜRKYAYBİR)'nin Kanun'un 4. maddesi kapsamında rekabeti kısıtlayıcı davranışlar içinde bulunuyor olabileceğini ortaya koyan bulguların varlığı üzerine inceleme başlatıldığı belirtilmektedir.

Devamla, e-kitap piyasasında faaliyet gösteren belli başlı aktörler ile bu aktörlerin ortak hareket zemini olarak işlev gören TÜRKYAYBIR'in e-kitap satışı için ortak platform oluşturulması, fiyat, telif ve yazar ajansı adedi, kitap adedi, satış adetleri, satış noktaları, satın alınan ve satılan telifler gibi rekabete hassas bilgi değişimi, fuarlardaki ve internet sitelerindeki indirimlerin belirlenmesi, zincir mağaza ve marketlerdeki taksitli satışların sınırlandırılması gibi 4054 sayılı Kanun'un 4. maddesi kapsamında değerlendirilebilecek eylem ve davranışlar içinde bulunduğu kanaatine ulaşıldığına, ancak, e-kitap yayıncılığının basılı kitap yayıncılığı pazarına rakip olarak Türkiye'de gelişmekte olan bir pazar olduğu, e-kitabın toplam yayıncılık sektörü içerisindeki payının yaklaşık 2010 yılında yüzde 2, 2011 yılında ise yüzde 3 gibi oldukça düşük bir değerde gerçekleştiği ve yukarıda ayrıntılarına yer verilen görüşmelerin piyasadaki etkisinin muğlâklığı dikkate alınarak, bu aşamada soruşturma açılmamasına, bununla birlikte, Alfa Basım Yayım Dağıtım Tic. ve San. Ltd. Şti., Altın Kitaplar Yayınevi Tic. A.Ş., Can Sanat Yayınları Yapım, Dağıtım, Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti., Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Ticaret A.Ş., İletişim Yayıncılık Gazetecilik Basım Sanayi ve Ticaret A.Ş., Inkilap Kitabevi Yayın San. ve Tic. A.Ş., Mia Organizasyon Restorasyon Yayıncılık Ltd. Şti., Türkiye Iş Bankası Kültür Yayınları Iş-Türk Ltd. Şti. ve Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş. ile Türkiye Yayıncılar ve Yayın Dağıtımcıları Birliği Derneği'nin e- kitap piyasasına yönelik olarak dosya kapsamında incelenen eylemlerinin 4054 sayılı Kanun'un 4. maddesi kapsamında değerlendirilebilecek nitelikte olması nedeniyle, bu tür eylemlerden kaçınılması gerektiğinin, aksi takdirde anılan Kanun çerçevesinde haklarında işlem başlatılacağının, ilgili teşebbüslere ve teşebbüs birliğine görüş bildirilmesi kararına varılmıştır.

Görüldüğü üzere, Rekabet Kurulu yukarıda yer alan TÜRKYAYBİR, BİAK, BİMAŞ, ZEDPAŞ, ABC ve TİAK örnek kararlarında ilgili şirketlerin ihlal oluşturan eyleme son vermeleri ve rekabet sürecinin gelişmesine yardım etmek amacıyla rakiplerine mal vermeleri ya da erişim olanağı sunmaları vb. davranışsal tedbirlere karar vermiştir.

4.1.2. Rekabet Kurulu'nun medyada hakim durumun kötüye kullanılmasına ilişkin örnek kararları

Kurul 00-26/292-162 sayılı 2000 tarihli BBD-BİRYAY-YAYSAT kararında (Rekabet Kurulu Kararı, 2000), Birleşik Basın Dağıtım A.Ş. (BBD), BİRYAY Birleşik Yayın Dağıtım A.Ş. (BİRYAY) ve YAYSAT Yayın Satış, Pazarlama ve Dağıtım A.Ş. (YAYSAT)'nin, başlıca faaliyet alanlarının 'gazete ve dergi dağıtımı' olduğu, BBD ve YAYSAT'ın Türkiye çapında gazete ve dergi dağıtımı pazarında faaliyet gösteren iki teşebbüs olduğu, BİRYAY ise bu iki teşebbüs tarafından aynı sektörde faaliyet göstermek amacıyla eşit paylarla kurulup BİRYAY'ın dağıtım kanalı, dağıtım yapabilecek araç ve teçhizatı mevcut olmadığı, bu nedenle, müşteri yayınevlerinin yayınlarının BBD ve YAYSAT aracılığıyla dağıttırıldığı, gazete ve dergi dağıtım pazarının tamamına sahip olduklarını, piyasaya -sadece kendi yayınlarını dağıtan- yalnızca bir firmanın girebilmiş olmasından da anlaşılacağı üzere, pazara yeni bir rakibin girme ihtimali oldukça düşük olduğu, müşterilerin pazarlık güçlerinin ve talebin fiyat esnekliğinin çok düşük olduğu, ancak büyük sermaye sahiplerinin bu işe girmelerine olanak sağlandığı, böylelikle YAYSAT, BBD ve BİRYAY'ın soruşturmaya konu olan davranışların yapıldığı dönemde hakim durumda oldukları belirtilmiştir.[4]

---

[4] Avrupa Birliği'nde benzer bir davada yazılı basında faaliyet gösteren Oscar Bronner, "der Standart" isimli günlük gazetesi için Avusturya'da günlük gazete dağıtım pazarında hakim durumda olan Mediaprint'in tüm ulusu kapsayan eve teslim hizmetinden yararlanmak istemiştir. Erişim talebi reddedilen Bronner, Avusturya Ulusal Mahkemesi'ne başvurmuş, mahkeme de sözkonusu davranışın 82. maddeyi ihlal edip etmediği konusunda ATAD'a danışmıştır. Adalet Divanı, şu yönde hükme varmıştır; "(...) Eve teslim hizmetine erişimin reddedilmesinin talepte bulunan taraf açısından günlük gazete pazarında tüm rekabeti yok etmesi ve bu ret kararının objektif haklı bir gerekçeye dayanmaması yeterli değildir; ayrıca eve teslim sistemi ikame edebilecek fiili ya da potansiyel başka bir sistemin olmaması şartıyla, hizmetin kendisinin, talepte bulunan tarafın ticari faaliyetini yürütmesi açısından vazgeçilmez olması gerekir." Divan, Bronner olayında sözkonusu imkanı ikame edecek alternatif sistemlerin bulunduğunu belirtmiştir. Gerçekten de günlük gazete dağıtımı için posta, marketler, satış noktaları gibi pek çok dağıtım yolu mevcuttur. Dolayısıyla Bronner'ın erişim talep ettiği imkan için "alternatif yokluğu" şartı oluşmamıştır. Divan şu şekilde devam etmiştir; "Ayrıca diğer günlük gazete yayımcılarının, tek başlarına veya başka yayımcılarla işbirliği yaparak, eve teslim sistemini kurup kendi gazetelerinin dağıtımında kullanmasını imkan dışı veya akıl almaz derecede zor kılan herhangi bir teknik, hukuki, hatta ekonomik engel gözükmemektedir." Böylece Divan, olayda yeni bir alternatifin -tek başına ya da diğer yayımcılarla birlikte- yaratılmasının imkansız olmadığını da belirtmektedir. http://www.hukuki.net/hukuk/index.php?article=2748

Devamla, Birleşik Basın Dağıtım A.Ş. ve YAYSAT Yayın Satış Pazarlama ve Dağıtım A.Ş.'nin, birlikte kurmuş oldukları BİRYAY Birleşik Yayın Dağıtım A.Ş. vasıtasıyla koordinasyon sağlayarak, gazete ve dergi dağıtımı piyasasını bölüşmek, müşteri yayınlarını paylaşmak, müşteri yayınevlerine ait gazete ve dergilerin dağıtımına ilişkin komisyon oranlarını ve dağıtılan yayınlardan alınacak sabit ücreti birlikte tespit etmek suretiyle, Kanun'un 4'üncü maddesinin (a) ve (b) bentlerini açık bir biçimde ihlâl ettikleri, bu nedenle Kanun'un 16'ncı maddesinin ikinci fıkrası gereğince BBD'nin 268.662.251.500.- TL. ve YAYSAT'ın 495.126.185.000.- TL. para cezası ile cezalandırılmalarına; Birleşik Basm Dağıtım A.Ş., YAYSAT Yayın Satış Pazarlama ve Dağıtım A.Ş. ve BİRYAY Birleşik Yayın Dağıtım A.Ş.'nin, birlikte hakim durumlarını kötüye kullanarak, rakip teşebbüslerin faaliyetlerini zorlaştırmak, gazete ve dergi dağıtımı piyasasındaki finansal, teknolojik ve ticari avantajlarından yararlanarak, gazete ve dergi yayıncılığı piyasasındaki rekabet koşullarını bozmaya yol açan faaliyetlerde bulunmak suretiyle Kanun'un 6'ncı maddesini ihlâl ettikleri, bu nedenle; Birleşik Basın Dağıtım A.Ş.'nin 268.662.251.500.- TL., YAYSAT Yayın Satış Pazarlama ve Dağıtım A.Ş. nin 495.126.185.000.- TL. ve BİRYAY Birleşik Yayın Dağıtım A.Ş.'nin128.427.640.000.- TL. para cezası ile cezalandırılmalarına; BBD ve YAYSAT'ın tâli bayilerle yaptıkları sözleşmelerin 1'inci maddesinde yer alan "Bayi sözleşme süresince adresi çevresinde bir başka kişi veya kuruluşa satış için yayın veremez" , 2'inci maddesinde yer alan "Bayi, Şirket'in yazılı izni olmadıkça başka bir dağıtım kuruluşunun veya yayınevinin yayınlarım teşhir edip satmayacaktır." hükümlerinin 1997/3 sayılı Tek Elden Dağıtım Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği'nin 3/b maddesine aykırı olduğuna; bu nedenle bayilik sözleşmelerinin grup muafiyetinden yararlanamayacaklarına ve bildirilmesi gereken anlaşmalar olduklarına; bildirimde bulunulmaması nedeniyle BBD ve YAYSAT'ın 608.400.000. TL. para cezası ile cezalandırılmalarına; her iki teşebbüsün yönetim kurullarında 5 Mayıs 1998 tarihi itibariyle görevli bulunan kişilerin de şahsen, 30.420.000.-'er TL. para cezası ile cezalandırılmalarına; BBD ve YAYSAT'ın tali bayilerle yaptıkları sözleşmelerin 1'inci ve 2'nci maddelerinin son verilmesine; gazete ve dergi satışı faaliyetlerini de içerecek şekilde, belediyeler tarafından kurulan ve belediyelerce veya belediyelerin yetki verdiği kişilerce üçüncü şahıslara kiralanan satış büfelerinin ilgili pazara giriş açısın-

dan önemi dikkate alındığında; sözkonusu yerlerde, kiracının, "hangi dağıtım şirketlerinden gelirse gelsin, mevzuata ve yasalara uygun gazete ve dergileri, makul bir ücret veya komisyon oranı karşılığında satmasını temin edecek" düzenlemelerin yapılması için ilgili Kurul kararının yetkili mercilere bildirilmesine karar verilmiştir.

Gazete ve dergi dağıtımında faaliyette bulunan YAYSAT (Doğan) ve BBD (Sabah)'m ortaklaşa kurdukları BİRYAY A.Ş ile yayınevlerini BİRYAY ile münhasır anlaşma yapmaya zorladıkları, piyasaya girecek rakip dağıtım şirketleri söz konusu olduğunda (Akşam Grubu – Dost Basın Dağıtım; Star Grubu – Medya Dağıtım) tali bayiler ile münhasırlık anlaşması yaparak rakip şirketlerin piyasaya girmesine engel olduğuna dair ilgili karar ile mevcut dağıtım şirketleri ile çalışan son satış noktalarına giremedikleri için pazara giremeyen teşebbüslerin önü açılmış; ayrıca, karar öncesinde herhangi bir son satış noktasına gittiğinde sınırlı sayıda gazete ve dergi arasından seçim yapmak zorunda kalan tüketicinin de tercihlerinin artması sağlanmıştır (Rekabet Kurumu, 2009; 26).

Kurul 05-88/1221-353 sayılı ve 2005 tarihli kararında (Rekabet Kurumu, 2009; 27-28), Turkcell'in aynı durumdaki alıcılara farklı koşul ve yükümlülükler getirdiği ve GSM hizmetleri piyasasındaki hakim durumunu, GSM cep telefonları piyasasında kötüye kullandığı iddialarını değerlendirilmiştir. Devamla, Turkcell'in GSM hizmetleri piyasasında hakim durumda olduğuna, ayrıca; düzenlediği kampanyaları kullanarak cep telefonu distribütörleri ile münhasır çalışarak veya bunları kendisine bağımlı konuma getirerek distribütörlere ait cihazların rakip operatör hattı ile satılmasını engellediğine, münhasır distribütörleri lehine ticari avantaj sağladığına, aktivasyon merkezleri ve abone noktalarına yönelik münhasır çalışma politikalarıyla rakibinin faaliyetlerini zorlaştırdığına ve kendisi ile ekonomik birlik içinde olan KVK'nın cep telefonu piyasasında rakibi durumunda olan distribütörler aleyhine rekabeti kısıtladığına hükmedilmiştir.

Kontör/dakika hediye edilen kampanyalara diğer operatörlerin katılımının reddedilmesi yoluyla fiili münhasırlık oluşturulduğuna, kontör/dakika hediye edilen kampanyalarda rakip GSM operatörlerin başta kontör/dakika olmak üzere GSM faydası hediye etmesinin engellenmesi yoluyla fiili münhasırlık oluşturulduğuna, Turkcell tarafından kontör/dakika hediye edilecek kampanyalarda alıcı firmalara münhasır çalışılmaması durumunda mecra ve barem indirimlerinin uygulanmaması yoluyla fiili münhasırlık oluşturulduğuna,

'Turkcell'liler Kazanır' logosunun tanıtım görsellerinde kullanılması karşılığında indirim sağlanması yoluyla sürekli kampanyalarla rakiplerin cihaza erişimini engellediğine, Turkcell haricindeki operatörlerin cihaz distribütörlerine erişimini engellediğine, Turkcell haricindeki kullanıcıların belli başlı cihaz markalarına erişimini engellediğine (Ekdi, 2010) dair karar sonrasında tüketiciler istedikleri marka cep telefonu ile birlikte diledikleri GSM operatörünü kullanma imkânına kavuşmuşlardır.

Kurul'un dijital platform işletmeciliği ile ilgili kararlarından 06-61/822-237 sayı ve 2006 tarihli örnek kararında ise (Rekabet Kurumu, 2015; 26), Türkiye Profesyonel Futbol Ligi karşılaşmalarının televizyonda yayın hakkına sahip olan Digitürk'ün, maç görüntülerini paket halinde satarak görüntülerin teminini zorlaştırdığı ve görüntü servisinde aynı grup tarafından kontrol edilmekte olan Show TV lehine ayrımcılık yaptığı tespit edilmiştir. Kurul, ilgili kararında, teşebbüsün 'Türkiye 1. Profesyonel Futbol Ligi karşılaşmalarının banda kaydedilmiş görüntüleri' pazarındaki hakim durumunu kötüye kullandığı belirtilmiştir.

Devamla Kurul, Digitürk'ün, maç görüntülerini talep eden her yayıncıya peşin bir bedel karşılığında ve herhangi bir şart ileri sürmeksizin 1-3 dakika arası standart uzunlukta görüntüleri maç bitiminden en geç 45 dakika içinde vermesine ve herhangi bir yayın kuruluşu lehine ayrımcılık doğuran eylemlerden kaçınmasına karar vermiştir. Böylece, Türkiye 1. Futbol Lig maçlarından görüntü yayınlama pazarında bulunan yayıncıların faaliyetlerini zorlaştıran Digiturk'ün söz konusu eylemleri yasaklanmıştır.

Böylelikle, Çukurova grubuna bağlı olan Digiturk'ün Lig TV'nin sahip olduğu maç yayın özetlerini aynı grubun şirketi olan Show TV'ye hemen sunarken rakiplerine (ATV, Kanal D vb.) daha geç ve daha yüksek fiyattan sunduğu, özet görüntüleri paket halinde sattığı ve böylelikle kendi şirketi ile rakip şirket arasında ayrımcılık yapmak suretiyle hakim durumunu kötüye kullandığı Kurul kararıyla tespit edilmiştir.

Kurul'un genişbant internet erişim piyasası ile ilgili 06-02/47-8 sayılı ve 2006 tarihli kararında (Rekabet Kurumu, 2015; 27), Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin internet ile ilgili dört ayrı pazarda hakim durumda olduğu tespit edilmiştir. Türk Telekom'un, söz konusu pazarlarda rekabeti bozmak, kendi altyapısını kullanan rakiplerin faaliyetlerini ve pazara girişlerini zorlaştırmak, tüketici tercihlerini sadece kendi sunduğu hizmet ile kısıtlamak ve altyapısını

kullanan rakiplere yüksek ücretler getirerek tüketicinin zararına faaliyetlerde bulunmak suretiyle 4054 sayılı Kanun'u ihlal ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Rekabet Kurulu 22 07-47/506-181 sayılı ve 2007 tarihli Türk Telekom ile ilgili bir başka kararında (Rekabet Kurumu, 2015; 28), Türk Telekom'un perakende geniş bant internet hizmeti sağlayıcılarının kablo altyapısından faydalanma taleplerini reddederek geniş bant internet hizmetleri pazarındaki rekabeti bozduğu iddiasını değerlendirerek, Türk Telekom'un ilgili ürün pazarında hakim durumda olduğunu, perakende geniş bant internet servisinin tedariki için gereken altyapılara sahip olduğunu, kablo altyapısının kullanımını perakende geniş bant internet erişiminde aktif olan rakip internet sağlayıcılarına açmayarak perakende geniş bant internet pazarındaki rekabeti bozduğunu ve Kanun'un 6. maddesi kapsamında hakim durumunu kötüye kullandığını belirtmiştir. Telekomünikasyon Kurumu düzenlemeleri çerçevesinde ve teknik imkanlar dahilinde, Kablo TV şebekesi üzerinden internet hizmetinin tüm internet servis sağlayıcılar tarafından verilmesini teminen uygulanacak model konusunda internet servis sağlayıcılar ile görüşüldüğü ve kablo altyapısının erişime açılması konusunda yapıcı gelişmelerin yaşandığı tespit edildiğinden Kurul tarafından söz konusu teşebbüse ceza verilmesine gerek olmadığına ancak teşebbüsün uyarılmasına karar verilmiştir. Devamla, ilgili kararlarla, Türk Telekom'un rakip internet sağlayıcılarının kablo TV ağını kullanmasını engellediği, portların dağıtımını sınırladığı hükme bağlanırken, hakim durumdaki teşebbüsün hem rakiplerini dışlamayı, hem de sahip olunan altyapı vasıtasıyla pazara potansiyel girişleri engellemeyi amaçlayan davranışları yasaklanmıştır.

Medya gibi, az sayıda firmanın faaliyet gösterdiği oligopolistik pazarlarla mücadelede önem taşıyan ve pazarda faaliyet gösteren az sayıdaki firmanın, davranışlarını koordine etmek suretiyle sanki tek bir hakim duruma sahiplermiş gibi davranma yeteneğine sahip olmaları ve bunun sonucunda rekabet üstü kar elde ettikleri durumu ifade eden 'birlikte hakimiyet' durumunda, paralel davranışların bir kötüye kullanma olarak düşünülüp düşünülemeyeceği (paralel davranışların gerçekten pazarın yapısından kaynaklanan karşılıklı bağımlılığın mı yoksa firmalar arasındaki bir uyumlu eylemin mi sonucu olduğu konusu önem taşımaktadır) ve de birleşme sonrası ortaya çıkan yeni pazar yapısının geride kalan firmalar arasında muhtemel bir koordinasyonu kolaylaştırıp kolaylaştırmayacağı soruları analiz edilip karar verilmektedir (Akt.Tekdemir, 2015; 5).

5. Sonuç

Rekabetin korunmasını ve işlerliğinin sürdürülmesini sağlamayı amaçlayan rekabet hukukunun konusunu rakiplerin serbest pazara girişlerini engellemeye ve rakiplerin hareket alanını kısıtlamaya yönelik rekabeti sınırlayıcı her türlü davranış oluşturmaktadır. Bu bağlamda, serbest pazar ortamında hakimiyeti elinde bulunduran bir işletmenin bu konumunu rakiplerinin hareket sahasını kısıtlayacak ya da kendisiyle rekabet edilmesini engelleyecek şekilde kullanması ise hakim durumun kötüye kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Devletin, piyasa ekonomisini işler vaziyette tutması ve rekabet politikalarını aktif olarak uygulaması, söz konusu ihlalleri engelleyeceği ve özgürlükçü bir rekabet ortamını getireceği için hayati önem arz etmektedir.

Serbest pazarı bozucu rekabet ihlalleri Avrupa mevzuatında önemli konu başlıklarından birini oluştururken AB uygulamasında birçok defa dava konusu olmuştur. Ülkemizde rekabet hukuku uygulamaları ise henüz gelişme sürecindedir. 13 Aralık 1994 tarihinden itibaren yürürlükte bulunan ve rekabet mevzuatının temelini oluşturan 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun bu alanı düzenleyen temel yapı taşı olmaktadır. Söz konusu 4054 sayılı Kanun kapsamında serbest piyasa ekonomisinde, rekabeti tesis etmek ve korumak, rekabeti bozucu ya da engelleyici uygulamaların giderilmesine yönelik düzenlemeler yapmak, sektörde ortaya çıkan rekabet ihlallerini denetlemek, ihlal edenlere yaptırım uygulamak v.b. bir dizi görev Türk Rekabet Kurumu'na verilmiştir.

Konu medya ölçeğine indirgendiğinde ise, medya piyasaları, rekabeti ve çoğulculuğu korumayı hedefleyen genel rekabet kurallarıyla düzenlenmekte olup genelde oligopolistik yapıda olan medya piyasalarında işletmelerin rekabeti engelleyici, bozucu ve kısıtlayıcı uygulamalarının ve hakim durumlarını kötüye kullanmalarının engellenmesi yine rekabet hukuku ile mümkün olmaktadır. Turkcell GSM, Türk Telekom, Digitürk, YAYSAT, BİRYAY, Show TV, Kanal D, ATV ve SABAH gibi iletişim/medya şirketleri haklarında çok sayıda şikayet başvurusu alan Rekabet Kurulu'nun anlaşmalar, devralmalar, birleşmeler vb. nedenlerle şirketlerle ilgili verdiği örnek kararların Avrupa Komisyonu'nun verdiği kararlarla benzerlikler taşıdığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aslan, Y. (1992). *Avrupa Topluluğu, Avrupa Topluluğu Rekabet Hukuku*. Ankara: Rekabet Kurumu.

Aslan, Y. (1993). *Rekabet Hukuku, Türkiye'de Rekabet Kanunu Çalışmaları ve Bir Kanun Önerisi*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Erdoğan, İ. (2002). Tekelleşme, Medya ve Medya Pratikleri. *Toplum ve Hekim*, Sayı 17-6, s. 417-424.

Harcourt A. ve Verhulst S. (1999). Support for regulation and transparency of media ownership and concentration-Russia. Working Document for the UK Department for International Development and Moscow Media Law and Policy Institute.

Hendriks, P. (1995). Communications Policy and Industrial Dynamics in Media Markets: Toward a Theoretical Framework for Analyzing Media Industry Organization. *The Journal of Media Economics*, V. 8(2), p.61-76.

İnan, N. (1995). *Rekabetin Korunması ve AB, Rekabetin Korunması Hakkında Kanun ve AB Rekabet Politikasına Uyum*. Ankara: Merkez Bankası Yayını.

Karakelle, İ. H. (2003). *Pazara Giriş Engellerine Karşı Rekabet Hukuku ve Politikası*. Ankara: RK Yayını.

Öz, G. (2000). *Avrupa Topluluğu ve Türk Rekabet Hukukunda Hakim Durumun Kötüye Kullanılması*. Ankara: Rekabet Kurumu Yayınları.

Özkan, A. F. (2015). AB Genel Mahkemesi'nin Intel Kararı Sonrası AB Rekabet Hukukunda İndirim Sistemlerinde Gelinen Son Nokta ve Türkiye İçin Çıkarımlar. *Rekabet Forumu: Hukuk, Ekonomi, Politika*, Ocak 2015. Sayı 90, s.5-28.

Su, K. T. (2003). *Rekabet Hukukunda Teşebbüslerin Hakim Durumunun Belirlenmesinde Pazar Gücünün Ölçülmesi*. Ankara: Rekabet Kurumu Yayınları.

Toksoy, M. F. (1999). Avrupa Topluluğu Rekabet Hukuku ve Medya Sektörü. Rekabet Bülteni, Sayı: 1.

Utton, M. A. (1996). *Market Dominance and Antitrust Policy*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Co.

Whish, R. (2007). *Competition Law*. Oxford: Oxford University Press.

İnternet Kaynakları

Aljazeera Turk, (2014). AB'den Google'a Uyarı. http://www.aljazeera.com.tr/haber/abden-googlea-uyari, Erişim Tarihi: 20/01/2015.

Ekdi, B. (2010). Hakim Durumun Kötüye Kullanılması, Şubat 8, 2015, http://www.barisekdi.name/docs/HakimDurum_100504.pdf.

Ekşioğlu, E. (2008). AB Rekabet Hukuku'nda Paylaşılması Zorunlu İmkanlar Doktrini (Essential Facilities), Şubat 2, 2015, http://www.hukuki.net/hukuk/index.php?article=2748.

Euronews, (2012). Avrupa Komisyonu'ndan Microsoft'a Sert Uyarı, Ocak 16, 2015,

http://tr.euronews.com/2012/10/24/avrupa-komisyonu-ndan-microsoft-a-sert-uyari/.

Fitzpatrick, A. (2014). A Judge Ordered Microsoft to Split. Here's Why It's Still a Single Company, Ocak 18, 2015, http://time.com/3553242/microsoft-monopoly/.

Geçgil, B. A. (2005). Medya Piyasalarında Hukuki Düzenlemeler ve Rekabet Hukuku Uygulamaları, Şubat 22, 2015, http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT/1/Documents/Uzmanlık+Tezi/tez72.pdf

Hürriyet, (2000). Medyada Yeni Birleşme İkinci Devi Doğurdu, Aralık 12, 2014, http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=-206148.

İKV, (2015). Avrupa Komisyonu Microsoft'a 899 Milyon Avro Para Cezası Verdi, Ocak 17, 2015, http://oldweb.ikv.org.tr/print.asp?id=1801&baslik=AVRUPA%20KOM%DDSYONU%20MICROSOFT%92A%20899%20M%DDLYON%20AVRO%20PARA%20CEZASI%20VERD%DD.

Küstür, S. (2012). Google AB Anti-Tekel Soruşturması Çerçevesinde Arama Sonuçlarında Kendi Servislerini Etiketleyecek, Ocak 16, 2015, http://www.teknoblog.com/google-ab-anti-tekel-sorusturmasi-cercevesinde-arama-sonuclarinda-kendi-servislerini-etiketleyecek-50061/.

Küstür, S. (2012). AB Apple ve Dört Yayıncı Tarafından E-Kitap Fiyatı Sabitleme İddiaları Üzerine Yapılan Uzlaşma Teklifini Kabul Etti, Ocak 16, 2015, http://www.teknoblog.com/ab-apple-ve-dort-yayinci-tarafindan-e-kitap-fiyati-sabitleme-iddialari-uzerine-yapilan-uzlasma-teklifini-kabul-etti-52425/.

Küstür, S. (2013). Microsoft AB Tarafından 561 Milyon Avro Cezaya Çarptırıldı, Ocak 16, 2015, http://www.teknoblog.com/microsoft-ab-tarafindan-561-milyon-avro-cezaya-carptirildi 55797/.

Rekabete İlişkin AB Müktesebat Rehberi, (2009), Ocak 15, 2015, http://www.mess.org.tr/content/MESS_RekabetMuktesebatRehberi_Agustos%202009%20Siyah.pdf.

Rekabete İlişkin AB Müktesebat Rehberi, (2012), Ocak 15, 2015, https://www.mess.org.tr/content/MESS%20Rekabet%20Rehberi%20Nisan%202012.pdf.

NTV-MSNBC, (2015). Medyadaki Dev Birleşme Onaylandı, Ocak 20, 2015, http://arsiv.ntv.com.tr/news/37307.asp.

NTV-MSNBC, (2000). EMI-Time Warner Birleşmesi Suya Düştü, Ocak 20, 2015, http://arsiv.ntv.com.tr/news/34887.asp.

NTV-MSNBC, (2000). Microsoft İkiye Bölündü, Ocak 20, 2015, http://arsiv.ntv.com.tr /news/10327.asp.

Rekabet Kurumu, (2015). Temel Kavramlar, Ocak 13, 2015, http://www.rekabet.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Temel-Kavramlar.

Rekabet Kurumu, (2015). Kartellerle Mücadele, Ocak 13, 2015, http://www.rekabet.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Kartellerle-Mucadele.

Rekabet Kurumu, (2013). Rekabet Bülteni, Şubat 10, 2015, http://www.rekabet.gov.tr /File/?path=ROOT/1/Documents/B%C3%BClten/mart2013.pdf.

Rekabet Kurumu, (2015). Birleşme/Devralma (Yoğunlaşma) Kontrolü, Ocak 13, 2015, http://www.rekabet.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Birlesme-Devralma-Yogunlasma-Kontrolu.

Rekabet Kurumu, (2009). Rekabet El Kitabı, Şubar 2, 2015, http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FGenel+%C4%B0%C3%A7erik%2Frkelkitabi.pdf.

Rekabet Kurumu, Şubat 10, 2015, http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fGerek%25c3%25a7eli%2bKurul%2bKarar%25c4%25b1%2fkarar14.pdf.

Rekabet Kurumu, Şubat 10, 2015 http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fGerek%25c3%25a7eli%2bKurul%2bKarar%25c4%25b1%2fkarar1973.pdf.

Rekabet Kurumu, Şubat 10, 2015, http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fGerek%25c3%25a7eli%2bKurul%2bKarar%25c4%25b1%2fkarar3126.pdf.

Rekabet Kurumu, Şubat 10, 2015, http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fGerek%25c3%25a7eli%2bKurul%2bKarar%25c4%25b1%2fkarar730.pdf.

Rekabet Kurumu, Şubat 10, 2015, http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fGerek%25c3%25a7eli%2bKurul%2bKarar%25c4%25b1%2fkarar135.pdf.

Rekabet Kurumu, Şubat 10, 2015, http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fGerek%25c3%25a7eli%2bKurul%2bKarar%25c4%25b1%2fkarar3047.pdf.

Tekdemir, Y. (2015). AT Rekabet Hukuku Işığında "Birlikte Hakimiyet Kavramı: Oligopol Sorununa Yeni Bir Yaklaşım, Şubat 8, 2015, http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FPer%25c5%259fembe%2BKonferans%25c4%25b1%2BYay%25c4%25b1n%2Fperskonfyyn70.pdf

Teknolojini.com, (2014) . Avrupa Komisyonu Google'm Arama Uygulamalarında Dört Adet Tekelci Unsur Tespit Etti, Şubat 8, 2015, http://www.teknolojini.com/avrupa-komisyonu-googlein-arama-uygulamalarinda-dort-adet-tekelci-unsur-tespit-etti.html.

YENİ KÜRESEL DÜZENİN TARİHSEL PERSPEKTİFİNDE ULUSLARARASI MEDYADA KONSANTRASYON

Emine YAVAŞGEL*

Özet

Bugün dünya tarihi ibresi çok hızlı çalışmakta, siyasi coğrafya yeniden çizilmektedir. İki kutuplu Yalta dizgesi son bulmuş, son imparatorluk Sovyetler Birliği de dağılmıştır. Dünya artık tek kutuplu: Amerika Birleşik Devletlerli. Eski Sovyetler Birliği'nden ayrılan bütün devletler, eskiden üçüncü Dünya denilen gelişme halindeki devletler grubuna dahil oldular.

Askeri, ekonomik bütün dengelerin alt-üst olduğu, düzenin yerini düzensizliğin aldığı, iki zıt rüzgârın estiği bir dünya: Bir yanda Batı'da 1950'lerde başlayan birleşme, bütünleşme rüzgârı; öte yanda aşırı milliyetçilik akımlarının hız kazandığı, milletlerin bile kendi içinde atomlara bölündüğü bir dünya. Bir taraftan soğuk savaşın son bulmasıyla barış, demokrasi, özgürlükler, insan hakları rüzgarları eserken, bir taraftan da etnik çatışmaların artış gösterdiği, sınırların tartışıldığı, endişe veren bir dünya. Berlin Duvarı'nın yıkıldığı, Demir Perde'nin ortadan kalktığı, Almanya'nın birleştiği, Yugoslavya'nın parçalandığı, Ortadoğu'nun kaynadığı çelişkiler dünyası. Dünya değişmiştir; yeni bir dünya ve bu dünyanın getirdiği yeni sorunlarla karşı karşıya bulunmaktayız. Görebildiğimiz kadarıyla, dünün dünya düzeni hızla geçmişte kalırken, yarının dünya düzeni de henüz kendini belli etmemiştir. "Bu durumda bizler, günümüz politikacılarının durmadan iddia ettikleri gibi "yeni dünya düzeni"yle karşı karşıya değiliz. Bizim karşımızda yeni dünya düzensizliği bulunmaktadır, bunun ne kadar süreceğini de hiç kimse tahmin edememektedir. Siyasal yapıda da, politikada da yeni bir *'ötesi'* çağına geçmekteyiz. Bu seferki*'egemen devlet ötesi çağdır.'* (Druker, 1994:161)

---

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, yavasgel_emine@yahoo.fr

Küresel perspektifte yukarıda belirtilen değişimleri medyada konsantrasyon olgusu üzerinden inceleyen bu çalışmada betimsel analiz tekniğinden yararlanılmış ve yeni küresel düzendeki tüm tartışmalara bilgi toplumuna dönüşüm endeksinin ancak yanıt oluşturabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Düzen, Uluslararası İletişim, Medya, Uluslararası Konsantrasyon

1. Giriş

Küresel İlişkiler Bütününün Yapısı

Sistem analizi bugünün siyaset literatüründe baş sıralarda yerleşik bir deyim olarak çıkar karşımıza. Yapıların işleyişini anlamak için kullanılan kavramsal çerçevenin tanımlanmasında gerekli çözümleme biçimi olması kendisine 'sistem kuramı' denmesine de yol açmaktadır.

Çözümleme, bilimin temel işlevidir. Bilim söyleminde, genel-geçer nitelik taşıma hakkı edinmiş yordamlara göre bizi çevreleyen tüm olgu-olayları çözümlemek bilim yapmaktır ve bu çözümlemeler ışığında kurama gitmek bilim yapmanın sonucudur. Bu nedenle çözümleme-kuram (analysis-teorie) arasında bir ilişki var sayılmaktadır doğal olarak.

Yukarıdaki adı geçen çözümleme biçimi,[1] bir siyasal yapının içeriden ve dışarıdan gelen baskılar karşısında bunlara uyma yeteneği ile bunlar karşısında dengesini koruyabilme kapasitesinin ölçülmesine yarar.(Kaplan, 1964)

'Sistem' kavramı[2] öğeleri ya da bölümleri çeşitli ilkeler uyarınca birbirine bağlı düzenli bir bütünü ifade etmektedir. (Vardar, 1988:82) Parçaların birbirine bağımlı olması kendilerine birlikte hareket etme yeteneği kazandırmakta-

---

[1] M.A. Kaplan'ın bu incelemesi uluslararası siyasa konusunu "sistem" açısından ele alan en iyi çalışmalardan biri olarak görülmekte.

[2] Bk. B. VARDAR (yönetiminde), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: ABC Yay., 1988), s.82. Ve M. A. Kaplan (*Systemand ProcessInternational Politics*, New York: John Wiley and Sons, 1957, s.4), teknik düzeyde çok geniş bir anlam taşıdığını kabul ettiği tanımında; sistemi, çevresinden farklılığı ile ayrılabilen, değişkenler dizgisinin dışsal değişkenler kombinasyonu ile olan dışsal ilişkilerini nitelendiren, tanımlanabilir düzenlilikler gösteren bir değişkenler dizisi olarak tanımlamaktadır.

dır. Bu tanım ışığında pek çok dizgeden söz etmek olasıdır. Şu da vardır ki dizge içerisindeki birimler örgütlüdür. Fakat bu örgütlenme tüm dizgelerde biyolojik ve mekanik (birimler arasında merkezi bir otorite etrafında kurulmuş bir ilişki biçimi) değildir. Özellikle, sosyal dizgelerde bu denli bilinçli bir ortak güdüm bulunmamaktadır. Yine de şu söylenebilir sosyal nitelik taşıyan uluslararası dizgede birimler arasında girift olmakla birlikte düzenli bir ilişki biçimi vardır.

O halde, uluslararası sistemin ilk öğesi, bu yapı içerisinde birimler arasında usçul anlatıma uygun ilişkinin varlığıdır. Uluslararası sistem içindeki bir devletin durumunu inceleyerek bu devletin kendi sınırları dışında meydana gelen olaylara karşı ne gibi tepkiler göstereceği her zaman tahmin edilemeyebilir. Bununla birlikte bu tepkilerin bir düşünce ürünü olacağı ve olası kazançlar için ön hesapların yapılacağı söylenebilir. Bunu söylerken, devletlerin her zaman bir düşünce ürünü olan usçul bir davranış içinde bulunduklarını belirtmek istenmemektedir; fakat usçul olmayan davranışların nedenlerini her zaman ortaya çıkarmak ve açıklamak olanağı bulunmaktadır. (Gönlübol, 1985:32-33)

Uluslararası sistemde usçul davranış teknik ve normatif kurallarla biçimlenerek bir düzen görünümü sunar. Teknik kurallar, belli bir amaca ulaşabilmek için nelerin yapılması gerektiğini söylerler. Normatif kurallar ise devletlerin uyması beklenen ahlak ve hukuk kurallarıdır.

Uluslararası siyaset sözlüğünde kullanılan 'Uluslararası sistem' terimi genellikle 'Uluslararası Siyasal Sistem'i ifade etmektedir. F.Sönmezoğlu (1989) uluslararası siyasal sistemi bir ülkenin iç siyasal dizgesinden ayıran en önemli farkta öncelik sırasını "şiddet kullanma tekeline sahip merkezi bir otorite"nin bulunmayışına vermektedir. *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*'nde F. Sönmezoğlu şunu da vurgulamaktadır: "Uluslararası siyasal sistemde, David Easton'un ifadesi ile "değerlerin otoriter dağılımını gerçekleştirecek bir otorite bulunmamaktadır. Bu çerçevede, Birleşmiş Milletler Örgütü'ne tanınan bazı sınırlı ve de çok özel bir dizi koşulun bir araya gelmesi ile gerçeklik kazanabilen yetkilerin de, 'dünya hükümeti' ile karşı karşıya olduğumuzu gösterdiği söylenemez". (Sönmezoğlu, 1989:538) Bununla beraber, F. Sönmezoğlu'na göre uluslararası siyasal sistemi anarşik durumdan kurtaran kimi olgular vardır. Bunlar gerek doğrudan uluslararası siyasal sistemin yapısal özerliklerinden

kaynaklanan güç dengesi olgusu, gerekse merkezi bir otoritenin düzenleyici etkisinin yokluğuna rağmen belirli ölçülerde ve/veya bazı durumlarda uluslararası hukuk ve özellikle global nitelikli uluslararası örgütlerdir. Ayrıca, bunların uluslararası siyasal sistem içerisinde yer alan devletlerin dış siyasaları üzerinde etki oluşturabildiklerine dem vurulmaktadır yukarıda adı geçen yapıtta.

Uluslararası yapıyı sınıflandırırken güç dağılımı yapısını temel belirleyici unsur olarak görüp dünya yapısında dört tür uluslararası sistemden söz edilebilinir:[3]

i. Gücün tek elde merkezileştiği bir sistem. Merkezi gücün üzerinde benzerinin bulunmadığı bu sistem türüne tarihten örnek vermek gerekirse Roma İmparatorluğu en uygun örneği oluşturacaktır.

ii. İkinci sistem türü yakın güçte devletlerin ortaya çıkardığı bir yapı görünümü sunar. XIX. yy. Avrupa'sında hemen hemen denk güçte devletlerin durumu bu türdendir.

iii. İki kutuplu dünya sistemi uluslararası alanda görülen üçüncü sistemdir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya devletleri bir yandan ABD'nin diğer yandan da Sovyetler Birliği'nin etrafında kümeleşmiştir. Dünya devletleri arasındaki iletişim bu iki büyük önderin etkileşimine göre düzenlenmekteydi.

iv. Son olarak, dördüncü tür uluslararası sistem, çok kutuplu dünya modelidir.

1970'lerin başına kadar sürmüş bulunan iki büyük devletin soğuk savaşla yarattıkları 'Doğu' ve 'Batı' arasındaki kutuplaşma 1950'lerde kendini göster-

[3] Bu türden sınıflandırmalar konusunda en çok tartışılan Morton A.Kaplan'ın çalışması olmuştur. M.A. Kaplan uluslararası siyasal sistemleri iki ayrı boyutta sınıflandırmaya gitmiştir. İlk olarak tarihsel boyutta uluslararası siyasal sistemleri klasik güç sistemi ve gevşek iki kutuplu sistem diye, daha sonra da global uluslararası sisteme göre sıkı iki kutuplu sistem, hiyerarşik sistem, evrensel sistem ve birim veto sistemi diye ayrımlaştırmıştır. Bu sınıflandırmalar ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bakınız, M. A. Kaplan, *Systemand ProcessInternational Politics*, New York: John Wiley and Sons, 1957. K M.A. Kaplan adı geçen yapıtının II. Bölümünde yaptığı tipolojide özellikle şu beş önemli değişken ölçütten dem vurmaktadır: Sistemin temel kuralları, Dönüşüm kuralları, Aktör nitelikleri, Aktör kapasiteleri ve Aktörlerin birbirlerine ilişkin bilgilenme dereceleri.

meye başlayan çok sayıda devletlerin oluşturduğu Bağlantısızlar Grubu ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin askeri ve diplomatik etkinliğini artırmasıyla erimeye başlamıştır. 1950'lerin ortalarından itibaren dünyadaki kutuplaşmanın gerginliğini yavaş yavaş yitirmesinin nedenleri M.Gönlübol'a göre (*Uluslararası Politika,* 1985) Stalin'in 1953 yılında ölmesi, Nato'nun etkin bir caydırıcı olarak Sovyetler Birliği'nin karşısına çıkması, Sovyet Komünist Partisi'nin 1956 yılında Stalin'i kınamasından sonra yeni Sovyet yöneticilerinin tutumu, nükleer silahların korkunç bir nitelik alması ve silah yarışının taraflara çok pahalıya mal olması vb.'dir.

Bu çerçevede yeni düzen ve dengelerinin henüz oturmadığı dünyamızın sayısız sorunları üç önemli başlık altında toplanmaktadır: (İnan, 1993:126)

i. Demokratik özgürlükler ve insan hakları mücadelesi gelecek yıllarda daha yaygın bir şekilde devam edecektir. Halen dünya nüfusunun çoğunluğu demokratik rejim altında yaşayamamaktadır, daha alınması gereken epeyce bir yol vardır.

ii. Kuzey-Güney arasında ekonomik uçurum bulumaktadır. Gelir dağılımındaki büyük farklılıklar dünya denge ve barışını tehdit etmektedir. OECD'nin sanayileşmiş devletleri dışında kalan dört milyarı aşan dünya nüfusunun yaşam seviyesi düşüktür.

iii. Atomizasyon hareketi söz konusudur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan bölgesel ve global bütünleşme bu defa tersine dönmüştür. Aşırı milliyetçilik-ırkçılık hareketleri baş göstermiştir. Toplumlar kendi içinde atomlara bölünmektedir.

Buraya kadar belirtilen değişimlerden hareketle denilebilir ki, genelde tarihsel olarak gerçekleşmiş uluslararası siyasal sistemlerde şiddet kullanma tekeline sahip bir merkezi otoritenin bulunmaması nedeniyle siyaset bilimcileri bu yapıyı nitelemek için daha çok 'Uluslararası Anarşi' deyimini kullanmayı tercih etmişlerdir.

'Uluslararası Anarşi'nin son yüzyılı üzerinden hızlıca geçtiğimizde şu görüntüler kalır: Teknolojik değişmenin hızı ve büyüme oranlarının düzensizliği uluslararası sistemi 50 yıl öncesine göre çok daha istikrarsız ve karmaşık yapmıştır. Ancak, "1914 öncesi dönemin sömürgecilik kavgalarının ve uluslararası bunalımlarının ardında, bir on yıldan öbürüne, ekonomik güç endeksleri, global dengelerde daha da temel değişiklikler olduğuna işaret ediyordu; aslında,

üç yüzyıl boyunca esasta AVRUPA MERKEZCİ olan bir dünya sisteminin sönüşüydü bunların işaret ettikleri." (Kennedy, 1991:11) O halde, 1900'den sonraki elli yılın en önemli gelişmesi, orta güçte devletler için bunalım yaratan iki kutuplu bir dünyanın doğuşu olarak görülebilir. Bu dönemde iki kutupluluk, Birleşik Devletler ve SSCB'nin kimseyle kıyaslanamayacak güçler olarak sahip oldukları konum, nükleer silahlar ve uzun mesafeli atış sistemlerinin ortaya çıkışıyla pekişmiş görünüyordu. Ama yine de Büyük Güçler arasındaki yükselme ve çökme süreci sona ermiş değildi. Bu sona ermenin noktalanmasına engel olan büyüme hızlarında ve teknolojik değişikliklerde görülen ve global ekonomik değişmelere yol açan farklılıklardır.(Kennedy, 1991:11)

1980'lere gelinceye kadar Birleşik Devletler ve SSCB askeri planda hep ön planda kalmıştır. Buna rağmen, II. Dünya Savaşı sonrasından başlayarak III. Dünya ülkelerinin üretim verimleri artmaya başlamış, bu da dünya dengelerinde bir yeniliğin habercisi olmuştur. "Avrupa savaş zamanının yıkıntılarından kurtulmuş ve Avrupa Ekonomik Topluluğu kimliğine bürünerek, dünyanın en büyük ticaret birimi haline gelmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti etkileyici bir hızla sıçrayışlar yapmaktadır. Japonya'nın savaş sonrası ekonomik büyümesi öylesine olağanüstü olmuştur ki, kimi ölçümlere göre çok kısa bir zaman önce Rusya'nın toplam GSMH'sını geçmiştir. Buna karşı, gerek Amerika'nın gerek Rusya'nın büyüme hızı daha gevşemiş ve bu ülkelerin global üretim ve zenginlik payları 1960'h yıllardan başlayarak dramatik bir biçimde küçülmüştür." (Kennedy, 1991:11) O halde, "daha ufak ulusların hepsini bir yana bırakırsak, yalnızca ekonomik endeksleri değerlendirdiğimizde, şimdiden bir kez daha çok kutuplu bir dünya ile karşı karşıya olduğumuz açıktır."(Kennedy, 1991:11)

1980'li yıllar, askeri ve ekonomik dengelere göre, kısaca siyasal-ekonomik güç merkezlerinin beş ayrı büyük devlete ve birliğe yayıldığına tanık oldu. Bunlar Çin, Japonya, AET, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kendisiydi. 1990'lılar ise Büyük Güçlerin yükseliş ve çöküşlerinin hiç de noktalanmamış olduğuna tanıklık etmiştir. Ya 2000'ler ve sonrası?

2. Uluslararası İletişim ve Medya

Uluslararası iletişim konusundan söz etmek, ancak uluslararası ekonomik, siyasal, kültürel ilişkiler içerisinde düşünüldüğünde anlamlı olabilir. Bu ilişkiler bütünü ise oldukça karmaşık bir yapı görünümü sunar.

2.1. Devletlerarası Boyutta İletişimin Dünü-Bugünü

Her sistem kendi içerisinde bir iletişim (communication) yapısı barındırır. Başta da değindiğimiz gibi sistem işleyişlerinde birbirine bağlı birimlerden kurulu bir bütündür.İşte birimler arasında işleyişteki bu birbirine bağlılık, iletişimi var kılan 'İleti Zinciri' sayesinde gerçekleşiyor. Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması olarak iletişim sayesinde insanın biyolojik bir varlık olmaktan çıkarak, yaşadığı bir toplumun üyesi olması başka deyişle toplumsallaşması söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle iletişimin, toplumsal yaşamın oluşmasında ve düzenlenmesindeki rolü tartışılmazdır.(Yüksel, 1994:161)

Bu bağlamda, insanlar bütün zamanlarda, çevrelerindeki olan bitenden haberdar olma, çevresiyle iletişim kurma gereksinimi duymuştur. Dolayısıyla haber olgusunun insanlığın tarihi kadar eski olduğunu söylemek hiç de hatalı olmayacaktır. Gazetecilikte, genel olarak "olayın ve olayların hikayesi veya özeti" olarak tanımlanan (Tokgöz, 1987:853) haberin -daha genel anlamda iletişimin-, insanlar için varlığı ve önemi çok eskilere dayanmasına karşılık, yaşadığımız yüzyıl onu özel bir ilgi alanı haline getirmiştir. Bu konuda doğal olarak sorulacak ilk soru; iletişime duyulan özel ilginin veya habere verilen önemin nedenidir. "Tarihin tuttuğu kayıtlara göre, iletişim, insanlar için -en azından bazı insanlar için- çok öteden beri önemli olmuştur. Bu önem, büyük ölçüde yönetimde etkili olabilme düşüncesinden kaynaklanmıştır." (Alemdar, 1995:6)

Haberin ya da iletinin daha geniş kitlelere ulaşması konusunda başlangıç tarihi olarak matbaanın bulunuşu ile gazetelerin çıkarılmaya başlaması alınır. Elbette ki, "bütün bu gelişmeler bir evrim sonucu ortaya çıkmıştır. Bugünlerin haber ajansları, 19. Yüzyıldan beri kurulmaya başlamıştır. Ama haberin para karşılığı satılması örnekleri daha önceki dönemlerde de görülür. 14. Yüzyılın Avrupa'sında çıkan savaşlarda, krallıklar, karşı taraf ve gelişmeler hakkında bilgi edinebilmek amacıyla İtalyan tüccarlarından haber elde etmek istediler. Bu olaylar, haber toplayıp satmanın tarihte belki ilk örnekleri olmuştur."(Alemdar, 1981:36)

Yüzlerce yıl süren gelişmenin, sermayenin ülke dışına açılmasının ve ilişkilerin çok uluslu yapıya dönüşmesinin bir sonucu olarak yönetimde etkili olma düşüncesi, zamanla yerel ve ulusal boyutları aşarak uluslararası boyutlara ulaşmıştır. Bu sömürgecilik ve emperyalizm olgularıyla yakından ilgilidir.

Bu gelişmeler uluslararası boyutlarda çalışacak haberleşme araçlarına gereksinim duyulma yolunu açmış, bu yönde iş yapan haberleşme araçları kurulmuş ve bunlar üzerinde söz sahibi olanlar da haberin, bir yerden bir yere ulaşmasında uluslararası düzeyde belirleyici olmaya başlamışlardır. Öyle ki, ekonomik sorunlarını henüz yeterince çözememiş ülkeler, gereksinim duydukları haberleri, gelişmiş ülkelerin haberleşme araçlarından sağlamak zorunda kalmakta, bu da bir ölçüde yeni bir bağımlılık türü olarak uluslararası bir sorun oluşturmaktadır.(Adil, 1991:24-25)

Günümüzde, uluslararası düzeydeki haberleşme, hemen hemen beş büyük haber ajansının denetimindedir. Uluslararası haber dolaşımının, bazılarına göre yüzde 80'i bazılarına göre de yüzde 97'si bu beş büyük ajansça sağlanmaktadır.(Topuz, 1984:11) Dünya enformasyonunun dağılımı konusundaki, kuşkusuz en önemli dengesizlik "hangi haberin nerelere gideceğine gelişmiş birkaç ülkenin haberleşme araçlarının yöneticilerince karar veriliyor" olmasıdır. Bir başka deyişle, üçüncü dünya ülkelerinin, dünyadaki gelişmeleri, başka ülkelerinin seçiciliği ile izleyebiliyor olmasının doğurduğu bir dengesizliktir.

Bütün bu nedenlerden ötürü, uluslararası iletişim, bir başka deyişle haber dolaşımı ile ilgili ilk tartışmalar *"Özgür Haber Dolaşımı"* üzerine olmuştur. İkinci Dünya Savaşı boyunca süren yoğun sansür ve propaganda savaş sonrasında ülkeleri aralarında özgür haber dolaşımını sağlayacak yeni düzenlemeler hazırlamaya itmiştir.

70'li yıllarda, Amerika'da, basın özgürlüğünün yasal temeli *First Amendment* denen anayasa maddesine dayanan enformasyonun "serbest dolaşımı ilkesine karşı çıkılmasının nedeni Amerika'nın bu kavrama dayanarak uydu iletişiminde, sınırlar arası veri dolaşımında ve uzaktan gözlem uydularının kullanılmasında hiç bir sınır tanımak istemeyeceği düşüncesidir. Özgür Haber Dolaşımı kavramına dayanan böyle bir teknolojik gelişmenin başka ülkelerin ekonomik bağımsızlığını tehlikeye düşüreceği öne sürülmüştür. Çünkü Amerika ekonomisi geniş ölçüde dışa dönüktür. İletişim endüstrisinin gelişmesi Amerikan endüstrisinin dışarıya yayılmasıyla çok yakından ilişkilidir." (Topuz, 1984:4)

2.2 Bu Alan Çok Sesliliğe Nasıl Kavuştu?

Dünya devletleri arasında haberleşme amacıyla kullanılan iki temel kaynak vardır:

i. Radyo-elektrik frekansları spektrumu,

ii. Belli bir yörüngede bulunan uydular.

Frekans spektrumu ve uydu yörüngeleri kullanımını ulusal çerçevede sınırlandırmak ya da paylaşmak mümkün değildir. Kullanım, hava sahalarının özelliklerinden doğan uluslararası hava sahalarının bütününü göz önünde bulundurmayı gerekli kılar. İkili, bölgesel ya da evrensel nitelik taşıyan uluslararası antlaşmalar, radyo iletişimi alanında devletlerarası ilişkileri düzenleyen temel yöntemler öngörmektedir.(Charon, 1992:248)

Uluslararası alanda uydu yoluyla yapılan uzun mesafeli iletim ve bütün radyo iletişimlerini Birleşmiş Milletlere bağlı bir ihtisas kuruluşu olan *Uluslararası Telekomünikasyon Birliği* (UIT)[4] düzenleme işlevini üstlenmiştir. UIT'nin oluşturulmasından önce yapılan Uluslararası Telekomünikasyon Andlaşması, uluslararası iletişim için karşılıklı bağımsızlık ve ulusal şebekelerde devletlerin bağımsızlığı ilkeleri arasında bir denge arayışını hedeflemiştir.UIT'nin kurala uygun temel iki görevi alıcı ve verici cihazlarının normalleştirilmesi ve farklı ülkelerle farklı servisler arasında frekansların paylaşımı ile ilintilidir.(Charon, 1992:248-9) Bu iki temel işlevin gerçekleştirilmesinde UIT, kararların çoğunda karşılıklı uzlaşma geleneğini sürdürmektedir.

Uluslararası Radyo İletişim Danışma Komitesi (CCIR) ve Uluslararası Frekans Sicil Komitesi (IFRB) UIT'de uluslararası andlaşmada varılan ilkeleri kul-

---

[4] Hükümetler ile özel sektör kuruluşlarının küresel haberleşme ağ ve hizmetleri arasındaki eşgüdümünü sağlamayı amaçlayan BM ihtisas kuruluşudur. Halen 193 ülke ITU'ya üyedir. Ayrıca özel sektörden 700'den fazla üyesi ve ortak üyesi (associate) mevcuttur.

Telekomünikasyon alanında uluslararası teşkilatlanmanın tarihi 19. Yüzyıla uzanmaktadır. ITU, 17 Mayıs 1865'te 20 kurucu üye tarafından Paris'te Uluslararası Telgraf Birliği adıyla kurulmuştur. Zamanla gelişen ITU, 1932'de düzenlenen Madrid Konferansında bugünkü adını almış ve örgütün geliştirilerek çağdaşlaştırılması amacıyla 1947'de BM ihtisas kuruluşuna dönüşmüştür. ITU'nun merkezi 1948 yılında Bern'den Cenevre'ye taşınmıştır. Bkz., www.itu.int

lanmaya ve idari yönetmeliklerde belirlenmiş kurallara uyulmasını sağlamaya yönelik görevleri üstlenmiş iki sürekli komitedir. Uluslararası Radyo İletişim Danışma Komitesi (CCIR), radyo iletişiminde özel teknikler ve işletme hakkında araştırmalar yapar ve öneriler yayınlar. CCIR'nin asal işlevi de UIT tarafından sağlanmış alıcı ve verici malzemelerinin standardizasyonunu sağlamaktır. Uluslararası standartlaşma "yayınların karakteristiklerini, deneme ve önleme yöntemlerini, kalite ölçütlerini, yayınların değişebilirliklerini sağlamayı amaçlayan prensiplerin seçimine ve belirlenmesine yöneliktir." (Charon, 1992:249) Devletlerarası iletişim olgusunun olmazsa olmaz ön kurallarındandır bu standartlaşma.1990'da 168'lik üye sayısına erişmiş UIT'de IFKB, üye ülke temsilcilerinden seçilmiş beş üye ile temsil edilmektedir. Bunlar uluslararası temsil yetkisiyle donatılmış tarafsız görevlilerdir. Ne bir ülkeyi ne de bir bölgeyi temsil ederler.

IFRB, kendilerine uluslararası bir tanınma sağlama amacıyla ülkelere ayrılan frekansların kayıtlarını alır. Yönetim konferanslarını düzenler, frekans kullanımı hazırlık aşamasında gerekli teknik yardımı sağlar. Devletlerarası anlaşmazlıkların barışçıl çözümü için uzlaştırıcı rolünü oynayarak, frekans bandlarının tahsis çizelgesinin yönetimini yürütür. *(*Charon, 1992:249*)*

2.3. Macbride Komisyonu Raporu'ndan Gözlemler

1980 yılından bu yana, bu alanda yapılan uluslararası nitelikli toplantıların hemen tamamının en önemli gündem maddesi, 'MacBride Komisyonu' adıyla anılan, SeanMacBride Başkanlığındaki[5] komisyonun hazırladığı rapor oluşturmuştur. Raporda, uluslararası iletişim düzeninin sorunları, bu sorunların kaynakları ve çözüm yolları üzerinde durulmuştur. MacBride Komisyonu 1977–1980 yılları arasında çalışmış ve komisyonun raporu, UNESCO'nun *'Yeni Dünya İletişim ve Enformasyon Düzeni'* (NWICO) çalışmalarına temel oluşturmuştur. (Nordenstreng, 1984:210-12) Ve de medya etiği fikrinin 1980'lerden sonra ulusal ve uluslararası düzenlemelerde güncel bir konum elde etmesinde etkili olmuştur.

---

[5] UNESCO, Macbride Komisyonu Raporu. Komisyon 15 üyeden oluşmaktadır, iletişim sorunlarını incelemek üzere oluşturulan bu komisyona başkanlık edenSean Macbride 1974 yılında Nobel Barış ödülü almış İrlandalı bir hukukçudur.

Rapora göre, iletişim farklı ülkelerde farklı çözüm yolları gerektirmektedir. Dünya üzerinde belirgin bir kalıbın olmayışından söz edilebilir. Uluslararası anlamda belli bir kalıp, belli bir model yoktur. Ancak, iletişim alanında yaygın amaçlar çerçevesinde bir kalıp hazırlanabilir. Tasarının ana politikalarında aşağıdaki görüşler yer almaktadır.

i. İletişim, tüm ülkelerde ve tüm toplumlarda kolektif olduğu kadar, bireysel bir haktır;

ii. İletişimin yapısı, ekonomik ve politik şartları ile ülkeler arasındaki ilişkilerin durumuna ve doğasına bağlıdır;

iii. Toplumun kültürel ve ekonomik amaçları ile ulusal iletişim politikalarının birlikte geliştirilmesi temel alınmalıdır;

iv. Her ülke kendi iletişim kalıplarını, ihtiyaçlarının, geleneklerinin, bağımsızlık ve saygınlıklarının güçlendirilmesi yolunda geliştirmelidir;

v. Bilgilendirme ve iletişim sistemindeki dengesizlikler, kültürel ve teknolojik rahatsızlıklar da doğurmaktadır.

İletişim Politikaları

i. Kişisel ve gelenekselden en modernlerine değin, tüm iletişim yöntemlerinden faydalandırma sağlanmalıdır;

ii. Gerektiği yerde ulusal dillerin, daha geniş bir iletişim, idare ve eğitim ortamına uyumu için seleksiyon gereklilik taşır;

iii. Uyumun sağlanabilmesi için, basitleştirme, yazı ve konuşmanın geliştirilmesinde standardizasyon, sözlük ve modern dil öğrenme sisteminde hazırlıklarla, edebiyat dilinin ülkede en yaygın konuşulan dil olması gibi işlemler yapılmalıdır;

iv. Zengin bir zorunlu eğitim sistemi getirilmelidir;

v. İletişim politikaları, iletişimi tüm boyutları ile harekete geçirmeyi ve cesaretlendirmeyi amaçlamalıdır.

Kapasitelerin Güçlendirilmesi

i. Güçlü ulusal basın ajansları, ülkenin uluslararası tanıtımını sağlamada vazgeçilmezdirler;

ii. Bölgesel haberleşme ağları kurularak, haber akışının ve hizmetin büyük dil gruplarının bulundukları alanda artırılması kaçınılmazdır;

iii. Ulusal kitap üretimi desteklenerek, kitap, gazete ve periyodik yayınların dağıtım ağı kurulmalı, yazarların pek çok dilde eserler vermeleri desteklenmelidir;

iv. Ulusal radyo ağının gelişmesi ve en uzak köşelere kadar erişmesine, televizyondaki gelişimin üzerinde bir öncelik verilmelidir;

v. Ulusal kapasitelerin durumu, dış kaynaklara bağımlılığı azaltıcı ve uygun miktarda program değişiminin dışına çıkılmasını önleyici düzeyde olmalıdır;

vi. Bu alanda görev yapacak elemanlara yeterli eğitim ve öğretim kolaylıkları sağlanmalıdır.

Temel Gereksinimler

i. İletişim, yalnızca, halkı bilgilendirme dizgesi değil, aynı zamanda eğitim ve gelişme bütünlüğünün bir parçasıdır;

ii. İletişim, temel posta hizmetlerinin genişliğine ve kırsal kesimdeki küçük çaplı elektronik yeniliklere de ihtiyaç duyar.

Yerel radyo, küçük boyda televizyon ve video dizgelerle diğer uygun teknolojilerden yararlanma, toplumun ilerleme çabalarıyla ilgili program yapımını kolaylaştıracak, toplumun katılımı artacak ve kültürel değişimi sağlayacaktır.

Teknoloji Talebinin Karşılanması

İletişimde teknoloji patlaması, büyük bir potansiyel yaratmakla birlikte, büyük tehlike de getirir. Sonuç, yetkili yerler ve kişilerce alınacak kararlara bağlıdır.

i. Ulusal mekanizmaların kurulması, toplumsal katılımın artışını, yeni teknolojilerin elde edilip geliştirilmesi ile toplumsal konuların tartışılmasını geliştirici etki yapar;

ii. Uyumlu teknolojik araştırmaları harekete geçirmek için fazla sermayeye ihtiyaç vardır. Bu zorunluluk gelişmekte olan ülkelerin, yapımı güç olan özel tipteki araç ve gereçleri elde etme sorununu artırır;

iii. İletişim teknolojisinin bir kaç gelişmiş ülke ve ülkelerarası kuruluşlarda toplanması, bu alanda gerçek tekeller ortaya çıkarmış durumdadır;

iv. Ulusal ve uluslararası alanda bu eğilimleri, var olan patent yasaları,

anlaşmaları ve uluslararası anlaşmalarda uygun düzenlemelerle önlemek gerekir.

Kültürel Kimliğin Güçlendirilmesi

i. Her toplumda gelişen şartların ortaya çıkardığı kültürel kimliğin korunmasında, diğer kültürlerle olan yaratıcı yakınlıklara olumlu uyumlu olanak tanımak gerekir;

ii. Kültürel kimliği ve yaratıcılığı besleyen (özendiren) ulusal kültür politikalarının desteklenmesinde iletişim araçlarının büyük etkisi vardır.

İletişimin Ticariliğini Azaltma

i. İletiştim sistemlerinin gelişiminde, iletişim araçlarının ticari amaçlı olmayanları tercih edilmelidir;

ii. İletişim, bir gelir kaynağı olarak düşünüldüğünde, olumsuz etkilerinin azaltılması göz önünde bulundurulmalıdır ki, pazarın ve ticari etkenlerin çekiciliği, kuruluşlar ile ulusal ve uluslararası haber akışında hoşnutsuzluk olmasın.

Teknik Bilgilendirmeye Katılım

i. Gelişmiş ülkeler prensipte teknik bilgilendirme değişimini beslemelidirler ki, tüm ülkelerin eşit haklarla bilgilendirmeye katılımları sağlansın;

ii. Gelişmekte olan ülkeler, ulusal haberleşme politikalarına öncelikli bir konu olarak eğilmelidirler. Bu konu, karar verme mekanizmalarının kuruluşunda öncelikle ele alınarak, a) Teknik seçeneklerin değeri, b) Satın alımların merkezileştirilmesi, c) Yedek parçaların ülke içinde üretiminin cesaretlendirilmesi, d) Bölgesel veya daha aşağı (eğitim, sağlık ve tüketici hizmetleriyle çeşitli alanlarda) ilerlemeler açısından izlenmelidir.

İnsan Hakları

i. İletişim araçlarının yardımı (katılımı) yalnızca insan yerine getirilmesine yardım edici prensipleri şeklinde değil de, nerede olursa olsun tüm bozulmaları (ihlalleri) açıklamak ve hakları ihlal edilenlere ve saldırıya uğrayanlara arka çıkmak biçiminde olmalıdır;

ii. İletişim araçları, toplulukların (halkların) özgürlük, bağımsızlık, barış içinde yaşamaları konusunda verdikleri çabalarını ileriye götürücü yardımları yapmalıdır;

iii. İletişim özellikle, sömürgecilik, din ve ırk ayrımı ve kendi ülkelerinde seslerini duyurabilme olanağından yoksun halklar için önemlidir;

iv. Demokratik bir toplumda, iletişim, haber alma ve verme hakkına ve çağdaş anlamda iletişimin tüm alanlarındaki özgün hakların genişliğine bağlıdır.

Engellerin Kaldırılması

i. Toplumda düşünceleri ve davranışları etkilemede hesapsız olanaklarıyla iletişim, toplumun demokratikleşmesini ve halkın karar verme mekanizmasına katılımını geliştirecek güçlü bir araç olabilir;

ii. Sansür (öndenetim) ya da isteyerek haberleşme kontrolü kaldırılmalıdır.

İletişim araçlarının işleyişindeki finans koşulları sorunu, ciddiyetle gözden geçirilmeli ve ölçütler, bağımsızlığı özenle düzenleyecek biçimde olmalıdır,

İletişim araçlarının yaygınlaşması ve başkalaşması, toplumun iletişim olgusu içinde gerçek ve doğrudan yer alma fırsatlarını daha geniş ölçüde sağlar. İster kamu olsun, ister özel olsun basın ve yayıncılığın ticari çekiciliğinden, özel ya da devlet reklamcılığından dolayı iletişim araçlarının mülkiyeti ile ilgili olarak ortaya çıkan engel ve kısıtlamalara özel bir dikkat gösterilmelidir.

Bütünleşme ve Katılım

i. İletişim araçlarının yaşam ve iş çevreleri açısından kullanımında çok fazla dikkat gösterilmelidir. İletişim araçları, erkek ve kadınları (yaşamlarından ve işleyişlerinden) soğutma yerine, onların toplumla uyumunda yardımcı olmalıdır;

ii. İletişim araçları, izleyenlerin, toplum üyesi bireylerin ya da örgütlenmiş toplumsal grupların,*gerek*gazetede gerekse yayın zamanında iletişimde daha etkin rol oynamalarını sağlayarak cesaretlendirmelidir;

iii. Tüm düzeylerde uygun iletişim araçlarının yönetimine katılmak, yeni şekillenmelere ve finansmanında da yeni seçeneklere neden olacaktır.

Kalkınma İçin Ortaklıklar

i. İletişim olanaklarında her yerde var olan eşitsizliklerin nedeni, ekonomik farklılıklar, siyasi ve ekonomik düzenlemeler, kültürel aldatma ve ihmaldir;

ii. Kaynağı ne olursa olsun, büyük dengesizlikler daha uzun bir süre yüz bulamayacaktır;

iii. Gerçek anlamda yeni bir dünya enformasyon ve iletişim düzeni, uluslararası alanda işbirliğini, şu iki alanda güçlendirmeyi ön şart olarak gerekli kılar: Uluslararası yardımlaşma ve uluslararası anlayış için işbirliği, var olan durumun telafisi için çok büyük bir uluslararası taahhüt (bağlantı);

iv. Ulusal ve uluslararası sınırların adım adım ilerleyen gelişme süreci, yeni bir iletişim düzeninin kurulmasını besleyecektir;

v. İletişim gelişimi için uluslararası işbirliğinde diğer sektörlere de eşit öncelik tanınmalı, iletişimin bireysel ve kolektif ilerleme ve gelişmelerin kaynağı olduğu bilinmelidir.

Özsaygınlığı Güçlendirme

i. Gelişmekte olan ülkeler, iletişim alanındaki bağımlılıklarının üstesinden gelecek gerekli değişiklikleri yüklemede öncelikle sorumluluk sahibidirler;

ii. İşe ulusal düzeyde başlamak gerekir. Ancak ikili anlaşmalar, bölgesel ve bölgelerarası düzeylerde güçlü ve kesin anlaşmalara da gidilmelidir;

iii. Özellikle, ulusal haber ajansları arasındaki işbirliğine özen gösterilmelidir;

iv. Farklı ülkelerin meslek kuruluşları ve iletişim araştırmacıları arasındaki bağlantı ve görüş birliğini ilerletici çabalar beslenmelidir.

İletişim alanında eşitsizlik global bir yapı gösterdiğinden, tüm üye ülkelerce, çokuluslu etkinliğe bağh karar alındığı ve ilgili konular hakkında etraflı tartışmaların yapıldığı uluslararası kuruluşların bu bağlamda ayrı bir yeri vardır. UNESCO'ya üye ülkeler, bu alanda faaliyet gösteren kuruluşların programlarına desteği artırmaktadırlar. BM kuruluşları için, yayın gücünü müm-

künse bir iletişim uydusunu da içerecek daha verimli bir haberleşme sistemiyle donatılmış olması gereklidir.

Barışın, uluslararası güvenlik ve işbirliğinin güçlendirilmesi, uluslararası gerginliklerin azaltılması tüm ulusların ortak sorunudur. İletişim araçları, bu amaçların gerçekleştirilmesi doğrultusunda önemli katkılarda bulunabilir. Ulusal iletişim politikaları, uluslararası iletişim ilkeleriyle uyumlu ve istikrarlı olmak, aynı zamanda da uluslar içinde var olan barışçı ve karşılıklı anlayışa dayanan bir ortam yaratma yolları aramalıdır. Uluslararası olaylar ve gelişmelerle, gerginlik ve krizlerin neden olduğu durumların duyurulmasında aşırı dikkat ve özen gösterilmelidir. Var olan sorunlar nedeniyle, barış, silahsızlanma, insan hakları ve yeni iletişim düzeninin yaratılması için ayrı bir dikkat gösterilmelidir.

3. Uluslararası Boyutta Konsantrasyon

3.1. Konsantrasyon (Tekelleşme) Kavramı Üzerine

1980'li yıllarda iletişim alanı üç büyük değişim yaşamıştır. Bunlar, yeni iletişim endüstrisinin gelişimi, özellikle kablolu TV ve uydu yayınlar ile teletext ve *videotex; g*örsel-işitsel kamu tekelinin kalkması ve Avrupa ülkelerinin çoğunda özel radyo ve televizyonların ortaya çıkması; 1993 petrol krizinden sonra ekonomik sıkıntı yaşayan iletişim organlarına gelir getirici kuruluşların reklam yatırımlarında artıştır.

Bu birbirine bağlı üç büyük değişim Avrupa medya yapısında bir başka bilinen kargaşanın ortaya çıkmasına neden olmuştur: BÜYÜK MULTIMEDYA GRUPLARININ DOĞUŞU. Basın-yayın dünyasında konsantrasyon terimi 'entegrasyon' birleşme-bütünleşme anlamında kullanılmaktadır daha çok; yatay, dikey, medyalararası ve uluslararası bağlamda birleşme. Aynı zamanda bu birleşme-bütünleşme kavramı daha fazla ya da daha az düzeylerde bir girişim ya da girişimciler grubunun eylemleri üzerine tüm güç ve kontrol bütünleşmesi biçimi olarak da tanımlanabilmektedir. (Miller,1991:24) AsleRolland'a (2008) göre de, konsantrasyon endüstri düzeyine değil girişimcilerin düzeyine uygulanan bir kavram olmalıdır. Bu bağlamda serbest iletişim pazarında ortaya çıkmış olan konsantrasyon kavramı tanımı şu şekilde yapılabilir; Bir iletişim kuruluşunun gücünün artması ya da pazardaki kuruluşların tek bir

yönetim altında toplanması, bir başka deyişle tröstleşme olayıdır. Bunun gerçekleşmesi çeşitli olası süreçlerin yaşanmasına bağlıdır. Bunlar satın almalar, birleşmeler, başka kuruluşlarla ticari işlemler ya da pazardaki kimi kurumların rekabetten düşmesi gibi durumlardan kaynaklanan süreçlerdir.

Yukarıda tanımlanmaya çalışılan bu kavramı hem kamu yararını hem de iletişim endüstrisinin ekonomik çıkarlarını göz önünde bulundurarak incelemek gerekmektedir.

İletişim endüstrisinde rekabetin yeni çehresini ve büyük iletişim gruplarının gelişimini en az üç ayrı görünüde vermek olasıdır: 1. Televizyon kanallarında içeriğin tek biçimliliği, 2. Medyalar üzerinde reklamın etkileri, 3. Dağılımda tekel hakları.

Görsel-işitsel medyada çoğalmanın bu kesime bir çeşnilik kazandıracağı beklenirken ne kötü ki yarış içerisinde pek çok kanalın aynı tür programlar yaptığı gözlenmiştir. Hiç şüphesiz benzer programlar televizyon izleyicilerinin yararına bir durum değildir. Eğer programlar aynı, içerik genel olursa o zaman pazardan bir yer koparmayı amaçlayacak yeni girişimcilerin ortaya çıkması doğaldır. Pazarlamanın kullanıldığı dört temel yol vardır: Fiyat, promosyon, pazar ve ürün. Televizyon endüstrisinde ise ilk üç yol genel olarak aynı pazarda rekabet halinde bulunan firmalar arasında farklı stratejilerin kabul görmesine olanak tanımaz. Ürün ise televizyonlara ticari kaynak sunabilir.

Medyada konsantrasyon ekonomik, teknolojik ve siyasal nedenlere bağlanmıştır. Tüketici açısından medya pazar ekonomilerinde devingen bir ticari gücün parçasıdır. Geniş bir ticari oylum sunmakta ve reklam sayesinde de diğer endüstrilerin canlılığını desteklemektedir.

1980'li yılların başında McQuail Avrupa radyo-televizyon sektörünün ticari görünümünü çözümler ve bu çözümleme sonucunda da Avrupa ülkelerini üç sınıfa ayırır:

i. İngiltere, İtalya ve Lüksemburg çok yüksek ticari düzeye sahipler,
ii. Fransa, Almanya, Hollanda, Finlandiya ve İspanya orta düzeydedirler,
iii. İsveç, Norveç, Danimarka ve Belçika ticari açıdan düşük bir seviyeye sahipler.

Fakat son on yılın sonunda geri dönüşü olası görülmeyen serbest ekonomi çarkında bu ülkelerin pek çoğu I. kategoride sözü edilen yüksek ticari kazanç-

lı seviyeye çıkmışlardır.Son enformasyon teknolojileri yeni mecraların görsel-işitsel endüstrisine girişine katkıda bulunmaktadır. Kablolu televizyon endüstrisi tekniko-ekonomik nedenlere uygun tipik bir konsantrasyon durumudur. Bununla birlikte gelişmeler sonucu kanal sayısında artış gözlenirken uzun zamandan beri yayında bulunan kanallar -özellikle Avrupa kamu kanalları ile televizyonun çıkışının ilk 30 yılında rol almış Amerikan kanalları- yok olmak üzereler. Ekonomik ve teknik etkenlerdeki bağdaşma ile sosyo-kültürel dönüşümler medyadakonsantrasyon üzerine siyasi kararlar almayı güçleştirmektedir. Avrupa Birliği'nin siyasi hedefi Avrupa kıtası halklarının aynı temel kültürden geldikleri gözlemine dayanmaktadır. Buna karşın geleneksel Avrupa, ulusal, bölgesel ve yerel özelliklerin korunmasını hedefler.

Avrupa'da yayınlanmakta olan belli başlı gazetelerin modelleri üzerine kısa bir betimleme de bize buradaki farklı yapıları gösterecektir.

Fransa, İtalya, ve Almanya ulus düzleminde günlük gazetelerde bölgesel basının hakim olduğu bir görünüm sunarlar. İspanya da pek çok yerel yayına sahip bölgesel bir basınla Fransız örneğini kendisine uyarlamıştır. Hatta ispanya basım çok sayıda küçük gazeteleriyle gitgide Amerikan yerel basınına benzemektedir. İngiltere, İrlanda ve diğer küçük Avrupa ülkelerinde halk özellikle merkezde kenetlenmiştir. Ulusal günlük gazeteler pazarın en büyük payını ele geçirmişlerdir. Basındaki bu model farklılıkları bize Avrupa'da orta boylu bölgesel mültimedya gruplarının diğer ülkelere oranla daha yaygın olarak bulunduğunu göstermektedir. Denilebilir ki, Avrupa'nın bu ekonomik, kültürel ve nüfuzsal çeşitliliğinden dolayı medyada konsantrasyon konusu üzerine kimi anahtar sorulara verilebilecek tek bir yanıt bulmakta güçlük çekilmektedir. Olaylara ve durumlara göre sorunlar farklılaşmaktadır.

3.2. Medya Konsantrasyonunun Tarihi Gelişimi

1975'den itibaren Avrupa görsel-işitsel pazarının ve başlıca iletişim gruplarının yayılımının liberalleşmesinden önce basın-yayın endüstrisinin gelişmişliği düşük düzeydeydi. A. Chandler 1973 yılında her ülkenin en büyük 200 girişimcisinden iletişim alanında çalışan ABD'de 1, Japonya'da 2, Almanya'da 6 ve İngiltere'de 7 girişimcinin bulunduğunu bildiriyor. Fakat bu durum, 1980'lerde, medya kesiminde meydana gelen birleşmeler, kaynaşmalar, girişimcilerin satın alma güçlerindeki artışla kökten bir değişime uğramıştır.

ABD'de medyada konsantrasyon süreci, özellikle de basındaki, Avrupa'dakinden daha erken başlamıştır. 1920'li yıllardan itibaren basın gruplarının sayısında artış olmuştur. B. Compaine'in ifadesine göre, 1923'te 31 basın grubu 153 gazete çıkarıyordu. 1954'e gelince basın gruplarının sayısı 3 kat artış göstererek 95'leri aşmıştır. 1978'de ise sayıları 167'yi bulmuştur. 1923 ile 1981 yılları arasında 1 günlük gazeteye sahip büyük şehirlerin sayısı 1297'den 1534'e çıkmıştır. Fakat aynı zamanda iki ya da daha fazla sayıda günlük gazete çıkaran şehirlerin sayısında da 502'lerden 30'lara varan bir azalma gözlenmiştir. Ayrıca belirtmek gerekirse Federal İletişim Komisyonu'nun raporlarına göre de, bugün basın ile görsel-işitsel arasında sermaye çakışması yoktur, büyük Amerikan iletişim kuruluşları bu iki sektöre yayılmış durumdadır.

1980'ler öncesinde sürdürülmüş medyadaki konsantrasyon üzerine incelemeler hemen hemen tümüyle ulusal açıdan gerçekleştirilmiştir. 1975'te Avrupa Konseyi tarafından yayınlanan Rogers Raporu Avrupa medya konsantrasyonu üzerine ilk karşılaştırmalı incelemelerden biridir. Bu raporun belli başlı sonuçlarına göre 1955-1973 yılları arasında üye ülkelerdeki bağımsız gazetelerin sayısında *yüzde 30*'luk azalma görülmüş, her ülkenin dört büyük basın grubu tarafından kontrol edilen gazetelerin toplam tirajının ortalama oranı yüzde 33'den yüzde 42'lere ulaşmış, en azından bağımsız günlük gazetesi bulunan büyük şehirlerin sayısında da yaklaşık *yüzde 20*'lik düşüş olmuştur.

Rogers Raporu medyadaki konsantrasyon üzerine çalışacak çeşitli anket komisyonlarının kurulmasına yol açmıştır. 1978'de Avrupa Komisyonu bu sorun üzerine **"Konsantrasyonun ve Rekabetin Gelişimi"** başlığı altında hemen hemen tüm üye ülkeleri kapsayan bir seri rapor yayınlamıştır. Daha sonra Vedel Raporu -Fransa'da yayınlanmıştır- medyada konsantrasyonun sonuçları üzerine yeni bakış açıları sunmuştur. Ayrıca medyada bütünleşme ile endüstrilerin bütünleşmesi arasındaki farka ışık tutmuştur. Yaklaşık aynı tarihlerde Almanya'da yayınlanan Günther Raporu da şunun üzerinde durmaktaydı: Bir kurum tek başına basın pazar payının *yüzde 20*'sini elinde bulunduruyorsa, bu basında özgürlüğün tehlike çanlarının çalmaya başladığını gösterir. Sözü edilen bu raporların tümü yazılı basın çerçevesindeki konsantrasyonu ele almıştır. Nedeni de 1975'e kadar Avrupa görsel-işitsel endüstrisinin hemen tamamının kamu organlarınca denetim altında bulunuyor olmasıdır. Yalnız İngiltere, Finlandiya ve Lüksemburg bunların dışında kalmıştır.

Avrupa'da kablonun, uydunun ve videonun girişi gibi kimi teknolojik yenilikler kamu tekeline son vererek iletişim kurumları için yeni bir yatırım alanı yaratmıştır. Siyasi, sosyal ve ekinsel açıdan en önemli değişim bir kurumun çeşitli bilgi kaynaklarına yatırım yapabilmesidir. Bazı Avrupa ülkelerinde görsel-işitsel alanda beliren düzensizlik-kuralsızlık sonrasında ortaya konulan yasal düzenleme belli bir pazar üzerinde kullanılabilir bilgi kaynaklarının tümüne hakim olan mültimedya kurumları engellemeyi hedefler.

1950 ile 60'lı yıllarda birkaç büyük reklam ajansı Avrupa'da büro ve şubeler açmıştır. 1970'li yıllarda büyük ajanslar arasında bir kaynaşma dönemi yaşanmış, 1980'lerde bu eğilim artarak büyümüştür. Bu dönemde özellikle Japonlar, İngilizler ve Fransızlar Amerikan üstünlüğünü tehdit eder duruma gelmişler ve uluslararası pazara açılmışlardır. 1990'larda WPP(RU), Saatchi et Saatchi (RU), Dentsu (Japon), FCB-Publicis (US-Fransa), Hakukodo (Japon) alanlarında başı çeken ajanslardır. Adı geçen bu ajanslar bugüne kadar Asya pazarını ellerinde tutan Japon ajanslar gibi çeşitli ülkelerdeki müşterilere hizmet etmeye yönelik uluslararası bir ağa sahiptirler. Bundan kısa zaman öncesine kadar reklam ajansları ilancılar ile medyalar arasında aracı rolü oynuyorlardı. Reklam yeri satın alımına özel firmaların girişi ise reklam alanına canlılık getirdi, 1980'lerde Avrupa'da satın alma merkezlerinin sayısının artışı bu ajanslara her ülkede önemli oranda reklam pazar payım denetim altına almaya olanak tanımıştır. 1991'de yayınlanan reklampazarı yapısındaki değişikliklere ilişkin inceleme raporuna göre;

i. Çok uluslu reklam ajanslarının uluslararası boyutlarda büyümesi uluslararası düzeyde reklam yeri satın alma işini düzenleme ihtiyacım da beraberinde getirmiştir.

ii. Bu son yıllarda birleşen büyük ajanslar büyük oranda reklam yeri satın alma işleminin merkezi bir koordinasyonunun gerekliliğini de artırmıştır.

iii. Uluslararası iletişim girişimcilerinin dağılımı ve İtalya'daki 'PUBLITALIA' gibi medyalar birliği satış noktalarında bir konsantrasyona neden olmuştur.

iv. Reklam tariflerinin artışı nedeniyle satın alma merkezlerinde yoğun tercihi tarifleri en yüksek düzeye çıkarmak önem kazanmıştır.

v. Avrupa medyalarının karmaşık çeşitliliği (kablo, uydu ve diğerleri) detaylı bir incelemeyi gerekli kılmaktadır.

Avrupa'da görsel-işitsel alandaki düzensizlik süreci medyadaki konsantrasyonla ilgili eski tartışmaları canlandırmıştır. Kamu tekelinin çökmesi ve yeni medyaların gelişmesinden sonra yeni girişim beklentileri neo-liberal düşüncenin yayılım dönemiyle çakışmıştır. Söz konusu bu düşünce, Avrupa'da yalnızca sağ hükümetlerce temsil edilmiş iken 1982'den itibaren İspanya'da, 1984'den itibaren de Fransa'da sosyalist hükümetlerce de benimsenmiştir.

1980'li yıllardan itibaren yeni medyadaki bilgi trafiği *'bilgi toplumu'*diye tanımlanan bu ortamda oldukça hız kazanmıştır, iletişim alanında bu son yenilikler 1970'li yıllarda McLuhan tarafından yapılmış tahminleri doğrular görülmektedir. Daha o tarihlerde McLuhan *'küreselleşmiş köy'* (global village) ün ortaya çıkışından söz etmiştir.(Mcluhan vd., 2015)

McLuhan'a göre, elektronik çağ herkese bir temel bilgi verecek ve dünya düzleminde demokrasinin gelişimine katkıda bulunacaktır. Ancak bilgi akışının artışı gibi medyada mecraların sayısının ve çeşitlerinin artması da çoğulculuğu garanti edemez. *'Küçük devlet, büyük pazar'* ilkesini savunanlar medya düzenlemelerinde, özellikle dekonsantrasyon alanında devleti küçültme önerilerini aşağıdaki beş varsayım üzerine dayatmışlardır:

i. Eğer devlet müdahalesi küçük olursa, pazarın daha doğrusu vatandaşların kararları medyaların eylemlerini düzenlemede temel karar olarak işlem görür. Böylelikle de medyalar kamu yararına hizmet ediyor olacaktır.

ii. Devlet iletişim alanında kötü bir düzenleyicidir. Bunun da nedeni iktidar partisinin çıkarlarının kimi zaman kamununkilere baskın bir eğilim taşımasıdır.

iii. Yeni iletişim tekniklerinin gelişimi vatandaşlara çeşitli bilgi kaynaklarına girme olanağı tanır. Böylelikle gruplarının bilgiyi tekellerine alması güçleşebilir.

iv. Hissedarlık üzerine kimi düzenlemeler ekonomik mantıkla çalışır ve basın ile görsel-işitsel arasında görev birliği oluşturmaya engel teşkil eder. Bunun sonucunda tüketiciler fiyat ile bilgi miktarı ve niteliğine göre daha sınırlı bir seçeneğe sahip olurlar.

v. Serbest pazara giriş fikri kamunun yararına olacak olası yenilikler üzerine sürekliliği olan bir araştırmayı garantilemektedir.

Belirtmek gerekirse düzenleme konusu olarak konsantrasyon olayı devletin müdahalesinden daha az tehlikelidir. Pazar ekonomisinin televizyon izleyicilerine kendi çıkarları üzerine en doğru kararı alabildikleri bir düzen sunduğu savunulmakta, hatta şu gerçeğin üzerinde de durulmaktadır: Eğer tüketiciler var olan kaynaklar arasında istedikleri görsel-işitsel hizmetleri satın alma seçeneklerine sahipse tercihlerini daha iyi yapma imkanını da yakalayabilmektedirler.

1930'lu yıllarda ABD'de basın gruplarının oluşmasının ardından ilk protestolar medyadaki konsantrasyona karşı seslerini işittirmişlerdir. 60 yıl sonrasında Villard'ın yaklaşımına göre; eğer halkın yerinde olursak, grup gelişiminin sağlıklı olduğundan söz etmek imkânsız olur. Bir kişinin elleri arasında bulunan yayın düzen gücünün kısıtlanmasında, standardizasyonunda ya da konsantrasyonunda tüm eğilimlere karşı dikkatli davranmak gerekmektedir. Özel yayınların genellikle sağ partilere hizmet verdiğini kamu hizmetinin ise demokrat ve liberal partilere dayandığını her zaman için var saymak anlaşılması güç bir durumdur. (Villard, 2000)

1980'li yıllarda mültimedya gruplarının gelişimi hem Avrupa'da hem de ABD'de konsantrasyon olayı üzerine gerçekten de belli bir endişe yaratmıştır. B.Bingdikian'a göre 20. Yüzyıl farklı bir yüzyıl değildir. Fakat büyük akıl vericiler kendi mistik dogmalarını yaymak için radyo-televizyon ağları, basın-yayın grupları ve sinema stüdyoları gibi merkezi güçlü makineleri kullanmaktadırlar. Bu sistemlerin operatörleri dünya ile ilgili kendi özel versiyonlarını yaymaktadırlar.

Medyaların tek elde toplanması üzerine sürüp gitmekte olan tüm bu tartışmalara karşın Avrupa Topluluğu Komisyonu'nun ortaya attığı *'Sınırötesi Televizyon'* ile ilgili yönergesi yeni çalkantılara yol açmıştır.

3.3. Medyaların Tekelleşmesi Üzerine Denetim

Genel olarak iletişim sektörü özel olarak da medyada konsantrasyon ile ilgili hukuk metinleri çok değişim geçirmişlerdir.

1980'li yılların sonuna kadar, Avrupa medyası ayrı ayrı her ülke hükümetlerince düzenlenmişti. Basınla ilgili yasalar medyaya ulusal sınırların içinde

uyması gereken kurallar koymuştu. Ta 17. yüzyılda basınla ilgili ilk yasaların kabulünden beri her zaman bu böyle olmuştu. Yüksek Mahkemelerin yargılama yetkisi, soruşturma komisyonları ve idari kanunlar aynı coğrafi bölgeyi kapsıyorlardı. Avrupa görsel-işitsel endüstrisinin ilk 40'lı yıllarının ulusal karakteri bugünkünden daha az karmaşıktı.

Karen Siune, Claude Sorbest ve Asle Rolland'a (2008) göre radyonun ve televizyonun geleneksel yapısının üç işlevi vardır: Radyo-televizyon kurumları bilginin içeriğini, posta ve telekomünikasyon servisleri de yayını kontrol ederken, siyasi otoriteler finans ve organizasyon sorunlarıyla ilgilenirler. Hükümetler kanuna göre sınırlı sayıdaki frekansları göz önünde bulundurarak tıpkı kamu organları gibi radyo ve televizyonları düzenler. Şimdiye kadar bu olaya katılanların —hükümetler, parlamentolar, siyasi partiler, profesyonel kurumlar, sendikalar, yapımcı ve yayıncılar— güçleri ve çıkarları hep dengeli olmamıştır. Ancak iki güç bu süregeleni değiştirmeye kalkışmıştır. Bunlardan ilki üye ülkelerin üstünlük değişimiyle Avrupa Birliği'ne ve Avrupa Komisyonu'na doğru ilerleme iken, ikincisi ulusal kimliği güçlendirmeyi öneren ve bu anlamda yeni önlemleri gerekli kılan bölgesel ve ulusal birliklerin güçlü yükselişleridir. Bu iki güç her an için birbirine karşıt gibi görülmesin, çünkü her ikisi 1980'lere kadar Avrupa Devletleri'nin oynadığı rolü sınırlandırma tasarımına bağlıdır. Ayrıca, Roma Antlaşması'nı imzaya götüren ilk tartışmalarda olduğu gibi görülmemiş daha çok Avrupa ekinsel çoğulculuğun gelişimine doğru bir değişim gibi algılanmıştır.

Avrupa Komisyonu medya konusunda onaylanacak siyaseti kararlaştırmakta ve uluslararası düzeyde de üye devletlerin düzenlemelerini yönlendirmektedir. 'Sınırötesi Televizyon'üzerine 1989 yönergesi Komisyonun düzenlemelerle ilgili yaptığı çalışmalar hakkında çarpıcı bir olaydır. Brüksel'deki Avrupa Komisyonu ile Strasbourg'taki Avrupa Parlamentosu gittikçe radyo-televizyon üzerine yasama ve denetleme organları durumuna gelmişlerdir. Kimi üye devletler, özellikle farklı çıkarları ve bakış açıları bulunan ülkelerin Komisyon ve Parlamento'nun üzerlerine bir baskı uyguladıklarını düşündüklerinden bu duruma kuşkuyla yaklaşmışlardır. Sözgelimi Miller, *'Sınırötesi Televizyon Yönergesi'*nin birbiriyle uyumlu medya üzerine bir Avrupa siyaseti geliştirimi konusunda Fransız Devletinin müdahaleci yaklaşımından büyük ölçüde etkilendiğini ileri sürmüştür. Ayrıca birçok İngiliz yayıncının medya için

hazırlanmış Avrupa Ajandasını hala iyi kullanamadıklarından ve de tartışmaların sonuçlarını etkilemek amacıyla uygun araçlar geliştirememiş olmalarından üzüntü duyduğunu belirtmiştir. (Miller, 1991:24)

Avrupa ölçekli medya konusunda karar vericilerin ve yine bu konudaki siyasetlerin en önemli rolü siyasal kararları etkilemede özel derneklerin ortaya çıkmasına yol açmaları olmuştur. Ticari televizyon derneği (ATC), Avrupa Topluluğu'ndaki gazete yayıncılar derneği topluluğu (CAEJ) ve üç taraflı Avrupa Reklamcılığı (EAT) Avrupa'da serbest medya rekabetini canla başla teşvik eden kuruluşlardan birkaçı olmuştur. Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (FIJ) ise ticari çıkarların medyada yayın içeriğine ve yayın siyasetine karışmamasını gerekli kılarak bu lobileri dengelemiştir.

Bölgesel denetleme organları özellikle şu dört nedenden ötürü bu dalgalanmanın düzenlemesi gerektiğini savunmuşlardır; (Sanchez-Tabernerg, 1993)

i. Büyük iletişim gruplarının yayılması sonucu ortaya çıkan tehlikelerden biri olarak görülen tek bir iletişim işletmesi ya da küçük bir tekel tarafından pazarın ele geçirilmesi pek çok Avrupa bölgesinde izlenmektedir.

ii. Medya seçiminde çoğulculuk düzeyi (bilginin serbest dolaşımının garantisinde kaçınılmaz ikinci öge) ulusal ölçekli Avrupa Devletleri'nin çoğunda vardır. Bununla birlikte, yerel ve bölgesel düzeyde basındaki tekel sayısı artmaktadır.

iii. Televizyonda film ve eğlence programları yapımı uluslararası eylemlerdir. Aşamalı ekonomiler kazanç getirimi sağlar. Ve 'Devletsiz Uluslar'kendi ekinsel kimliklerini kaybetmekten hala daha korkmaktadır.

iv. Kamuoyunu etkileyen kimi ulusal medyalar her devlette tekbiçimliliğin bir üst düzeyine ulaşabilirler.

Bugün hala medyada çeşitlilik ve konsantrasyon, ulus-devlet bağlamında ve bilginin uluslararası akımı açısından inceleme konusu görünümünü korumaktadır. (Sanchez-Tabernerg, 1993)

4. Sonuç

Toplum – Siyaset - Bilgi

1750'lerden 1900'lere teknik ilerlemeler 'Sanayi Devrimi'ni başlatmış, gelişen teknoloji sınırları, ekinleri aşıp dünyayı sarıp sarmalamıştır. Bu değişimi güden şey, bilginin anlamında yer alan köklü bir değişikliktir. Hem Batı'da hem Doğu'da hep 'var olmaya' uygulanan bir şey olarak görülen bilgi, artık 'yapmaya' uygulanan bir şey haline gelmiştir. Bir kaynak, bir alettir. Ve toplumsal bir *iyilik*'tir.

Günümüzde bilgi, anlamlı tek kaynaktır. Geleneksel 'üretim kaynakları', yani doğal kaynaklar ve emek ile sermaye ortadan kalkmış değildir. Ama elde edilebilir şeylerdir artık onlar... Yeter ki bilgi olsun. Bilgi sözcüğünün anlamında yaklaşık iki asır öncesinde başlayan değişiklik, bugün onu işe yarayan bilgi, sosyal ve ekonomik sonuçlar getirebilecek bilgi haline getirmiştir.

Bilgi uygulayımının getirdiği yeni düzen, eskilerin güç kavramı etrafında odaklaştığı sosyal ve siyasal kurumları etkilemiş ve onları 'sorumluluk' ilkesine dayalı kurumlar haline getirmiştir. Bugünün toplumu -*bilgi toplumu*- kesinlikle sorumluluğa dayalı bir düzen gerektirir. Toplumu oluşturan tüm kuruluşlar sosyal sorumludurlar. Toplumu kendi alanlarında koruyup kollamakla görevlidirler.

Çağcıl sosyal kuruluşlarda amaç, insanları yetkili değil, sorumlu kılmak olmalıdır. Yanında sorumluluğu bulunmayan güç *sorumsuzluk*'tur. Herkes katılımcı olmalıdır. Bilginin anlamında meydana gelen bu değişimle dünya tarihinde son 400 yıllık Batı türü Ulus-devlet [Ulus-devlet'i icat eden Fransız avukat-politikacı Jean Bodin(1530-1591)]'dir. 1576 tarihinde yazdığı *Six Livres de la République* (Cumhuriyetin Altı Kitabı) ünlü eseridir], imparatorlukların ve süper devletlerin yüzyıllar boyunca varlığını sürdüren tek siyasal gerçek olmasına ve özellikle Fransız Devrimi'nden sonra laikliğin de taşıyıcılığını yapmış olmasına rağmen, son yüz yıl içinde derinden değişime uğramıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasından itibaren görünen odur ki gelişmiş ülkeler hızla Avrupa Topluluğu gibi çoğulcu toplumlar haline dönüşmekteler. **'Ulus-devlet ötesi'** toplumlu yeni düzenin nasıl bir şey olacağı, hatta 'bilgi toplumu' olup olamayacağını şimdiden kestirmek doğrusu o kadar kolay değil. Fakat kesin olan, geleceği biçimlendireceklerin bugünler olduğudur.

Daha 19. yüzyılın ikinci yarısında imzalanan anlaşmalar, sözgelimi Uluslararası Posta Birliği, Uluslararası Yüksek Adalet Divanı gibi, artık ulus-devlet-

ten öte uluslararası (transnational) kurumların kendilerini göstermeye başlamalarının ilk işaretleri olmuşlardır.

Siyaset Biliminin 'ulus-devlet' için saydığı niteliklerin başında **'egemenlik'** gelir. İşte 1970'lerden sonraki dönemlerde büyük çözülmelere uğrayan ulus-devletlerde hükümetler egemenlikleri için uluslararası kurumlara gereksinim duymuşlardır. Günümüze gelinceye kadar enformasyon da tümüyle ulusaldı. Hükümetler egemenliklerini sürdürebilmek için enformasyon üzerinde tamamıyla denetim kurmaya çalışmışlardı. Gerçi bugün de hemen her demokratik ülkede hükümetler ulusal değerleri korumayı kendilerine görev bilerek haber yayınlarını denetlemekteler. Oysa, haber bültenleri artık enformasyonun küçük bir dilimi haline gelmiştir. Bir televizyon dizisinin 30 saniyelik herhangi bir parçası, denetimden geçen haber bültenleri kadar, hatta belki de daha fazla enformasyon içerebilmektedir.

Enformasyon şimdi ulusal sınır tanımıyor, evrensellik iyiden iyiye hissettiriyor kendini. Dolayısıyla, bugün artık soruşturulacak olan **'evrensellik ölçütü'**dür.

Görüldü ki, paradan sonra anavatanını kaybeden enformasyon küresel iletişim medyasının elinde, uluslar-üstü bir sivil toplum yaratma önerilerinin temel nedeni olmuştur. İletişim haklarına ilişkin uluslararası ölçütlerin yürürlüğe konulabilmesi şüphesiz çok önemlidir. *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nin 19. Maddesi buna bir örnek; *"Herkes görüş ve ifade özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak başkalarınca karışılmadan görüş sahibi olmayı ve sınır tanımaksızın her medya ile bilgi ve fikirleri aramayı, almayı ve göndermeyi içerir."*

Bu türden bildirgeler **'yeni küresel enformasyon ve iletişim düzeni'** idealini ayakta tutuyor. Bu kavram ilk olarak B.M. Genel Kurulu'nun 1978 yılındaki toplantısında alınmış ve MacBride Komisyonu'nun hazırladığı raporda biçimini bulmuştur. 1960'lardan beri yaşanmakta olan elektronik ve uydu teknolojisi bu yöndeki gelişmelere hız katmaktadır. Bu teknolojiler ses, veri, metin ve simgeleri çok hızlı bir biçimde uzak mesafelere, geniş coğrafi alanlara ulaştırabiliyor; yer kürenin herhangi bir noktasındaki bir olayın çok hızlı bir biçimde yayınlanmasını olanaklı kılıyor.

Uydu yörüngeleri ve frekanslar konusunda uzayın topluca dünyaya ait olup olmadığı; uyduların gizli istihbarat toplama, askeri fotoğrafçılık ve telefon dinleme için kullanılıp kullanılmayacağı devletler arasında tartışılmaya devam etmektedir. Bu nedenle, uluslararası bir sivil toplumun yaratılmasını yalnızca ya-

sa koyuculara ve teknolojilere bırakılmasından yana olmayan kimi siyasal örgütler son yıllarda siyasal erkin 'küreselleşmesinin' ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdir. International PEN, Greenpeace Amnesty International, Ecoropa, Helsinki Yurttaşlar Meclisi, Uluslararası Hukukçular Komisyonu bunlardan birkaçıdır. Bu durum iletişim ağlarının siyasal erkin merkezliğine son verme yolunda hızla ilerlemekte olduğunun göstergesi niteliğini taşımaktadır.

İşte bu yüzden, yurttaşlar arasında iletişim özgürlüğünü siyasal ve anayasal düzeylerde savunacak; farklı toplumsal çıkarları ve görüşleri biraraya toplayacak ve temsil edecek, demokratik yolla seçilmiş, uluslararası eşgüdüme uyarlanmış **'Parlamentolar'** uluslararası bir sivil toplumun vazgeçilmez araçları olmalıdır. Bu, demokratik seçeneğin *sine quanon*[6] gereğidir.

KAYNAKÇA

Mattelard, A.,Delcourt, X. ve Mattelard, M. (1984).*La Culture Contre La Démocratie?* Paris: E. La Découverte.

Adil,İ. A. (1991).*Haberde Dışa Bağımlılık.* İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları. No. 30.

Alemdar, K. ve Erdoğan, İ. (1990). *İletişim ve Toplum.* İstanbul: Bilgi Yayınları.

Alemdar, K. (1981). *Türkiye'de Çağdaşlaşmanın Tarihsel Kökenleri / İletişim Sosyolojisinin Temelleri Üzerine Bir Deneme.* Ankara: AITI No.65 / Gazetecilik Ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu. No.6.

— (1995). *İletişim Ve Tarih.* İstanbul: İmge Yayınları.

Aristoteles. (1990). *Politika.* İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları. 3. Baskı.

Balkanlı, R. (1962).*Mukayeseli Basın ve Propaganda.* İstanbul

Balle, F.veEymery, G.(1984). *LesNouveauxMédias.* Paris: PUF

Bongrand, M. (1990).*Le Marketing Politique.* Paris: PUF

Carreau, D. (1991). *Droit International.* Paris: EditionsA.Pédone.

Cazeneuve, J. (1974). *L'hommeTéléspectateur.* Paris: E. Denoël

Charon, J.M. (1992). *Medya Dünyası.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Chomsky, N. (1993). *Medya Denetimi.* İstanbul: Tüm Zamanlar Yayınları.

Çam, E. (1990).*Politika Bilimine Giriş.* İstanbul: Der Yayınları.

D.Mcquail, D.(1983). *Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar.* İstanbul: Savaş Yayınları.

Decaux, A. (1989). *La PolitiqueTélévisuelleExtérieure De La France.* Paris: La DocumentationFrançaise.

[6] *Olmazsa olmaz.*

Domenach, J. M. (1965).*La PropagandePolitique*. Paris: PUF

Druker, P. F. (1994).*Kapitalist Ötesi Toplum*.İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.

Duverger, M. (1964).*Politikaya Giriş*. İstanbul: Varlık Yayınları.

— (1973). *Metodoloji Açısından Sosyal Bilimlere Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınları.

— (1974). *Siyasal Rejimler*. İstanbul: Gelişim Dizisi 4

— (1982).*Siyaset Sosyolojisi*.İstanbul: Varlık Yayınları.

Ellul, J. (1962). *Propagandes*. Paris: A. Colin

EncyclopédieDuMondeActuel. (1981). Paris: E.Char1es-Kenri Favrod.

Ergin, F. (1989).*Uluslararası Politika Stratejileri*.İstanbul: İ.Ü İktisat Fak. Yayınları.

Ertem, S. (1942). *Propaganda*. İstanbul: Vakit Yayınları.

Escarpit, R. ve Bouazis, C. (1972). *Systèmes Partiels De Communication*. Paris/La Haye: Mouton

Evliyaoğlu, G. (1987).*İletişim Psikolojisi / Psikolojik İletişim*. Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Gerstle, J. (1992). *La CommunicationPolitique*. Paris: PUF

Giritli, İ. (1988). *Günümüzde Haberleşme*. İstanbul: Der Yayınları

Gökçe, O. (1993). *İletişim Bilimine Giriş*. Ankara: Adalet Matbaası.

Gönlübol, M. (1985). *Uluslararası Politika*. Ankara:Iı.BaskıA.Ü.S.B.Fak.Yayınları.

— . (1969).*Dış Politika: İç Etkenler Açısından Bir Dış Politika İncelemesi*. Ankara: Ulusal Basımevi

Gürbüz, Y. (1980).*Siyasal Sistemler*. İstanbul: May Yayınları.

Gürün, K. (1983). *Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası*. Ankara: A. Ü. S. B.Fak.Yayınları.

Huntington, S. P. (1993). *Üçüncü Dalga*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.

İnan, K. (1993).*Dış Politika*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kalaycıoğlu, E. (1984).*Çağdaş Siyasal Bilim*. Iu.Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.

Kapani, M. (1987).*İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*. İstanbul: Bilgi Yayınları.

— (1992). *Politika Bilimine Giriş*. İstanbul: Bilgi Yayınları.

Kaya, R. (1985).*Kitle İletişim Sistemleri*. Ankara: Teori Yayınları.

Keane, J. (1993). *Medya ve Demokrasi.İstanbul:* Ayrıntı Yayınları.

Kennedy, P. (1991). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları. 3. Baskı.

Kışlalı, A. T. (1992). *Siyaset Bilimi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Köni, H. (1982).*Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Örgütlerde Karar Verme*. Ankara: A.Ü,İktisadi Ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.

Lazar, J. (1992). *La Science De La Communication*. Paris: PUF

Lipset, S. M. (1986).*Siyasal İnsan*. Ankara: 2.Baskı, Teori Yayınları.

Lipson, L. (1978). *Politika Biliminin Temel Sorunları*. Ankara: A.Ü. Hukuk Fak. Yayınları.

Mattelard, A. (1992). *La Communication-Monde.* Paris: E. La Découverte.

Mcluhan, Marshall &Povers, Bruce R. (2015). *Global Köy / 21. Yüzyülda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelebilecek Dönüşümler*. İstanbul: Scala Yayınları.

Morgenthau, J. H. (1970). *Uluslararası Politika.* Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

Nordenstreng, Kaarle. (1984). *TheMass Media Declaration Of Unesco.* New Jersey: Ablex.

Okay, V. (1962). *Modern Propaganda.* İstanbul: İ.Ü. İktisat Fak. Gazetecilik Enstitüsü Yayınları.

Oskay, Ü. (1985).*Kitle Haberleşme Teorisine Giriş.* Ankara: A.Ü.Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları.

Önen, M. (1988).*Uluslararası İlişkiler Dersleri.* İstanbul: Beta Yayınları.

Postman, N. (1994). *Televizyon: Öldüren Eğlence.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Rolland, A. (2008). "Norwegian Media Policy Objectives And The Theory Of A Paradigm Shift". *Jorunal Of Communication.* Volume 58. Issue 1.

Sanchez-Tabernerg, A. (1993). *La Concentration Des Médias En Europe.* Manchester: InstitutEuropéen de la Communication.

Sezer, D. (1972). *Kamu Oyu ve Dış Politika*. Ankara: A.Ü.S.B. Fak. Yayınları.

Sönmezoglu, F. (1989). *Uluslararası Politika Ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları.

Tarle, De A. (1986). *Nouveaux Médias.* Paris: Arsas-Editions.

Toffler, A. (1992).*Yeni Güçler Yeni Şoklar*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.

Topuz, H. (1991).*Seçimlerde İletişim Politikalara.* İstanbul: Tüses Vakfı Yayınları.

Villard, M. (2000). *Babeuf´tan Dimitrov´a Sosyalist Savunmalar*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Waltz, K. &Quester, G. H. (1982).*Uluslararası İlişkiler Kuramı Ve Dünya Siyasal Sistemi.* Ankara: A.Ü. Siyasal B.Fak. Yayınları.

Yüksel, A. H. (1994).*İkna Edici İletişim.* Eskişehir: Anadolu Ünv. Yayınları.

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN TAHRİBATA UĞRATTIĞI İLETİŞİM ARENASINI DOĞRU ANALİZ EDEBİLMENİN YOLU: ELEŞTİREL MEDYA OKURYAZARLIĞI

Meltem BOSTANCI*

Yeşim AKMERANER**

Özet

Günümüzde medya etki, kapsam ve/veya yönlendirme gibi özellikleri nedeniyle özellikle çocuk ve gençlerin üzerinde önemli bir kontrol gücüne sahiptir. Bu nedenle de medyanın kontrol etkisinin olumsuz sonuçlara yol açmaması için medyanın etkileri konusunda bilinç kazandırılması son derece önemlidir. İçinde bulunduğumuz dönem küreselleşme dediğimiz olgunun başka birçok alanı olduğu gibi medya alanını da tahribata uğrattığı, dönüştürdüğü ve başkalaştırdığı bir dönem olmuştur. Bu nedenle de medyanın ürettiği ve dayattığı kültür, tüm hegemonik unsurlarıyla etki alanını her geçen gün genişletmekte ve merkeziyetçi bir kontrol gücüne ulaşmaktadır. Özellikle iletişim arenasının neoliberal biçimde yeniden yapılandırılmasından sonra yoğunlaşan medya sahipliği ve holdingleşme olgusuna paralel olarak medya, giderek eleştirel içerik üretiminden uzaklaşmış ve tek sesli hale gelmiştir. Böyle bir ortamda medyanın manipülasyon, dezenformasyon, propaganda, yanlış bilinçlendirme, gerçekleri çarpıtma gibi 'misyonlarına' karşı bir farkındalık yaratmak ve bilinç kazandırma adına medya okuryazarlığının önemi daha fazla ön plana çıkmaktadır. Ancak medya okuryazarlığı sadece medya kullanım pratikleri üzerine yoğunlaşmış durumdadır. Hâlbuki eleştirel medya okuryazarlığı, medya ürünleri kullanıcısını kültürel üreticiye dönüştürmeyi hedefle-

* Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, meltemb@istanbul.edu.tr

** Araş. Gör. İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, yesim.akmeraner@istanbul.edu.tr

mektedir. Küresel ölçekte yürütülen neoliberal politikalar çerçevesinde önceki dönemlerde problemli de olsa iletişim arenasında işler halde olan 'kamu yararı' ilkesi giderek tasfiye edilmiş, medyanın topluma bilgi ve haber aktarma işlevleri piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yapılandırılmıştır. Neoliberal dönemde oldukça yoğunlaşan tüketim kültürüne, emeğin ve üretimin meta haline gelmesine, gündelik yaşama iyice yerleşen korku, şiddet ve kaygı kültürünün doğallaşmasına, bireyin yurttaş değil de tüketici olarak görülmesine karşı mücadele etmek son derece önemlidir. Medya okuryazarlığı çalışmalarının eleştirel bir bakış açısıyla ele alınması, bu anlamda bir farkındalık yaratmayı hedeflemektedir. Tüm bu nedenlerle bu çalışma da medya okuryazarlığının neden 'eleştirel' bir perspektifle ele alınması gerekliliğini ortaya koyma çabasının bir ürünü olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Sözcükler: Medya okuryazarlığı, neoliberal politikalar, eleştirel yaklaşımlar, medya etkisi, Latin Amerika medyası, Türkiye medyası.

1. Giriş

Medya, şüphesiz birçoğumuzun hayatında önemli bir yere sahiptir. Yaşadığımız toplumun her alanında yer almaktadır. Artık tüm dünya, medyanın küreselleşmenin de etkisiyle değişim ve dönüşüm geçiren şartlarına uyum sağlamaya çalışmaktadır. Eğitim ve öğrenim alanlarında yeni bilgilenme biçimleri ve içeriğinin oluşturulması gerekliliği de bu doğrultuda değerlendirilmesi gereken bir konu haline gelmiştir.

Özellikle çocuklar ve gençler, dünyaya ilişkin bilgi ve kavramların çoğunu medya aracılığıyla kazanmaktadırlar. Günümüzde medya etki, kapsam ve yönlendirme gibi özellikleri nedeniyle öncelikle çocuk ve gençlerin üzerinde önemli bir kontrol gücü kazanmaktadır. Medya, insan yaşamının vazgeçilmezleri arasındaki konumunu güçlendirdikçe, insanların medyayla ilişkilerinin de çok daha ciddi biçimde sorgulanması, irdelenmesi gereği kendisini göstermektedir. Toplumda hemen çoğu insanın günlük yaşam diliminin büyük bir kısmı televizyon ya da bilgisayar ekranı karşısında geçmektedir. Böyle bir toplumda medya okuryazarlığı konusunun ne kadar önemli olduğu ve üzerinde mutlaka durulması gerekli bir konu olduğu, geç de olsa fark edilmiştir ve medya okuryazarlığı ile ilgili olarak özellikle son yıllarda çalışmaların

yoğunlaştığı görülmektedir. Konuya ilişkin bir farkındalığın belirmesi bile son derece önemlidir (İnal, 2009: 15-17).

20. yüzyılda birçok alan gibi iletişimin de metalaşması ve popüler kültürün etki alanına girmesi sonucu iletişim alanı endüstrileşmiştir. Bu durumun olumsuz yansımalarına bakıldığında, manipülasyon, dezenformasyon, propaganda, yanlış bilinçlendirme, gerçekleri çarpıtma gibi çeşitli sorunların da yaşandığı görülmektedir. Medya tarafından aktarılan iletileri doğru anlamak, algılayabilmek için medya konusunda bilgilenme ve bilinçlenme çok önemlidir. Bu bağlamda da okulların ilk ve ortaöğretim müfredatlarında medya eğitimi, medya pedagojisi, medya öğrenimi, medya okuryazarlığı, internet okuryazarlığı gibi adlar altında dersler oluşturulmuştur (İnal, 2009: 17).

Artık küresel medya sektöründe insanların demokrasiyi benimsemiş yurttaşlar olabilmeleri için iki temel yeteneğe, 'eleştirel düşünme' ve 'kendini ifade etme' yeteneklerine sahip olmaları gerekmektedir. Medya okuryazarlığı bu iki temel beceriyi öğreterek geleceğin yurttaşlarını siyasal sınıflandırma yapabilen, toplumsal tartışmaları anlayan ve bunlara katılabilen ve seçim sürecinde karar verebilen hale getirecektir (Jols ve Thoman, 2008: 14).

Bilindiği gibi neoliberal yeniden yapilandırma tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de iletişim arenasını köklü bir biçimde dönüşüme uğratmıştır. ABD ve Avrupa ülkelerinde başlayan bu dalga tüm dünyaya yayılarak bir yandan küresel bir medya sistemi oluşturmuş, diğer yandan ise medyanın ürettiği içerik 'eleştirel düşünme' aleyhine tektipleşerek eleştirel medya okuryazarlığının gelişimini geriletmiştir. Medya ürünleri kullanıcısını kültürel üreticiye dönüştürmeyi hedefleyen bir eleştirel medya okuryazarlığının geliştirilmesi son derece önemlidir. Bu bağlamda bu çalışmada öncelikle medya okuryazarlığı kavramı üzerinde durulacak ve medya okuryazarlığının neden eleştirel olması gerektiğine değinilecektir. Ardından neoliberal politikaların dünyada ve Türkiye'de medya alanını kontrolü altına aldığı tespiti yapıldıktan sonra, bu durumun olumsuz sonuçlarından etkilenmemek ve bir farkındalık oluşturabilmek adına, bilinçli ve sorgulayıcı bir perspektifte medya okumaları yapmanın önemine değinilecektir.

2. Medya Okuryazarlığı Nedir?

Medya okuryazarlığı kavramının ortaya çıkışından bu yana medya okuryazarlığına farklı açılardan bakan birçok görüş olmuştur. İletişim veya ilgili alanlarda çalışanlar medya okuryazarlığını, kişilerin mesleğe yönelik bilgi ve becerileri edindikleri bir 'mesleki eğitim' olarak algılarken, diğer bazıları ise dijital medyayı kullanma becerilerindeki yeterlilik olarak görmektedirler. Bir başka grup, medya okuryazarlığını çocukları kapitalist sömürüye karşı uyandırmanın bir yolu olarak algılarken, ayrı bir topluluk ise nelerin izlenip nelerin izlenmeyeceği konusunda sağlıklı kararlar vermek için gerekli bir beceri olarak görmektedir (Hobbs, 1999; Akt. Şahin, 2011: 5).

Medya okuryazarlığı alanında yapılan çalışmalara ve bu çalışmaların kapsamına bakıldığında, iki yaklaşımın olduğu görülmektedir: ana akım yaklaşımlardan kaynaklanan medya okuryazarlığı anlayışı ile eleştirel medya okuryazarlığı anlayışı. Ana akım medya okuryazarlığı, var olan yapıyı sorgulamaktan uzaktır ve medyayı yalnızca mesaj içeriği olarak görmektedir. Eleştirel medya okuryazarlığı anlayışında ise, bireylerin daha etkin medya kullamcısı olması amaçlanmaktadır.

Medya okuryazarlığını, medya tarafından aktarılan iletileri, eleştirel bir bakış açısıyla çözümleme ve değerlendirme yeteneği olarak da tanımlamak mümkündür. Güngör, medya okuryazarlığı tanımını şu şekilde yapmaktadır: "Medya okuryazarlığı, izleyicinin medya metinlerine ulaşabilmesi, metnin içeriğini oluşturan iletileri algılaması, anlamlandırabilmesi, çözümleyebilmesidir. Medya okuryazarlığı, medya metinlerinin anlaşilabilmesinin yanısıra, iletişim teknolojilerini kullanabilme yetisini de içerir" (2011: 302). Medya okuryazarlığı ile medya mesajlarını doğru okuyan, bu mesajları bilinçli bir şekilde çözümleyen ve bu çözümleme sonuçlarını dikkate alarak değerlendiren bilinçli bir kamuoyu oluşturmak amaçlanmaktadır.

Potter ise medya okuryazarlığını, bireyin ne şekilde medyaya maruz kaldığını anlama, karşılaştığı iletileri yorumlama becerisi olarak tanımlar (1998: 5). Potter'a göre medya okuryazarlığının yüksek ve düşük olmak üzere iki farklı düzeyi vardır. Her iki düzey, bireyin medya iletilerinin seçimi ve metinlerin yorumlanması üzerindeki denetimine göre farklılaşmaktadır. Potter, yüksek medya okuryazarlığının bireyin yararına olduğunu varsaymakta ve bu

düzeye erişmek için de medya okuryazarlığının sürekliliğini, geliştirilmesi gerektiğini, çok boyutlu olduğunu vurgulamaktadır (Potter, 1998; Akt. Binark ve Bek, 2010: 54).

Günümüzde medya, özellikle televizyon yeniden üreten, şekillendiren, yöneten,kontrol eden ve hatta yargılayıp, infaz eden bir iktidar aracına dönüşmüştür. Küreselleşme ve bunun yarattığı değişim ve dönüşümler, aile yapısına ve ebeveyn çocuk ilişkisine de yansımıştır. Değişen aile yapısı, çocuğun medya üzerinden toplumsallaşmasına neden olmaktadır (Mora, 2007: 4). Medya okuryazarlığı uygulaması, çocukları ve gençleri medyanın olumsuz etkilerinden korumak amacıyla, medyaya eleştirel gözle bakmasını ve akılcı değerlendirme yapmasını sağlamaya yönelik bir eğitimdir.

Haz, eğlence, duygusallık üçlemesiyle kitleyi oluşturan bireylerin ortak özelliklerine hitap eden kitle medyası, çocuğun masumiyetini ve mağduriyetini haberde tüketim nesnesi olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla, çocuğun haberin pazarlanmasında, hedef kitle üzerinde çekici etkisi olduğu söylenebilir. Bu nedenle çocukları, hem medya tüketicisi olarak, hem de medya malzemesi olarak, medyanın olumsuz etkilerinden korumak için önlem alınması gerekmektedir. Bu konuda çocuğa medyanın nasıl işlediği, haberin oluşumunda nelerin etkili olduğu, haberde sunulan gerçek ile dünyasal gerçek arasında fark olup olmadığı, fark varsa bunun nedeninin ne olduğu, kendisini nasıl koruyacağı konularında medya okuryazarlığı eğitimi verilmelidir (Mora, 2011: 183-184).

Geleneksel okuryazarlık gibi medya okuryazarlığı da eleştirel düşünmeyi, analitik becerileri ve kendini farklı biçimlerde ifade etme becerisini içermektedir. Medya okuryazarı olmak, medyayı akıllı ve etkili biçimde kullanmayı, farklı kaynaklardan gelen enformasyonların güvenilirliğini yargılamayı gerektirmektedir (Scheibe ve Rogow, 2008).

Bir insanın medya okuryazarı olması, her şeyden önce medyanın teknik olduğu kadar yapısal özelliklerini bilmeyi, hiç olmazsa bundan bir parça haberdar olmayı içerir. Kişi olarak medya okuryazarı, medyayı doğru 'okuma'ya yönelir. Medya metinlerini doğru okuma edimi, öncelikle o metinlerin çok çeşitli açılardan ve eleştirel olarak analiz edilmesini sağlar. Bu anlamda medya okuryazarı, medyanın pasif izleyicisi değil, aktif katılanıdır (İnal, 2009: 50).

Medya okuryazarlığı konusundaki farkındalıklar, 20. yüzyılın başlarından itibaren olgunlaşmaya başlamakla birlikte konunun üzerine odaklanılıp, olgunun sorunsallaştırılmaya başlanması ancak 1980'li yıllardan itibaren mümkün olmuştur. Medya okuryazarlığı konusundaki ilk kitabın L. Masterman ve F. Mariet (1994) tarafından yazıldığı görülmektedir. Kitapta büyük medya şirketlerinin kapitalist sektörün önemli bir parçası durumuna gelmeleri ve buna koşut olarak toplumsal güç ilişkileri alanında varlığını güçlü biçimde hissettirmeye başlamalarıyla birlikte medya okuryazarlığı konusu da üzerinde durulmaya değer bir alan olarak ilgili çevrelerin gündemine taşınmıştır (Güngör, 2011: 305).

Kavramın ortaya çıkışından bu yana medya okuryazarlığına farklı açılardan bakan birçok görüş olmuştur. İletişim veya ilgili alanlarda çalışanlar medya okuryazarlığını kişilerin mesleğe yönelik bilgi ve becerileri edindikleri bir 'mesleki eğitim' olarak algılarken, bazıları ise dijital medyayı kullanma becerilerindeki yeterlilik olarak görmektedirler. Bir başka grup, medya okuryazarlığını, çocukları kapitalist sömürüye karşı uyarmanın bir yolu olarak algılarken, ayrı bir topluluk ise nelerin izlenip nelerin izlenmeyeceği konusunda sağlıklı kararlar vermek için gerekli bir beceri olarak görmektedirler (Hobbs, 1999; Akt. Şahin, 2011: 5).

Medya okuryazarlığı olgusu çerçevesinde medya metinlerinin genellikle kurgu olduğu, aynı iletinin farklı izleyicilerce farklı algılanabileceği, iletide açık anlamların yanı sıra örtük veya gizli birtakım anlamların içerilebildiği, iletilerin toplumdaki iktidar ilişkileri bağlamında ele alınması kabul edilir. Medya okuryazarlığının bir yanıyla kültürel çalışmalar geleneği içerisinde doğmuş olmasının nedeni de bu tür sorunlara ve durumlara dikkat çekmesidir. Buna göre medya okuryazarlığı geleneğinin önemli bir boyutu medyayı toplumdaki güç ilişkileri arasında konumlandırırken, medya metinlerinin de ideolojik içerikle yüklü olduğunu kabul eder. Dolayısıyla da ideoloji ve kültür çözümlemeleri medya okuryazarlığı üzerinde çalışanların ilgi alanları kapsamındadır (Güngör, 2011: 303-304).

Medya iletileri, bilinçli bir çözümleme ve değerlendirme sürecinden geçirilmeden alındığında, 'gerçek' ile 'kurgu' arasındaki ayrım giderek belirsizleşmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, medyanın insanlar üzerindeki etkisi son derece önemlidir çünkü günümüzde insanlar, medya tarafından yoğun bir ileti bombardımanına maruz kalmaktadırlar. Bilginin fazlalığı ve hızlı do-

laşımı, algı düzeyimizi düşürerek, iletilerin ardında yatan anlamları kavramayı zorlaştırmaktadır (Şahin, 2011: 41).

Şahin (2011: 41-58), medya okuryazarlığını gerektiren koşulları birkaç alt başlıkta sıralamıştır:

i. Enformasyon-bilgi seli
ii. Bilgiye erişim olanakları
iii. Teknolojinin giderek ucuzlaması
iv. Medyanın insanları etkileme gücü
v. Medyanın insan davranışlarını şekillendirmesi
vi. Dengesiz medya tüketim alışkanlıkları
vii. Görsel iletişimin yaygınlaşması
viii. Taraflı veya yanlış içeriklere rastlanması
ix. Medyanın ticari amacı
x. Çarpık inançlar (abartılan sorunlara yönelik inançlar, kutuplaşan inançlar, olumsuz etkilere odaklı inanç, medyayı suçlayıcı tutum)

İçinde bulunduğumuz dönem, bilgiye erişimde sınırsız olanaklar sunan ve içinde yaşadığımız dünya hakkındaki bilgimizi geliştirmemize katkıda bulunan bir dönem olmakla birlikte aktarılan iletilerin içeriğinin analiz edilmesi de son derece önemlidir. Bilgi teknolojilerinin sağladığı imkânlarla da artık her an her koşulda bilgiye, enformasyona ulaşılabilmektedir. Elektronik iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla bilginin üretilmesi ve yayılması da hız kazanmıştır. Teknolojinin giderek ucuzlaması, bilgiye ulaşmanın önündeki engellerden en önemlisini ortadan kaldırmış ve böylelikle bilgiye erişim olanakları tabana doğru yayılmıştır.

Medyanın insanlar üzerindeki etkisi, insanların duygu ve düşünceleri ile davranışlarını değiştirebilme, yönlendirebilme potansiyeline sahip olması da medyanın yarattığı etkiler açısından son derece önemli ve üzerinde özenle durulması gerekli bir çalışma alanıdır. İletişim tarihine bakıldığında medyanın insanlar üzerindeki etkileri üzerine yığınla çalışmalar yapılmış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla medyanın insanlar üzerindeki yönlendirici etkilerini hiç olmazsa minimuma indirebilmek adına medya okuryazarlığı alanında bir bilinçlenme ve farkındalık yaratma, günümüz koşulları göz önünde bulundurulduğunda, artık bir zorunluluk halini almıştır.

3. Medya Okuryazarlığı Neden Eleştirel Olmalıdır?

Günümüzde medya etki, kapsam ve/veya yönlendirme gibi özellikleri nedeniyle özellikle çocuk ve gençlerin üzerinde önemli bir kontrol gücüne sahiptir. Bu nedenle de medyanın kontrol etkisinin olumsuz sonuçlara yol açmaması için medyanın etkileri konusunda bilinç kazandırılması son derece önemlidir. İçinde bulunduğumuz dönem, küreselleşme dediğimiz olgunun başka birçok alanı olduğu gibi medya alanını da tahribata uğrattığı, dönüştürdüğü ve başkalaştırdığı bir dönem olmuştur. Bu nedenle de medyanın ürettiği ve dayattığı kültür, tüm hegemonik unsurlarıyla etki alanını her geçen gün genişletmekte ve merkeziyetçi bir kontrol gücüne ulaşmaktadır.

Korumacı yaklaşımda bireylere neyin iyi neyin kötü olduğu başkaları tarafından bildirilmektedir. Eleştirel medya okuryazarlığı yaklaşımında ise bireyler neyin iyi neyin kötü olduğuna kendileri karar vermektedirler. Bireyler, medyanın sunduklarını medya eğitimi sayesinde geliştirdikleri medya becerilerini kullanarak gözlemleyip eleştirebileceklerdir. (Alagözlü, 2013: 7). Bilindiği gibi mevcut haliyle medya okuryazarlığı sadece medya kullanım pratikleri üzerine yoğunlaşmış durumdadır, hâlbuki eleştirel pedagoji izleğinden ilerleyen medya okuryazarlığı, medya metinleri kullanıcısını kültürel üreticiye de dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Neoliberal dönemde oldukça yoğunlaşan tüketim kültürüne, emeğin ve üretimin meta haline gelmesine, gündelik yaşama iyice yerleşen korku, şiddet ve kaygı kültürünün doğallaşmasına, bireyin kamusal yurttaş olmaktan çok, özelleştirilmiş tüketici olarak konumlandırılmasına karşı mücadele etmek son derece önemlidir (Binark ve Bek, 2010: 11).Medya okuryazarlığı çalışmalarının eleştirel bir bakış açısıyla ele alınması, bu anlamda bir farkındalık yaratmayı hedeflemektedir.

Medya okuryazarlığının, bireylerin medya tüketiminde daha eleştirel tüketiciler olmaları için bir takım düşünme becerilerine sahip olmaları gerektiği görüşüne dayandığı söylenebilir. Problem çözme, verileri kullanabilme, sorgulama ve ikna etme gibi çeşitli yeterliklerin belirlenmesinde önemli rol oynayan bu becerilerden birisi de eleştirel düşünmedir. Eleştirel düşünme, olayların nedenleri ve sonuçlarını geçerli ve güvenilir verilere dayandırarak açıklamaya çalışan ve temelde 'neden' sorusuna yanıt arayan bir düşünme becerisidir (Kurt ve Kürüm, 2010: 21).

Medya okuryazarlığına dair yapılan tanımlamalara bakıldığında, temelinde sorgulama ve eleştirinin ön planda olduğu görülmektedir. Eleştirel açıdan medya okuryazarlığı kavramı irdelendiğinde ise genel olarak sunulan içeriğin günlük yaşantıdaki gerçeklerle karşılaştırılabilmesi olarak düşünülebilir (Brown, 1998). Medya okuryazarlığının amacının, bireyin medya mesajlarını doğru anlayabilmesine olanak sağlayacak bir medya bilincinin oluşturulması ve bu doğrultuda medya kültürünü çözümleyen, eleştirel bir bakış açısı kazandırabilmek olduğu söylenebilir.

Medyadaki tüm bilgilerin taraflı ya da tarafsız, olumlu ya da olumsuz yönlerinin ayırdına varılmasının temel yolu eleştirel bir biçimde okunması, eleştirel bir biçimde görülmesi, eleştirel bir biçimde duyulmasıyla olanaklıdır. Nitekim UNESCO'nun (1982) medya eğitimi bildirgesinde, medya kullanıcıları arasında eleştirelliğin gelişmesini sağlayacak bilgi, beceri ve tutumları geliştirmek amacıyla okulöncesinden yükseköğretime ve yetişkin eğitimine kadar kapsamlı medya eğitim programlarının başlatılarak desteklenmesi önerisine yer verilmiştir (Akt. Binark ve Bek, 2007). Bu kapsamda eğitim programlarında medya ürünlerinin analiz edilmesinin ve etkili bir biçimde kullanılmasının altı çizilmektedir. Medya okuryazarlığı eğitiminin merkezinde, medya metinleri hakkında soru sorma eylemi olan 'sorgulama pedagojisi' olmalıdır. Sembolik metinlere yönelik açık, sorgulayıcı, düşünsel ve eleştirel duruş hayatta kalışın garanti altına alan kavram olduğundan medya okuryazarlığı şemsiyesinin merkez direği olmalıdır (Hobbs, 2004: 135). Eleştirel medya okuryazarlığının "politik, ekonomik, sosyal ve kültürel çıkarlar doğrultusunda medyanın nasıl ortaklaşa çalıştığını eleştirel biçimde anlaşılmasını sağlama; kar amacı gütmeyen alternatif medyayı araştırma; öğrencilerin ve ailelerinin medya okuryazarı kullanıcıları olmaları için eğitimcilerin sorumluluklarını tanımlama" olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır (Torres ve Mercado, 2006; Akt. Kurt ve Kürüm, 2010: 28).

Binark ve Bek tarafından kaleme alınan ve eleştirel medya okuryazarlığı alanında yapılan sayılı çalışmalardan biri olan *Eleştirel Medya Okuryazarlığı* adlı çalışmada da, eleştirel bir bakış açısına sahip olmanın önemine şu cümlelerle dikkat çekilmektedir:

> Eleştirel medya okuryazarlığı, bireyi ana akım medyada ve/ya popüler kültür metinlerinde dolaşıma sokulan hırsa, merhametsizliğe, hoşgörü-

> süzlüğe, ötekinin acısına karşı duyarsızlık ve kayıtsızlığa, savaş çığırtkanlığına, ırkçılığa, pasifizme, cinsiyetçiliğe ve homofobiye karşı bir bilinci geliştirir ve bu bilinci etken ve müdahil olmaya karşı, kolektif mücadeleye/eylemeye/üretmeye yönlendirir. (Eleştirel medya okuryazarlığının amacı) ... yurttaşın toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik alanlarda etkin aktör olarak her türlü karar mekanizmasında yer almasını, aldığı kararların da sorumluluğunu üstlenmesini, öz-düşünümsel bir bilinç ile sorumluluk etiği geliştirmesini desteklemektir (2010: 10-11).

Uluslararası düzeyde iletişim alanında yaşanan gelişmeleri analiz edebilmek açısından da eleştirel medya okuryazarlığı önemlidir ve gereklidir de. Uluslararası iletişim düzeninde ve/veya düzensizliğinde yaşanan değişim ve dönüşümleri doğru analiz edebilmek için eleştirel, sorgulayıcı, şüpheci yaklaşabilmek ve yaşananları bu perspektiften algılayıp açıklayabilmek gerekmektedir. Medya aracılığıyla kitlelere aktarılan iletiler ve ardında yatan 'gerçekler', ancak eleştirel ve sorgulayıcı bir yaklaşımla analiz edilmesi durumunda açığa çıkarılabilir. Uluslararası düzeyde günümüz koşulları değerlendirildiğinde, medya aracılığıyla küresel bir kültür yaratma çabası göze çarpmaktadır. 'Gelişmiş' ve 'Batılı' kavramlarıyla adlandırılan ülkeler, oluşturmak istedikleri kitle kültürüne geçişte en kısa yol olarak gördükleri iletişim politikalarını ya da başka bir deyişle kitle iletişim araçlarını kullanmaktadırlar. Özellikle kapitalist sürecin yeniden yapılanmasıyla birlikte ortaya çıkan çok uluslu şirketlerin maddi desteğini de arkasına alan 'küresel medya' istenilen propagandayı kitlelere sunmaktadır.

Kapitalizmin yoğunluğunu giderek artırdığı bir dünya düzeninde varlığını sürdürmeye çalışan medya kuruluşlarının çok büyük bir bölümü sermayeden yana tavır almış durumda ve kaynaklarının büyük bir bölümünü reklam gelirlerine dayandırmış bulunmaktadır. Kapitalizmin yeniden yapılanması sürecinin doğal bir sonucu olarak iletişim, ifade ya da bilgi akışı özgürlüğünün tekelleşmeler nedeniyle medya patronlarının yönlendirmesine bağlı bir duruma gelmesi, kitlelerin doğru ve bağımsız bilgiye ulaşmalarının önündeki en büyük engeldir. Günümüz koşullarında iletişim sistemi, çok sesliliğini kaybetmiş ve çıkar gruplarına hizmet eder hale gelmiştir (Bostancı, 2013: 101).Medyanın tüm bu olumsuz etkilerine karşı bir farkındalık yaratabilmek açısından da eleştirel ve sorgulayıcı okumalar yapmak bir gereklilik halini almıştır.

Bu bağlamda nasıl ki eleştirel medya okuryazarlığı "toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik ardalan ile ürünün kendisi ve üretim süreci arasında ilişki kurabilmeyi" gerektiriyorsa, eleştirel medya okuryazarlığını geliştirmeye yönelik çalışmalar da iletişim arenasını ciddi biçimde tahribata uğratarak medya okuryazarlığını işlevsiz kılan neoliberal politikaların analiz edilmesini gerektirmektedir. Çok uluslu şirketlerin neoliberal politikalar çerçevesinde belirlediği 'küresel medya' ortamında medya, sermaye ve iktidarlar arasında giderek daha doğrudan bir ilişki biçiminin gelişmesi eleştirel medya okuryazarlığı konusunun neoliberal politikalar bağlamında değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

4. İletişim Arenasının Neoliberal Politikalarla Yeniden Yapılandırılması

İletişim arenasının tarihsel gelişimi itibariyle Batı Avrupa ve ABD'deki serüvenine baktığımızda her ne kadar liberal öğreti uzun yıllar bu ortamın ilkesi haline gelen 'kamu yararı' ile gerilimli bir ilişki kurmuş olsa da, neoliberal dönemeçten önce iletişim alanının çelişkili de olsa bir kamu yararı düşüncesi ve buna paralel bir yasal çerçeve ile şekillendiğini söyleyebiliriz. Öte yandan 1980'li yıllarda Batı dünyasında medyanın topluma haber ve bilgi aktarma gibi kamusal işlevleri giderek kaybolarak medya, endüstriyel olarak sembolik üretim yapan ve bunu küresel ölçekte yayan bir nitelik kazanmıştır. Tam da böyle bir tarihsel bağlam içerisinde eleştirel medya okuryazarlığını medyanın neoliberal dönüşümü çerçevesinde anlamlandırmak gerekmektedir. Medyanın manipülasyon, dezenformasyon, propaganda, yanlış bilinçlendirme, gerçekleri çarpıtma gibi 'işlevleri' karşısında eleştirel medya okuryazarlığının doğru kavranması ve geliştirilmesi neoliberal dönemde medya sahipliğinin yoğunlaşmasına paralel olarak daha fazla tek sesli hale gelen medya bağlamında gittikçe önem kazanmıştır. Bu çerçeve içerisinde kısaca neoliberal politikaların Batı dünyasındaki iletişim ortamını nasıl değiştirdiğine, geç kapitalistleşen ülkelerde bu politikaların nasıl cereyan ettiğine işaret etmek açısından Latin Amerika'daki yansımalarına ve Türkiye'de bu politikaların iletişim alanını ne şekilde dönüştürdüğüne kısaca değinilecektir.

1980'lerle birlikte neoliberal politikaların iletişim alanında uygulanmasının zeminini oluşturan politik atmosferin, 1944 yılında 'Bretton Woods' sistemi ile oluşturulup ABD hegemonyasını inşa eden para ve finans sisteminin 1970'li yıllarla birlikte sarsılmaya başlaması ile şekillendiği söylenebilir. İki kutuplu dünya düzeni içerisinde ABD'nin politik gücünü sürdürebilmesinin en önemli araçlarından biri onun askeri gücüyken, SSCB'nin sürekli bir nükleer tehdit altında tutulması artık modası geçmiş üslerle çevreleme stratejisi yerine tüm dünyayı çevreleyebilecek bir uydu haberleşme ağının oluşturulmasını gerektiriyordu (Kaya, 2009: 114). Böyle bir sistemin maliyetinin karşılanması ise tüm dünyada bir 'arz yönlü ekonomiye geçiş' rüzgârının estirilmesi ile sağlandı. Böylece 1980'lerde serbestleştirme ve özelleştirmeler yoluyla bütün bir ekonomik arenaya uygulanan neoliberal politikaların iletişim alanına yansıması, uydu haberleşmesinin özel sektöre ve dolayısıyla da özel tüketime açılması oldu. Kitlelerin uydu haberleşme ağının 'tüketicisi-müşterisi' olması için öncelikle telekomünikasyonun altyapısı ve radyo-televizyon yayıncılığı alanlarında kamusal tekellerden ve kamusal yayıncılık anlayışından vazgeçildi (Kaya, 2009: 115).

1980'li yılların ortalarında hemen hemen tamamlanan serbestleştirme politikalarının 1990'h yıllara mirası ise küresel iletişim düzeninin köklü bir biçimde değişmesi oldu. Bu dönüşüm pek çok ülkede çeşitli yollar izlese de ABD ve Batı Avrupa ülkelerindeki gelişmelerin küresel ölçekte etkisi olduğu söylenebilir. Serbestleştirme sürecinin öncü gücü ABD'de kamu yararı anlayışının yavaş yavaş terk edilmesinin önemli göstergesi 1987'de 'Fairness Doktrini'nin terk edilmesi olmuştur. Buna paralel olarak IBM gibi dünyaca ünlü bir bilgisayar şirketinin anti-tröst yasalarının sınırlandırmalarından fiili olarak kurtarılması ve Bell/AT&T şirketinin yedi bölgesel şirkete ayrılmasıyla bu yasaların işlevsizleşmesi ABD'de serbestleştirme sürecinin önemli yapı taşları olmuştur (Kaya, 2009: 123). Ancak 1990'lı yıllara gelindiğinde küresel iletişim arenasına yön verecek gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle ABD'de 1996'da çıkarılan Telekomünikasyon Yasası ve 1997 tarihli DTÖ Anlaşması dünya çapında iletişim alanının neoliberal dönüşümüne hız vermiştir (Schiller, 2003; Akt. YongJin, 2008: 358).

> Telekomünikasyon Yasası altmış iki yıllık federal iletişim hukukunun 'rekabeti arttırmak' için dönüştürülmesi için çıkarılmıştı. Birkaç istisna

> dışında yaygın medya da bunu böyle sunmuştur. Ancak, Yasa'nın ilk doğrudan sonucu rekabeti azaltmak ve dev kuruluşlar arasında işbirliğinin yolunu açmak olmuştur (Bagdikian, 1997; Akt. Kaya, 2009: 128).

Avrupa ülkelerinde sürecin işleyişi her ne kadar ABD'den ayrılan kendine özgü koşullarda gerçekleşse ve birbirleri arasında farklılıklar gösterse de, dev medya kuruluşlarının oluşumuna zemin hazırlayan sonuçları bakımından ortaktır. Öte yandan tıpkı ABD'de olduğu gibi kamu yararı ilkesi neoliberal piyasanın gerekleri doğrultusunda yeniden tanımlanmaya çalışılırken, Avrupa ülkelerinin toplumsal tabanında açığa çıkan farklılaşan ihtiyaçlara karşılık farklılaşan talepler de neoliberal ideolojinin küresel ölçekte yürüttüğü 'özgülükler' söylemi ile bütünleşebilmiştir. Bütün bir süreç Avrupa Birliği çerçevesinde bütünleşme bağlamında düşünüldüğünde pazarın ortaklaşmasının önemli ayaklarından birinin de iletişim arenasının serbest pazara entegre edilmesi olduğu söylenebilir. Avrupa ülkelerinde iletişim alanındaki neoliberal dönüşüm süreci açısından belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise, bir yandan iletişim ortamının serbest pazar ortamına eklemlenerek medya sahipliğinde bir yoğunlaşma olgusu ile karşı karşıya kalınması söz konusu olurken diğer yandan da çeşitli toplumsal muhalif güçlerin etkisiyle, kamu yararı anlayışının tamamen terk edilmeksizin sürece uyum sağlama çabalarının söz konusu olmasıdır. Örneğin bir yandan Avrupa Konseyi'nin sonuçlandırmış olduğu *Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi* ve Avrupa Parlamentosu'nun çeşitli *greenpaper*'ları bu çabaların en yaygın örnekleriyken, diğer yandan AB hukuk sisteminin temel ve bağlayıcı bir öğesi Adalet Divanı'dır ve Divan kararlarının referans kaynağı ise *Roma Sözleşmesi* ve *Tek Pazar*'ı kuran *Maastricht Anlaşması*'dır (Kaya, 2009: 134). Belki de böyle özgün bir toplumsal ve politik formasyonun da etkisiyle pek çok Avrupa ülkesinde kamu tekelleri kaldırılsa da kamusal kuruluşlar varlıklarını etkili bir şekilde sürdürmektedir.

ABD ve Avrupa ülkelerinde yaşanan gelişmeler, hem genel çerçevesiyle neoliberal dönüşümün hem de bu sürecin iletişim arenasındaki etkileri bakımından küresel bir yeniden yapilandırmanın motoru olmuştur. 1980'lerin ortalarından itibaren, iletişim endüstrisinin ulusaşırılaşma süreci doğrudan yabancı yatırımlar, birleşme ve satın almalar (*mergers and acquisitions*) yoluyla gerçekleşmiş ve pek çok ulusal pazar bu küresel dalga karşısında kendini ye-

niden yapılandırmak durumunda kalmıştır. Öte yandan iletişim arenasının yeniden yapılandırılması, serbestleştirme ve özelleştirme dalgasının en fazla telaffuz edildiği sadece Batı ülkelerinde değil, aynı zamanda eski sosyalist blok ülkelerinin yanı sıra Latin Amerika ve Asya ülkelerini de kapsayarak tüm dünya çapında uygulamaya konmuştur (YongYin, 2008: 359).

Türkiye'de iletişim arenasının neoliberal biçimde yeniden yapılandırılmasına geçmeden önce, Latin Amerika'da bu dönüşümün yansımalarına bakmak hem Türkiye ve Latin Amerika ülkelerinin taşıdığı pek çok benzerlik bakımından, hem de geç kapitalistleşen toplumsal formasyonlarda bu dönüşümün nasıl deneyimlendiğine göz atmak bakımından anlamlı olacaktır. Latin Amerika, ABD'den farklı olarak devletin sahibi olduğu televizyon kanalları bakımından farklılaşmaktadır. Özellikle 1990'lara kadar televizyon kanallarına devlet ve üniversitelerin sahip olduğu Şili bu bakımdan en dikkat çeken örnektir. 1990'lar boyunca Latin Amerika medyasının temel eğilimleri multimedya şirketlerinin oluşması; aile şirketlerinin düşüşe geçmesi; yerel, bölgesel ve uluslararası sermayenin eklemlenmesi; yatırım ve içeriğin bölgeler arası ticaretinin yoğunlaşması ve televizyon programlarının üretimi ve ihracında yaşanan artıştı (Mastrini ve Becerra, 2011: 72). Öte yandan 1990'lardan önce ister Şili ve Arjantin gibi medya sistemi devlet ve üniversite denetiminde olsun, ister Brezilya gibi medya sahipliği parçalı bir nitelik göstersin, bu tarihten sonra neoliberal politikalar özel medya şirketlerinin genişlemesine ve medya sahipliğinin de yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu sürecin gerçekleşmesinde ise, geç kapitalistleşen ülkelerin küresel kapitalist sisteme eklemlenmesinde önemli bir yeri olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Latin Amerika ülkelerinin iletişim endüstrisinin neoliberal biçimde yeniden yapılandırılma ve küresel iletişim pazarına dâhil edilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Örneğin yayıncılık faaliyetlerinde kamu üzerindeki toplumsal ve kültürel etkileri bakımından 'yabancı sahipliğine' getirilen sınırlamalar pek çok ülkede 1980'lerde yaygındı (OECD, 1999: 114). Ancak Dal YongJin bu eğilimin Latin Amerika ülkelerini de içine alan bir biçimde 1990'h yıllarda köklü bir biçimde değişime uğradığını vurgulamaktadır:

> ...ABD'den Asya ve Latin Amerika ülkelerine kadar pek çok ülke, ulusal iletişim ve kültürel endüstrilerin korunması geleneğini sürdürse de, 1990'ların ortalarından başlayarak ulusal iletişim endüstrilerindeki ya-

> bancı sahipliğine getirilen yasakları (tümüyle olmasa da paça parça) kaldırmaya başladılar. Başka bir ifade ile radyo istasyonlarında gerçekleşen birleşme ve satınalmalar temel olarak ulusal şirketler arasında yapıldı çünkü yayıncılık şirketleri ulusal sembollerdi. Ancak yabancı sahipliğe getirilen sınırlamaların gevşetilmesi ve özelleştirmelerin gelmesi ile birlikte sınır ötesi satın alına ve birleşmeler de son yıllarda arttı (2008: 367).

Sonuç olarak, Latin Amerika'da ulusaşırı birleşme ve satın almalar yoluyla medya sahipliği yoğunlaşırken; medya içeriğinin çeşitlenmesi, küreselleşmesi ve iletişim araçları dolayımıyla yapılan kültürel üretimin metalaşması gibi dünyada gelişen temel eğilimlerle bütünleşmiştir. "Bugün dünya ölçeğinde, yalnız kuruldukları kaynak ülkede değil, başta yükselen pazarlar olmak üzere yeryüzünün çok geniş kesimlerinde yatay, dikey ve çapraz olarak bütünleşen dev firmaların sayısı giderek azalmaktadır. 1990'ların başından itibaren medya sektöründeki birleşme ve satın almalar görülmedik bir düzeye yükselmiştir" (Adaklı, 2010: 70). Bu eğilimlerle birlikte medya sahipliğinin yoğunlaşmasının, iletişim alanının neoliberal yeniden yapılandırılma sürecinin en önemli çıktılarından biri olduğunu vurgulamak gerekir.

5. Neoliberal Politikaların Türkiye'deki Yansımaları

Türkiye'de ise 1980'li yıllar 24 Ocak kararlarının çerçevesini çizdiği ve hemen ardından yapılan bir askeri darbe ile yürürlüğe konulan yeni bir hegemonya projesinin (Tünay, 1993) inşa edildiği yıllardı. Bütün bir ekonomik ve toplumsal formasyonun küresel kapitalist sistem ile tam entegrasyon çerçevesinde yeniden yapılandırılmasında iletişim arenasının 'basın döneminden medya dönemine geçiş' (Kaya, 2009; Adaklı, 2010) şeklinde tanımlanan dönüşümü önemli bir yere sahiptir. İletişim arenasının bu şekilde bir dönüşüme uğratılmasının hem sermayenin kendini yeniden yapılandırarak küresel pazara entegre olabilmesi hem de neoliberal politikaların kabulünü sağlayacak uygun toplumsal koşulların ve ideolojik atmosferin yaratılması bakımından son derece önemli olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu dönemin öne çıkan özellikleri ise radyo-televizyon alanındaki kamu tekelinin kaldırılması, medya sektöründeki sermayenin kompozisyonu ve mülkiyet ilişkilerinin değişmesi, büyük sermaye ile medyanın 'füzyonunun' tamamlanmasıdır (Kaya, 2009: 233).

1982 Anayasası'nın 133. maddesince radyo-TV yayıncılığında devlet tekeli 1993'te yapılan bir değişiklikle kaldırılmıştır. Ancak bu yasal düzenlemenin hazırlanmasından önce Mart 1989'da dönemin başbakanı Turgut Özal'ın oğlunun da ortakları arasında bulunduğu yurt dışında kurulan *Magic Box Incorporated AG* adlı özel bir şirket tarafından Almanya üzerinden yapılan yayınlarla bu alandaki devlet tekeli fiilen kırılmıştır. Kaya ve Çakmur'un belirttiği gibi gerek teknolojik gelişmeler gerekse de TRT'nin politik yayınlarından duyulan rahatsızlık devlet tekelinin tartışılması ve kaldırılmasının savunulmasına zemin hazırlamıştı. Tüm tartışmalar pazar odaklı bir değişime olan talebe işaret ediyordu ancak söz konusu olan bütünlüklü bir iletişim politikasının serbest pazar perspektifinden esinlenerek normatif bir düzeyde ele alınan ifade özgürlüğünün sorunlarına indirgenmesiydi (2010: 527).

1980'li yıllarda Turgut Özal'ın "Gün gelecek Türkiye'de iki buçuk gazete kalacak" şeklindeki ifadesi 1990'lı yıllarda medya sahipliğinin yoğunlaşması ve holdingleşme ile birlikte fiilen gerçekleşmiştir. Bununla birlikte "Simavi ailesinin aktif iş yaşamından çekilmesi, Dinç Bilgin'in zorunlu tasfiyesi ile birlikte Türkiye'de ana faaliyeti ve birikiminin kökeni medya (basın) alanından kaynaklanan bir büyük sermaye grubu kalmamıştır" (Kaya, 2009: 247). Doğan Grubu, Çukurova Grubu, Doğuş Grubu, Ciner Grubu, Dinç Bilgin Grubu, Uzanlar Grubu, Erol Aksoy Grubu, İhlas Holding gibi medya gruplarının holdingleşerek medya sektöründe faaliyet gösterdiği 1990'lardan 2000'lere geldiğimizde medya sahipliğinin satın almalar, birleşmeler ve TMSF kararları yoluyla giderek daha az elde yoğunlaştığı görülmektedir.

Türkiye'nin medya yapısında meydana gelen bu dönüşüm aynı zamanda medya tarafından üretilen içeriğin niteliği bakımından da ciddi bir dönüşüme işaret etmektedir. İçerik düzleminde sansasyon ve manipülasyon daha da yaygınlaşmış; bütün mecralarda ürünlerin /çıktıların çeşitliliği artsa da, bunlar birbirinin benzeri niteliksiz ürünler yığını olarak ortaya çıkmıştır (Adaklı, 2010: 75). Holdingleşen medya yapısı, medyanın hem iktidar hem de medya çalışanlarıyla olan ilişkisini etkilemiştir. Gazeteciler ve programcılar gibi medya içeriğinin üretilmesiyle ilgili olan kesimler üzerinde ya doğrudan editoryal bir müdahale ya da dolaylı olarak geliştirilen oto-sansür mekanizmalarıyla eleştirel üretimin imkânları daraltılmıştır. Türkiye medyasının siyasal paralellik derecesi her zaman yüksek olduysa da 1990'h yıllarda küreselleşen pazara

entegre olma ve özel sektör yayıncılığının hızlı yükselişinin etkisiyle medya, politik mücadelenin başat bir alanı durumundadır (Kaya ve Çakmur, 2010: 521). Bunun sonucu olarak da holdinglere siyasal iktidarlar tarafından yapılan ekonomik yıldırma politikaları, gazetecilere açılan davalar, çeşitli karalama kampanyaları, internet içeriklerine veya doğrudan internet sitelerine getirilen erişim yasakları gibi pek çok şekilde cereyan eden medyanın eleştirel tutumunu kısıtlamaya yönelik uygulamalar neoliberal dönemin medya ortamının özellikleri haline gelmiştir.

Haber ve içerik üretimi cephesinde eleştirel seslerin yükseltilmesi için verilen mücadele bir yönüyle devam ederken, içeriğin tüketimi ve yeniden üretimi cephesinde de eleştirel bir tutumun inşa edilebilmesi en geniş bağlamda demokratik bir medya ortamının yaratılması bakımından gereklidir. Bu bakımdan medya içeriğinin ciddi oranda hegemonik unsurlarla yüklü olduğu neoliberal dönemde sadece medya kullanım pratiklerine indirgenen değil, medya ürünleri kullanıcısını kültürel üreticiye dönüştürmeyi hedefleyen bir eleştirel medya okuryazarlığının geliştirilmesi son derece önemlidir.

6. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Medyanın kontrol etkisinin olumsuz sonuçlara yol açmaması için medyanın etkileri konusunda bilinç kazandırılması son derece önemlidir. İçinde bulunduğumuz dönem, küreselleşme dediğimiz olgunun başka birçok alanı olduğu gibi, medya alanını da tahribata uğrattığı, dönüştürdüğü, başkalaştırdığı bir dönem olmuştur. Neoliberal politikalarla iletişim ortamının yeniden yapılandırıldığı bu dönemde ABD ve Avrupa ülkelerinden, Asya ve Latin Amerika ülkelerine kadar tüm dünyada medyanın mülkiyet yapısında 'yoğunlaşma' yönünde bir dönüşüm yaşanmıştır. İçeriğin üretiminde artık medya devlerinin sahne aldığı iletişim arenasında bu içerik, her ne kadar küreselleşmenin etkisiyle çeşitlenmiş olsa da, birbirinin benzeri niteliksiz bir yığın haline gelmiştir. Neoliberal politikalar çerçevesinde yoğunlaşan mülkiyet yapısının çıktılarından biri de hiç kuşkusuz medya ve iktidar arasındaki ilişkinin daha doğrudan bir hal alması ve buna paralel olarak da medyada içerik üretiminin giderek eleştirel tutumdan uzaklaşmasıdır. Medya iletilerinin eleştirellikten uzaklaştığı neoliberal dönemde, işte tam da bu sebeple 'eleştirel' medya okuryazarlığı-

nın geliştirilmesi, bu iletilerin sorgulayıcı bir biçimde yeniden üretiminin sağlanması açısından son derece önemlidir.

Eleştirel medya okuryazarlığı eleştirel düşünmeyi, medya iletilerine karşı sorgulayıcı bir tavır geliştirmeyi ve kendini farklı biçimlerde ifade edebilme becerisini içermektedir. Medya okuryazarı olmak medyayı akıllı ve etkili biçimde kullanmayı ve farklı kaynaklardan gelen enformasyonların güvenilirliğini yargılamayı gerektirmektedir. Verileni sorgulamadan olduğu gibi almak yerine iletilerin ardında saklanan gerçekliğin ve egemen kesimlerin çıkar ve taleplerinin farkında olan ve buna karşı mücadele etmeyi amaçlayan bir zihniyete sahip olmayı gerektirmektedir. Eleştirel medya okuryazarlığı, bu doğrultuda bir farkındalık yaratma ve bilinçlenmeyi hedeflemektedir.

Kitle iletişim araçlarıyla her türlü muhalif öğelerin edilgenleştirildiği, içeriklerin popülerleştirildiği günümüz medya arenasını bütünlüklü bir şekilde analiz edebilmenin yolu eleştirel analizler yapmaktan ve medya okuryazarlığının sorgulayıcı yönünü ön plana çıkarmaktan geçmektedir.

KAYNAKÇA

Adaklı, G. (2010). Neoliberalizm ve Medya: Dünyada ve Türkiye'de Medya Endüstrisinin Dönüşümü. *Mülkiye Dergisi*, 269, 67-84.

Alagözlü, Ç. (2013).*Türkiye'de ve AB Ülkelerinde Medya Okuryazarlığı*. Ankara; Pelikan Yayıncılık.

Binark, M & Bek, M. G. (2010).*Eleştirel Medya Okuryazarlığı, Kuramsal Yaklaşımlar ve Uygulamalar*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Bostancı, M. (2013). Yeni Uluslararası İletişim Düzeni ve Kapitalizmin Yeniden Yapılanması Sürecinde Uluslararası İletişim Politikalarının Değişim ve Dönüşümü. Meltem Bostancı (Editedby), *Uluslararası İletişimin Ekonomi Politiği* (67-107). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.

Brown, J.A. (1998). Media Literacy Perspectives. *Journal of Communication*, 48(1), (44-57).

Güngör, N. (2011). *İletişim, Kuramlar, Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Hobbs, R. (2004). Medya Okuryazarlığı Hareketinde Yedi Büyük Tartışma. Melike Türkan Bağlı (Translatedby), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37 (1), (122-140)

İnal, K. (2009). *Medya Okuryazarlığı El Kitabı*. Ankara: Ütopya Yayınları.

Jols T.&Thoman E. (2008). *21. Yüzyıl Okuryazarlığı, Medya Okuryazarlığına Genel Bir*

Bakış ve Sınıf İçi Etkinlikler. Cevat Elma & Alper Ketsen (Translatedby). Ankara: Ekinoks Yayınları.

Kaya, R. A. (2009). *İktidar Yumağı: Medya-Sermaye-Devlet*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kaya, R. & Çakmur, B. (2010). Politics and the Mass Media in Turkey. *Turkish Studies*, 11: 4, (521-537)

Kellner, D. (1995). *Media Culture, Cultural Studies, Identity and Politics between the Modern and Postmodern*. New York: Routledge.

Kurt, A. A. & Kürüm, D. (2010). Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (2), (20-34)

Mastrini, G. & Becerra, M. (2011). Media Ownership, Oligarchies, and Globalization: Media Concentration in South America. DwayneWinseck & Dal YongJin (Editedby), *The Political Economy of Media: The Transformation of the Global Media Industries* (66-83). London: Bloomsbury Academic.

Mora, N. (2011). *Medya Çalışmaları, Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim*. Ankara:Nobel Yayınları.

Mora, N. (2007). *Medya ve Kültürel Kimlik*. Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, 25- 27 Nisan 2007, Erzurum.

OECD (1999). *Communication Outlook 1999*, Ekim 1, 2010, http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/science-and-technology/oecd-communications-outlook-1999_comms_outlook-1999-en#page16.

Potter, J.W. (1998). Media Literacy. London: Sage Pub.

Scheibe C. & Rogow, F. (2008). *12 Basic Ways to Integrate Media Literacy and Critical Thinking in to Any Curriculum*. İthaca: Project LookSharp.

Şahin, A. (2011). *Eleştirel Medya Okuryazarlığı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Şimşek, M. C. & Türkoğlu, N. (2011).*Medya Okuryazarlığı*. İstanbul: Parşömen Yayıncılık.

Torres, M. & Mercado, M. (2006). The Need for Critical Media Literacy in Teacher Education Corecurricula. *Educational Studies*, 39(3), (260 – 282)

Tünay, M. (1993). Turkish New Right's Attempt at Hegemony. Eralp, A., Tünay, M. ve Yeşilada, B. (Editedby), *The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey* (11-30), Londra: Praeger.

YongJin, D. (2008) Neoliberal Restructuring of the Global Communication System: Mergers and Acquisitions. *Media, Culture & Society*. 30(3), (357–373)

TWİTTER VE YOUTUBE'A ERİŞİM YASAĞININ ÜLKE İTİBARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ (FRANSIZ BASININDA ÇIKAN HABERLER ÜZERİNE BİR İNCELEME)*

Meltem BOSTANCI**

Özet

Uluslararası toplum içerisinde devletlerin itibarı önemli bir konudur. Özellikle günümüzde, bireyler ve toplumlar da dış politika konularında fikir ve söz sahibi durumuna geldikleri için, bir ülkenin uluslararası toplum gözündeki itibarı önemli bir değişken haline gelmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) yönetimi altındaki Türk dış politikasına baktığımızda, aslında bu dönemin yumuşak güç ve kamu diplomasisi konularında en önemli adımların atıldığı dönem olduğunu görmek zor değildir. Fakat tüm bu çabalara rağmen, özellikle son yıllarda hükümetin giderek daha otoriter yöntemler belirlemesi, iç politika uğruna dış politikadan ve de uluslararası arenadaki ülke imajından taviz verildiği şeklinde yorumlanabilir. AKP hükümetinin öncelikle geleneksel medya kanalları üzerindeki baskısı ve ardından son yıllarda yoğunluklu olarak gördüğümüz ve bu çalışmanın konusunu oluşturan sosyal medya ve internet üzerindeki baskıları da bu otoriterleşmenin önemli sac ayaklarından birini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, 2014 yılı Mart ayının sonlarında AKP hükümetinin Twitter ve Youtube'a erişimi engellemesinin, Fransız medyasındaki yansımaları analiz edilmiştir. Bilindiği gibi önce 21 Mart 2014'te Twitter, ardından da 27 Mart 2014'te Youtube'a erişim engellenmiş ve her iki engelleme de ilerleyen günlerde mahkemelere yapılan başvurular neticesinde kaldırıl-

---

* Bu çalışma, **"Dijital İletişim Etkisi"** isimli Uluslararası Akademik Konferansta sunulmuş ve bildiri kitabında yayınlanmıştır. Ed: C. Bilgili, İskenderiye Yayınları, İstanbul, (618- 634), 16-17 Ekim 2014,

** Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, meltemb@istanbul.edu.tr

mıştır. Fakat bu süreçte gerek yurt içinde, gerekse de yurt dışında söz konusu engellemeler, kişisel hak ve özgürlüklere doğrudan müdahaleler olarak algılanmış ve özelde AKP hükümeti, genelde ise Türkiye'nin itibarı bakımından derin izler bırakmıştır.

Anahtar Sözcükler: İnternet, sansür, itibar, itibar yönetimi, imaj, imaj kaybı, Fransız basını.

1. Giriş

Her ne kadar akademik olarak gösterilen ilgi düşük olsa da, uluslararası toplum içerisinde devletlerin itibarı önemli bir konudur. Özellikle günümüzde, bireyler ve toplumlar da dış politika konularında fikir ve söz sahibi durumuna geldikleri için, bir ülkenin uluslararası toplum gözündeki itibarı önemli bir değişken haline gelmiştir. Bu çalışmada da Türkiye'nin dışarıdaki itibarı, diğer ülkelerdeki Türkiye imajının nasıl ve neye göre şekillendiğiyle yakından alakalıdır. Twitter ve Youtube'a erişimin yasaklanması, Türkiye'nin hem içeride hem de dışarıda eleştiriler almasına neden olmuş ve bu bir hak ihlali olarak görülmüştür. Bu nedenle bu çalışmanın amacı da, Türkiye'nin dışarıdaki itibarını, Twitter ve Youtube yasakları özelinde incelemek ve bu yasaklamanın Fransız medyasında yer veriliş tarzını analiz ederek ortaya koymaya çalışmaktır. Söz konusu çalışma sadece Fransız basını ile sınırlandırılmış ve Fransa'da yaygın olarak okunan gazeteler değerlendirilmeye çalışılmış ve bu bağlamda da Fransız basınında Türkiye'nin imajının nasıl şekillendiğine dair ipuçlarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde uluslararası ilişkiler alanında itibarın nasıl tanımlandığı tartışılacak, ikinci bölümde Türkiye'deki sosyal medya yasaklarına genel bir giriş yapılacaktır. Üçüncü bölümde ise Fransız medyasındaki ilgili haberler incelenecek ve Türkiye'nin itibarını etkileyen faktörler değerlendirilecektir.

2. Uluslararası İlişkilerde İtibar Üzerine

Üst düzey görüşmeler ve konferanslara dayalı geleneksel diplomasinin aksine, kamu diplomasisi, doğrudan etkileşime dayalıdır. Bu doğrudan etkileşim sosyal medya ve kültürel etkinlikler gibi kanallar üzerinden gerçekleştirilir

(Potter, 2009). Yumuşak güç ve kamu diplomasisi, iletişim yoluyla iknaya dayanır. Bu nedenle, kamu diplomasisi içinde reklamcılık ve marka yönetiminden alınmış birçok kavramın ve stratejinin kullanıldığını görürüz. Bu kavramlardan en önemlileri imaj, itibar ve algı yönetimidir. L'Etang'ın (27) da belirttiği üzere, halkla ilişkiler ve diplomasinin çeşitli özellikleri arasında paralellikler kurmak mümkündür. Buradaki temel argüman, ikisinin de resmi kurum ve kuruluşların diğer kurum ve kuruluşlarla olan ilişkilerinden, daha geniş kamu kitleleriyle olan ilişkilerinden sorumlu olması ve ikisinin de kamuoyunun görüşüne ve medyada yer alış şekillerine önem veriyor olmasıdır.

Algı yönetimi "fayda sağlayan ve belirsizliği daha az olan bilgileri sağlayabilmek için dış dünyadan veri akışını kontrol etmek ve geliştirmek" olarak tanımlanabilecek bir stratejidir (Özer, 2012: 148). Bu yöntem ilk olarak ABD tarafından iç ve dış politikadaki kararların kamuoyu tarafından daha kolay kabul edilmesini sağlamak için ABD Savunma Bakanlığı tarafından kullanılmıştır. Başka bir deyişle, algı yönetimi, ülke güvenliğini sağlama konusunda konvansiyonel silahlara ek olarak geliştirilmiş ve kullanılmış uzun dönemli bir stratejidir. İtibar yönetimi ise, algı yönetimi gibi bilginin manipülasyonundan öte, ülkenin dünyada sahip olduğu saygınlık, meşruiyet ve güvenilirliğin belirli bir seviyenin üzerinde tutulmasını ve dolayısıyla ülkenin yumuşak gücüne katkıda bulunmayı amaçlar. İmaj yönetimi de, yine reklamcılık ve pazarlamadan devşirilmiş bir kavram olup, özünde kurumların piyasa içerisinde sahip oldukları imajın, tıpkı kurumun sahip olduğu diğer varlıklar gibi yönetilmeye ihtiyaç duyduğu yaklaşımından ortaya çıkmıştır (Turner, 2004: 4). Onay'ın (107) da tartıştığı gibi "Ülkeler de artık birer ürün gibi marka olarak değerlendirilmekte ve markalaşma yönünde çaba sarf etmektedirler" ve dolayısıyla günümüz dünyasında her ülkenin sahip olduğu bir "ülke imajı" vardır. Bir ülke hükümetinin, resmi kurumlarının ve diplomatik temsilcilerinin söylem ve eylemleri, o ülkenin imajı açısından doğrudan etkiye sahiptir. Bu nedenle hem söylemsel hem de eylemsel olarak belirli norm ve kriterlere uygun davranılması önemlidir. Her ülke, dünya kamuoyunda belirli bir kimliğe ve imaja sahiptir ve dış politikasını bu kimlik üzerinden yönetir. Var olan kimliğe ve imaja ters düşen söylem ve eylemler, bu kimliğin sarsılması ve de itibar kaybına neden olmakla kalmayacak, ayrıca dünyanın gözünde yeni bir kimliğin ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

Devletler için itibar, imaj ve algının ne anlama geldiğini ve hangi durumlarda kayba uğradığını anlamak için, uluslararası ilişkiler literatüründeki yumuşak güç kavramı son derece yardımcı olacaktır. Yumuşak güç, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte önemini arttıran bir kavramdır. Soğuk Savaş'ta dünyaya hakim olan ve birbirleriyle sürekli askeri güç üzerinden mücadele içerisinde olan iki süper güç vardı. Bu şartlar altında devlet-dışı aktörler ve askeri güç dışındaki diğer değişkenler, uluslararası ilişkiler incelemelerinde kendilerine nadiren yer bulabiliyorlardı. Fakat, Soğuk Savaş'ın bitmesi ile ve de küreselleşmenin önlenemez yükselişi neticesinde, uluslararası arenada yeni aktörler ve yeni kaygılar ortaya çıktı. Buna bağlı olarak da, devletler, dış politikalarına şekil verip uygularken, bu yeni aktörlere ve kaygılara dikkat etmeye başladılar. Bu yeni kaygılardan birisi de yumuşak güç ve onun bir parçası olan itibardı.

Hükümetler itibar konusunda yalnız diğer hükümetlerle değil, aynı zamanda haber medyası, şirketler, sivil toplum kuruluşları, hükümetler arası organizasyonlar ve bilimsel topluluklara ait ağlar ve geniş bir çeşitlilik arz eden alternatif yapılarla rekabet etmek durumundadırlar (Nye, 2003: 82).

Uluslararası ilişkiler literatürüne baktığımızda, aslında itibar konusuyla ilgili olarak, literatürün tüm aşamalarında farklı şekillerde çalışıldığını görüyoruz. Örneğin, Hans Morgenthau, itibarı, uluslararası sahnedeki güç mücadelesinin üçüncü temel tezahürü olarak görür (ilk ikisi ise statüko ve emperyalizmdir). Bir başka realist uluslararası ilişkiler akademisyeni olan John Mearsheimer da, itibarın özellikle büyük devletler için önemli olduğunu, çünkü büyük devletler arasındaki ilişkilerin, dünyanın geri kalanındaki ilişkilerden farklı şekilde ve farklı kurallarla yönetildiğini söyler. Mearsheimer (2001), *Tragedy of Great Power Politics* isimli kitabında, büyük devletlerin her zaman itibarlarını artırma ve dünyaya en güçlü devletin kendileri olduğunu kanıtlama ihtiyacı hissettiğinden bahseder. Devletler askeri, ekonomik ve siyasi güçlerini, durdurulamayacaklarını göstermek için kullanırlar. Fakat genelde bu yöntemler beklenen sonucu vermez, çünkü diğer devletlerin gözünde saygı ve prestijin yerine, korku oluştururlar.

Görüldüğü üzere, uluslararası ilişkilerin klasik metinlerinde prestij, devletlerin materyal güçleri ile ulaşabildikleri bir statü olarak görülmüştür. Fakat yukarıda da bahsettiğimiz gibi, yeni dünya düzeninde, bir ülkeye prestiji ka-

zandıran yegane güç artık ülkelerin sahip olduğu materyal güç öğeleri, yani askeri, ekonomik ve politik güç değildir. Özellikle bilgi toplumuna geçişle birlikte, devletler arası ilişkiler, tüm ülkelerin kamuoylarının da dahil olduğu bir sürece dönüşmüştür. Bu nedenle, insani yardıma ihtiyacı olan bir ülkeye bu yardımı sağlamak, efektif bir şekilde işleyen bir demokratik rejime sahip olmak, sanat ve spor gibi alanlarda başarılı isimlere sahip olmak gibi yumuşak güç kategorisine giren konularda da ülkeler itibar kazanıp, itibar kaybına uğrayabilmektedir.

İtibar yönetimi, aslında kurumlar için sözkonusu olan bir kavramdır ancak kurumlar gibi ülkelerin de itibarları vardır ve ülkeler sahip oldukları itibarı etkin ve doğru bir şekilde yönetmek durumundadırlar. (Bostancı, 2012: 45-46). İtibar, güvenilir olmaktır. Güven, kişilere olduğu gibi ülkelere de güç kazandırır. Ancak güvenilir olabilmek, uzun bir zaman içinde elde edilebilen, diğer yandan çok kısa bir sürede yitirilebilen, yanılma ve aldatılma riskini de içerdiğinden dolayı kırılgan bir değerdir. (Karatepe, 2008: 83-84). Kısacası eylemlerin söylemlerle tutarlı olması itibar kazanmanın esasını oluşturur. Bir ülke de itibar kazanmak ve kazanılan itibarın sürekliliğini sağlayabilmek için güvenilir olmak durumundadır. 21. yüzyıl dünyası, ülkelere, kendilerini "diğerlerinden farklı kılma" ve "bir adım öne çıkma"nın önemini her geçen gün daha fazla hissettirmektedir. Bunun için de etkin ve sürekliliği olan politikalar izlenmesinin zorunluluğu ortadadır (Bostancı, 2012: 46).

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) yönetimi altındaki Türk dış politikasına baktığımızda, aslında bu dönemin yumuşak güç ve kamu diplomasisi konularında en önemli adımların atıldığı dönem olduğunu görmek zor değildir. Başbakanlık altında, Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü'nün açılması, bu koordinatörlük tarafından özellikle Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya'da sürdürülen kamu diplomasisi, Türkiye'nin özellikle bu bölgeler için bir cazibe merkezi haline gelmek istediğinin bir tezahürü olarak görülebilir. Fakat tüm bu çabalara rağmen, özellikle son yıllarda hükümetin iç politikadaki sıkışmışlığı ile birlikte daha otoriter yöntemler belirlemesi, iç politika uğruna dış politikadan ve de uluslararası arenadaki ülke imajından taviz verildiği şeklinde yorumlanabilir. AKP hükümetinin öncelikle geleneksel medya kanalları üzerindeki baskısı ve ardından son yıllarda yoğunluklu olarak gördüğümüz ve bu çalışmanın konusunu oluşturan sosyal medya ve internet üzerindeki baskıları da bu otoriterleşmenin önemli sac ayaklarından birini oluşturmaktadır.

3. Türkiye'deki Twitter ve Youtube Yasağı Üzerine

Günümüzde internet kavramı, sosyal medya kavramı ile neredeyse eş anlamlı kullanılır olmuştur ve sosyal medya çevrimiçi kullanıcılar için olmazsa olmaz bir ortam haline gelmekle kalmayıp, 'gerçek' hayata alternatif, yeni bir kamusal alan yaratmıştır. Sosyal medyanın en önemli üç sac ayağını Facebook, Twitter ve Youtube oluşturmaktadır. Çalışmanın kapsamı gereği, Facebook'u kategori dışı bırakırsak, çeşitli istatistikler Twitter ve Youtube'un dünyadaki önemini anlamamıza yardımcı olacaktır. 2014'ün ikinci çeyreği itibariyle Twitter'ın dünyada 271 milyon aktif kullanıcısı vardır (Statista, 2014). Kullanıcılarına tanıdığı 160 karakterlik sınırla "mikro blog" olarak da nitelenen Twitter, modern dünyanın hızına ve değişen bilgi kültürüne hem uymuş hem de ona yeni kanallar açmıştır. Benzer şekilde Youtube da kullanıcılarına internetin sadece tüketicisi değil aynı zamanda yaratıcı birer üreticisi olma şansını da vererek, tüm dünyada popüler olmuştur. Bir milyara yakın ziyaretçisi ve yıllık bir trilyona ulaşan video gösterim sayısı (youtube.com, 2014) ile Youtube günümüz dünyasının görsel merkezi haline gelmiş, dünyanın dört bir yanında üretilen görsellerin ve diğer üretimlerin çok düşük maliyetle tüm dünyaya ulaştırılmasını sağlamaktadır. Tüm dünya üzerinde oldukça etkin bir şekilde kullanılan Twitter ve Youtube, aynı zamanda sosyalleşme aracı olarak kullanılan bir platform niteliğindedir.

AKP hükümetinin internet ve sosyal medya üzerindeki baskısını anlamak için, öncelikle Türkiye'deki anaakım medya ve siyasal iktidar ilişkisine bakmak gerekir. Günümüzde, anaakım medya, kitlelerin ondan beklentisi olan bilginin, tüm gerçekliğiyle iletilmesi işlevini yerine getirmekten çok uzaktadır. Bu olumsuz sonucun ortaya çıkmasında özellikle iki durumun etkisi olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, medyanın sermaye yapısı iken, ikincisi de medya kuruluşlarının siyasi iktidarla olan organik ilişkileridir. Bir başka deyişle, ana akım medya kuruluşları, daha fazla kâr elde etmek ve siyasal iktidarla daha iyi ilişkiler içinde olmak adına bilgiyi manipüle etmeye yatkındırlar.

Türkiye, anaakım medyanın bu özelliklerini en derinden hisseden ülkelerden biri olarak, basın özgürlüğü konusunda uluslararası toplum içerisinde uzun bir süreden beri olumsuz bir imaja sahiptir. Sermaye yapılarına baktığımız zaman, ülkedeki medya kuruluşlarının holdingleştiğini, yani medya sek-

törü dışında, bankacılık, enerji ve inşaat gibi ülkenin önemli sektörlerinde de faaliyet gösterdiklerini görebiliriz. Bu durum, medya kuruluşlarının, siyasal iktidar ile olan ilişkilerini daha da derinleştirmekte, iktidarın medya üzerindeki baskısını artırmaktadır (Akın, 2010: 5). Örneğin, ülkedeki en büyük medya kuruluşu olan Doğan Medya'ya 2009 yılında kesilen 826 milyon TL rekor vergi cezası (Radikal, 2009), siyasal iktidarın elinde bulundurduğu vergi kontrolü gibi araçları, medya kuruluşları üzerinde nasıl bir denetim ve kontrol mekanizması olarak kullandığının açık bir göstergesidir.

Medya kuruluşlarının üzerindeki bu baskıların da ötesinde, özellikle 2005 yılında yeni Ceza Yasası'nın yürürlüğe girmesinden bu yana, Türkiye'de diğer tüm ülkelerden daha fazla basın mensubuna hapis cezası verildi (Jones, 2012). Sınır Tanımayan Gazeteciler'in yıllık raporuna göre, 2013 yılında Türkiye, basın özgürlüğü konusunda 166 ülke arasında 154. sırada yer alıyordu. 2012 yılında Mehdi Hasan, *The Guardian* gazetesinde, Türkiye'deki basın özgürlüğü sorununa değindiği yazısma şöyle başlıyordu:

> Dünyada hangi ülke diğer tüm ülkelerden daha fazla gazeteciyi hapse attı? Çin Halk Cumhuriyeti? Hayır. İran? Yanlış cevap. Üzücü ki bu sorunun cevabı Türkiye. Türkiye'de 100'e yakın gazeteci parmaklıklar ardında. Evet, doğru duydunuz: Modern, laik, yüzünü Batı'ya çevirmiş, demokratik seçimlerle hükümetini seçen Türkiye, Çin ve İran'dan daha fazla basın mensubunu içeriye attı (Hasan, 2012).

Anaakım medyanın böylesine baskı altında olduğu bir atmosferde, internetin Web 2.0 denilen aşamaya geçmesi ve internet kullanıcılarının artık sadece internetteki bilgilerin tüketicisi olmaktan çıkıp, aynı zamanda o bilgiyi üreten bir kitleye dönüşmesiyle, birey-medya ilişkisinde yeni bir dönem başlamış oldu. Türkiye, sosyo-ekonomik gelişmişlik olarak dünyada daha gerilerde yer almasına rağmen, internet ve sosyal medya kullanımında üst sıralarda yer alarak bu konuda incelenmesi gereken bir örnek olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'de toplam 35 milyonun üzerinde internet kullanıcısı var ve bu sayının toplam nüfusa oranı yüzde 45 -ki bu oranda dünya ortalaması yüzde 35- tir. Sosyal medya kullanımı ve internet başında geçirilen zaman olarak Türkiye, istatistiklerde daha da üst sıralarda yer almaktadır. Bu şartlar altında, sosyal medyanın Türkiye'de anaakım medyaya ciddi bir alternatif oluşturduğunu

söyleyebiliriz. Özellikle toplumsal muhalefet konusunda anaakım medyada yer bulamayan seslerin örgütlenme ve haberleşme platformu olan sosyal medya, Türkiye'de, Gezi olayları ve 2013 yılı Aralık ayındaki yolsuzluk skandalı örneklerinden de görülebileceği üzere, siyasal iktidar için yeni bir mücadele alanı haline gelmiştir. Bu mücadelede de siyasal iktidar, sansür ve engellemeleri öncelikli araçlar olarak kabul etmiştir.

Şubat 2014'te yürürlüğe giren yeni internet yasası, herhangi bir mahkeme kararı olmadan Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı'na (TİB) bir internet sitesine erişimin engellenmesi yetkisini vermiş ve ardından gelişen süreçte, Başbakan Erdoğan'ın miting meydanlarında özellikle Twitter'ı hedef alan açıklamalarından sonra, önce 21 Mart 2014'te Twitter, ardından da 27 Mart 2014'te Youtube'a erişim engellenmiştir. Her iki engelleme de ilerleyen günlerde mahkemelere yapilan başvurular neticesinde kaldırılmıştır. Fakat bu süreçte gerek yurt içinde, gerekse de yurt dışında söz konusu engellemeler, kişisel hak ve özgürlüklere doğrudan müdahaleler olarak algılanmış ve özelde AKP hükümeti, genelde ise Türkiye'nin itibarı bakımından derin izler bırakmıştır.

AKP hükümetinin özellikle bazı dönemlerde --örneğin Gezi olayları sırasında ve sonrasında- zaman zaman gerginleşen iç siyasal ortamda sosyal medyanın kullanımının kısıtlanması gerektiğine dair yaklaşımları olduğu bilinmektedir. Dönemin Başbakanı R. Tayyip Erdoğan'ın bir konuşmasında; "Twitter denilen bir bela var. Yalanın, abartının daniskası burada. Sosyal medya denilen şey, bana göre toplumun baş belası. O yalanlamayı göremeyen okumayan da bunu kaçırır. Toplum bu şekilde terörize edilir." (Radikal, 2014) şeklindeki açıklaması son derece önemlidir. Yukarıda yer verilen ifadelerden de anlaşılacağı gibi sosyal medya, siyasal iktidar için yeni bir mücadele alanı haline gelmiştir.

4. Araştırma Yöntemi ve Bulgular

Bu çalışmada, 2014 yılı Mart ayının sonlarında AKP hükümetinin Twitter ve Youtube'a erişimi engellemesinin, Fransız medyasına yansımaları analiz edilmiştir. Tarih aralığı olarak 21- 31 Mart 2014 tarihleri arası alınmış ve 10 günlük zaman diliminde Fransa'da yayınlanan ve yaygın olarak takip edilen gazeteler incelenmiştir. Bu bağlamda *L'Express, Le Monde, Le Figaro, Le Parisien* ve *Liberation* gazetelerine internet üzerinden ulaşılmış ve internette çeşitli

anahtar kelimeler ile yapılan aramalar neticesinde erişilen Fransız haber sitelerinde, bu engellemelerin nasıl haberleştirildiği ve nasıl aktarıldığı araştırılmıştır. Bu bağlamda incelenen haberlerin içeriğine bakıldığında, Türkiye'deki yönetimin giderek artan bir şekilde otoriterleştiğine vurgu yapıldığı, ayrıca Suriye'de yaşanan gelişmelere de ayrıntılı bir şekilde yer verildiği görülmüştür. Ulaşılan bulguları; 'artan otoriterlik', 'Suriye krizi' ve 'sosyal medya yasaklarının bir mizah unsuru olarak kullanılması' gibi unsurlar olarak sıralamak mümkündür.

Bu çalışmada ayrıca Fransız medyasında yasaklamalara dair çıkan haberlerle ilgili olarak kullanılan karikatürlerin konuya mizahi bir yaklaşım getirmesi ve eleştirel bir perspektifte sunulması nedeniyle önemli olduğu düşünülüp, görsel unsurlar olarak çalışmada karikatürlerden de yararlanılmış ve kullanılan üslup analiz edilmeye çalışılmıştır.

4.1. Artan otoriterlik

Fransız medyasındaki ilgili haberlere baktığımız zaman, AKP yönetimi altındaki Türkiye'de artan otoriterliğe vurgu yapıldığı net bir şekilde gözlemlenmektedir. Twitter ve Youtube'un herhangi bir mahkeme kararıyla değil, aksine tamamen yürütme organının ve özellikle de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın bireysel kararı olduğu, haberlerde sıkça dile getirilmiştir. Örneğin, 21 Mart 2014 tarihli *Le Figaro* (2014a) haberinde, Twitter'a erişimin engellenmesi doğrudan şu cümle ile verilmiştir: "Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Perşembe akşamı, Twitter'a erişimi engellemeye karar verdi" (Le premier ministre, Recep Tayyip Erdogan, a décidé de bloquer jeudi soir l'accès à Twitter). Yürütme erkinin ve hatta yürütmenin başındaki tek bir kişinin, herhangi bir mahkeme kararı olmadan böylesine bir karar verebiliyor olmasının, Türkiye'nin demokratik hukuk devleti kimliğine darbe vurduğu ve itibar kaybına yol açtığı açıktır. Bu haberde de, bu duruma yapilan vurgu dikkat çekmektedir. Nitekim, *Liberation*'un (2014a) yine 21 Mart 2014 tarihli haberinde görüşüne başvurulan Uluslararası İnternet Yayıncıları Birliği, Twitter'ın yasaklanması, ifade özgürlüğüne darbe vururken, Başbakan'ın böylesi bir gücünün olmasının da Türkiye'nin bir diktatörlük olduğu anlamına gelebileceğini belirtmekteydi. Aynı haberin ilk cümlesi de oldukça vurucuydu: "Başbakan Er-

doğan, Türkiye'de sosyal medyayı kesti!". Benzer şekilde, *Le Monde* (2014b) da, 27 Mart 2014'teki haberininin sonlarında, Erdoğan'ı, 12 yıllık yönetiminin sonunda uzunca bir süredir artan otoriterliği için eleştirilen bir başbakan olarak niteliyordu.

Yürütme erkinin bu otoriterleşmesine karşılık olarak, Telekomünikasyon İdaresi Başkanlığı'nca getirilen Twitter ve Youtube yasaklarına karşı mahkemelerin verdiği iptal kararlarının da Fransız medyasında geniş yer bulduğu görülmektedir. Aslında bunun anlamı, sosyal medya engellemelerinin hukuksal bir dayanağı olmadığı ve bu uygulamaların AKP hükümetinin 'keyfi' kararları olduğu yönündedir. Haberlerin içeriğine baktığımızda, hükümetin kararı ile mahkemelerin kararları arasında bir karşılaştırma yapıldığı görülebilir. Örneğin *Le Monde*'un (2014b) 27 Mart 2014 tarihli haberinde "Çarşamba günü, Ankara'daki bir mahkeme, hükümetin kararı neticesinde TİB tarafından Twitter'ın engellenmesinden 6 gün sonra, kararın iptaline hükmetti." deniyordu.

AKP hükümetinin ilk yıllarındaki demokrasi, ifade özgürlüğü ve insan hakları söylemini ve bu söylemin Avrupa'da nasıl olumlu bir imaj yarattığını göz önünde bulundurursak, şu anda gelinen durumu, insan hakları söyleminden, güvenlik söylemine bir geçiş olarak değerlendirebiliriz. Başbakan Erdoğan 12 yıllık yönetiminin sonunda, artık insan haklarından değil, güvenlikten bahsediyordu. Örneğin *Le Monde*'un (2014a) 21 Mart'taki haberinin başlığı "Türkiye, Twitter'a erişimi güvenlik gerekçeleriyle engelledi" idi. Aynı haberin içeriğinde, Erdoğan'ın şu sözleri de yer alıyordu: "Biz buna izin vermeyeceğiz. Yasaklama konusunda gerekli önlemleri alacağız. Benim ülkemin güvenliği tehlikede". *Liberation*'ın (2014a) 21 Mart'taki haberinde kullandığı karikatürlerden biri de bu noktaya vurgu yapıyordu:

Liberation, 21 Mart 2014

Üzerinde "Demokrasi" yazan ve Tayyip Erdoğan'ın kullandığını gördüğümüz polis arabasının arkasında kafeslenmiş şekilde gördüğümüz mavi Twitter kuşları, Erdoğan'ın geçmişte öncelikli söylemi olan demokrasinin, nasıl güvenlik söylemi tarafından bastırıldığını ve ifade özgürlüğünü engellediğini sembolize ediyordu.

Yine *Liberation*'ın (2014a) yer verdiği bir başka karikatürde ise, Erdoğan sırtındaki biber gazı tüpüne bağlı hortumlarla, havada mavi Twitter kuşlarına biber gazı sıkarken görülüyordu. Özellikle 2013 Haziran'ından, yani Gezi hareketinden sonra, Türkiye'deki güvenlik güçleri, yoğun biber gazı kullanımı konusunda uluslararası kamuoyunca yoğun şekilde eleştirilmişti. Fakat Başbakan Erdoğan, bu eleştirilere kulak asmayarak "emirleri bizzat ben verdim" diyerek bu orantısız güç kullanımına destek vermişti.

Liberation, 21 Mart 2014

Twitter'a erişimin engellenmesinin ardından çıkan haberlerde yapılan biber gazı referansı, Erdoğan yönetimindeki Türkiye'de toplumsal muhalefete karşı kaba kuvvet kullanılması imajının yerleştiğini göstermektedir.

Erdoğan'ın artan otoriterliğinin bir başka göstergesi de, Fransız medyasının da sıklıkla yer verdiği şu ifadelerinde saklıydı: "Uluslararası toplum ne dersin desin, umurumda değil. Onlar, Türkiye'nin gücünü görecekler!". *L'express* (2014), *Liberation* (2014b), *Le Figaro* (2014a) ve *Le Monde* (2014a) engellemelerle ilgili haberlerine, Erdoğan'ın bu sözlerini eklemişlerdi. Bu sözlerde ge-

çen "onlar", Batı dünyası veya Avrupa Birliği şeklinde okunabilir ve Fransız medyasının da kendisini bahsi geçen "onlar"ın bir parçası olarak algıladığı da açıktır. İlk cümlede, Erdoğan'ın kişiliğinde kullanılan "ben" ve ikinci cümledeki "onlar" arasındaki dikotomi ise, Erdoğan'ın artık Batı'yı eklemlenmek istediği bir oluşum olarak değil, aksine karşısında mücadele edeceği ve gücünü göstereceği bir oluşum olarak gördüğü şeklinde yorumlanabilir. Başka bir deyişle, Batı'nın ve tabii ki Fransız medyasının gözünde, Türkiye, AKP hükümetinin ilk yıllarındaki imajın aksine, olası bir partner değil, Batı'ya rağmen ve Batı'ya karşı bir alternatif yaratmaya çalışan otoriter bir ülke imajına sahiptir.

4.2. Yolsuzluk skandalı ve Suriye krizi

Engellemelerin Fransız medyasında veriliş tarzına baktığınızda, medyanın genellikle engellemelerin nedeni olarak sunulan resmi gerekçeyle, engellemenin arkasındaki asıl gerekçeyi ayrıştırdıklarını görüyoruz. Twitter engellemesinde resmi makamlar, özel hayata ilişkin bilgilerin çeşitli Twitter hesapları tarafından servis edilmesi ve Twitter'ın bu hesapları engellememesini gerekçe gösterirken, Youtube engellemesinde de Suriye ile ilgili çıkan ses kaydının ulusal güvenliğe karşı tehdit oluşturduğu gerekçe olarak sunulmuştu. Bu çalışma kapsamında incelenen tüm haberler, öncelikle hükümetin öne sürdüğü bu gerekçelere yer vermekle birlikte, ardından Twitter yasağının, Aralık 2013'te patlak veren yolsuzluk skandalı kayıtlarının yayılmasını engellemek, Youtube yasağının ise, sakınılan ses kaydının içeriğindeki uluslararası hukuka aykırı unsurların yayılmasını engellemek olduğuna da değiniyorlardı.

4.3. Mizah, alay ve Türkiye'deki internet gençliği

Fransız medyasının Erdoğan'a yönelttiği yukarıda bahsi geçen eleştirilerin ötesinde, kullanılan dil ve karikatürlerle bir alay malzemesi haline getirildiği de haberlere baktığımızda gözlemlenebilen bir durum. Örneğin *Liberation*'un (2014a) haberinin başlığına koyduğu "Twitter Erdoğan'ın kafasına kakasını yaptı" (Twitter fait caca sur la tête d'Erdogan) cümlesi, eleştirinin ötesinde, Erdoğan'ın ve Türkiye'nin, okuyucuları gözünde bir alay malzemesi olduğunu göstermektedir. Aynı haberin içeriğindeki karikatürlerden biri tam da bu sözü anlatıyordu.

Bu karikatür ve altındaki "Daha Yüksek Güç" (Higher Power) yazısı, Erdoğan'ın yukarıda da bahsedilen "onlar gücümüzü görecekler" cümlesine alaycı bir atıf içermektedir.

L'Express'in (2014) kullandığı bir başka görselde de, Tayyip Erdoğan'ı Obama'nın seçim kampanyası döneminde kullandığı "Yes We Can" afişinin farklı bir versiyonuna yerleştirilmiş olarak görüyorduk. Ve bu afişin altında "Yes We Ban" (Evet, yasaklayabiliriz) yazıyordu.

L'Express, 21 Mart 2014

Bu karikatürler, Fransız medyasının kendi ürettiği karikatürler değil, Türkiye'de Twitter ve Youtube yasaklarından sonra sosyal medya üzerinde paylaşımı yapılan karikatürlerdi. Yukarıda bahsedilen tüm olumsuz itibar öğelerine rağmen, Fransız medyasının bu yasaklarla ilgili haberlerinde Türkiye'nin itibarı ile ilgili olumlu bir öğe varsa, o da Türkiye'deki internet kullanıcılarının, özellikle gençlerin bu yasakları alt etmekteki başarısı ve bunu yaparken kullandığı mizahi dildir. Bu başarının ve mizahi dilin güzellenmesinin alt anlamına baktığımızda ise, Fransız medyasının eleştirisinin Türkiye'ye bir bütün olarak değil, Türk hükümetini, Türk halkından ayırarak yaptığını görebiliriz. Haberlerdeki bu tip metinlerin bazıları aşağıda görülebilir:

i. "Twitter'dan sonra, internet kullanıcıları şimdi de Youtube'e yeniden erişmek için harekete geçtiler. Haberin yayılmasından sonra sadece birkaç dakika içinde sosyal ağlar konuyu gündeme taşıdı ve birçok görsel paylaştılar." (Le Parisien, 2014)

ii. "Hükümetin Gezi olaylarının sonuçlarını yönetememesi, hükümetle Gülen cemaati arasındaki savaş sayesinde, kısacası Türk siyaseti sayesinde, bizler ironi duygumuzu yitirmeden gerçek bir muhalefet olmayı başardık." (Courrier international, 2014)

iii. "Yasak bir kısım Türk internet kullanıcısı tarafından kısa zamanda aşıldı ve şu anda #TwitterisblockedinTurkey etiketi dünyada trend konu durumunda bulunuyor." (L'express, 2014)

iv. "Yasaktan sadece 5 saat sonra, 500.000 tweet atılmıştı ve sabah olduğunda Türkiye'den 9 milyon Twitter kullanıcısı yasaklanmış olan siteye bağlanmıştı bile." (Liberation, 2014a)

v. "Sosyal medyada hükümete yönelik eleştiriler Perşembe günü de devam etti. Özellikle sosyal medya kullanıcıları Erdoğan'ın kısık sesle yapmak zorunda kaldığı son konuşmasıyla eğlendiler. Sonuçta, #helyumlobisi etiketi ülkede en çok kullanılan anahtar kelimeler arasına girdi." (Le Monde, 2014b)

5. Genel Değerlendirme ve Sonuç

AKP hükümeti tarafından Twitter ve Youtube'a erişimin engellenmesi de yukarıda anlatılan durumun çok güzel bir örneğidir. AKP'nin bu krizi yönetme sürecindeki söylem, tutum ve eylemleri, Türkiye'nin dünyanın gözündeki kimliği ve itibarı açısından tamir edilmesi güç yaralar açmıştır. Öncelikle Türkiye'nin son yüzyıldaki Batılılaşma hamlelerinin bir sonucu olarak kültürel, askeri, siyasi ve ekonomik olarak kendini kabul ettirdiği Batı dünyasına yüz çevirirken, öte yandan da özellikle AKP'nin iktidara geldiği ilk yıllarda Batı'da Türkiye'nin demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi konularda bir dönüşüm içerisine girdiği yönündeki beklentileri boşa çıkarmıştır. Bu konulardaki gelişmelerin getirdiği itibar ve kimlik sürekli kılınamamış, iç politikada siyasi gücü konsolide etmek adına, dünyadaki itibar ve algıdan ödün verilmiştir.

Yukarıda örneklerine yer verilen Fransız gazeteleri, Twitter ve Youtube yasaklarını ele alış tarzları ile bu değişen algıyı kanıtlamaktadırlar. Bunlara ek olarak, Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Uluslararası Yazarlar Derneği (PEN) de bu yasaklarla ilgili tepkisini dile getirenler arasındaydı. Avrupa Komisyonu'nun dijital stratejilerinden sorumlu üyesi Neelie Kroes, "Türkiye'deki Twitter yasağı yersiz, anlamsız ve ödlekçedir. Türk halkı ve uluslararası topluluk bunu sansür olarak görecektir" derken, ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü de endişeli olduklarını ifade ettiği açıklamasında "Demokrasiler, kamudan gelen farklı seslerle güçlenir. Bağımsız ve kısıtlı olmayan medya demokratik, açık toplumların temel unsurudur. Aynı zamanda resmi olarak şeffaflığın ve hesaba çekilirliği garantiye alır." dedi (Zaman, 2014). PEN ise, Türkiye'nin, Batı'nın demokratik değerlerini, laiklik ve İslam kültürü ile bir araya getiren bir ülke olduğunu hatırlatırken, demokrasinin temel taşlarından olan ifade özgürlüğü konusunda atılan böylesine bir geri adımdan derhal vazgeçilmesi talep ediliyordu (Hür Bakış, 2014).

Sonuç olarak, Twitter ve Youtube yasaklarının, Fransız medyasında kendisine geniş yer bulduğunu ve bu yeri bulurken de Türkiye ve AKP hükümeti ile ilgili kafalardaki otoriterlik, yolsuzluk, Suriye krizi, Batı ile bağları koparma gibi başlıklardaki olumsuz imajın pekiştirildiğini söyleyebiliriz. Ve bu olumsuz itibar, hükümetlerin iç politikadaki adımlarının, günümüz dünyasında o ülkenin ve hükümetin dış politikadaki itibarını şekillendirici etkiye sahip olduğunu örnekleyen bir durumdur.

Her ülkenin sahip olduğu bir 'ülke imajı' vardır. Bir ülke hükümetinin, resmi kurumlarının ve diplomatik temsilcilerinin söylem ve eylemleri, o ülkenin imajı açısından doğrudan etkiye sahiptir. Bu nedenle hem söylemsel hem de eylemsel olarak belirli norm ve kriterlere uygun davranılması önemlidir. Her ülke, dünya kamuoyunda belirli bir kimliğe ve imaja sahiptir ve dış politikasını bu kimlik üzerinden yönetir. Var olan kimliğe ve imaja ters düşen söylem ve eylemler, bu kimliğin sarsılması ve itibar kaybına yol açabilmektedir. Twitter ve Yotube'a erişimin engellenmesi de bu bağlamda değerlendirilmesi gereken bir gelişmedir.

Türkiye, basın özgürlüğü konusunda uluslararası toplum içerisinde uzun bir süreden beri olumsuz bir imaja sahiptir. Sermaye yapılarına bakıldığında, ülkedeki medya kuruluşlarının holdingleştiğini, yani medya sektörü dışında,

bankacılık, enerji ve inşaat gibi ülkenin önemli sektörlerinde de faaliyet gösterdiklerini görebiliriz. Bu durum, medya kuruluşlarının, siyasal iktidar ile olan ilişkilerini daha da derinleştirmekte, iktidarın medya üzerindeki baskısını arttırmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak da iktidarın çıkarlarını gözeten ve iktidarın çıkarlarını kendi çıkarlarıyla özdeşleştiren bir medya yapılanmasma doğru giden bir süreç yaşanmaktadır. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, internet artık bu konuda şimdiye kadar bilinen bazı gerçekleri tersine çevirme potansiyeline sahip bir mekanizma niteliğindedir. Teknolojik gelişmelerin yaşanmasının beraberinde getirdiği yenilikler, internet kullanımındaki yaygınlık bu duruma verilebilecek en önemli örnek niteliğindedir. Bu nedenle internet, iletişimin uluslararasılaşması sürecinde etkin ve önemli bir kilometre taşıdır.

Ayrıca, dijital medyanın ortaya çıkışı, bazı kesimler tarafından manipülasyonu ve taraflı bilgi akışını engellemeye yönelik olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Muhalif görüşler ve karşı propaganda, eskiye nazaran daha hızlı biçimde geniş kitlelere yayılabilme olanağı bulmuştur. Twitter ve Youtube'a erişimin engellenmesinin özellikle Batı basınında nasil algılandığı işte tam da bu nedenle üzerinde durulması gerekli önemli bir konudur. İletişim arenasının etkisinin ve gücünün hemen her alanda yoğun bir şekilde hissedildiği günümüz koşullarında, sosyal medyada yaşanan bu yasaklamanın, hem içeride hem de dışarıda geniş yankı bulduğunu ve bu bağlamda da özellikle dışarıda Türkiye imajını kısa süreli de olsa olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Akın, A. (2010).Dirty Seeds of Media Transformation in Turkey: The Vertigo of Communication, the Young Party and Democratic Deficit,Eylül 4, 2014 <http://eastbound.eu/site_media/pdf/EB2010_Akin.pdf>

Bostancı, M, (2012) *Kamu Diplomasisinde Medyanın Yeri ve Önemi.* İstanbul: Anahtar Yayınları.

Courrier international (2014). TURQUIE Twitter: quand Erdogan vole un espace de liberté, Ağustos 25, 2014, <http://www.courrierinternational.com/article/2014/03/21/twitter-quand-erdogan-vole-un-espace-de-liberte>

Hasan, M. (2012). In Turkey the right to free speech is being lost,Eylül 4, 2014, *The Guardian*<http://www.theguardian.com/commentisfree/2012/jun/10/turkey-free-speech-erdogan-crackdown>

Hür Bakış (2014). PEN, Twitter ve Youtube yasağı için mektup yayınladı,Eylül 12, 2014,<http://www.hurbakis.net/content/pen-twitter-ve-youtube-yasagi-icin-mektup-yayinladi>

Jones, D. (2012). Turkey's Press Continues to Feel Pressure from the State, Eylül 4, 2014, *BBC News,*<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-20083163>

Karatepe, S; (2008) İtibar Yönetimi, Halkla İlişkilerde Güven Yaratma.*İnönü Üniversitesi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, Sayı 23.

L'Etang, J. (1996). Public relations and diplomacy.J. L'Etang & M. Pieczka (Edited by), *Critical perspectives in public relations.* Londra: International Thompson Business Press.

L'express (2014). Turquie: critiqué, le gouvernement bloque l'accès à Twitter, Eylül 2, 2014, <http://www.lexpress.fr/actualite/monde/europe/turquie-critique-le-gouvernement-interdit-twitter_1501903.html>

Le Figaro (2014a). Twitter bloqué en Turquie après un scandale de corruption, Eylül 1, 2014, <http://www.lefigaro.fr/secteur/high-tech/2014/03/21/01007-20140321ARTFIG00226-twitter-bloque-en-turquie-apres-un-scandale-de-corruption.php>

Le Figaro (2014b). Après Twitter, la Turquie bloque Youtube, Eylül 1, 2014, <http://www.lefigaro.fr/flash-actu/2014/03/27/97001-20140327FILWWW00217-apres-twitter-le-turquie-bloque-youtube.php>

Le Monde (2014a). La Turquie bloque l'accès à Twitter pour des raisons de « sécurité »,Eylül 2, 2014,<http://www.lemonde.fr/europe/article/2014/03/21/la-turquie-bloque-l-acces-a-twitter_4387019_3214.html>

Le Monde (2014b). La Turquie bloque YouTube, les internautes s'organisent,Ağustos 25, 2014,<http://www.lemonde.fr/europe/article/2014/03/27/apres-twitter-le-gouvernement-turc-s-attaque-a-youtube_4391056_3214.html>

Le Parisien (2014). Turquie: après Twitter, le gouvernement s'attaque à YouTube,Ağustos 25, 2014, <http://www.leparisien.fr/international/turquie-apres-twitter-le-gouvernement-s-attaque-a-youtube-27-03-2014-3715141.php>

Liberation (2014a). Twitter fait caca sur la tête d'Erdogan, Eylül 1, 2014, <http://www.liberation.fr/monde/2014/03/21/twitter-fait-caca-sur-la-tete-d-erdogan_988936?photo_id=630409>

Liberation (2014b).Après Twitter, la Turquie bloque YouTube,Eylül 1, 2014, <http://www.liberation.fr/monde/2014/03/27/apres-twitter-la-turquie-bloque-youtube_990799>

Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics.* New York: W.W. Norton & Company.

Morgenthau, H. (1993). *Politics Among Nations.* OH: McGraw Hill.

Nye, J. (1990). Soft Power.*Foreign Policy,* 80, 153-171.

Nye, J, (2003). *Amerikan Gücünün Paradoksu*. İstanbul, Literatür Yayıncılık.

Onay, A. (2008). Ülke Orijini Kavramı ve Ülke İmajı.*Selçuk İletişim, 5*, s. 102-112.

Özer, M.A. (2012). Bir Modern Yönetim Tekniği Olarak Algılama Yönetimi ve İç Güvenlik Hizmetleri.*Karadeniz Araştırmaları, 30*, s. 147-180.

Potter, E. H. (2009). *Branding Canada: projecting Canada's soft power through public diplomacy*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

Radikal (2009). Maliye Bakanlığı, Doğan Yayın Holding'e 826 Milyon Liralık Rekor VergiCezası Kesti,Eylül 1, 2014, <http://www.radikal.com.tr/ekonomi/maliye_bakanligi_dogan_yayin_holdinge_826_milyon_liralik_rekor_vergi_cezasi_kesti-922413>

Statista (2014). Number of Monthly Active Twitter Users Worldwide, Eylül 1, 2014, <http://www.statista.com/statistics/282087/number-of-monthly-active-twitter-users/>

Turner, M. (2004). Reputation, Risk and Governance. *Risk Management Topic Paper, 6*, s. 1-6.

Youtube (2014). Statistics, Eylül 12, 2014, <https://www.youtube.com/yt/press/statistics.html>

Zaman (2014). Yasak Dünyanın Dilinde, Eylül 12, 2014, <http://www.zaman.com.tr/dunya_yasak-dunyanin-dilinde_2206230.html>

KÜRESELLEŞME VE İLETİŞİM: SÜREKLİLİKLER VE KIRILMALAR

Zeliha HEPKON*

Özet

Küreselleşme; toplumsal hayatın ve dünya düzeninin yeniden yapılandığı, karşılıklı bağımlılığın ve bütünleşmenin tarihsel olarak görülmemiş bir biçimde arttığı, kapitalizmin tarihinde 'yepyeni' bir aşama olarak tarif edilmektedir. Yeni iletişim teknolojileri tarif edilen toplumsal dönüşüm sürecinin merkezinde yer almaktadır. Bu çalışma; küreselleşme tartışması etrafında ortaya çıkan kuramsal yaklaşımları, bu yaklaşımların iletişim alanındaki yansımalarını, iletişim teknolojilerinin bu süreçteki konumunu ve küresel iletişim akışlarıyla ulusal medya politikalarının belirlenme süreci arasındaki ilişkileri tartışmaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, yeni iletişim teknolojileri, medya politikaları.

1. Giriş

Küreselleşme kavramı 1990'lı yıllarla beraber sosyal bilimlerin her alanında anahtar bir kavram olarak sunulmaya başlanmıştır. Kavramın tanımı üzerinde bir anlaşma olmadığını görüyoruz. Yapılan tanımların bazıları küreselleşme sürecinin tarihine, bazıları güncel duruma, bazıları sürece diğerleriyse sonuçlarına odaklanmaktadır (Gorman ve McLean, 2009, 265). Toplumsal hayatın ve dünya düzeninin yeniden yapılandığı, karşılıklı bağımlılığın ve bütünleşmenin tarihsel olarak görülmemiş bir biçimde arttığı, daha önceki sosyolojik perspektifleri aşan bir zaman-mekan çerçevesinin oluştuğu ve bu değişimin en önemli belirleyicisinin ise iletişim teknolojilerinde yaşanan yenilikler olduğu söylenmektedir (Ampuja, 2012: 285).

Ulus devletin miadını doldurduğu, kapitalizmin tarihinde 'küreselleşme' adı verilebilecek yepyeni bir aşamaya geçildiği ve küreselleşmenin kaçınıl-

* Doç. Dr. İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi, zhepkon@ticaret.edu.tr

mazlığı tezleri ise küreselleşme konusunda yapılan farklı tanımların ortak ön kabulleri (Savran, 2008: 25). Buna göre bu yeni düzende ekonomik faaliyetlerin küreselleşmesi bunların ulus-devletlerce düzenlenememesi sonucunu yaratmıştır. Hükümetlerin ekonomik küreselleşmenin güçlerine ayak uydurmaktan başka bir seçenekleri yoktur (Held ve McGrew, 2008: 28).

Bu noktada yepyeni bir aşama olarak görülen küreselleşmenin 1980'lerde dünyanın her yerinde yarattığı düşünülen değişimler şu şekilde sıralanmaktadır:

i. Üretim, ticaret ve finansın uluslararasılaşması, çokuluslu şirketlerin yükselişi, mal ve hizmet akışları üzerindeki sınır ötesi gümrüklerin azalması, finansal piyasaların deregülasyonu ve internet temelli elektronik ticaretin yükselişi,

ii. İnsanların uluslararası dolaşımı, diasporik ve göçmen toplulukların oluşması ve ulusal toplumların artan çokkültürlülüğü,

iii. Genişbant kablo, uydu ve internet gibi kültürel mal, text, imaj ve eserlerin uluslararası dolaşımını sağlayan telekomünikasyon, bilgi ve medya teknolojilerince dağıtılan uluslararası iletişim akışı,

iv. 'Batılı değerler', 'demokrasi', 'terörle mücadele', 'fundamentalizm', 'feminizm', 'çevrecilik' gibi fikirlerin, ideolojilerin ve 'anahtar kelimelerin' küresel dolaşımı,

v. Fikir haklarında uluslararası bir rejimin kurulması,

vi. Bölgesel ve ticari blokları da içeren uluslararası örgütlerin gelişimi,

vii. Savaş ve çatışmanın küreselleşmesi,

viii. Uluslararası, ulusal ve yerel düzeyde fikirlerin şekillendirilmesinde halkla ilişkilerin hükümetler, şirketler ve sivil toplum örgütlerince açıkça kullanılması (Gorman ve McLean, 2009: 265).

Bilgi, enformasyon ve yeni iletişim teknolojileri küreselleşmeci tezler çerçevesinde toplumsal dönüşüm sürecinin merkezinde yer almaktadır. Buna göre yeni iletişim teknolojileri 'küreselleşme' olarak adlandırılan yeni döneme geçişi mümkün kılan en önemli etkendir. Bu dönemde ulus devletin miadını doldurduğu; küresel haber, simgesel ürün dolaşımı ve medya politikalarının belirlendiği sürecin değiştiği söylenmektedir. 'Yepyeni' bir aşama olarak sunulan küreselleşme bağlamında ileri sürülen tezler bir 'küreselleşme ideolojisi' yaratmaktadır. Çokuluslu şirketlerin güçlenmesi ve teknolojik gelişmeler te-

melinde kapitalizm yeni liberal politikalar üzerinden bütünleşmektedir. Küreselleşmeci tezler bu bütünleşmenin 'kaçınılmaz' olduğunu söyleyerek bir teslimiyet atmosferi yaratmak istemektedir. Bu noktada küreselleşmeci ideolojinin iletişim alanına yansımalarını tartışmak önem taşımaktadır. Bu tartışma, hem mevcut durumun analizini sağlamayı hem de yeni liberalizmin iletişim alanına yönelik ideolojik müdahalesini de açığa çıkarmayı amaçlamaktadır.

2. Küreselleşme Tartışması: Farklı Yaklaşımlar

Küreselleşme üzerine mevcut litaratürde şematik olarak üç farklı düşünce olduğu görülmektedir. Mutlak küreselleşmeci olarak adlandırılabilecek görüşe göre küreselleşme her şeyi değiştiren, ulus devletlerin ve sendikaların ona karşı hiçbir şey yapamayacakları ya da çok az şey yapabilecekleri kesin bir eğilimdir. Diğer görüş Ellen Meiksins Wood ve David Gordon gibi yazarların küreselleşmenin etkileri, önemi ve yeniliğini sorguladıkları yaklaşımlarıdır. Bu görüşe göre şirketler gerçekte kendi seçtikleri zamanda yine kendi seçtikleri yerde hareket serbest değildirler ve dünya ekonomisi 19. yüzyılın sonlarında en az bugünkü kadar uluslararasılaşmıştır. Bu yaklaşıma göre küreselleşme artık bir ideoloji haline gelmiştir. Robert Went, Paul Hirst ve Graheme Thompson gibi yazarlarda gördüğümüz üçüncü görüş ise dünya ekonomisinin örgütlenmesi ve işleyişi için önemli anlamlar taşıyan ciddi değişimlerin başladığını ancak aynı zamanda da gerçek anlamda küreselleşmiş bir ekonomiden uzak olunduğunu, doğrusal bir gelişimin söz konusu olmadığını ve küreselleşme ideologlarının birçok iddiasının temelsiz olduğunu söylemektedir (Went, 2001: 22-23).

Mutlak küreselleşmeci olarak nitelenebilecek görüş dünyanın artan entegrasyonu ve karşılıklı bağımlılığını teorilerinin merkezine koymaktadır. Dünyanın güçlü ulus devletler arasında ekonomik, politik ve askeri rekabet alanı olduğu şeklindeki analizlerin unutulduğu yeni bir tarihsel moment içine girildiği, "uzaktaki yerellikleri yerel olaylarla bağlayan dünya ölçeğinde toplumsal ilişkilerin yoğunlaştığı" söylenmektedir (Ampuja, 2012: 282-283). Küreselleşme özellikle teknolojik inovasyonun bir ürünü olarak görülmektedir. Bu yaklaşımın ifadesi OECD'nin şu tanımında bulunabilir:

> Küreselleşme enformasyon devriminin hem sebebi hem de sonucudur. Telekomünikasyondaki dramatik gelişmeler, daha düşük maliyetlerle

gittikçe büyüyen bilgi işlem alanı ve internet gibi elektronik iletişim ve enformasyon ağlarındaki gelişmeler tarafından belirlenmektedir (OECD, 1995).

Küreselleşme süreciyle yepyeni bir döneme girildiği, moderniteden yüksek, ikinci, akışkan gibi kavramlarla tanımlanan yeni bir modernite biçimine geçildiği söylenmektedir. Martin Albrow gibi kuramcılar küreselleşmenin eski modern deneyimlerle anlatılamayacak kadar yeni olduğunu söylemektedir. Ona göre küreselleşme rönesans gibi "çok derin ekonomik ve siyasi dönüşümün göstergesi" ve "tarihsel dönemi belirleyen değişimlerin toplamı"dır (Ampuja, 2012: 283). Küreselleşmeciler dünya ölçeğindeki akışın, karşılıklı bağın ve ağın çok yoğunlaştığım ve hızlandığını; yepyeni bir döneme girildiğini bu nedenle de yeni bir analitik çerçeveye ihtiyaç duyulduğunu söylemektedir (Ampuja, 2012: 283).

Küreselleşmeci tezlere göre küresel ekonomi önceki dönemlerden farklı olarak kendine özgü bir tarihsel biçimdir. Sanayi sonrası toplumlar olarak niteledikleri yeni sistemde piyasaların küreselleşmesi, yerel ekonomilerin küresel rekabet koşullarına boyun eğmesini ve sermayenin ulusal ile bölgesel sınırlamaları aşmasını getirmiştir. Kaçınılmaz olarak dünya geneline yayılacağı düşünülen bu eğilim stratejik ekonomik faaliyetlerin ulus dışı hale gelmesini getirecektir (Held ve McGrew, 2008: 37). Bunun doğal sonucuysa ekonomik gücün ve kaynakların örgütlenmesi, konumlanması ve dağıtımında belirleyici etkiye sahip olanların devletler değil küresel şirketlerin sermayeleri olmasıdır (Held ve McGrew, 2008: 38).

Küreselleşmecilere göre küresel ekonomik bütünleşme tarihsel olarak tahmin edilemez boyutta ve büyüklüktedir. Dünya döviz piyasalarında yaşanan günlük değişimler dünyadaki yıllık ihracat seviyelerinin 60 katından daha yüksek seyretmektedir; dünya ticaretinin boyutu ve yoğunluğu ise 'güzel çağ' dönemini aşmıştır. Çokuluslu şirketler tarafından yapılan küresel üretim dünya ihracatından hatırı sayılır ölçüde fazladır. Göç, büyüklük olarak 19. yüzyıldakinin altında kalsa da giderek küreselleşmektedir. Ulusal ekonomiler küresel üretim ve değişim sistemi tarafından sarılmış, Sovyet bloğunun dağılmasının ardından devlet küresel ekonomik ve mali piyasaların dışında kalmıştır. Günümüz ekonomik küreselleşme eğilimleri, dünyanın önemli bölgeleri ara-

sında ekonomik kaderlerin birbirine bağlandığı güçlü ve kalıcı ağların kurulmasına yol açmıştır (Held ve McGrew, 2008: 35).

Bu yaklaşımı eleştiren Sungur Savran'a göre küreselleşmeye bu yaklaşım ulusal ekonomiyi iç pazara dönüklük bağlamında tanımlamaktadır. Oysa ulusal ekonomi, bir devletin hakimiyetindeki mekânı, dünya ekonomisi içinde özgülleştiren faktörlerin belirlediği bir bütün olarak tanımlanmalıdır. Önemli olan birden fazla devletin olduğu bir dünyada, her devletin, devlet olmanın doğasından kaynaklanan bazı özelliklerinin dünya ekonomisinin türdeşliğini ortadan kaldırma yönünde bir etki yarattığı gerçeğidir. Ulusal ekonomi, ulus devletin ekonomik alandaki özgül etkilerinin bütünüdür (Savran, 2008: 31). Savran'a göre çokuluslu şirketler sermaye birikim sürecini dünya ölçeğinde planlar ve yatırım kararlarını verirken farklı ülkelerin çeşitli alanlarda (ücret düzeyi, sendikal yasalar, altyapı, istikrar, pazarlara yakınlık vb.) sunduğu olanak ve güçlere bağlı kalırlar. Bu da bu ülkelerin ulusal ekonomileri arasındaki farkların uluslararası sermaye akımları açısından belirleyici bir önem taşıdığı anlamına gelmektedir.

3. İletişimin Küreselleşmesi: Kuramsal Yaklaşımlar

Küresel iletişimle ilgili hakim paradigmaları şu şekilde sıralayabiliriz: modernleşme teorisi, kültürel ya da medya emperyalizmi yaklaşımı, eleştirel politik iktisat yaklaşımı ve kültürel incelemeler yaklaşımı (İosifidis, 2011: 93).

Modernleşme teorisi üzerinden uluslararası iletişim disiplini geleneksel olarak ulusal tasavvur üzerinden tarif edilmektedir. 1950'li yıllarda ortaya çıkan bu çerçeve toplumsal hayatın modernleşmesini ve bu süreçte iletişim araçlarının rolünü ele almıştır. Bu evrimci bakış açısı azgelişmiş ülkelerin 'modenleşebileceğini', modern ülkelere benzeyebileceklerini iddia etmektedir (Türkoğlu, 2003: 70-74). Modernleşme kuramcıları toplumsal değişimi sosyopolitik değişkenlere bakarak analiz etmekte, yeni teknolojilerin kullanımı üzerinden sosyal ve kültürel yapılara bakmaktadır. Modenleşmeci yaklaşımlara göre gelenek, ekonomik gelişme önünde bir engeldir. Kültürel ve dini kurumlar ile alışkanlıklarda meydana gelecek radikal değişimler ekonomik büyüme ve refaha yol açacaktır. Lerner 1958 tarihli *Geleneksel Toplumların Ölümü* isimli çalışmasında Ortadoğu'daki halkların giderek artan yetersizlikleriyle

mücadele etmek için yeni toplumsal örgütlenmelere gitmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Lerner, modernleşmeyi 'Batılılaşma' olarak görmektedir. Yazara göre bu gelişme sürecinde iki engel bulunmaktadır: mobilite ve istikrar. Tüm sınıflardan insanlara taze ve farklı fikirler sunan radyo ve televizyon modernleşmenin en önemli aracı olarak kullanılacaktır. Modernleşme kuramına göre kitle iletişimi, yeni bağımsız olmuş ülkelerde Batılı politik ve ekonomik modelin uygulanmasını sağlayacaktır (Iosifidis, 2011: 94).

Kültür emperyalizmi yaklaşımı gelişmiş ülkelerin küresel ekonomik sisteme hakim oldukları ve çevre ülkelerin kendi sosyal, politik ve kültürel gelişmeleri üzerinde kontrol sahibi olmadıkları tespitini yapmaktadır. Herbert Schiller ve Armand Mattelard gibi yazarlar tarafından kuramlaştırılan görüş İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası iletişim alanında modernleşmeci görüşlerin eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır (Uluç, 2008: 103). Temel argümanlarını Marx, Lenin ve Rosa Luxemburg'un çalışmalarına dayandırmaktadır. Buna göre kapitalist üretim biçimi ve üretimin standartlaşması mal ve hizmetlerin üretimi ile tüketimini artan bir oranda türdeşleştirmektedir. Büyük şirketler kapitalist Batılı değerleri yaymaktadır (Iosifidis, 2011: 95). Kültür emperyalizmi yaklaşımında medya, Batı kültürünün yaygınlaştırılması anlamında "yeni sömürgeciliğin" bir aracı olarak konumlandırılır (Uluç, 2008, 104). Kültür emperyalizmi yaklaşımı bağlamında getirilen diğer bir görüş Oliver Boyd Barret tarafından geliştirilen medya emperyalizmi tezidir. Bu tez bir ülkedeki medyanın sahiplik yapısının, dağıtım sisteminin ve içeriklerinin bir başka ülke veya ülkelerdeki çıkar gruplarınca belirlenmesi durumunu tarif etmektedir (Uluç, 2008: 111). 1970'li yıllarda geliştirilen bu yaklaşıma göre medya emperyalizmi, ABD kökenli kültürel yazılım ve donanımın satılmasının bir sonucu olarak ABD çıkarlarına uygun bir Amerika ve dünya imajı tanıtımı ile Amerikan mal ve hizmetlerinin reklamını yapmak olarak tanımlanmaktadır (Boyd-Barret, 2010: 139-141). Oliver Boyd-Barret, Graham Murdock, Johan Galtung gibi yazarlarca ortaya konulan medya emperyalizmi modelinde kapitalizmi "homojenleştiren kültürel güç" olarak gören Marksist yaklaşımın benimsendiği söylenmektedir. Buna göre sömürgeci politikalar üzerinden Batılı kültürler kendi değerlerini Asya, Afrika ve Amerikalara empoze etmiştir. Boyd-Barret, medya endüstrilerinin sahiplik yapılarını, dağıtım süreçlerini ve içeriklerini ele alırken ulusal ekonomilerle küresel kapitalist ekonominin iliş-

kilerini incelemektedir (Boyd-Barret, 2010: 151-152). Kültür emperyalizmi kuramcılarının tezleri şu şekilde özetlenebilir:

i. Dünya sistemi hakim merkez ve hakimiyet altındaki çevre ülkeler arasında bölünmüştür.

ii. Merkez ülkeler kendi çıkarları doğrultusunda çevre ülkelerin medya sistemlerini belirlemek konusunda baskı uygulamaktadır.

iii. Kuzey ve güney arasında medya akışı konusunda mütekabiliyet yoktur.

iv. Merkez ve çevre arasındaki bağımlılık ilişkisi yerel kültürleri tehdit etmektedir (Ampuja, 2012: 292).

Eleştirel politik iktisat yaklaşım, ortaya çıktığı 1970'li yıllardan bu yana kapitalizm şartlarında medyanın yapısal dönüşümünü incelemektedir. Medya ve iletişim sektöründe hakim iktisadi yapılar olduğu ve bunların medya tarafından yayılan görüş ve bakış açıları üzerinde belirleyici olduğu söylenmektedir (Iosifidis, 2011: 97). Buna göre ticari medya sınıf hakimiyetinin bir aracıdır ve statükoyu korumayı amaçlamaktadır. Medyanın bir emtia üretimi ve değişimi yoluyla artı değer yaratmadaki rolü hem de reklam aracılığıyla oynadığı dolaylı yolu mercek altına alınır (Garnham, 2006: 179-180). Alanın önemli isimlerinden Nicholas Garnham, hakimiyet yapılarının sınıf ilişkilerine dayandığını söyler. Garnham, Murdock ve Golding kamu medyası ve ticari medya arasındaki dengenin bozulmasını eleştirir, kuralsızlaştırmanın, 1980 ve 1990'lardaki özelleştirmelerin sonuçlarını ele alır. Küresel kapitalizmde medyanın kültürel alanda yarattığı etkiler incelenir (Iosifidis, 2011: 98).

Kültürel incelemeler kuramı öncelikle kültürel biçimlerin medya ve iletişim sistemlerince nasıl üretildiği, yayıldığı, yorumlandığı olgusu ve kültürel göç kavramı üzerinde yoğunlaşır. Politik iktisat yaklaşımı gibi ana akım medya sosyolojisine eleştirel bir bakış getirir (Iosifidis, 2011: 99).

Kültürel incelemeler yaklaşımı küreselleşme sürecinin ulusal ve toprağa bağlı sınırların kültürel kimliğinin oluşmasındaki önemini sorgulamaktadır. Grup aidiyetlerinin ve antropolojik nesnelliklerin devam etmeyeceği ileri sürülmektedir. Yertsiz-yurtsuzlaşma ve melezleşme, küreselleşme ve medya bağlamı bu yaklaşımın anahtar kavramlarıdır. Buna göre insanların ve fikirlerin sürekli akışı küresel düzeyde bağlantıyı getirmiştir. Kültürel kimlikler daha az is-

tikrarlı hale gelmiştir. Artık hiç olmadıkları kadar köksüzdürler. Ulus devletler "resmi" kimliklerin geliştirilmesi konusunda daha az başarılı olacaklardır. Bu süreç kimliğin yeniden üretilmesinde yaşanan krizin aşılmasını sağlayacak ve "post ulusal tahayyül" için yolu temizleyecektir (Ampuja, 2012: 291).

Elektronik medya ve iletişim teknolojileri kültürel küreselleşme teorisinin temel taşlarıdır. Arjun Appadurai'ye göre medya "tahayyül işinde" katalizördür ve "gündelik öznellikleri" dönüştürmektedir. Bu yaklaşımda medya tarihin dönüştürücü öznesi olmaktadır (Ampuja, 2012: 292). Küreselleşmeye bu sosyolojik bakış medya ve iletişim teknolojilerinin özgürleştirici etkileri üzerinden iyimser bir senaryoya sahiptir (Ampuja, 2012: 293). Kültürel küreselleşmeciler eleştirel sosyal ve kültürel teoriden emperyalizm kavramını çıkarmaktadır (Ampuja, 2012: 294).[1]

Dünya ölçeğinde medya akışlarının yayılmasıyla "hayalin kolektif bir gerçeklik" olacağı Appadurai'nin tezinin diğer bir sorunudur. Bu yaklaşım sınıf sorununun üstünü örtmektedir. Marco Ampuja, Appadurai'nin aracılanmış hayal gücünün tüm sınıflar için artan bir şekilde hazır bulunduğunu söylemesinin doğru olabileceğini ancak sınıf ilişkilerinin hala medya üretimi ve tüketimi üzerinde büyük etkiye sahip olduğunu söylemektedir. Bu neyin kimin için sunulduğunu, kimin neyi nasil tükettiğini ve toplumsal sonuçlarını belirlemektedir. Appadurai'nin medyanın yeni tahayyüller yaratma kapasitesi konusundaki inancı medyanın dünya ölçeğinde ticarileşme düzeyinin üstünü örtmektedir (Ampuja, 2012: 294). Ampuja'ya göre bu yaklaşım yeni liberal ideolojinin hegemonyasından etkilenen kesimlerce üretilmekte ve bu yolla toplumsal ve kültürel teori medyalaştırılmaktadır (Ampuja, 2012:297). Küreselleşme kavramı etrafında oluşan ideolojik söylem hem yeni liberal politikaların

[1] Korkut Boratav küreselleşme kavramının 'emperyalizm'in yerine kullanıldığına dikkati çeker. Boratav'a göre küreselleşme kavramı emperyalizmi stratejik bir kavram olarak kullananlardan üç bakımdan ayrılır: yapısal bağımlılığın yerini karşılıklı bağımlılık alır. Dünya ekonomisinin, emperyalizm kuramcılarınca betimlenen türden hiyerarşik ve eşitsiz özellikler içerdiği kabul edilmez. Çevre ekonomilerinden sistematik artık aktarımının önem taşıdığı bölüşüm çatışmaları gündem dışına kaydırılır, bunun yerine pozitif toplamlı oyun özellikleri taşıyan bir yaklaşım yerleşir ve piyasa ilişkilerinin genişlemesiyle sağlanan etkinlik artışmdan herkesin yararlanacağı ima edilir. Bu tanımlama piyasa güçlerinin yarattığı ekonomik ve politik eşitsizliğin görmezden gelinmesine yol açar (Boratav, 2004: 27-29).

meşrulaştırılmasına hem de Batı kültürünün yayılmasına hizmet edecektir (Tutal Cheviron, 2014: 216).

4. Küreselleşme ve İletişim: "Yepyeni" ve "Kaçınılmaz" bir Aşama Mı?

İletişim bilimleri alanında küreselleşme tartışması iletişim teknolojilerinin toplumsal dönüşüm sürecindeki rolü ve medya politikalarının oluşum süreci bağlamında birçok farklı görüşü ortaya çıkarmıştır. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler küreselleşme teorisi açısından merkezi önem taşımaktadır. Medya alanında küresel şirketlerin oluşması da bu noktada hem neden hem de sonuç olarak görülmektedir. Bununla bağlantılı olarak küresel iletişim akışlarıyla medyanın ulusal bağlamdaki rolü arasındaki ilişkinin tartışılması da iletişimin küreselleşmesi konusundaki ana tartışma konularından birisidir (Freedman, 1998: 413-414).

19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın başına kadar geçen sürede iletişim alanında yaşanan bir dizi gelişme iletişimin uluslararasılaşmasını getirmiştir. Haber ajanslarının kurulması, kıtalararası kablo sisteminin yapılandırılması, radyo dalgalarına ilişkin düzenlemelerin yapılması ve 20.yüzyılın teknolojik gelişmeleri medyanın küresel dağıtımına olanak sağlamıştır. Yeni iletişim teknolojileriyse yayıncılığın eskisinden çok büyük bir büyük bir ölçeğe ulaşmasını, ulusal ve uluslararası düzeyde yeni dağıtım kanallarının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Gorman ve McLean, 2008: 267). Özelleştirme ve kuralsızlaştırma politikaları medya alanında operasyonun düşük maliyetli alanlara kaymasına, mal ve hizmetlerin yeni pazarlara yayılmasına neden olmuştur (Freedman, 1998: 415).

Yeni liberal politikaların medya alanındaki yansımaları tüm dünyada benzer gelişmelerin yaşanmasını getirmiştir.Telekomünikasyon alanında yaşanan büyük rekabet, düzensizleştirilmiş bir yayın piyasası ve medya sektöründe görülen konsolidasyon dünya ölçeğinde gözlenebilen gelişmeler olmuştur. Reklam sürelerindeki sınırlamaların gevşetilmesi, çapraz sahipliğin kolaylaştırılması bu yoğunlaşmayı artırmıştır. Hükümetler düzeyinde ulusal politikalar bu süreci destekler nitelikteyken uluslararası örgütler de ticari medyanın küresel

düzeyde yayılmasına katkı sağlamaktadır (Gorman ve McLean,2008: 268).[2] 1980'li yılların yeni sağ iktidarlarının "yeni liberal" politikaları ile medya alanındaki konsolidasyonun ateşli savunucularından Rupert Murdoch'un görüşleri arasındaki paralellik sermaye grupları ile hükümetlerin ilişkisini ortaya koyması açısından önemlidir (McKnight, 2012: 85).[3]

Küreselleşmeci tezler yeni iletişim teknolojilerini dönüşümün ana kaynağı olarak görmektedir. Küreselleşmeci tezleri eleştirmekle beraber küreselleşmenin yepyeni bir aşama olarak 'olumlu' yönlerine dikkat çeken kuramcılar da yeni iletişim teknolojilerini dönüştürücü bir güç olarak görmektedir. Bu yaklaşım Manuel Castells'in ekonomik, toplumsal, kültürel dönüşümün altını çizerken yapısı zaman ve mekanda sabitlenmemiş, hiyerarşik ve merkezi olmayan ağ toplumunda yaşadığımız görüşünde de görülmektedir (Ampuja, 2012: 287).Castells sanayi toplumunun büyük totaliterliğinin, tek yönlü anonim kitlenin, yönetişimin devletçi biçimlerinin ve halkın artan politik aldırmazlığının sonunun geldiğini düşünmektedir.

İletişim alanında küreselleşme yönündeki eğilimin nihai olarak ulus devletleri ortadan kaldıracağı yönündeki görüş yaygınlaşırken medya sistemlerinin ulusal varyasyonlarının medya politikalarını anlamak için kullanılıp kullanılamayacağı da diğer bir tartışma konusudur. Siebert, Peterson ve Sch-

---

[2] İngiltere'de de British Telecom'un özelleştirilmesi, telekomünikasyon endüstrisinde yaşanan kuralsızlaştırma, British Telecom'un yeni küresel partnerler araması ve kablolu yayıncılık gibi başka pazarlara girmesi örneklerinde görüldüğü gibi kamusal çıkarlara gore değil daha çok ekonomik belirleyicilere göre hareket edilmektedir (Iosifidis, 2011: 8).

[3] David McKnight *The Times* editörü Charles Douglas-Home Murdock ve Thatcher'in düzenli olarak önemli politik konuları görüşmek üzere toplandığını özellikle de Murdock'un ekonomik ve politik çıkarlarıyla ilişkili olanları konuşmak için toplandıklarını söyler. 1981'de, Murdoch'un *The Times* ve *The Sunday Times*'ı satın alması yüzde 27 pazar payıyla İngiltere'deki en önemli medya sahibi olmasını getirdi. Bu satın alma tekel ve birleşme komisyonunda araştırılabilirdi ancak Murdoch'un ilişkileri üzerinden araştırılmadı. Bu satın almanın ardından Rupert Murdoch'a getirdiği iki editör *Times*'tan Harry Evans, *Sunday Times*'ın editörü Frank Giles yazdıkları kitaplarda Murdoch'un haberler, başlıklar, editoryal yazılar ve köşe yazıları konusunda taleplerde bulunduğunu yazar. Murdoch gazetelerinde çalışanlarından Ronald Reagan ve Margaret Thatcher ile ideolojik bir bağlılık istiyordu (McKnight, 2012: 85).

ramm'ın 1963'te ortaya koydukları model dünya medya sistemini dört büyük teori üzerinden ele almaktadır: Gerçeğin birkaç akil insan tarafından üretildiğini düşünen otoriteryen teori, gerçek arayışını bireyin doğal dürtüsü olarak gören Libertarian(özgürlükçü) teori, gazetelerin sosyal sorumluluklarıyla yüzleşmeleri gerektiğini söyleyen sosyal sorumluluk teorisi ve otoriteryen teorinin daha genişletilmiş ve pozitif versiyonu olan Sovyet sisteminin yaklaşımı. Bu alandaki diğer model Daniel Hallin ve Paolo Mancini tarafından oluşturulmuştur. Hallin ve Mancini'ye gore Kuzey Amerika, İngiltere ve İrlanda'da görülen liberal model; Kuzey Avrupa'daki demokratik-korporatist model ve Güney Avrupa'daki Akdeniz ülkelerinde görülen kutuplaşmış çoğulcu model olmak üzere üç model bulunmaktadır. Liberal model piyasa mekanizmasının ve ticari medyanın hakim olduğu bir modeldir. Demokratik korporatist model ticari medya ile toplumsal ve politik gruplarla bağlantılı medyanın birlikte var olduğu, aynı zamanda devletin aktif rol oynadığı modeldir. Kutuplaşmış çoğulcu modelse medyanın parti politikasına entegre olduğu, ticari medyanın zayıf ve devlet kontrolünün kuvvetli olduğu bir modeldir (Iosifidis, 2011: 6).

1980'li yıllardan itibaren medya alanında yaşanan değişimlere baktığımızda küreselleşmeci tezlerin aksine ulus devletlerin hala medya politikasının belirlenmesinde etkin olduğunu görüyoruz. Latin Amerika'da 1990'lı yıllar boyunca medya alanında yaşanan gelişmeleri inceleyen Elizabeth Fox ve Silvio Waisbord medyanın iki paralel güç tarafından belirlendiğini söylemektedir. Süreç hem yerel güç dengesi hem de küresel güçlerce belirlenmektedir. Teknolojik değişim ve küresel pazarın ortaya çıkışı küresel güçlerce, sahiplik ve içerik konusu ise yerel politika tarafından belirlenmektedir. Devlet, sansür mekanizması, reklam politikası ve ruhsat politikasıyla Latin Amerika'da sistemi belirlemektedir. Yerel tekelci yayıncılık otoriter devletin kontrolü altında gelişmiştir (Fox ve Waisbord, 2002: 3). Özelleştirme, liberalizasyon ve kuralsızlaştırma üçlüsü medya politikasını yapanların temel araçları olmuştur. Latin Amerika örneğinde siyasi iktidar ve pazar güçlerinin karşılıklı müzakerede bulunarak süreci belirlediği görülmektedir (Fox ve Waisbord, 2002: 6).Latin Amerika'da özelleştirme ve liberalizasyon medya endüstrilerinin uluslararasılaşmasını ve dağıtım kanallarının çoğalmasını getirmiştir. Ortaya çıkan içerik ihtiyacı 1990'larda televizyon izleme saatlerini üç kat artırmıştır. Üretim maliyetlerinin yeni iletişim teknolojileri sayesinde düşmesi yerel üretimi artırırken yerel üretim yan pazarları-

nın kazançlarını da artırmıştır. Bazı korumacı devlet politikaları da yerel üretime katkıda bulunmuştur (Fox ve Waisbord, 2002: 16).

Diğer bir açıdan mevcut gelişmelere baktığımızda genel inancın aksine uydu yayıncılığının devlet denetiminden bağımsız olmadığı görülmektedir. CNN, MTV gibi kanalların ya da *Financial Times* gibi gazetelerin izleyici kitlesi konusunda kesin bir bilgi yoktur (Freedman, 1998: 417). Colin Sparks'm ileri sürdüğü gibi devlet sembolik içerik üretimi alanında hala önemli bir aktördür. Yayıncılık kurumlarına yapılan atamalar, yayıncılara yönelik saldırılar ya da düzenleme planlarıyla bu yaklaşım görülmektedir (Freedman, 1998: 1998).

Avrupa'da da televizyon yayıncılığının hali hazırda ulusal karakterde olduğunu söyleyen James Curran'a göre bunun üç sebebi vardır: Birçok insanın kendi ülkelerinde üretilen programları ithal edilenlere tercih etmesi, ulusal program tercihlerinin politik iktidar tarafından desteklenmesi ve yerel program üretiminin daha ucuz olması (Curran, 2006: 193).

Curran'a göre medya küreselleşmesiyle ilgili en önemli kayma 1914 ile 1939 arasında gerçekleşmiştir. Amerikan film hegemonyasının ortaya çıkışı, 'Amerikan' müziğinin liderliği ele alışı ve plak ile radyo üzerinden yaygınlaşması bu süreci başlatmıştır. Bunu izleyen dönem medya sahipliği, ticareti ve tüketimi bağlamında küreselleşme eğilimleri gösterse de televizyonun sinemayı yenilgiye uğratması ulusal medya sisteminin yeniden istikrar kazanmasını getirmiştir. Curran, Batı Avrupa'dan popüler televizyon, radyo ve yazılı basın içeriklerinin büyük kısmının küresel değil ulusal şirketlerce belirlendiğini söylemektedir (Curran, 2006: 194).

5. Sonuç

Küreselleşme teorisi kapitalizmin yeni-liberal tarzda bütünleşmesinin ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. Bütünleşme ve bütünleşmenin liberal tarzının birbirinden ayrılması, bütünleşmenin tek yolunun liberalizm olmadığının gösterilmesi bakımından gereklidir (Savran, 2008: 156). Küreselleşme teorisi kapitalizmin tarihinde yepyeni bir aşamaya girildiği ve bu sürecin kaçınılmaz olduğu iddiasıyla öncülü 'modernleşme' teorisi gibi kapitalizmin ve Batı kültürünün yaygınlaşmasını haklı göstermektedir. Bunun yanı sıra mevcut durumda ulus devletler ve milliyetçilik güçlü bir biçimde varlıklarını sürdürürken, bunların

sonunu ilan ederek, emperyalizmin güncel dinamiklerini ve yakın dönemin gelişme olasılıklarını kavramayı engellemektedir (Savran, 2008: 156).

Yeni iletişim teknolojileri küreselleşme teorisinin 'yepyenilik' ve 'kaçınılmazlık' iddiaları açısından kilit önemdedir. Tarihte ilk kez dünyanın her yerinde aynı anda iletişimin mümkün olduğu ve bunun yaşam biçimimizi değiştirdiği söylenmektedir. Küreselleşmeci ideolojiye göre içinde bulunduğumuz dönemde ulus devletin rolü azalmıştır, medya politikaları ulusüstü yapılar ve Dünya Ticaret Örgütü, AB gibi ulusötesi şirketler tarafından belirlenmektedir. Bu yaklaşım medya ve iletişim teknolojilerinin toplumsal rolünü ele alırken toplumsal ve ekonomik dinamikleri analizin dışında tutmakta ve teknolojik inovasyonunun gücü ve mantığını merkeze koymaktadır.

Mevcut durumda haber ve bilgi değişimi konusunda geniş bir alışveriş olsa da medya sistemlerinin hala ulusal olduğu görülmektedir. Yapısal bir karşılıklı bağımlılık ve eğlence alanında küresel bir görünüş olsa da haber ve bilgi alanında içerikler yereldir (Hafez, 2008: 173). Film, müzik ve haber 'satışının' uluslararasılaşmasına, ulusötesi iletişim şirketlerinin yükselişine ve medya ihracat pazarının büyümesine rağmen iletişim sistemleri büyük oranda ulusal kalmıştır. Ulus devletler medya sistemlerini belirleme konusunda etkindir. Farklı ulusların farklı dilleri, politik sistemleri, iktidar yapıları, kültürel gelenekleri, ekonomileri, uluslararası bağlantıları ve tarihleri farklı medya sistemlerini mümkün kılmaktadır (Curran ve Park, 2003: 11-12; Flew, 2007: 87-88).[4] Küreselleşmeci ideoloji tarafından ileri sürülen 'yepyenilik' ve 'kaçınılmazlık' tezleri iletişim alanında bir teslimiyet durumu yaratmaya, yeni sağ iktidarlarca uygulanan yeni liberal stratejinin uygulanabilmesine, dirençle karşılanmamasına hizmet etmektedir.

KAYNAKÇA

Ampuja, M. (2012), Globalization Theory, Media-Centrisim and Neoliberalism: A Critique of recent Intellectual Trends, *Critical Sociology*, 38(2), 2012, s.285.

Boratav, K. (2004), *Emperyalizm mi? Küreselleşme mi?*. E. Ahmet Tonak(Edited by), *Küreselleşme*. Ankara: İmge.

[4] UNCTAD verileri medya ve eğlence sektörlerinin samlandan daha yavaş hareket ettiğini ortaya koyuyor. News Corporation gerçekten küresel olan tek şirket gibi görünüyor.

Boyd-Barrett, O. (2010). Media Imperialism Reformulated. DayaKishan thusu(Edited by), *International Communication a Reader*.London, Rotledge.

Curran, J. (2006). *Media and Power*. London: Rotledge.

Curran, J. and Park, M.(2003). Beyond Globalization Theory.James Curran and Myung-Jin Park (Edited by),*De-Westernizing Media Studies*.London.Routledge.

Flew, T. (2007), *Understanding Global Media*. New York: Palgrave Macmillan.

Fox, E. and Waisbord, S. (2002). Latin Politics, Global Media. Elizabeth Fox and Silvio Waisbord(Edited by), *Latin Politics, Global Media*.Austin: University of Texas Press.

Freedman, D. (1998). Globalization and Local Consumption: The Labour Party's Attempts to Sell British Media.*Contemporary Politics*, Volume:4, Number 4, s. 413-431.

Garnham, N. (2006). Kitle İletişimin Ekonomi Politiğine Katkı. Levent Yaylagül(Edited by), *Kitle İletişiminin Ekonomi Politiği*. Ankara: Dalbaz Yayınları.

Gorman, L. and McLean, D. (2009). *Media and Society into the 21st Century*. 2nd Edition, Oxford: Wiley-Blackwell.

Hafez, K. (2008). *The Myth of Media Globalization*. Cambridge: Polity.

Held, D. ve McGrew, A. (2008). Büyük Küreselleşme Tartışması. Held, D. ve McGrew, A(Edited by), *Küresel Dönüşümler*. Ankara: Phoenix.

Iosifidis, P. (2011). *Global Media and Communication Policy*. London: Palgrave Macmillan.

McKnight, D. (2012). *Murdoch's Politics*. London. Pluto Press.

OECD (1995). Globalization: What Chalenges and Opportunities for Governments?,Paris.

Savran, S. (2008).*Küreselleşme*. İstanbul: Yordam.

Tutal Cheviron, N. (2014). *Küresel İletişim*. İstanbul: Ekslibris Yayıncılık.

Türkoğlu, N. (2003). *Kitle İletişimi ve Kültür*. İstanbul: Naos Yayınları.

Uluç, G. (2008). *Küreselleşme ve Medya; İktidar ve Mücadele Alanı*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Went, R. (2001).Küreselleşme. Emrah Dinç (Translated by). İstanbul: Yazın Yayıncılık.

ELEŞTİREL MEDYA ÇALIŞMALARINDA KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR PERSPEKTİFİ: MEDYA, İDEOLOJİ VE TEMSİL

A. Fulya ŞEN*

Özet

Kültürel çalışmalar, anlamlandırma ve temsil pratikleri aracılığıyla kültürü anlamaya çalışır. Kültürel çalışmalar kapsamında medya kültürü bir dünya görüşü, davranış biçimi ve kimlik oluşturmayı sağlayan unsurları çerçevesinde inceleme konusudur. Bu çalışmada, kültürel çalışmalar perspektifinin medya eleştirisine katkıları ve eleştirel medya çalışmaları için sunduğu kuramsal çerçevenin sınırlılıkları tartışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Medya kültürü, ideoloji, kimlik, temsil.

1. Giriş

Radyo, televizyon, film, popüler müzik, internet ve sosyal ağlar ve medya kültürünün diğer ürünleri, bireyin kimliğini, benlik duygusunu, kadın veya erkek olmasını, sınıf, etnisite, ırk, milliyet, cinsellik gibi dünyanın 'biz' ve 'onlar' olarak bölünmüş kategorilerine ilişkin anlayışlarını oluşturan materyaller sağlar. Medya imgeleri, bireylerin dünyaya bakışını ve 'iyi' veya 'kötü', 'olumlu' veya 'olumsuz', 'ahlaki' veya 'fena'gibi derin değerlerini biçimlendirir. Medya hikayeleri sembolleri ve mitleri üretir, kimin güçlü kimin güçsüz olduğunu gösterir ve güçlülerin gücünü meşrulaştırır. Kültürel çalışmaların ışığında medya kültürü bir dünya görüşü, davranış biçimi ve kimlik oluşturmayı sağlayan unsurları çerçevesinde inceleme konusudur. Kültürel çalışmalar medya kültürünün egemen değerleri, siyasal ideolojileri, toplumsal gelişmeleri ve dönemin yeniliklerini nasıl ifade ettiğini gösterir, önyargısız bir şekilde bir kültürel metinden veya pratikten diğerine tüm kültürü inceler (Kellner, 2015: 7-8).

* Doç. Dr. Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi, fulyasen@firat.edu.tr

Kültürel çalışmalar, toplumsal ilişkiler ve anlamlar arasındaki bölünmelere odaklanmaktadır. Genel olarak kültür, sınıf, cinsiyet, ırk ve diğer eşitsizliklerin normalleştirildiği, ekonomik ve siyasal eşitsizlikler arasındaki bağlantının kopartılarak temsil edildiği bir alan olarak görülmektedir. Buna karşılık kültür çeşitli alt grupların içinde yaşadığı, direniş gösterdiği ve bir hegemonya mücadelesinin kurulduğu bir alanı da ifade etmektedir. Kültürel çalışmalar, kültürel farklılıkları ve pratikleri içsel ve sonsuz değerlerle değil; toplumsal ilişkilerin genel haritasına referans vererek açıklamaktadır. Kültürel çalışmalar ihmal edilen grupların kültürlerini geliştirmeyi amaçlamış; başlangıçta işçi sınıfı kültürünün tarihsel gelişimini ve popüler kültürün çağdaş biçimlerini incelemiştir. Geleneksel disiplinlerin aksine kültürel çalışmalar iyi tanımlanmış bir entelektüel veya disiplin alanı ile sınırlı olmayıp edebiyat çalışmaları, sosyoloji ve tarih gibi disiplinler tarafından geliştirilmiş ve bir dereceye kadar dilbilim, göstergebilim, antropoloji ve psikanaliz gibi alanlara da eklemlenmiştir. 1960'ların entelektüel ve politik çalkantıları karşısında (yapısalcılık, göstergebilim, Marksizm ve feminizm gibi)yoğun bir teorik çalışma sürecine girmiştir. Kültürel çalışmaların temelinde kültür (bilincin toplumsal üretimi) lle ekonomi (üretim) ve politika (toplumsal ilişkiler) arasındaki ilişkinin nasıl işlediğini anlama çabası vardır. Bu bağlamda sınıf, ideoloji, hegemonya, dil ve öznellik gibi kavram çerçeveleri kullanılmaktadır. Farklı toplum kesimlerinin egemen ideolojinin otoritesine karşı olan kültürel söylemlerini göstermek amacıyla etnografi ve metin çalışmaları yapılmış ve özellikle gençlik altkültürleri direniş örnekleri olarak incelenmiştir (O'Sullivan et al., 1994: 71-72).

Medya kültürü birçok kişinin sınıf, etnik köken, ırk ve cinsiyet gibi aidiyetlerini ve 'biz' ve 'onlar' ayrımını inşa eden araçları sağlamakla birlikte 'iyi', 'kötü', 'olumlu' ve 'olumsuz', 'ahlakî' veya 'şeytanî' gibi dünya değerlerini şekillendirmekte ve tanımlamaktadır. Medya hikâyeleri ve görüntüleri dünyanın pek çok yerinde bireylerin çoğunluğu için ortak bir kültür oluşturan semboller ve mitler üretmektedir. Medya kültürü küresel kültürün yeni bir biçimini üreten çağdaş tekno-kapitalist toplumlarda bir kimlik yaratmaktadır. Medya kültürü kitlesel üretim modeline göre organize olan ve kitlesel izleyici için üretilen bir endüstriyel kültürdür. Bu yönüyle ticarî kültürün bir parçasıdır ve dev şirketler tarafından üretilmektedir (Kellner, 1995: 1).

Kültürel çalışmalar, özellikle medya metinlerinin yapısını çözümleyerek bunların tahakküm sistemlerini sürdürmedeki rolünü ve aynı zamanda toplumun direnç noktalarını keşfetmeyle ilgilenmiştir. Kültürel çalışmalar ekolünün üyeleri kitlelerin atomlaşmış bireylerden oluşan edilgin bir topluluk olduğunu varsayan kitle toplumu yaklaşımını sorgulamış ve bunu mutlak gerçek olarak kabul etmeyerek sistem içinde tüketicilerin direnme olanaklarını işaret ederek kitlenin içindeki muhalefet olanaklarına vurgu yapmışlar ve kitleye karşı bütüncül yaklaşımlara mesafeli yaklaşmışlardır. İletişim disiplini içinde kültürel çalışmalar popüler medya metinlerindeki iktidar ilişkilerinin değerlendirilmesinde önemli bir kuramsal zemin oluşturmaktadır. Bu çalışmada, kültürel çalışmaların ana karakteristiğini ve medya çalışmalarına katkısını ortaya koymak amacıyla yaklaşımın köklerindeki kuramsal temeller ve odaklandığı temel sorunsallar literatür birikiminden yararlanılarak sorun edindiği konular, temel argümanları, kavram setleri ve eleştirel medya çalışmaları için sunduğu olanaklar ve sınırlılıklar tartışılmaya çalışılmıştır.

2. Bir Disiplin Olarak Kültürel Çalışmalar

Disiplinlerarası bir alan olarak kültürel çalışmalar kültür ve güç ilişkilerini incelemekte; kurumlar, pratikler, değerler, inançlar ve yaşam rutinleri ile ilgilenmektedir. Kültürel çalışmalar cinsiyet, ırk, sınıf gibi farklı toplumsal kategoriler arasındaki bağlantılara, güç ilişkilerine ve toplumsal hareketlere odaklanmaktadır (Bennett'ten akt. Barker, 2012: 7).Kültürel çalışmalar; ekonomi politik, edebiyat çalışmaları, kültürel antropoloji, felsefe, Amerikan çalışmaları, toplumsal cinsiyet çalışmaları, sinema ve iletişim çalışmaları gibi bir disiplinin sınırlarını aşan akademik bir alan olarak tanımlanabilir. Erken dönem kültürel çalışmaları İngiltere'deki Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi (CCCS) ekonomi politik ve kültür arasındaki karmaşık ilişkileri araştırmak için genellikle Marksist ve yapısalcı perspektiflerden yararlanmıştır. Özellikle, kültürel çalışmalar yüksek kültürün aksine sıradan ve 'popüler' kültürü araştırmıştır. Kuramsal ve metodolojik açıdan bir bütünlük göstermeyen kültürel çalışmalar, sıradan ve popüler kültürü merkeze almıştır. ABD'de kültürel çalışmalar kapsamındaki iletişim araştırmaları daha çok popüler medya metinlerine yerleşmiş olan güç ilişkilerinin değerlendirilmesi şeklinde olmuştur. Dil ve anlam-

landırma süreçleri arasındaki ilişki, kültürü anlamayı sağlayan bir araçtır. Anlam, dil tarafından inşa edilmektedir. Kültürel çalışmalar, İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure geleneğini izleyerek objeyi temsil eden sözcükle obje arasındaki ilişkinin zorunlu değil keyfî bir ilişki olduğundan hareketle, sözcük ve anlamı arasındaki bu ilişkinin belirli anlam verme pratiklerini anlamaya katkısını ve işaretlerin anlamını araştırmaktadır. Filmler, görüntüler, çeşitli dil dışı işaretler, özellikle kültürel mitler toplumsal anlamları çözümlemek için önemli bir veri sunmaktadır (Chávez, 2009: 269-270).

Ott ve Mack (2010: 135), kültürel çalışmaların metodolojik niteliğini beş - grupta toplamışlardır. Birincisi, kültürel çalışmalar disiplinlerarası bir alandır; farklı alanlardaki yaklaşımları birleştirir ve metinsel eleştiriye dayanır. İkincisi, kültürel çalışmalar pragmatisttir. Buna göre, metinlerin eleştirisi toplumun geniş bir kesimi tarafından anlaşılabilir olmalıdır. Üçüncüsü, kültürel çalışmalar politiktir. Bunun anlamı, kültürel çalışmalar sadece belirli ideolojileri tanımlamakla yetinmez, aynı zamanda onların toplumsal eşitsizlik yaratan etkilerini değiştirmeyi ve onlara meydan okumayı da amaçlar. Dördüncüsü, kültürel çalışmalar öz-düşünümselsdir (self-reflexive). Kültürel çalışmalar alanında çalışan araştırmacılar yüksek bir farkındalığa sahiptir ve kendi toplumsal pozisyonlarına karşı da eleştirel bir bakışı benimser ve kendi sosyo-politik önyargıları olması ihtimaline karşı çalışmalarındaki sınırlılıkları kabul eder. Son olarak, kültürel çalışmalar olumsaldır. Bu açıdan metinsel eleştiri her zaman belirli bir andaki belirli toplumsal sistemlere bağlıdır, dolayısıyla 'bağlamsal' ve 'durumsaldır'.

Kültürel çalışmalar disiplininin sınırlarının ve akademik statüsünün belirsizliği devam etmektedir. Kültürel çalışmaların uygulayıcıları çok farklı akademik disiplin ve coğrafî kökten gelmekte ve farklı politik ve entelektüel nedenlerle bu alanı cazip bulmaktadırlar. Kültürel çalışmalar analizi sınıf, cinsiyet, ırk, vb. gibi kategorilerin görünür doğallığını sorgulamakla işe başlar. Ele aldığı konu ne olursa olsun, kültürel çalışmalar analisti bağlama özgü ve çok boyutlu bir şekilde konunun karmaşık doğasını incelemeye ve bir adalete varmaya çabalar. Bu çaba, sadece epistemolojik değil aynı zamanda politiktir. Kültürel çalışmalar, kültürel demokrasinin sınırları geniş bir şekilde belirlenen esasları çerçevesinde görmenin ve müdahale etmenin etkili yollarını geliştirmek için kültürel karmaşıklık ile mücadele etmektedir (Ang, 2008: 227-

228). Kellner (2005: 173-174)'a göre, Frankfurt Okulu kitlesel üretim ve tüketim rejimini ifade eden Fordizm veya tekelci devlet kapitalizmi aşamasındaki kültürel koşulları dile getirirken, İngiliz Kültürel Çalışmaları ise ilk olarak ortaya çıktığı 1960'larda tüketici kapitalizmine karşı yaygın bir direniş ve devrimci hareketlerin yükselişinin ardından post-Fordizm ve postmodernizm olarak tanımlanan sermayenin yeni bir aşamasında ortaya çıkan toplumsal ve kültürel oluşumlara itiraz etmiştir. İngiliz Kültürel Çalışmaları Frankfurt Okulu'ndan farklı olarak modernist ve avangard estetik hareketlerle ilgilenmek yerine popüler olana odaklanmıştır. İngiliz Kültürel Çalışmaları, Franfurt Okulu gibi, kültürün içinden geçtiği sistem ve toplumsal ilişkiler içinde üretilip tüketilen bir alan olarak çalışılması gerektiğini ve kültür analizinin toplum, politika ve ekonomi çalışmalarıyla bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir. Gramsci'nin hegemonya kavramı, İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın medya kültürünün egemen değerler setini, politik ideolojilerini ve kültürel formları nasıl ürettiğini ve tüketim toplumunun Thatcherizm ve Reaganizm gibi politik ideolojiler çerçevesinde bireyleri nasıl birleştirdiğini araştırmasında bir anahtar olmuştur. Kültürel çalışmalar eleştirel sosyal teori çerçevesinde ekonomi-politik, metin analizi ve izleyici alımlama çalışmalarını birleştirerek birçok yönden Frankfurt Okulu ile benzerlikler göstermektedir.

Kültürel çalışmalar, dünyayı anlamada ve kültür inşasında merkezî bir araç olan dilin beşerî ve soyal bilimlerdeki kurucu bir parçası olmuştur. Nitekim, kültürel çalışmalar içinde dile yapılan vurgu iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisi, kültür kendine özgü mekanizmalar ve mantık yoluyla incelenmektedir. İkinci olarak ise, daha önce kültürden tamamen ayrı olarak kabul edilen toplumsal yapı kültürel olarak anlaşılabilir. Örneğin, tasarım ve pazarlama ile birlikte toplumsal ilişkilerin üretimi ve tüketimi de dahil olmak üzere ekonomik güçler bir anlam pratiği içermeleri nedeniyle kültüreldir. Böylece, insan etkinliklerinin merkezine anlamı koymak aynı zamanda beşerî ve sosyal bilimlerin gündeminin en tepesine kültürün incelenmesini yerleştirmek demektir. Dilin dış dünyayı bağımsız bir şekilde yansıtmaması, kültürel çalışmaların çekirdeğini oluşturmaktadır. Kültürün toplumsal ve söylemsel yapılar olmak üzere düzenlenen dil ve kimlikten oluştuğu ileri sürülmektedir. Kültürel çalışmalar, geniş bir ölçekte ikna edici dili ortaya koymak için metin analizinden yararlanmaktadır. Özellikle, eleştirel söylem çözümlemesi (critical disco-

urse analysis) kültürel çalışmaları zenginleştiren bir metodolojik yaklaşımdır (Barker ve Galasiński, 2001:1).

Kültürel çalışmalar, kültürün iktidarla olan ilişkilerini sorun edinmekte, popüler kültürün önemini kabul ederek kültüre yönelik seçkinci yaklaşımlara demokratik bir eleştiri getirmektedir. Ekonomi, politika ve sosyal ayrımcılığın diğer formları tarafından şekillendirilen güç ilişkilerinin kimler tarafından nasıl temsil edildiği kültürel çalışmaların temel sorunsallarını oluşturmaktadır (Couldry, 2000). Couldry (2000: 37-39), kültürel çalışmalar pratiği ile ilgili beş ilkeden söz etmektedir. Birincisi, bir kültürün tüm üyelerinin kendi sesleriyle kendi deneyimlerini ve üretimlerini değerlendirmesidir. İkinci ilke, diğer sesleri dinlemektir. Üçüncü ilke, diyalogtur. Dördüncü ilke, materyalist bir perspektifi benimsemektir. Buna göre, kültürel olgular her zaman maddî süreçler içinde oluşmuştur. Kolonyalizm, emperyalizm, ekonomik egemenlik gibi geniş ölçekli kültürel formasyonlar içinde sınıf, cinsiyet ve ırk gibi aidiyetlerin kimler tarafından temsil edildiği, kimlerin hangi şartlarda erişimi olduğu veya olmadığı, kültürün içinde hiyerarşinin nasıl olduğu ve kimlerin dışlandığı gibi sorular tüm toplumsal ve coğrafî ölçeklerde geçerlidir. Bu noktada kültürel çalışmalar, ekonomi-politik geleneği içinde dışlanmanın kültürel süreçlerini ele alırken ekonomik etkilerinin de ana hatlarını çizmelidir. Beşinci ilke ise kültürel demokrasidir. Kültürel çalışmalar kültürün koşullarına doğrudan etki eden bir uygulama olmalıdır.

Medya metinleri ne sadece egemen ideolojinin bir aracıdır ne de medya içerikleri saf ve masum bir eğlencedir. Aksine politik çevre, toplumsal ilişkiler ve ekonomi-politik içinde üretilen ve dağıtılan, sosyal ve politik söylemleri somutlaştıran, okuma ve yorumlama yöntemlerini gerektiren karmaşık yapılardır. Ayrıca medya kültürü, politik seçimlerde giderek daha önemli bir rol oynamakta ve gündelik politik mücadele içinde politik sistemi meşrulaştırmaktadır (Kellner, 1995:4). Kültürel çalışmalar, her şeyi kültüre indirgemekle ve ekonomi-politiğin etkisini inkâr etmekle eleştirilmişlerdir. Kellner (2015) kültürel çalışmalara ekonomi politik, metin analizi ve izleyici alımlaması olmak üzere üç açıdan yaklaşmaktadır. Buna göre bir TV şovu, bir reklam veya dijital bir oyun gibi herhangi bir medya ürününü anlamak için onun yaratıldığı sosyo-ekonomik bağlamı (ekonomi politik) anlamalı, dil veya kodlar yoluyla inşa edilen anlama bakılmalı (metin analizi) ve etnografik araştırmalarla ger-

çek dünyadaki izleyicinin üretilmiş anlama yaptığı katkılar (izleyici üretimi/tüketimi) incelenmelidir. Kellner'a göre (2015: 10-12) kültürel çalışmalar, kültürün üretimini ihmal etmektedir ve bu nedenle kültürün ekonomi politiği içinde kültürel metinlerin üretim ve dağıtım sistemlerini görmek önemlidir. Üretim sistemi, ne tür kültürel ürünler üretileceğini de belirlemektedir. Medya kültürü kapitalist değerler tarafından örülmektedir ve bu nedenle de farklı toplumsal gruplar arasında bir mücadele alanıdır.

Ekonomi politik yaklaşımın sınıf ve ekonomik belirlenim kavramlarına karşı kültürel çalışmalar ırk, cinsiyet, tahakküm ve direniş kavramlarına vurgu yapmakta ve ekonomi politik yaklaşımı ekonomik indirgemeci olması, izleyiciyi edilgen olarak kodlaması ve ideolojinin yanlış bilinç üreterek izleyiciyi yönlendirdiği anlayışına dayanması nedeniyle eleştirmektedir. Buna karşılık olarak ekonomi politik yaklaşım da kültürel pratiklerin arka planındaki kapitalist ilişkileri görmenin önemini vurgulamaktadır. Ekonomi politik ve kültürel çalışmalar tartışması iletişim ve medya çalışmaları yazınında her iki yaklaşımın da birbirini tamamlayıcı yönleri ile ele alınmasını ve kültürü maddî olarak kavramanın gerekli olduğunu gören "kültürel bir ekonomi-politik" yaklaşımı beslemiştir (Çelenk, 2008). Buna göre, Garnham (2008: 128) ırk ve cinsiyet etrafındaki mücadelenin, bu mücadeleyi oluşturan kültürel pratiklerin bağlamı ve ekonomi politik esasları analiz edilmeksizin anlaşılmayacağını iddia eder. Grossberg (2008: 132) ise, kültürel çalışmaların özünde ekonomi politiği reddetmediğini, kapitalizm tartışmalarının her zaman çalışmalarının merkezinde yer aldığını ve daha ziyade belli ekonomi politikçilerin ekonomi politiği uygulama biçimlerini reddettiğini belirtir; ancak, kültürel çalışmaların ekonomik ilişki ve pratiklerin üzerinde kültürel pratiklerin yer aldığı alanı şekillendirdiğini kabul etmekle birlikte, bu ilişkilerin kültürel gündemin şekillenmesinde kısmen etkili olduğunu savunur. Kellner (2008:147) da söz konusu ayrımın yapay olduğunu ve her iki gelenekten de esinlenmenin önemine değinerek ekonomi politik çözümlemenin eleştirel metin çözümlemeleriyle birlikte gitmesini ve metni yalnızca kapitalist sınıf ideolojisinin örnekleri olarak değil aynı zamanda sınıf, toplumsal cinsiyet, etnisite, milliyetçilik gibi pek çok alanı içeren bir temsiller çokluğu olarak alan bir ekonomi politik yaklaşımı destekler.

3. İngiliz Kültürel Çalışmalar Geleneği'nin Kökleri

Kültürel çalışmaların geçmişe yönelik anlatısında Richard Hoggart, Edward Palmer Thompson ve Raymond Williamsan tropolojik yaklaşımlarıyla önemli bir yere sahiptir. Aralarında bazı farklılıklar olmakla birlikte, 'kültürün sıradanlığı'na yaptıkları vurgu ortaktır. Bunun anlamı, sıradan insanların aktif ve yaratıcı kapasitesinin paylaşılan anlam pratiklerini inşa etmesidir. Hoggart, *The Uses of Literacy* (Okuryazarlığın Kullanımları) adlı çalışmasında 1930'lardan 1950'lere kadar olan dönemde İngiliz işçi sınıfı kültürünün karakterini incelemiştir. Hoggart'ın mirası, kendi tarihini yapmak ve kendi hayatlarını yaşamak için sıradan insanların pratiklerine ve ürettikleri anlamlara yönelik vurgusudur. Hoggart'ın başarısı kültürel ürünleri müzik, gazete, dergi gibi geniş bir ölçekte inceleyerek günlük yaşam yapıları, aile rolleri, toplumsal cinsiyet ilişkileri, dil kalıpları ve toplumun sağduyuları gibi kamusal kültürün çeşitli yönleri arasındaki karşılıklı bağlantıları göstermesidir (Barker, 2012: 44; Turner, 2003: 39).

E. P.Thompson ise, *The Making of the English Working Class* (İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu) adlı eserinde sınıfın nasıl kendisini oluşturan bir süreç olduğunu ve İngiliz işçi sınıfının kendini oluşturmada yaratıcı ve aktif rolünü vurgulamıştır (Barker, 2012: 45). Kültürü "bütün bir yaşam biçimi" olarak tanımlayan Raymond Williams ise, kültürü insanların ve bir ülkenin yaşam biçimi olarak yorumlamış ve kültürel hayatın maddi, manevi ve entelektüel boyutları üzerinde durmuştur. Kültürel ürünler, kimlikleri ve anlamları inşa etmektedir. Williams'ın bir yaşam biçimi olarak kültür kavrayışı, belirli bir zamanda ve yerde yaşayan insanların kültürü demektir (Purvis, 2006: 30-31). Williams, özellikle işçi sınıfı deneyimi ve kültürün günlük inşası ile ilgilenmiş ve kültürün öğretilmiş bilinen anlamları ile önerilen yeni anlamları olmak üzere iki boyutu olduğunu vurgulamıştır. Bir anlamda, kültür hem geleneksel hem de yaratıcıdır. "Bütün bir yaşam biçimi" olarak kültür düşüncesi yaygın anlamlara vurgu yaparken, bir açıdan da yaratıcı çabalara da gönderme yapmaktadır. Yaşayan kültürün anlamı, onun üretiminin koşulları içinde oluşmasıdır ve bu bağlamda kültür "bütün bir yaşam biçimi"dir (Barker, 2012: 41, 42, 46).

Birmingham Üniversitesi Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi (Birmingham İngiliz Kültürel Çalışmaları) savaş sonrası dönemde kapitalist sanayi üre-

timinin canlandığı ve refah devletinin kurulduğu Britanya'da çok belirli tarihsel köklere sahiptir. *Centre for Contemporary Cultural Studies* (CCCS), iletişim araştırmaları üzerindeki Amerikan etkisini kırmış ve medyanın ideolojik fonksiyonunu analiz etmeye yönelmiştir. Bu araştırmalar içinde medya, büyük bir kültürel ve ideolojik güç olarak tanımlanmış ve medyanın ideolojik etkisine odaklanılmıştır. Bu da medyanın politiğini ve güç yapılarını sorgulamayı gerektirmiştir. Medya ve ideoloji ilişkisinin yanı sıra egemen kültür ve alt kültür ilişkisi de incelenmiştir. 1974-1982 tarihleri arasında Glasgow Üniversitesi Medya Grubu, hem ampirik hem de yorumlayıcı yöntemleri kullanarak ekonomi, sendikalar, İşçi Partisi gibi konularla ilgili haberleri incelemişler ve analizlerini Bad News(1976), More Bad News (1980) and Really Bad News (1982) adlı çalışmalarında toplamışlardır (Turner, 2003: 62-66).

Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin (CCCS) en iddialı projelerinden biri Hall ve arkadaşları (1978) tarafından yürütülen *Policing the Crisis* adlı çalışmadır. Hall ve arkadaşları bu çalışmada sokak soygunlarının sadece gerçek bir suç olarak değil, sokak suçlarının aynı zamanda bir etiketleme olarak nasıl kullanıldığını incelemiş, haberlerde şiddet öğesinin yoğun olarak kullanıldığını ve olayların birincil ve ayrıcalıklı durum tanımlayıcıları tarafından tanımlandığını vurgulamışlardır (1978:53-70). Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin çalışmaları 1970 ve 1980'lerde Stuart Hall'un önderliğinde zirveye ulaşmıştır. O dönemin temel sorunları üzerinde işbirlikçi ve disiplinlerarası bir anlayışla yürütülen çalışmalar bir model olmuş ve Merkez yenilikçi ve entelektüel çalışmaların üretimi için canlı bir ortam yaratmıştır. Stuart Hall, 1980'ler ve 1990'lar boyunca ırk ve etnik köken ile ilgili tartışmalarla kültürel çalışmalara önemli katkılarda bulunmuştur. İngiltere'de siyahi bir göçmen olarak 'siyah'ın kültürel ve siyasal bir kategori olarak inşa edildiğini vurgulayarak kimliklerin ve çıkarların gerçek heterojenliğini bastırmadan, dayanışma ve kimlik lehine anti-ırkçı politikalar için mücadele etmiş, yeni etnisitelerin tanınması için derin bir farkındalık yaratmıştır. 1990'larda kültürel çalışmaların kurumsallaşması hızlanmış ve dünyanın pek çok yerinde lisans ve lisansüstü programlarda ve araştırma merkezlerinde bir akademik disiplin olarak yer almıştır (Ang, 2008: 229, 239).

Hall, "küresel postmodern" yaklaşımı ile çağdaş küresel kapitalizmin eleştirel kavramsallaştırılmasına, ekonomik ve kültürel arasındaki ilişkilerin

Frankfurt Okulu ile ilişkilendirilerek teorileştirilmesine vurgu yapmaktadır. Buna göre "küresel postmodern", farklılıklara doğru belirsiz bir açılmayı ve Batılı anlatının merkezsizleşmesini ifade eder. Hall'a göre küresel postmodernizm, çoğulcu kültürü ve Batı kültürünün anlatılarından dışlanan sesleri içermektedir. Hall, küresel postmoderni yeni medya teknolojileri alanı üzerinde küresel kapitalizmin genişlemesini, güçlü haber kaynaklarını ve toplumsal kontrolü temsil eden medya kültüründe enformasyon ve eğlence patlamasına karşı Frankfurt Okulu'nun ruhu içindeki bir yorumu olarak değerlendirmektedir. Ancak çağdaş küresel kapitalizmin siyasal, kültürel ve teknolojik boyutları daha fazla çoğulculuk ve farklılıklara daha fazla açıklık ile tanımlansa da, bu yapıların ulusötesi şirketler tarafından kontrol ediliyor olması kültürel ifadelerin genişletilmesinden çok daraltılması tehditini de içermektedir. Postmodern kültürel çalışmalar aktif izleyiciler, karşıt okumalar, eleştirel metinler aracılığıyla bireylerin bilinçli bir medya tüketicisi olduğu kabulune dayanır ve bunu da post-modern kuramın tüketici ihtiyaçlarının ve isteklerinin çoğalması ve farklılıkların yüceltilmesi tezleriyle açıklar. Postmodern kültürel çalışmalar tarafından tarif edilen melez kültürler ve kimlikler bireylerin, kültürlerin, ürünlerin ve kimliklerin hızlı akışı içinde küresel kapitalizmle uyumlu ve örtüşen bir görünüm sunmaktadır. Eleştirel kültürel çalışmalar ise sınıf, toplumsal cinsiyet, ırk, ve cinsellik temsillerine odaklanmakta ve kimliğin diğer bileşenlerini de analizlerine dahil etmektedir (Akt. Kellner, 2005: 176).

4. İdeoloji ve Hegemonya

Kültürel çalışmalarda ideoloji ve hegemonya anahtar kavramlardır.Genellikle Marksist geleneğin kilit sorusu olan kitle iletişim araçlarının egemen sınıfların ideolojisini nasıl sürdürdüğü ve güçlendirdiği konusu kültürel çalışmaların temel problemini oluşturmaktadır. Bu soru söylem sorunu ve kültürel anlamlar ile yakından ilişkilidir. İdeoloji zor bir kavramdır ve kültürel çalışmalar ideolojinin söylemsel ve maddi işleyişi üzerinde deterministik bir bakış açısı sunmuştur. Althusser'in ideoloji kuramı ideolojinin kültürü ürettiği yönündeki bakış açısının temelini oluşturmaktadır. Gramsci'nin hegemonya kavramı da egemen ideolojilerin ve tahakkümün zora dayalı olarak inşaedilmediği, insanların bu egemenliğe rıza gösterdiği fikrine dayanmaktadır. Buna göre

rıza, egemen grupların muhaliflerin pozisyonlarını ve bakış açılarını güçsüz hale getirerek onların çıkarlarını dikkate alıyor gibi hissettirmek yoluyla kazanılmaktadır. Böylece hegemonya egemen sınıfların toplumu kendi egemenlik alanlarına katılmalarını sağlamak için onlara toplumsal değişimi yürürlüğe koyma imkanını tanımaktadır. Kültürel çalışmalar hegemonya ve ideolojinin işlevini ve egemen söylemdeki parçalanmaları araştırmaktadır (Chávez, 2009: 270-271).

Hall, İngiliz Marksizminde kuramsal bir devrim gerçekleştirmiştir. Kapitalizmin egemenliğinin hem işten hem de kültürden geçtiği ve egemenlerin ideolojisinin göstergeler evreni aracılığıyla eğitimle ve medyayla taşındığı düşüncesini benimser. İdeoloji yalnızca bir aldatma stratejisi değil, bir toplumsal - grubun değerlerini dile getiren anlamlandırma pratikleridir. Kitle iletişim araçları toplumun ideolojik alanını ve egemenlik yapısını yeniden üretmektedir. Egemenlerin ideolojisi doğal ve evrensel gibi sunulmaya çalışılsa da bir hegemonya inşasına dayanır. Egemenlik altındaki tüm toplumsal kesimler kültürel üretime katılmakta ve kitle iletişim araçları yoluyla kendilerini dile getirmektedir (Maigret, 2011: 190-191).Hall'a göre, kitle iletişim araçları çağdaş kapitalizmin başlıca ideolojik kurumunu oluşturmakta ve toplumsalı bir arada tutan hegemonik kodların üretimi aracılığıyla işlemektedir. Ayrıca gerçeği temsil eden kodlar, egemen söylem alanından derlenmektedir. Tercih edilen kodlar, doğallaştırma yoluyla ideolojik etkilerini kazanmaktadır (Hall'dan akt.Stevenson, 2008: 70).

Hall (1982: 61) medya çalışmaları içinde eleştirel paradigmanın ideolojik boyuta yönelimini iki farklı boyutuyla ele almaktadır. Birincisi, ideolojik sürecin ne tür mekanizmalarla ve nasil çalıştığı, diğeri ise ideolojinin toplumsal bir yapı içinde diğer pratiklerle ilişkisinin nasıl kavrandığıdır. Birinci boyut ideolojik söylemlerin dönüşümünün ve üretiminin ideolojinin dilsel ve sembolik karakteri ile ilgili kuramlar tarafından şekillendirildiğini; ikinci boyut ise toplumsal bir formasyon içinde ideolojinin kavramsallaştırılmasının nasıl geniş bir teorik ve ampirik alan haline geldiğini tartışmaktadır. Hall'a göre (1982: 63) kültür, dünyayı sınıflandırma yollarından biridir. Bu kültürel şemalar farklı toplumların dilsel ve anlamsal yapılarında yansımaktadır. Gerçek dünyadaki şeyler ve olaylar kendi tek ve içsel anlamını içermemekte, sadece dil aracılığıyla aktarılmaktadır. Başka bir ifadeyle, anlam toplumsal bir üretim ve pratiktir.

Dil ve simgeleme özel anlamların üretildiği bir araçtır. Dolayısıyla anlam, verilen değil üretilen bir şeydir ve bu nedenle aynı olaylara farklı anlamlar yüklenebilmektedir. Bu anlam yüklemeler marjinalleştirme, değerini düşürme ve (gayri) meşrulaştırma şeklinde alternatif anlam inşaları içermektedir.

Kültürel çalışmalar geleneği içinde ideoloji kavramı medya çözümlemelerinin zorunlu bir öğesi konumundadır. Kültürel çalışmaların medyanın ideolojik işlevlerine yönelik çözümlemelerinin temelinde hegemonya ve yanlış bilinç kavramları yer almaktadır. Hegemonya sadece egemen sınıfın kendi çıkarlarına uyması için alt sınıfları zorlamasıyla değil, aynı zamanda alt sınıfların ve tüm toplumun üzerinde bir toplumsal otoriteyi uygulamasıyla gerçekleşmektedir. Böylece hegemonya güç ve rızaya dayanmaktadır. Alt sınıfların kontrol altında tutulması sadece altyapı unsurlarıyla değil; devlet, din, eğitim ve propaganda gibi üstyapı araçlarıyla sağlanmaktadır. Ayrıca alt sınıfların boyun eğmesi egemen sınıfların gerçeklik tanımları üzerinden başarılmaktadır. Marksist söylemde "yanlış bilinç" olarak adlandırılan bu olgu, egemen sınıflar tarafından hükmedilen bireylerin bu egemenliği meşrulaştırması ve doğallaştırması anlamına gelmektedir. Bu şekilde ideoloji tüm toplumu ideolojik bağlarla birleştirmekte, egemen sınıf ise kendi kavramları ile gerçekliği çerçevelemektedir (Balnaves et al., 2009: 89).

Kültürel çalışmalar yaklaşımına göre medya hegemonik bir araç olarak üst yapının bir parçasıdır. Lull (2015: 39-40), hegemonyayı bir güç veya bir toplumsal grubun diğerleri üzerindeki hakimiyeti olarak tanımlamakta ve günümüz dünyasında toplumsal sınıf farklılıklarının sadece ekonomik faktörler tarafından belirlenmediğini savunmaktadır. Buna göre, ideolojik etki toplumsal gücün kullanılmasında önemlidir. Medya endüstrisinin yöneticileri ve sahipleri bir toplumsallaşma kurumunu yönetiyor olmaları sebebiyle diğer toplumsal gruplara göre kendilerinin lehine olan içeriği üretme ve yeniden üretme olanağına sahiptir.Böylece kamusal arena egemen ideoloji tarafından kontrol edilebilmektedir.

Egemen ideolojinin egemen ve tabi konumdaki toplumsal ilişkileri yeniden üretmesi nedeniyle ideoloji kavramı kültürel çalışmaların merkezinde yer alır. Örneğin, sınıf ideolojileri üst sınıfların hayatını yüceltirken işçi sınıfını değersizleştirir. İdeolojiler eşitsizlikleri üretirken ikincil konumları doğallaştırır ve böylece egemen ilişkilerine karşı bir rıza yaratır.Buna göre, farklı ideolojilerin

medya metinlerinde nasıl işlediği ve kültürün farklı sınıfsal ve kültürel oluşumları ve tabi konumdaki toplumsal gruplara ve alternatif yaşamlara yönelik önyargıları nasıl ürettiği soruları kültürel çalışmaların odak noktasını oluşturur. Kültürel çalışmalar çokkültürlülüğü temel alan bir siyasetin geliştirilmesine katkı yaparken, bireylerin medya metinlerine yerleştirilen egemen kodları nasıl anlamdırdıklarını, nasıl bir alternatif okuma ürettiklerini ve egemen anlamlara nasıl direndiklerini inceler (Kellner, 2015: 9-10).

5. Kültürel Kimlikler ve Medya Temsilleri

Kimlik, kültürel çalışmalarda en sık kullanılan kelimelerden biridir. Kimliğin medyada, spor, müzik, dans gibi etkinliklerde, başka bir ifadeyle kültürün içinde nasıl üretildiği kültürel çalışmaların temel sorusudur. Genellikle toplumsal çatışmanın altında kimliklerle ilgili üretilen anlamlar ve karşı-anlamlar yatmaktadır. Bazı kimlikler daha kabul edilebilir görünürken bazıları da bir dışlamaya maruz kalmaktadır. Purvis (2006:52-53) kültürel çalışmalardaki kimlik tartışmalarında kimliğin nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin temaları şu şekilde belirtmiştir: Kimlik genellikle "ben" ve bana karşı olan "sen" veya "biz" ve "onlar" gibi ikili karşıtlıklar olarak tasvir edilmektedir. Kimlik ne olduğunu tanımlarken aynı zamanda ne olmadığını da tanımlamaktadır. Örneğin, birisi uzun boylu, açık tenli, genç, vs. gibi olumlu niteliklerle tanımlanırken, bir başkası kısa, koyu renk saçlı ve yaşlı gibi özelliklerle tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle, bütün kimlikler aynılık veya farklılık sistemlerine dayandırılmaktadır. Medya çalışmalarında tartışılan ikili karşıtlıklar ayrıcalık ve egemenlik veya karşı olma ve itaat açısından eşleştirilmiştir. Tarihsel olarak, bazı toplumsal ve kültürel kimlikler diğerleri karşısında ayrıcalıklı bir konuma sahip olan, bazıları ise toplumun tabi olan ve ezilen kesimleri olarak konumlandırılmıştır. Temsil açısından da benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Bazı kimlikler medyada ve kültürel metinlerde güçlü ve yoğun bir şekilde temsil edilirken, bazıları ise zayıf bir şekilde temsil edilmektedir.

Hall (2010: 360) tekçi bir Marksizm kavrayışından kopmanın ve farklılığı kurumsallaştırmanın, yani farklılık içinde ve farklılıkla birlikte yaşamanın olanaklarına vurgu yapmaktadır. Buna göre, farklı kökenleri olan farklı toplumsal çelişkiler bulunmaktadır ve tarihsel süreci ilerleten çelişkiler hep aynı yerde or-

taya çıkmaz ve hep aynı tarihsel sonuçları doğurmaz. Devlet, modern bir kapitalist formasyonda farklı türden pratiklerin içine sıkıştığı çok önemli mekanlardan biri olmayı sürdürür. Devletin işlevi, farklı siyasal söylemleri ve toplumsal pratikleri bir araya getirmek veya eklemlemektir. Hall (2010: 389) toplumsal ilişkiler alanını her biri farklı bir tarihe farklı bir işleyiş tarzına sahip üç farklı çelişki -sınıf, ırk, cinsiyet- tarafından üretilen söylemler arası bir alan aracılığıyla incelemenin mümkün olduğunu savunur. Bunlardan her biri dünyayı farklı biçimlerde bölümlemekte ve sınıflandırmaktadır. Bu nedenle herhangi bir özgül toplumsal formasyonda sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyetin birbiriyle eklemlenerek özgül toplumsal konumlar kurma tarzını çözümlemek ve bağlaşıklıkların, farklı eklemlemelerden hangisinin o sırada egemen hale geldiğine bağlı olarak, çok farklı biçimler aldığı siyasal durumları görmek gereklidir.

Toplumsal anlamlar bize toplumsal dünya ile kuracağımız ilişki hakkında bir şeyler söyler ve yaşadığımız toplumsal alanı temsil eder. Buradaki temel sorun, toplumsal anlamların herkesin çıkarlarını aynı şekilde temsil etmemesidir. Maddi farklılıklar ve toplumsal çatışmalar yumuşatılmakta veya uzlaştırma üzerinden temsil edilmektedir.İdeoloji, maddi toplumsal ilişkilerin temsil süreci ve söylemde onları uzlaştırma girişimidir. Kültürel kimliklerin incelenmesi kültürel çalışmaların en temel çalışma konularından biridir. Kültürel kimliklerin ve bakış açılarının çeşitliliğini anlamak için öncelikle genellemelerden kaçınmak gerekmektedir. Farklı ırksal ve etnik grupların bakış açıları, eril değerler, marjinalleştirilmiş gruplara ilişkin anlatılar üzerine çalışmak ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet kategorileri açısından kültürel kimlik konuları temsilin ideolojik boyutlarını tartışmaya açmaktadır (Thwaites et al., 2002).

Medya temsilleri imajlar, anlatılar ve medyada dolaşımda olan çerçevelerdir ve bu temsiller, haber metinleri ve fotoğrafları, reklamlar, radyo programları, videolar, filmler, bloglar, sosyal medya araçları gibi sembolik içerikler üzerinden üretilmektedir. Temsil kavramı gerçekliği yansıtmaktan daha çok inşa etmeye gönderme yapar. Temsil, gerçekliğin unsurlarının tanımlanması, ötekilerin dışlanması ve anlamların üretilmesi yoluyla bir seçme sürecine göre işler. Toplumsal bütünleşmenin, düzenin, uyumun ve değerlerin yaratılmasında ve sürdürülmesinde bireyleri topluma bağlamada, değerleri paylaşmada ve gündelik hayatı tanımlamada medya temsilleri önemli bir işleve sahiptir. Medya temsilleri çalışmalarındaki temel sorunsal, temsillerin güç ilişkilerini

ve eşitsizlikleri yeniden üretmede nasıl bir rol oynadığıdır. Temsil süreçlerinde ideoloji başat bir konumdadır ve şeyleştirme, evrenselleştirme, rasyonalize etme, özdeşleştirme, doğallaştırma ve meşrulaştırma gibi stratejiler yoluyla rıza yaratılmaktadır. Medya temsillerinin farklı türleri sınıf, cinsiyet, ırk, etnisite, yaş ve diğer toplumsal kategoriler ve kimliklerle ilgili eşitsizlik ve adaletsizliklerin yeniden üretimini kapsamaktadır (Orgad, 2014: 134-140).

Kültürel çalışmalar popüler medya metinlerinde sunulan sosyo-ekonomik statü bölünmeleriyle ilgili temsilleri analiz eder. Bu analizlere göre, bireyler kapitalizmin ve sınıfsal hareketsizliğin toplumsal varoluşun doğal bir sonucu olduğuna ikna edilir. Medya içerikleri sınıf farklılıklarını yansıtan imajlarla toplumu adeta bombardımana tutar. Özellikle, Amerikan medyasında bir kişinin ekonomik bir başarı kazanarak "Amerikan Rüyası"nı gerçekleştirebileceği mesajı verilir. Bu mesaj, Amerikan medya metinlerindeki en yaygın hegemonikideolojilerden biridir. Diğer taraftan ırk ve etnisite temsillerini ise bir temsil yokluğu olarak karakterize etmek mümkündür. Amerikan medya metinleri egemen beyaz grupların yoğun temsili ile yüklüyken; örneğin, Amerika'da hızla gelişen bir etnik azınlık olan Latinler (Hispanik) anaakım Amerikan medyasında görünmemektedir. Dışlama, klişeler üretme, asimile etme ve ötekileştirme stratejileri ile ideolojik anlamlar üretilmektedir. Örneğin, Cosby Ailesi örneği üzerinden Afrikalı Amerikalıların karşı karşıya kaldıkları yoksulluk, işsizlik ve diğer toplumsal sorunlar gizlenir ve eğitimli, çalışkan ve yetenekli olunursa "Amerikan Rüyası"nın gerçekleştirilebileceği mesajı verilir. Özünde, medya metinleri ötekileri dışlama pahasına belirli bakış açılarını temsil eder ve medyada temsil edilen dünya görüşleri aslında güçlü ve ayrıcalıklı olanlara aittir (Ott ve Mack, 2010: 135-146).

6. Sonuç

Kültürel çalışmalar, medya tarafından üretilen kültürü eleştirel ve çokkültürlü bir bakışla inceler ve medya manipülasyonuna direnişi, bireyciliği ve özgürlüğü teşvik eder, bireylerin kendi kültürleri üzerinde egemen olmasını sağlar ve alternatif kültürler için mücadelenin ve politik değişimin önünü açar. Bu yönüyle kültürel çalışmalar daha iyi bir toplum ve daha iyi bir hayat mücadelesinin bir parçasını oluşturur (Kellner, 2015: 17).Turner (2003: 230)'ın

da vurguladığı gibi kültürel çalışmalar, gündelik hayatın inşasını anlamayı ve bunu değiştirmeyi hedefler.

Kültürel çalışmalar, eşitsizliğin çoklu sistemleri tarafından karakterize edilen bir toplumda medya içeriklerinin üretimi, metinsel yapısı ve medya metinlerinin tüketimi süreçlerine odaklanmaktadır. Bu eşitsizliğin üretiminde ve tüketiminde medyanın oynadığı rol, kültürel çalışmaların kilit noktasını oluşturmaktadır. Kültürel çalışmalar ideoloji sorunuyla, medyanın ideolojik işleviyle ve medya metinlerinin yapısını çözümleyerek bunların tahakküm sistemlerini sürdürmedeki rolünü ortaya koymakla ilgilenmiştir. Kültürel çalışmalar medya metinleri ve onları yaratan toplumsal sistemler arasındaki değişen dinamiklere odaklanarak, medya metinlerinin ideolojik ve hegemonik sistemleri yapılandırmadaki rolünü anlamak için anahtar bir kuramsal yaklaşım olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Ang, I. (2008). Cultural Studies. Tony Bennett & John Frow (Edited by.), *The SAGE Handbook of Cultural Analysis*. London: Sage.

Barker, C. (2012). *Cultural Studies: Theory and Practice*. London: Sage.

Barker, C and Galasiński, D. (2001).*Cultural Studies and Discourse Analysis: A Dialogue on Language and Identity*.London: Sage.

Balnaves, M., Hemelryk Donald, S. and Shoesmith, B. (2009). *Media Theories and Approaches: A Global Perspective*.London: Palgrave MacMillan.

Chávez, K.R. (2009). Cultural Studies. Stephen W. Littlejohn & Karen A. Foss (Edited by), *Encyclopedia of Communication Theory*. Thousand Oaks: Sage.

Couldry, N. (2000). *Inside Culture: Re-imagining the Method of Cultural Studies*.London: Sage.

Çelenk, S. (2008). Tartışma Sürüyor. Sevilay Çelenk (Edited by),*İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar*. Ankara: DeKi Yayınları.

Garnham, N. (2008). Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar: Uzlaşma mı Boşanma mı?. Sevilay Çelenk (Edited by), *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar*. Ankara: DeKi Yayınları.

Grossberg, L. (2008). Kültürel Çalışmalar Ekonomi Politiğe Karşı: Bu Tartışmadan Başka Sıkılan Var mı?. Sevilay Çelenk (Edited by), *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar(sayfa no)*. Ankara: DeKi Yayınları.

Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J. and Roberts, B. (1978).*Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*. London: Macmillan.

Hall, S. (1982). The Rediscovery of 'Ideology': Return of the Repressed in Media Studies. M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran and J. Woollacott (Edited by.), *Culture, Society and the Media*. London: Methuen & Co. Ltd.

Hall, S. (2010). Anlamlandırma, Temsil, İdeoloji: Althusser ve Post-Yapısalcı Tartışmalar.Erol Mutlu (Edited by), *Kitle İletişim Kuramları(359-397)*. Ankara:Ütopya Yayınevi.

Kellner, D. (1995). *Media Culture: Cultural Studies, Identity and Politics between the Modern and the Postmodern*.London: Routledge.

Kellner, D. (2005). Cultural Marxism and British Cultural Studies.George Ritzer (Edited by), *Encyclopedia of Social Theory*. Thousand Oaks: Sage.

Kellner, D. (2008). Ayrımın Üstesinden Gelmek: Kültürel Çalışmalar ve Ekonomi-Politik. Sevilay Çelenk (Edited by), *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar*. Ankara: DeKi Yayınları.

Kellner, D. (2015). Cultural Studies, Multiculturalism, and Media Culture.G. Dines and J. M. Humez (Edited by), *Gender, Race, and Class in Media: A Critical Reader*, 4th Edition. Thousand Oaks: Sage.

Lull, J. (2015). Hegemony. G. Dines and J. M. Humez (Edited by), *Gender, Race, and Class in Media: A Critical Reader*, 4th Edition. Thousand Oaks: Sage.

Maigret, É. (2011). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*. Halime Yücel (Translated by). İstanbul: İletişim Yayınları.

Orgad, S. (2014). When Media Representation Met Sociology.Silvio Waisbord (Edited by), *Media Sociology: A Reappraisal (133-150)*. Cambridge: Polity Press.

O'Sullivan, T.,Hartley, J., Saunders, D., Montgomery, M. and Fiske, J. (1994). *Key Concepts in Communication and Cultural Studies*,Second Edition. London: Routledge.

Ott, B.L. and Mack, R.L. (2010). *Critical Media Studies: An Introduction*. West Sussex: Wiley-Balckwell.

Purvis, T. (2006).*Get Set for Media and Cultural Studies*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Stevenson, N. (2008). *Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*.Göze Orhon ve Barış Engin Aksoy (Translated by). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Thwaites, T., Davis, L., Mules, W. (2002).*Introducing Cultural and Media Studies: A Semiotic Approach*. London: Palgrave Macmillan.

Turner, G. (2003). *British Cultural Studies: An Introduction*, Third edition. London: Routledge.

TÜRK BASININDA SUNULAN HES HABERLERİNİN FRANKFURT OKULU BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Serpil KARLIDAĞ*

Özet

Yaşamın ve ekosistemin sürdürülmesi için gerekli olan akarsular, üzerlerine kurulan hidroelektrik santraller (HES) sonucunda azalmakta, biyolojik, kimyasal ve fiziksel yapıları değişmektedir. HES'lerle ortaya çıkan değişiklikler, ekonomik yönde de gerçekleşmekte, kamu malı özelliği gösteren akarsular, birer özel mal haline dönüşmektedir. Bir başka deyişle, içinde bulunduğumuz küreselleşen ekonominin metalaştırma mantığından kurtulamayan akarsular, kullanım hakkına sahip bulunan şirketler tarafından mülkleştirilmektedirler. Bu çalışma da, Mart 2009 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Dünya Su Forumu'ndan sonra Türkiye'de yapılan hidroelektrik santrali (HES) inşaatlarına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Söz konusu tarihten itibaren yapılan gazete taraması; anaakım ve sol eğilimli olarak nitelenen gazetelerin 'insanın doğaya olan tahakkümü insanın insana olan tahakkümünü getirir' savıyla şiddetle karşı çıktığını ortaya koyarken, hükümet yanlısı gazetelerin daha ılımlı bir tutum benimsediklerini göstermektedir. Çalışmada, kamusal alana yönelik olarak üretilen gazete metinlerindeki farklı bakış açılarını analiz etmek için, içerik analizi kullanılmıştır. Böylece, HES'lerle ilgili 625 haber ve makale çeşitli gazete arşivlerinden seçilmiş ve pozitif, negatif, nötr olarak kategorize edilmiştir. Bunlardan 501'i HES'lerin çevreye verdiği zarar, insan hakları ihlali ve yerel halkın gösterdiği direnç nedeniyle olumsuz olarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi, doğanın tahakkümü yoluyla sermaye birikimini artırmak isteyen firmalara karşı mücadele eden yerel halk ve çevreciler kadar devletin bu süreçteki rolü konusunda da değerli bilgiler sunmaktadır. Analizde Frankfurt Okulu'nun kavramlarının kullanılması, eleştirel teorinin de değerini ortaya koymaktadır.

---

* Yrd. Doç. Dr. Başkent Üniversitesi, skarli@baskent.edu.tr

Dolayısıyla bu çalışma, ekoloji, ekonomik büyüme, ekonomik kalkınma, insan hakları ve kamu refahı gibi HES ile ilgili konuların yanı sıra post-Fordist dönüşümün de nasıl gerçekleştiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: HES, Frankfurt okulu, içerik analizi.

1. Giriş

Hidro elektrik santraller (HES) tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yoğun tartışmalara konu olmaktadır. Enerji açığını karşılamakta çevreye en az zararı olduğu savıyla çok sayıda HES projesine izin verilirken pek çok yörede susuz kalan halk bu projelere karşı çıkmaktadır. Suyun bu şekilde su olarak kullanımının dışında, sulama ve enerji üretimi için de kullanılması onun metalaştırılmasını hızlandırmıştır.

Sudan elektrik enerjisi elde etmenin tarihi bir yüzyıla uzanmaktadır. Bu açıdan barajlar 1970'lerin ortalarına kadar ekonomik büyümenin ve modernizasyonun simgesi olarak görülmüştür. Ancak, enerji sağlamanın yanı sıra içme suyu ve sulamayı sağlamak, su taşmalarını önlemek için yapılan barajların, akarsuların ekosistemlerini biyolojik, kimyasal ve fiziksel açılardan olumsuz etkilediği anlaşılmıştır. Ayrıca, zorunlu göçe yol açması da barajlara getirilen eleştirilerden birisi olmuştur. Dünyada, milyonlarca kişi atalarından miras kalan ve ekip biçtikleri topraklarından gönülsüz olarak çıkmak zorunda kalmışlardır. Çoğunluğu yerli ve yoksul olan bu kişiler büyük maliyet ödemektedirler. Genelde baraj bölgelerinden uzakta yerleştirilen yerli halk ve etnik gruplar alt yapının ve sosyal hizmetlerin yeterli olmaması nedeniyle elverişsiz koşullarda yaşamak zorunda kalmaktadırlar (Parlak, 2007: 67-68).

Barajlardan farklı olarak sadece elektrik üretimi için inşa edilen HES'lerde, suyun borulara konularak türbinlere aktarılması ve orada enerjiye dönüştürülmesi sonucunda suyun kullanılamaması eleştirilerin ana noktasıdır. Derelerde çok az can suyunun bırakılmasıyla insanların ve hayvanların sudan yararlanamaması, tarımın yapılamaması, suda yaşayan canlıların yok olması, toprağın tuzlanması, hastalıkların ortaya çıkması ve doğal felaketlerin artması da HES'lerle ilgili sıralanan olumsuzluklardır (http://www.wwf.org.tr/).

Ancak HES'lerin yapımı hızla sürmektedir. Fordizmin krizlerinden sonra kurgulanıp, uygulanmaya konulan neo-liberal politikalar farklı üretim, tüke-

tim biçimleriyle birlikte esnek istihdam, özelleştirme ve çok daha sınırlı refah devleti pratiklerine yol açmıştır. Özelleştirmeler devletin kamuya sunmuş olduğu hizmetlerin hemen her alanını kapsarken, enerji sektörü de tıpkı, sağlık, eğitim, ulaşım ve iletişim gibi özelleştirilmiştir. Böylece hemen her nehir üzerine bir HES yapmaya başlayan özel sektör kuruluşları, özellikle ulus ötesi şirketler ve onların birlikte iş yaptıkları ulusal ortakları, su başta olmak üzere doğanın metalaştırılmasıyla servet birikimini genişletirken toplumsal ve ekolojik maliyetleri hiç düşünmemektedirler. Bir anlamda, enerji sektöründeki özelleştirmenin sonucu olarak hızla artan HES'ler, insanları ve diğer canlıları özgürce su kullanımından yoksun bırakırken ve onları göçe zorlarken, Latince 'yoksun bırakma' anlamına gelen *privare*'den türeyen özelleştirme kelimesine uygun bir durum oluşturmaktadırlar (Werlhof, 2008: 101).

Doğanın bu biçimde tahrip edilmesine ve teknolojinin yıkıcı gücüne doğrudan değinmeyen ancak daha 1940'lı yıllarda doğaya tahakküm etmenin, insanın insana tahakküm etmesi olduğunu açıkça belirten Frankfurt Okulu düşünürlerinden Horkheimer'ın da ifade ettiği gibi, doğayı metalaştıran sistem insanların doğal yanlarını da nesneleştirmekte, onları duygulardan arındırarak dev bir makinenin parçaları haline getirerek toplumu yönetmektedir (Kızıltuğ, 2007).

Dolayısıyla, bu çalışmada, çevresel sorunlar, ekonomik büyüme, kalkınma, insan hakları ve toplumsal yarar gibi sorunları içeren HES'ler ele alınırken, post-Fordist dönüşümün de nasıl gerçekleştiğinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmada; doğayı tahakküm altına alarak sermaye birikimini artırmak isteyen yerli ve yabancı şirketlere karşı yöre halkı ve çevrecilerin mücadelesi ile bu süreçte devletin oynadığı rolün basında nasıl yer aldığına ilişkin bir içerik analizi sunulmaktadır. HES'lerle ilgili başlıklar, gazetelerin bu konudaki haber yapma tercih ve pratikleri de bu çalışma kapsamında keşfedilmeye çalışılmaktadır. Bunun için önce HES'lerdeki ana aktörler ile Frankfurt Okulu'nun doğaya ve medyaya ilişkin görüşlerinin ele alınması daha sonra bu görüşler bağlamında haberlerin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Böylece çalışmanın birinci kısmında kuramsal çerçeve ve HES'lerle ilgili ana aktörlere odaklanılırken, ikinci kısımda HES'lere basında nasıl yer verildiği konusu irdelenmektedir

2. HES'ler ve Aktörler

Doğanın ve yaşam kaynaklarının ulusötesi şirketler ve onların ulusal ortakları tarafından ele geçirilmesi ve akarsuların bir hammadde kaynağı olarak metalaştırılması özelleştirmeler ile gerçekleştirilmektedir. Neo-liberal politikaların en önemli araçlarından birisi olan özelleştirmeler, Dünya Bankası'nın yapısal uyum politikaları ve IMF'in reçeteleri tarafından tüm az gelişmiş ülkelere dayatılırken, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'de özelleştirilen mal ve hizmetlerin ulus ötesi şirketlerin talepleri doğrultusunda küresel ticarete dahil edilmesini sağlamıştır. Bir anlamda International Monetary Fund (IMF), World Bank (WB) ve World Trade Organization (WTO) gibi kuruluşlar küresel sermayenin işini yapmakta, en azından işini kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle küreselleşmenin olumsuz etkilerine karşı oluşturulan eylemler genellikle ulus üstü kuruluşları ve ulusötesi şirketleri hedef almaktadır. Özelleştirmeler söz konusu olduğunda, bireyler genellikle siyasetçilere ve büyük şirketlere karşı öfke duymaktadırlar. Oysa burada gözden kaçan devletin post-Fordist birikim rejiminde de sermaye birikiminin koşullarının yaratılması ve sürdürülmesindeki yaşamsal rolünü devam ettirmesidir. Öyle ki, hiçbir ulus üstü kurum veya şirket sermayenin gereksinimini duymuş olduğu toplumsal düzen, istikrar, mülkiyet ilişkileri ve sözleşmeler konusunda ulus devletin yerini tutmamaktadır (Meiksins, 2006: 157). Genellikle, küreselleşme olarak belirtilen kapitalizmin neo-liberal yapılandırılması sonucunda gittikçe önem kazanan uluslararası örgütler, rejimler ve diğer uluslararası işbirliği biçimlenmelerine koşut olarak devlet de uluslararasılaşmaya başlamıştır (Hirsh, 2003: 11).

Birleşmiş Milletler (BM)'in Kyoto Protokolü de HES yatırımlarını teşvik eden bir unsur olmuştur. Çevrenin ne kadar tahrip edildiğine bakmadan sadece zehirli gazların atmosfere salınımını azaltma amacını güden bu anlaşmaya göre HES'ler yenilenebilir enerji kategorisinde değerlendirilmekte ve karbon kredisi almaya hak kazanmaktadırlar. Türkiye'de HES'lere yatırım yapan şirketlerin asıl amaçlarının karbon ticareti olup olmadığı açıkça belirlenmemiş olsa da, Türkiye'nin Kyoto Protokolünü 2009'da resmen imzalamasından sonra HES lisansı alma ve inşa etme yarışı başlamıştır (Hamsici, 2012: 262).

Önemli bir nokta da, çevre ve doğayla ilgili olarak siyasetçi ve iş dünyası aktörlerinin sivil toplum örgütleri içerisinde de var olmalarıdır (Loewe, 2010:

133). Sivil toplum, siyaset ve ekonominin birbiri içerisine geçen çıkarları arasında, her birisinin gerçek güdü ve amaçlarını ayırmak zor olmaktadır. İş çevreleri imajlarını düzeltmek ya da geliştirmek için, çevreyi koruyan bir sivil toplum örgütü kurdukları gibi sivil toplum örgütlerindeki bazı kişiler de iş çevreleriyle işbirliğinde bulunmaktadırlar. Çevreyi en çok kirleten kimyasalları üreten büyük dev firmaların bu tür çevre örgütleri kurmaları, çevreyle ilgili dergiler çıkarmaları kendilerine gelebilecek eleştirileri zorlaştırma amacını gütmektedir. Şirketler, bazen de kendi çıkarlarına aykırı olabilecek gelişmelere doğrudan itiraz etmek yerine, amaçlarını gizleyebilecekleri ve tepkilerini meşrulaştırabilecekleri vatandaş eylemlerini kendileri için uygun platformlar olarak görmektedirler. Büyük enerji yoğun firmaların, rüzgar enerjisi gibi kendileri için daha maliyetli olabilecek alternatif enerji kaynaklarına karşı çıkmalarını bu tür yollarla yapmaları bu konuda örnek oluştururken, iş çevrelerinin sivil toplum örgütlerine ve eylemlerine nasıl sızdıklarını da göstermektedir (Loewe, 2010: 134-135).

Toplumdaki sorunları çözebilmek için iş çevreleri, siyasetçi ve vatandaşın birlikte çalışması için bazı girişimler olmuşsa da her bir grubun çok farklı çıkarlara sahip olmaları nedeniyle istenen sonuçlara ulaşılamamıştır. 1992 yılında Rio Konferansında, Kofi Annan'ın tasarlamış olduğu kampanya ile BM'e üye ülkelerin oluşturduğu *Yerel Gündem 21* eylem planı bu girişimlere örnek oluşturmaktadır. Ancak, hem siyasetçilerin hem de işadamlarının aktif vatandaşlar ve çevre örgütleri tarafından kendilerine yöneltilen eleştirel soru ve sorunları dinlemek için zaman ayırmak istememeleri sonucunda, bu girişim amacına ulaşamamıştır (Loewe, 2010: 139-140). Oysa günümüzde hemen her ülkede siyasetçilerin danışman veya yönetim kurulu üyesi olarak bir ya da birden fazla iş yapması ve iş çevrelerine hizmet etmesi neredeyse olağan olmuştur. Temelde halk tarafından seçilen ve kamu yararı yönünde hareket etmesi beklenen parlamento üyelerinin, tümüyle ters çıkarlara sahip sermaye ile kurduğu bu tür şaşırtıcı ilişkiler yasal boşluklar nedeniyle devam ederken kamuya ciddi zararlar vermektedir (Loewe, 2010: 141).

Türkiye'de de, HES'lere karşı aşağıdan yukarıya doğru örgütlenen Derelerin Kardeşliği Platformu'nun yanı sıra Türkiye Su Meclisi ve Karadeniz İsyandadır Platformları bulunmaktadır. Ancak Erozyonla Mücadele Vakfı (TEMA) ve Doğa Derneği (Doğa-Der) gibi sermaye destekli kuruluşları içeren Su Meclisi yoğun eleştirilere maruz kalmaktadır. Derelerin Kardeşliği daha çok yerel

direnişi gerçekleştirirken HES karşıtı bilinci de oluşturmaya çalışmaktadır. Su Meclisi ise daha çok hukuksal alanda mücadele sürdürürken, vadilerdeki örgütlenmesi biraz daha yavaş ilerlemektedir (Eberliköse, 2011). HES'ler ülkede yeni bir sektör oluştururken bu alana yatırım yapan firmaların bir kısmı sermaye birikimini artırmak istemekte diğer bir kısmı da kullanmış olduğu enerjinin maliyetini düşürmeye çalışmaktadır. Nitekim önceleri daha az kâr marjı bulunan tekstil alanında faaliyette bulunan Sanko, Çalık, Tema, Çak, vb gibi kuruluşlar enerji alanına geçerek daha çok kâr yapmak isterken, Zorlu, Sabancı, Koç, Doğuş, Limak vb. kuruluşlar da üretim girdisi olan enerjiyi kendileri üreterek rekabette üstünlük elde etmek istemektedirler. Energie Baden – Württemberg AG (EnBW), General Electric (GE), General Electric Energy Financial Services (GE-EFS) gibi yurt dışmdan da ortaklıkları olan firmalar hükümetten destek görmektedirler (Eberliköse, 2011).

Doğayı tahakküm altına alarak sermaye birikimini artırmak isteyen yerli ve yabancı şirketlere karşı yöre halkı ve çevrecilerin nasıl mücadele ettiği ve bu süreçte devletin nasıl bir rol oynadığı 2009 yılından itibaren yapılan gazete taraması ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3. Kuramsal Çerçeve ve Frankfurt Okulu

HES'lerle ilgili tesislerin yapıldığı yerlerdeki doğal kaynaklar, vahşi doğa ve bazen de kültürel ve tarihi yerler tahrip edilmektedir. Doğadaki bu yok oluş insanları bulundukları yerleri bırakıp, başka yerlere gitmeyi zorlamaktadır. Daha önceleri barajlar nedeniyle yapılan çalışmalar göstermiştir ki, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, göç etmek zorunda bırakılan insanların nasıl iş bulacakları, eğitim ve sağlık hizmetlerinden ne ölçüde yararlanacakları, kendi kültürel ve toplumsal kimliklerini ne ölçüde koruyabilecekleri, güvenliklerini ve toplumsal devamlılıklarını nasıl sağlayacakları konusunda destek olunmamaktadır. Gönülsüzce yerlerini bırakan insanlar kaçınılmaz olarak fizyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel stres altında yaşamaktadırlar. Yeni yerleşim bölgeleriyle ilgili planlamalar etkin olarak yapılsa bile, yaşlılar başta olma üzere göçe zorlanan insanlar yeni yerlere gitmeyi asla kabul edememektedirler (Bengwayan, 2010). Nitekim ekonomik gelişme ve kapitalist üretim için gerekli olan hammaddenin doğadan sağlanmasıyla geliştirilen tahakkümcü

ilişkiler Frankfurt okulu tarafından irdelenmiştir. Okulun kurucu üyeleri olan Max Horkheimer, Theodor Adorno ve Herbert Marcuse daha ekolojik sorunlar ortaya çıkmadan önce bu tahakküm ilişkilerini ele alırlarken, Batı uygarlığı konusunda kötümser düşüncelere sahip bulunmaktadırlar (Kızıltuğ, 2007). Horkheimer ve Adorno yazmış oldukları *Aydınlanmanın Diyalektiği* kitabında, Batı uygarlığının içine sürüklendiği bunalım açısından insanın doğaya olan yabancılaşmasının son derece önemli olduğunu ve bu eğilimin tersine döndürülmesinin olanaksız olduğunu söylerken (Jay, 1989: 384), Marcuse'de doğanın ihlalinin kapitalist ekonomiden ayrılamayacağını belirtmiştir (Marcuse, 1998: 58). Marcuse'ye göre "kapitalizmin ruhu" özgürleşmiş doğa düşüncesini kabul etmemekte ya da ciddiye almamaktadır (Marcuse, 1998: 7, 59). Doğaya hükmederek insana hükmetme veya tersinden bakıldığında, insanın özgürleşmesi ile doğanın özgürleşmesi arasında somut bir bağ olduğunu gören Marcuse, doğanın tahrip edilmesine karşı girişilen mücadelenin siyasal bir mücadele olduğunu da söylemiştir (Marcuse, 1998: 58).

Bir anlamda, Marxist kuramın temelini oluşturan sınıf çelişkisi yerine tarihin motorunu doğa ve insan çelişkisinde arayan Frankfurt okulu düşünürleri, doğanın insanın hizmetinde olması gereken bir alan olarak görülme anlayışının kapitalizmden önce başladığını belirtmişlerdir (Jay, 1989: 370). Tüm tek tanrılı dinler doğanın insan tarafından fethedilip denetim altına alınması gerektiğini öğretirken, Aydınlanma felsefesi de insanı dünyanın merkezine koyarak doğayı ikincilleştirmiştir. Aydınlanmanın doğayla ilgili bu tür egemenlik anlayışı, insan ile insan arasındaki ilişki ve etkileşime de yansımıştır. Aslında insanın doğayla bir olduğunu yadsıması, uygarlığın daha sonraki yetersizliklerinin kaynağı olmuştur (Jay, 1989: 377).

Akıl Tutulması adlı yapıtında, doğa üzerindeki egemenliğin insan üzerindeki egemenliği getirdiğini söyleyen Horkheimer'a göre, her özne dışsal doğanın köleleştirilmesine katılırken aslında kendi içindeki doğayı da boyundurluk altına almaktadır (Horkheimer, 2002: 120). Doğaya egemen olmak için geliştirilen araçlar arttıkça bu araçlara hizmet etme zorunluluğu da artmaktadır. Kullanacağı araçlarla ilgili hesapları incelmekle birlikte bu araçların seçiminde rasyonel davranmamaktadır (Horkheimer, 2002: 122). Doğaya karşı olan modern duyarsızlık, zaman içerisinde değişmektedir. Öyle ki, ilk avcı bozkırda ve dağda daha iyi avlanma olanakları ararken, günümüzdeki işadamı da

güzel bir manzarayı sigara reklamlarının yerleştirilebileceği alan olarak görmektedir (Horkheimer, 2002: 127).

Frankfurt Okulu düşünürleri teknoloji konusuna da eleştirel bakmış ve teknolojinin tahakkümü artırıp, baskı aygıtlarını yetkinleştirdiğinden söz etmişlerdir. Marcuse'e göre, teknoloji ileri endüstriyel toplumdaki yeni baskı ve denetlemenin biçimi olurken, ona karşı olan bütün çıkışlar mantık dışı görülmekte ve olanaksız sayılmaktadır (Marcuse, 1998: 37). Çünkü üretim, günümüz kapitalist toplumunda, insanın insanca yaşaması için bir araç olmak yerine amaç olarak görülmektedir. Üretimi geçekleştiren iş örgütlerinin çıkarları ya kamu yararının önüne geçmekte ya da kamunun ortak çıkarıymış gibi gösterilmektedir. Bu esnada, verimlilik, refah artışı ve ekonomik büyüme bu sistemi meşrulaştırmaktadır (Atiker, 1998: 59-60). Ekonominin gereksinmeleri doğrultusunda geliştirilen teknolojinin yarattığı refah artışı da var olan düzeni haklılaştırmakta ve süregiden eşitsizliklere hizmet etmektedir. Dolayısıyla, teknoloji ve büyüyen ekonomi yoluyla sağlanan yüksek yaşam standartları ve tüketim sonucunda, insanlar içinde bulundukları tahakküm altındaki yaşamı algılayamamakta ve yönetime karşı direnme gücünü yitirmektedirler. Bir anlamda, doğanın teknoloji aracılığıyla değişimini tasarlayan bir toplum da, giderek ekonomi yasalarının ve piyasanın getirdiği bir düzene bağımlılığı geliştirerek tahakkümün temelini değiştirmektedir (Atiker, 1998: 195). Oysa doğayı ve insanı sömüren güçlere karşı yapılan mücadelede, doğanın yanında yer almak toplumsal değişimin yeni bir gücü haline gelecektir (Atiker, 1998: 57).

Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisi, ekonomi, devlet, toplum ve günlük yaşam pratikleri arasındaki ilişkileri irdelemekte büyük bir resim sağlarken (Kellner, 1989), önemli ölçüde kitle medyası ve onun izleyiciler üzerindeki etkileriyle de bilinmektedirler. Özellikle Theodor Adorno ve Max Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı kitaplarında kültür endüstrisini kitle medyasının yarattığına inanmaktadırlar. Bilindiği üzere, kültür endüstrisi terimiyle, kültürün kapitalist üretim ilişkileri altındaki ticarileşmesine ve endüstrileşmesine dikkat çekilmektedir. Egemen sistem içersinde tüketiciler pasif hale gelirken standartlaşma ve yinelenen formatlar onları manipüle etmektedir. Bu sistemde izleyiciler de medyanın pasif tüketicileri haline gelmiştir. Frankfurt Okulu üyeleri, kitle medyasının kültürel propaganda ve ideolojileri satarak toplumsal tahakkümü yeniden ürettiklerini gören ilk kuramcılardır. Okulun

diğer üyesi Marcuse, kitle medyası, reklamcılık ve endüstriyel yönetimin var olan sistemi yeniden üretmekte ve egemen sisteme karşı olabilecek eylemleri pasif hale getirmekte önemli öğeler olduğunu belirtmiştir. Olumsuzluğu, eleştiriyi ve karşıtlığı dışlamanın ise "tek boyutlu" evren yarattığını ve böyle bir yerde eleştirel düşüncenin ve karşıt davranışların yok olduğunu da vurgulamıştır. Dolayısıyla, eğlence ve enformasyon endüstrisinin karşı konulmaz ürünleri, bireyleri gereksinmelerini tatmin etmeleri konusunda manipüle etmektedir. Daha açık bir ifadeyle, bireylerin bu gereksinmeler üzerinde hiçbir denetimleri yoktur ve neyin doğru veya yanlış gereksinim olduğu ve yine hangi gereksinmelerin gerekli olup geliştirilmesi gerektiğini de anlayamamaktadırlar. Bir anlamda, kitle medyası yanlış gereksinmeleri ve yanlış bilinci teşvik etmekte, bu da bireyin kendi özgürlüğünü kaybetmesine neden olmaktadır (Marcuse, 1964).

Frankfurt Okulu'nun diğer bir üyesi olan Habermas için ise, kitle medyası kamusal alan için bir ön koşuldur ve kamusal alan hiçbir dışsal kısıtlama olmadan fikirlerin özgürce değiştirildiği bir alandır (Habermas, 1991: 185). Diyalogların, özellikle de vatandaşlar arasındaki tartışmaların, fikirlerin ve davranışların değiştirilmesinde ve sorunların belirlenmesinde dergiler, gazeteler, radyo ve televizyon önemli kamusal alan araçlarıdır. Ancak ideal kamusal alan, ortaya çıktığı 18. yüzyıldan itibaren kaybolmaya yüz tutmuş ve bir daha da elde edilememiştir. Kâr için faaliyette bulunan büyük gazete örgütleri, basını propaganda, yanlış enformasyon ve manipülasyon failleri haline getirmiştir (Habermas, 1991: 185). Böylece Habermas siyasi farklılıklara ve karşıtlıklara dikkat çeken ilk gazetelerle, haberi metalaştıran günümüz medyası arasında ayırım yapmaktadır.

4. Basının HES'lere Bakışı

2009 yılında yapılan su forumunda, Türkiye'deki akarsuların yerli ve yabancı şirketlere sergilenmesiyle HES projelerine olan talep artmış ve HES'lerin yapımı hızlanmıştır. Bu tarihten itibaren yapılan gazete taramasında, HES'lerle ilgili konuların ulusal basında çeşitli biçimlerde yer aldığı görülmüştür. Kamusal alana yönelik olarak üretilen gazete metinlerindeki farklı bakış açılarını çözümleyebilmek için, içerik analizi kullanılmıştır. İçerik anali-

zi, doğanın tahakkümü yoluyla sermaye birikimini artırmak isteyen firmalara karşı mücadele eden yerel halk ve çevreciler kadar devletin bu süreçteki rolü konusunda da değerli bilgiler sunmaktadır. Analizde Frankfurt Okulu'nun kavramlarının kullanılması, eleştirel teorinin de değerini ortaya koymaktadır.

Böylece, su forumunun gerçekleştirildiği Mart 2009 tarihinden başlayarak çalışmanın yapıldığı 2013 Mart ayına kadar HES'lerle ilgili 625 haber ve makale pozitif, negatif, nötr olarak kategorize edilmiştir. Bunlardan 501'i HES'lerin çevreye verdiği zarar, insan hakları ihlali ve yerel halkın gösterdiği direnç nedeniyle olumsuz, 75'i akan sulara bakmak yerine onların değerlendirilerek enerji gereksinimini karşılanması ve istihdam sağlaması açısından olumlu, 49'u da nötr olarak değerlendirilmiştir.

OLUMSUZ	Doğa'nın/ Çevrenin tahribatı	134	**501**
	HES'lerin insana verdiği zarar	50	
	HES'lerin verdiği zarara karşı yerel halkın ve/veya çevrecilerin mücadelesi	317	
OLUMLU			**75**
NÖTR			**49**
	TOPLAM		**625**

Tablo: HES'lerle ilgili haberlerin sınıflandırılması

Anaakım gazeteler ile sol eğilimli olarak nitelendirilen *Cumhuriyet, Birgün* ve *Evrensel* gazetelerindeki haberciler ve köşe yazarları, HES'leri şiddetle eleştirmekte ve Türkiye'nin enerji ve kalkınma politikaları tarafından tehdit edilen yaklaşık iki milyon küçük çiftçi ve köylüye dikkat çekmektedirler. Onlara göre, HES'ler nedeniyle göç etmek zorunda kalan binlerce insan, insan hakları, kültürel miras ve olağan dışı zenginlikteki biyo-çeşitlilik görmezlikten gelinmektedir. Gazetelerdeki bu eleştiriler, adeta "insanın doğaya olan tahakkümü insanın insana olan tahakkümüne yol açmaktadır" sözüne

gönderme yapmaktadır. *Yeni Şafak* ve *Sabah* gibi hükümete daha yakın olduğu bilinen gazetelerin ise, HES'lere karşı daha ılımlı yaklaştığı, bazen de olumlu tavır aldığı görülmektedir.

Aşağıdaki bölümde, HES'lerle ilgili olarak gazetelerde yapılan haber ve yorumlar ele alınmaktadır. Eleştirel metinler, doğanın/çevrenin tahribatı, insana verilen zarar ve tüm bu olumsuzluklara karşı yerel halkın ve çevrecilerin direnmesi biçiminde üç alt-grup olarak irdelenirken, HES yanlı olumlu metinlere de yer verilmektedir.

4.1. Doğa'nın/çevrenin tahribatı

Frankfurt Okulu düşünürleri, Aydınlanmanın ilerleme düşüncesine dayandığı, bu ilerlemenin tahakküme yol açtığını belirtmişlerdir. Modernitenin merkezinde doğanın tahakkümü olduğu yadsınamaz bir gerçek olurken, tahakkümün kendisi Aydınlanma'da ilerleme olarak anlaşılmaktadır (Nealon ve Irr, 2002: 145-146). Horkheimer ve Adorno, 20. yüzyılın çılgınlığını açıklayabilmek ve Aydınlanma'nın tersine döndüğünü göstermek için doğanın tahakkümü ile araçsal aklın yükselişini ele almışlardır. Analizleri, Batı uygarlığının kökenindeki sorunun; insanlık ve doğa ilişkisi ile doğanın tahakkümü olduğunu açığa çıkarmakta önemli olmuştur (Nealon ve Irr, 2002: 160). Bu bağlamda çalışmada, büyüme kalkınma için gerekli enerjinin sağlanmasında doğanın nasıl tahakküm altına alındığı gazete metinleri ile oraya konulmaktadır.

Olumsuz metinlerde, HES'lerin yapımıyla ilgili olarak kolayca lisans verildiği, yasa ve yönetmeliklerin uygulanmadığı haberi yaygın olarak yer alırken, asil amacın enerji gereksiniminden çok suyun metalaştırılması olduğu belirtilmiştir. Suların kullanım hakkının 49 yıllığına kiralanmasıyla birlikte tam bir doğa tahribatının başladığı, dere yataklarının doldurulduğu, ormanların yok edildiği, derelere yeterli suyun bırakılmamasıyla kurutulduğu, balıkların, canlıların hiç düşünülmediği ve "yeşil soykırımın" gerçekleştirildiği vurgulanmıştır. Öyle ki, "Fırtına ile Başladı Kasırga'ya Döndü" (Hürriyet, Pazar eki, 2010, Haziran 13:14), "Gelecek nesiller Bizi Lanetle Anacak: Bize Vatan Haini Diyecekler" (Öz ve Denizaltı, 2010: 3) gibi çarpıcı başlıklar kullanılmıştır. HES'lerin yapımında, çevre etüd değerlendirmeleri olmadan ya da yeterince yapılmadan inşaat lisansı alındığı pek çok gazetede yer almıştır. Derelere tu-

rizm alanı gibi el konulduğu, neredeyse haritadan yer beğenildiği ve memur, eczacı gibi sektörün dışındaki kişilerin lisans aldıkları, "Haritayı Açıp Yer Beğeniyorlar" başlığıyla bildirilmiştir (Evin, 2010: 16). HES lisansları o kadar özensiz verilmektedir ki, deprem fay hattı üzerine dahi HES yapılabilmektedir (Yıldırım, 2010: 3). Yeterli denetimin olmadığı enerji sektöründe, alman lisanslar belli bir aşamaya geldikten sonra da parayla satılmakta hatta internette pazarlanmaktadır (Nayır, 2011:13).

Yenilenebilir enerji kaynağı olarak bir seçenek oluşturmakla birlikte, çoğu HES projesinin rasgele olması ve yerlerinin bile doğru seçilmemesine olan eleştiriler Elektrik Mühendisleri Odası (EMO) başkam tarafından da dile getirilmiştir. HES'leri yerinde inceleyen başkan, HES'lerin çoğunluğunun doğaya ve insana zararlı olduğunu açıklamıştır (Öztürk, 2010: 8). Bir Akdeniz ülkesi olan Türkiye'de, HES'lerin yerine güneş enerjisinden önemli ölçüde yararlanılabileceği ve rüzgâr, jeotermal gibi enerji seçeneklerinin de değerlendirilebileceğini söyleyen başkan, enerji açığının kapatılmasında enerji kayıplarının önlenmesinin de önemli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Enerji Bakanlığı'nın kamu yararını gözetmek yerine tam bir şirket mantığıyla yönetildiğini de sözlerine eklemiştir (Tavşanoğlu, 2010: 14). Daha sonra EMO tarafından yazılan raporda, çoğu HES'lerde mühendislik hatası olduğu ve enerjinin büyük bir kısmının nakil sırasında yok olacağı belirtilmiştir. İnşaatı bitmeden üretime başlayan HES'lerin balıkları düşünmediği, hafriyatları çevreye attığı, can suyunu ya hiç ya da yeterli bırakmadığı bildirilmiştir. Kurallara uyulmadan kâr hırsıyla yapılan HES'ler nedeniyle Türkiye'nin ileride HES çöplüğü haline gelirken doğal ve tarihi güzelliklerin, insan yaşamının ve kültürel yapının yok olacağı da vurgulanmıştır (Evrensel, 21 Ağustos 2011: 4).

İstanbul Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi'nden Prof. Meriç Albayrak da, HES projeleri sırasında suyla ilgili bilimsel çalışmalar yapılmadığı için pek çok balık türünün ve "Uluslararası Doğayı Koruma Örgütü IUCN'in listesindeki kırmızı benekli sazan türlerinin" tehlikede olduğunu belirtmiştir. Prof. Albayrak ayrıca, "bir yere HES yapıldığında, balıklarla birlikte onların yaşamasını sağlayan bakteriler, planktonlar, omurgasızlar ve besin tuzlarının da zarar gördüğünü ve bu besin tuzlarının denize ulaşamaması nedeniyle denizlerin de zamanla çöle dönüşebileceğini vurgulamıştır (Yıldırım, 2011: 3). Bu teknik ve bilimsel görüşlerin dışında, HES'ler doğayısıyla büyük zarar görecek do-

ğal bitki örtüsünde arıcılığın yapılamayacağı ve "zindelik formülünü Karadeniz ormanlarında üretilen kestane balına borçlu olan Başbakan Erdoğan'ın torunlarına bu baldan kalmayacağına" dikkat çekilmiştir (Evin, 2011: 6). Yine, son yılların gözde zenginlik alanlarından olan eko turizmi için bakir bir ekolojiye ve özgün bir coğrafyaya sahip olan Artvin'in, HES'lerdeki artışla bu niteliğini kaybedebileceği de belirtilmiştir (Oğuz, 2011: 13).

Daha önce enerji piyasasında yer almamış şirketler tüm akarsular üzerinde HES inşa ederken doğaya da geri dönüşü olmayan zararlar vermektedirler. Oysa Türkiye'nin her yeri mikro HES olsa da tüm enerji gereksiniminin ancak yüzde 5'ini karşılayabilecektir (Çalışkan, 2010: 13). Nitekim Türk ekonomisi ne kadar büyürse o kadar enerji ihtiyacının olduğu ve bu ihtiyacının karşılanması için de büyük ölçekli HES'lerin hem pahalı hem de ihtiyacı karşılamakta yetersiz olduğu ekonomi yazarı Güngör Uras tarafından belirtilmiştir (26 Mayıs, 2011).

4.2. HES'lerin insana verdiği zarar

Horkheimer ve Adorno doğaya tahakkümün diğer insanlarda ve insanın kendisinde tahakküme yol açtığı konusundaki endişeleri ortaya koyarken, endüstri toplumunun ana sorununa vurgu yapmaktadır. Doğanın içi boşaltılıp materyal gereksinimlerle doldurulurken bu gereksinimler açıkça teknolojik ve endüstriyel faaliyetler için gerekçe oluşturmaktadır. Böylece tahakküm uğruna tahakküm içselleştirilmekte ve çoğunlukla da bireyin mutluluğu, refahı ve sağlığı için bir amaç oluşturmaktadır (Horkheimer, 2002). Bir başka deyişle, bugünkü sistem doğayı sömürmek için insan üzerindeki sömürü ilişkilerini de kullanmakta ve her şeyi olduğu gibi insanın doğasını da denetim altına almak istemektedir (Horkheimer, 2002). Dolayısıyla, enerji talebini karşılamak için yapılan HES'lerin çok sayıda olması ve birincil amacın kâr olması nedeniyle hem doğa hem de insanlar olumsuz etkilenmektedir. Bu konudaki gazete metinleri aşağıda yer almaktadır:

Türkiye'de güneş ve rüzgar enerjisi gibi alternatif enerji kaynaklarının görmezden gelinerek, doğrudan HES'lere yönelinmesi ve doğal SİT alanlarının korunmaması Avrupa Parlamentosu Yeşiller Grubu Eşbaşkanı Cohn-Bendit tarafından da "tehlikeli bir oyun olarak" nitelenmiş ve bu politikanın AB'ye

uyum süreciyle bir ilgisinin olmadığını söylemiştir (Özçelik, 2010: 22). Avrupa Parlamentosu milletvekilleriyle görüşmek amacıyla Anadolu derelerini temsil eden bir heyet de Brüksel'e gitmiş ve Avrupa Komisyonu Çevre Direktörlüğü Uluslararası ilişkiler ve Genişlemeden Sorumlu Bölümün Başkanı Nicholas Hanley'in de katıldığı konferansta HES'lerin yaşamlarını nasıl olumsuz etkilediğini anlatmışlardır. Anadolu'nun son göçerleri olan Sarıkeçililerin lideri ve Türkiye Su Meclisi Yürütme Kurulu üyesi de, göç ettikleri yollardaki su kaynaklarının birilerine satılmış olması nedeniyle hayvanlarına verecek su bulamayacaklarını ve geçmişten bu yana getirdikleri ne varsa enerji uğruna yok olup gideceğini belirtmiştir. Heyettekiler Avrupa Birliği'nin yenilenebilir enerji politikasını eleştirdikten sonra AB'nin doğayla ilgili söylemleri ile eylemlerinin uyumlu olması gerektiğini belirtmişlerdir (Öztürk, 2010:8).

HES'ler, Türkiye'de gelişmekte olan sporların başında gelen raftingi de olumsuz yönde etkilemektedir. Fırtına Vadisinin müstesna bir yer olduğunu belirten Türkiye Rafting Milli Takım Antrenörü, Avrupa Şampiyonasının düzenlenmesi için teklif aldıklarını, bunu dünya şampiyonasının izleyeceğini söylemiştir. Antrenör, bu yarışmaların Fırtına Vadisinde düzenlenmesiyle, HES'lerin getirisinden daha fazlasının sağlanabileceği oysa "HES'lerin yapılışıyla Fırtına vadisinde rafting yapmanın hayal olacağını" vurgulamıştır (Ocak, 2011: 6).

Denetimsiz olarak yapılan HES inşaatları sadece çevreye zarar vermekle kalmayıp yöre insanının can güvenliğini ve yaşam hakkını da tehdit etmektedir. Antalya'nın Gümüşdamla köyünde HES'lerin neden olduğu peş peşe heyelanlar su borularını patlatıp köyü susuz bırakırken köye giden yolu da çökertmiştir. İnşaat bölgesinden kopan taşlar dere yatağını tıkayarak sel tehlikesi oluşturmuş, tarımsal üretimi önlemiştir. Göçük altında kalarak kaburgaları kırılan işçiyi örnek gösteren Antalya Isparta Burdur Denizli Kaş Platformu (AIBDKP) köylüler kadar inşaat işçilerinin de tehdit altında olduğunu belirtmiştir. Platform HES inşaatının anayasanın 56. maddesinde belirtilen "sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı"nı ihlal ettiği ve aynı maddeye göre doğanın korunmasının herkesin görevi olduğunu söyleyerek Antalya valiliğine bir dilekçe vermiş ancak bir yanıt alamamıştır (Erem, 2011:3). Trabzon Çaykara'da inşaatı bitip deneme aşamasına geçen HES'in beton kanallarının patlaması üzerine dört ev ile enerji nakil hatları, bunlara bağlı trafolar ile ekili tarlalar zarar görmüştür. Ayrıca köyün yolu ile köyün üç mahallesinin yolu ve yaya yolunda da çökmeler olmuştur (Radikal, 2011: 4).

1 Mayıs İşçi Bayramında, HES'lerin neden olduğu işçi ölümlerinin sayısına dikkat çekilmiştir. Son 18 ayda HES ve Barajların yapımı ya da işletmesiyle ilgili olarak çalışan işçilerden ölenlerin sayısının 48, yaralananların da 63 olduğunu belirtilerek onların anılması istenmiştir (Evin, 2012:3).

4.3. HES'lere karşı yerel halkın ve çevrecilerin mücadelesi

Daha önce de belirtildiği gibi, medya Habermas'ın toplum modelinde kamusal alanın bir öğesidir. Medya aynı zamanda, kamuoyunu oluşturan yerel kamusal alan ile bu alanı etkileyen örgütlerin faaliyetleri için kamusal tartışma alanı oluşturmaktadır. Dolayısıyla medya, vatandaşların siyasi kararlar karşısında nasıl örgütlendikleri ve birbirleriyle nasıl iletişim kurdukları konusunda gözlenebilir bir dizi uygulama için de bir forum oluşturmaktadır. Bu kısımda da, HES'lerin çevreye ve insana yaptığı tahribatı gören yerel halkın hem yasal hem de fiziksel olarak mücadelesinin basında nasıl yer aldığı ele alınacaktır.

Yaşam alanlarını yok eden HES'lere karşı, yöre halkının ve çevrecilerin hukuk mücadelesini kazanmalarına karşın firmaların HES yapımına devam etmesi "HES'ler Yargıya İnat Çoğalıyor" başlığı ile verilmiştir (Şan, 2010: 7). Yine yargı süreci devam ederken adını değiştiren firma "Mahkeme Durdurunca Firma İsim değiştirdi" başlığı ile duyurulmuştur (Şan, 2010: 3).

Bazı alanların doğal sit alanı olarak ilan edilmesi HES'leri engelleyici olmuştur. Bu bağlamda İkizdere Vadisi'nde 22 HES yapımı durdurulmuştur. Ardından milli park statüsünde olan ve 1972 yılında UNESCO tarafından "istisnai evrensel doğa" olarak kabul edilen Munzur Vadisi de Danıştay kararıyla HES'lerden kurtarılmıştır. 227 endemik bitki türünü barındıran Munzur Vadisi'nin kurtuluşu Munzur'un Özgürlüğü" başlığıyla Akşam Gazetesi'nde yer almıştır (Kemaloğlu, 2010: 12). Ancak "Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu" adıyla SİT alanlarını düzenleyecek yeni bir tasarı meclise sunulmuştur. Sunulan kanun tasarısı, SİT alanlarıyla ilgili yetkiyi Çevre ve Orman Bakanlığına bırakırken, İkizdere Vadisi için verilen olumlu kararı ortadan kaldıracak yöndedir (Duru, 2011). Nitekim yasanın 13. maddesine göre, HES lisansı alan şirketler özel güvenlik kuvvetleri istihdam edebilecek ve kendi derelerini korumak için mücadele eden halkı engelleyecek ve gerekiyorsa yöre

insanlarını yerlerinden edebilecektir (Kemaloğlu, 2010: 14). Hükümet bu yasa taslağına gerekçe olarak, AB'ye üye olabilmek için tabiatın ve biyolojik çeşitliliğin korunması konusunda bazı taahhütleri yerine getirmek gerekliliğini ileri sürmüştür (Münir, 2010: 14). Bu gelişme üzerine, Derelerin Kardeşliği Platformu doğaya ve kültürüne sahip çıkan bütün duyarlı milletvekillerini, "bu tasarının TBMM'den geçmemesi için mücadele etmeye" çağırmıştır. Ancak HES'lere karşı mücadele eden çevrecinin seslerini yeterince duyuramadığı ve devletin yıllardır doğal SİT alanı belgesi verdiği cennet gibi alanlara şimdi HES lisansının verilmesi de deneyimli gazeteci tarafından eleştirilmiştir (Coşkun, 2010: 2).

Tek başlarına yeterince güçlü olamayacaklarını gören yöre halkları etnik, mezhep ve coğrafi farklılıkları bir kenara bırakarak birleşmişler ve yaşam alanlarını koruyabilmek için mücadele etmeye başlamışlardır. Kendi yaşamlarıyla ilgili görüşlerinin alınmaması ve sürecin dışında tutulmaları özellikle onları isyan ettirmektedir. Örneğin SİT alanı olduğuna karar verilen dere üzerinde HES yapmak isteyen bir firmanın mahkeme kararını kaldırtmak için mahkemeye başvurması ve oluşturulan bilirkişi toplantısına köylülerin alınmaması, onların toplantıyı basmalarına ve jandarmaya rağmen şirket yetkililerine tepkilerini göstermelerine yol açmıştır (Evrensel, 19 Aralık 2010: 4). Yine, Alevi inancında kutsal olan yerlerin sular altında kalmasıyla, yöre halkının ve kültürlerinin de yok edilecek olması onbine yakın kişinin tepkisine yol açmıştır (Özer, 2011: 13).

Özel şirketlerin yanı sıra futbol klüpleri de HES'leri iyi bir yatırım aracı olarak görmektedir. Nitekim Fenerbahçeli yöneticilerin ortak olması nedeniyle "Fenerbahçeliler Barajı" olarak bilinen Kirazlı HES'in temeli atılmış ancak Fenerbahçeli yöneticiler Trabzon taraftarlarından olumsuz bir yorum gelir diye açılışa katılmamışlardır (Dalan, 2011: 8). Oysa Trabzonspor daha sonra kendi bölgesi olan Karadeniz'de iki HES projesine sahip olmuş ve Trabzonsporlular tarafından "kendi kalenize gol atmayın" sözleriyle İstanbul Taksim meydanında protesto edilmiştir (Oktay, 2012: 17).

Yöre halkı bulunduğu yerde HES'lerin yapımına karşı mücadele ederken, hukuk alanında da hakkını aramaktadır. Derelerin Kardeşliği Platformu, HES projelerinin durdurulmasına ilişkin 105 davanın olduğu; bunlardan 54'ünün yürütmesinin durdurulduğu, 51'inin de beklediğini söylemiştir (Önkibar ve

Yazıcı, 2011: 4). Ancak aynı Platform mahkemenin verdiği her yürütmeyi durdurma kararından sonra bu kararı etkisiz kılacak yöntemlere başvurulduğu ve ilgili bakanlıktan onay alındığını da söylemiştir (Kaçar, 2011: 17 ve Radikal, 2011: 7). Bununla beraber halkın ve çevrecilerin mücadelesi sürmektedir. Bu bağlamda, Senoz Vadisindeki bir HES için mahkeme iptal kararı verirken, Kyoto Protokolü gibi uluslararası anlaşmaların içeriklerine yer vermiş ve bilirkişi heyetinde de alandan bilim adamları bulunmuştur (Erem, 2011: 3).

İstanbul Su ve Kanalizasyon İşleri (İSKİ) ve 5. Dünya Su Forumu Genel Sekreterliği tarafından Haliç Kongre Merkezi'nde düzenlenen İstanbul 2. Uluslararası Su Forumu pek çok sivil toplum kuruluşu tarafından protesto edilmiştir. 2009'da yapılan su forumundan sonra binlerce HES projesinin teşvik edildiği, şimdi de sınır komşularına kadar olan bölgedeki suların ticarileştirilmesinin planlandığı belirtilmiş ve pankartlarla, sloganlarla yürünmüştür (Özdabaki, 2011).

Anadolu'da yapılan ve yerel geçim kaynaklarına büyük tehdit oluşturan HES'lerle ilgili sorunları anlatmak için Nisan ayında Türkiye'nin dört bir yanından "Anadolu'yu Vermeyeceğiz" sloganıyla Ankara'ya doğru yürüyüşe geçen "Büyük Anadolu Yürüyüşü" katılımcıları, şehrin dışındaki Mogan Gölü kıyısında bekletilmişler, şehre sokulmamışlardır (Talu, 2011: 7). Bunun üzerine, eylemcilerin bir bölümü vadilere geri dönmüş bir grup da durdurulduğu Gölbaşı ilçesinde direnişlerini 17 gün kadar sürdürmüşlerdir. Ayrılırken yaptıkları basın açıklamasında, yaşam için yaptıkları direnişlerini tüm yurda yayacaklarını belirtmişlerdir (Milliyet, 7 Haziran 2011).

Bu esnada, çevreciler ilk kez yönetimin desteğini almış ve susamuru ile kış nergisiyle tescilli Bolaman vadisinde yapımı devam eden HES inşaat, Ordu İl ve Çevre Orman Müdürlüğü tarafından durdurulmuştur. HES'in hafriyatını dereye atması ve köylülerin şikayet etmesi sonucunda alınan bu durdurma kararı çevreciler tarafından olumlu karşılanırken, örnek olması da istenmiştir (Radikal, 21 Mayıs 2011). Yine Karadeniz'de ilk kez iki firma HES projelerinden vaz geçtiğini belirtmiştir (Cumhuriyet, 30 Haziran 2011).

Halkın mücadelesine destek vermek için muhtarlar da HES'lere karşı platform oluştururken (Radikal, 4 Ağustos, 2011: 2-3), ineğini satarak dava açan ve bilirkişi heyetinin parasını karşılayan köylünün dava kazanma sevinci ba-

sında yer almıştır (Kaçar ve Dağlar, 2011: 20). Görüldüğü üzere, HES mücadelesi halkın gittikçe bilinçlenmesini sağlamaktadır. Nitekim Trabzon'da bir köyde, yeni kurulan HES'in kimyasal atıklarının Maki deresine döküldüğünü ifade eden köylüler çok sayıda ölen balıkları cep telefonlarıyla görüntülemişler ve tazminat isteyeceklerini belirtmişlerdir. Ayrıca balıkların ölümüne neden olan kimyasalın belirlenmesi için tahlil edilmesini de istemişlerdir (Birgün, 16 Ağustos, 2011: 3).

Seçim sonrasında, Orman ve Su Bakanı (yeni kabinede bakanlığın adı değişerek Çevre ve Orman yerine Orman ve Su Bakanlığı olmuştur) HES'leri halka iyi anlatamadıklarını, yeni dönemde bunun için kampanya başlatacaklarını ve daha önce Doğa-Der'e karşı çıktığı için eleştirdiği şarkıcı Tarkan'dan destek isteyeceklerini belirtmiştir (Hürriyet 17 Ekim, 2011).

Devlet Su İşleri'nin havzalara yapabileceği toplam HES sayısı ile kapasitelerinin belirlenmesinde, halkın mücadelesinin yanı sıra yargıdan çıkan ard arda iptal kararları etkili olmuştur. Böylece lisanslar verilirken belli sayı ve kapasitenin üzerine çıkılmayacak ve can suyunun bırakılmasına daha çok özen gösterilecektir (Milliyet, 30 Aralık 2011).

HES'lerin tepki görmeden inşa edilmediği ve iktidar partisinin yüzde 60, yüzde 70 oy aldığı Karadeniz ve Erzurum'da bile halkın, ya HES karşıtı eylem düzenlediği ya da muhaliflerce düzenlenen eylemlere katıldığını belirten bir eğitimcinin görüşleri Radikal Gazetesi'nde yer almıştır. Eğitimci, hükümetin konuyu iyice değerlendirmesi gerektiği ve HES'leri ülke yararına görüyorsa halkı ikna etmek zorunda olduğunu belirtmiştir (Radikal, 18 Nisan 2012).

Mehveş Evin, *Milliyet*'teki köşesinde çevreyi yok edecek Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanun tasarısının ironik bir biçimde Dünya Çevre Günü'nde acele biçimde Çevre Komisyonundan geçirildiğini yazmıştır (Milliyet, 10 Haziran 2012: 3). Bakanlar Kurulu'nun HES ve kentsel yenileme için acele kamulaştırma alanlarını belirlemesi birçok gazetede olumsuz nitelemelerle yer almıştır. Yaşadıkları yerleri korumak için mücadele veren insanların, bir yandan kolluk güçleriyle bastırılmaya çalışılırken, diğer yandan çıkarılan yasalarla da etkisiz hale getirilmek istendiği belirtilmiştir (Cengiz, 2012). Kararın doğanın ve kentlerin talanını hızlandırarak ülkeyi HES çöplüğüne döndüreceği de belirtilmiştir (Milliyet, 2 Ağustos 2012). Çevrecilerin tepkileri "Bu da hukuksuzlu-

ğun en uç noktası" başlığı ile verilirken (Özbabacan, 2012: 18) kararın, HES karşıtı mücadelenin hukuksal ve toplumsal alanda genişlemesinden duyulan rahatsızlık sonucunda alındığı belirtilmiş ve bu tür bir uygulamanın ancak savaş gibi olağanüstü durumlarda yapıldığı vurgulanmıştır (Epli, 2012: 3).

4.4. HES yanlı görüşler

Habermas'a göre 18. yüzyılda ortaya çıkan kamusal alan, yine kendisini oluşturan güçler tarafından eritilmiştir. Kitle basını siyasi bir manipülasyon aracı haline gelmiş ve kamusal alan da devlet otoritesinin halk tarafından enformasyon ve eleştirel söylem yoluyla gözetlendiği bir alana dönüşmüştür (Habermas, 1991: xi). Böylece devlet ve ticari güçler, halkın toplumsal davranışını ve siyasal tercihini etkilemek için retorik ve basılı stratejiler yoluyla iletişim akışı üzerinde denetim kurmuştur. Bu bağlamda, hükümete ve ticari güçlere yakın olan yazılı basın, HES'lerle ilgili haberleri vatandaşların yararı yerine bu güçlerin çıkarı açısından ele almıştır. Öyle ki, HES projelerinin gerçekleşmesi için bazı hukuk dışı uygulamalar açıkça yazılmamıştır. Hükümete yakın sermaye gruplarının asıl niyetlerini ortaya koyan enformasyon sağlanmamış ve haber konusu yapılmamıştır.

HES'lere karşı yürütülen mücadelelerin medyada yeterince yer almaması nedeniyle toplumun büyük kısmının yapılanlardan haberi olmamaktadır. Nitekim Karadeniz İsyandadır Platformu'nun, TEMA'ya, getirdiği ağır suçlamalar 'haber' değeri taşıdığı halde anaakım medyada yer almamıştır. Doğa katliamında bulunan ve yöre halkıyla birlikte çevrecilerin karşı çıktığı bazı HES şirketlerinin sahipleri ya da ortakları TEMA Vakfının kurucuları ve mütevelli heyeti arasında bulunmaktadır. TEMA'nın Onursal Kurucu Başkanı Artvin'deki baraj ile HES'lerin temiz enerji olduğuna dair basma açıklama yapmıştır. Sapanca'daki dereler üzerinde fabrika kuran bir şirketle TEMA'nın ortaklık yapması ise suyun metalaştırılması projesinin bir parçası olarak belirtilmiştir. Ayrıca nükleer santral ihalesine girmek, Karadeniz Sahil Yolu'nu savunmak gibi suçlamalar da TEMA'dan önemli isimlerle ilişkilendirilmiştir. Bu ağır suçlamalara karşı TEMA'dan yapılan açıklamada ise; TEMA'yı kuran ve mütevelli heyeti içerisinde bulunan bu kişilerin TEMA'nın görüşlerini değiştirmediği ve TEMA'nın eleştiri konusu olan HES'lere karşı olduğu, Sapanca'daki dereler

üzerinde fabrika kuran şirketle de bir ortaklıklarının olmadığı sadece Vakfın faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için yapılan işbirliklerinden birisi olduğu bildirilmiştir (Oral, 2011: 5).

Tüm bu olumsuz görüşlere karşın, çevre bakanı, Türkiye'nin enerjisinin yüzde 73'ünü dışarıdan ithal eden bir ülke olarak HES'leri yapmak zorunda olduğunu bildirmiştir. (Münir, 2010: 12). Yaşamın her alanında enerji kullanıldığını dile getiren iktidarın bir milletvekili de yeni HES'ler istemiştir (Birgün, 2011: 3). Bu tür söylemler HES inşaatında bulunmak isteyen şirketleri cesaretlendirmiştir. Nitekim üç yerde HES projeleri bulunan bir şirketin Yönetim Kurulu Başkanı, Tunceli'deki halkın büyük protestosuna karşın geri adım atmayacaklarını söylemiştir. İstihdamın da önemli olduğunu ve Tunceli'deki şantiyede 350 kişinin çalışabileceğini sözlerine eklemiştir (Kıraç, 2011: 12).

Yine bakanın ve özel şirket yetkililerinin ağzından HES'lerin Türkiye'nin sigortası ve ülkenin çıkarına olduğu haberi aktarılmıştır (Yeni Şafak, 2 Ağustos 2012: 17) Ayrıca, bakanın HES'lerin 30 yıl önce yapılması gereği üzerine söyledikleri de haber yapılmıştır (Yeni Şafak, 25 Mart 2012). Sakarya belediyesinin Sakarya nehri üzerine yapılan HES ile para basacağı belirtilirken (Zaman, 31 Ağustos 2012), "2012'de Tüketilen Elektriğin yüzde 30'unun HES'lerden elde edildiği" (Zaman, 11 Ağustos 2012: 9) ve "Malatya Valisi'nin suyun yüzde 35'inin doğaya bırakılacağını bildirmesi" gibi HES yanlı haberlere yer verilmiştir (Zaman, 15 Ağustos 2012). Orman ve su bakanının yeni bir proje başlatarak, HES inşa edilen yerlerde, doğal yapının bütünüyle korunacağı, balıklara su geçişi sağlayacak köprüler ile kara hayvanlarına üst geçitler sağlanacağı da belirtilmiştir (Yeni Şafak, 15 Kasım 2012: 6). Bakan ayrıca, halkın gösterdiği tepkiye karşı "biz dereleri estetik düzeyi gözeterek ıslah edeceğiz" demiştir. Oysa insan eliyle yapay biçimde güzelleştirmenin başka bir şey olduğu ve asla doğuştan gelen güzelliğin yerini tutamayacağı, onun için bu güzellikleri oldukları gibi bırakmanın gerekliliği de Yeni Şafak Gazetesi'nin yazarı tarafından belirtilmiştir (Kutlu, 2013: 12).

5. Sonuç

Giriş kısmında da belirtildiği gibi bu çalışmanın amacı, HES'lerin neden olduğu sorunları ortaya koyarken post-Fordist dönüşümün de Türkiye'de nasıl

gerçekleştiğini gazete metinleri aracılığı ile ortaya koymaktır. Çalışmada ele alman 625 gazete metninin 501'i olumsuz nitelemeler içermektedir. Olumsuzluklar; HES projeleriyle ilgili proje ve çalışmaların eksikliklerle dolu olurken pek çok yasa ve yönetmeliği ihlal ettiği, bunun da insan hakları ve doğanın korunmasını güçleştirdiği yönünde yoğunlaşmaktadır. Daha önce enerji alanında faaliyet göstermeyen pek çok şirket HES'lerle birlikte enerji alanına girmekte ve hızla büyümektedirler. Devletin bu yeni post-Fordist birikim rejimindeki değişen işlevsel rolü de kamunun yanında yer almasını güçleştirmektedir. Bir başka deyişle, Türkiye'de devletin diğer alanlarda olduğu gibi su kaynaklarının da yönetiminden uzaklaşması, HES'lerin özel şirketler tarafından insan ve çevre unsurları gözetilmeden yapılmasına yol açmıştır. Sadece enerji üreten ve gelir kaynağı olarak görülen HES'lerin tek bir dere üzerine çok sayıda inşa edilmesiyle artık o derenin suyu hiç bir canlı için kullanılamaz hale gelmektedir. Ayrıca suyun borulara alınıp başta insanlar olmak üzere tüm canlılardan uzaklaştırılması geri dönüşü olmayan hasarlara neden olmaktadır. Ekonomik büyüme için gerekli olan enerjiyi üretmekte, HES'ler seçeneklerden birisi olmakla birlikte, kamu yararı düşünülmeden, planlanmadan ve yerinin bile uygun olup olmadığı saptanmadan yapılınca tarım, sağlık ve göç konularında pek çok soruna yol açmaktadır.

Hükümete yakın olan gazetelerde, HES yanlı haberlere yer verilirken, Türkiye'nin ekonomik olarak kalkınmasına ve onun için gerekli olan enerji kaynaklarına odaklanılmakta, enerji gereksiniminin doğal gaz veya petrol yerine HES, rüzgâr ve nükleer enerji ile karşılanmasının uygun olacağı vurgulanmaktadır.

HES'lere karşı verilen mücadeleler, basılı anaakım medyada yeterince yer almamaktadır. Bu yetersizliğin yanı sıra haber yapılan olaylar ana sayfada yer almamaktadır. HES haberlerinin sadece ekonomi sayfalarında, gazete eklerinde ya da bazı köşe yazarlarının sütunlarında yer alması, toplumun konuyla ilgili yeterince haber almasını sınırlamaktadır. Oysa medya, olayları çarpıtmadan, bağlamından koparmadan doğru ve tam olarak verdiğinde, yerel halk ve çevreciler kadar önemli bir rol oynamış olmaktadır.

Son olarak, su ve su kaynakları tüm canlılar ve ekosistem için vazgeçilmez önemde bulunmaktadır. Bu açıdan Anadolu'daki su kaynaklarının metalaştırılarak gerekli enerjinin sağlanması ve ekonomik kalkınmanın sürdürülmesi yerine, ülkenin ve yörelerin sahip olduğu koşullara uygun seçenekler geliştir-

mek daha uygun olacaktır. Bunun için yöre halkının kendileri için gerekli olan doğru ve tarafsız enformasyona kolayca ulaşabilmesi ve kendileriyle ilgili kararlara katılabilmeleri önemli olmaktadır. Bir anlamda post-Fordist birikimin kurallarına kolayca teslim olmak yerine güçlü birliktelikler ve stratejiler oluşturarak sahip olunan doğal güzelliklerin, tarihsel ve kültürel varlıkların korunması için çaba gösterilmesi gelecek kuşaklara bırakılacak en büyük miras olacaktır. Devletin bu konudaki yargı kararları, ulusal düzenlemeler ile uluslararası mevzuata uyulması konusunda gerekli hassasiyeti göstermesi de ayrı bir önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Atiker, E. (1998). *Modernizm ve Kitle Toplumu.* Ankara: Vadi Yayınları.

Bengwayan, M. A. (2010). Dam the rivers, damn the people: San Roque dam, Philippines, Şubat 10, 2012, http://michaelbengwayan.wordpress.com/2010/12/09/dam-the-rivers-damn-the-people-san-roque-dam-philippines-by-michael-a-bengwayan-probe-international.

Eberliköse, M. (2011). Suyun başını kim tutacak: HES'lere karşı mücadelenin yarattığı dönüşümler, Karaburun Bilimsel Kongresi, Karaburun, 2011.

Hamsici, M. (2012). *Dereler ve isyanlar.* Ankara: Nota Bene Yayınları.

Habermas, J. (1991). *The Structural Tranformation of The Public Sphere An Inquiry Into a Category of Bourgeois Society.* MIT Press.

Hirsh, J. (2003). The state's new clothes: NGOs and the internationalization of states. *Politica y Cultura, 20,* 7–25.

Horkheimer, M., & Adorno, T. (2002). *Dialectic of Enlightenment.* Stanford, CA: Stanford University Press.

Horkheimer, M. (2002). *Akıl Tutulması.* Orhan Koçak (Translated by). İstanbul: Metis.

Jay, M. (1989). *Diyalektik İmgelem.* Ünsal Oskay (Translated by). İstanbul: Ara Yayıncılık.

Kellner, D. (1989). *Critical Theory, Marxism and Modernism.* Cambridge and Baltimore: Polity and John Hopkins University Press.

Kızıltuğ, K. (2007). Frankfurt Okulu'nun Doğa ve Toplum İlişkisine Yaklaşımı, Kasım, 2007, http:// dusundurensozler .blogspot. com/ 2007/ 11/ frankfurt-okulunun-doa-ve-toplum.html

Loewe, J. (2010). *Water ablaze.* Stuttgart: Verlag.

Marcuse, H. (1998). *Karşıdevrim ve İsyan.* Gürol Koca & Volkan Ersoy (Translated by). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Marcuse, H. (1964). One Dimensional Man, Nisan 17, 2012, http://www.marcuse.org/herbert/pubs/64onedim odmcontents.html

Meiksins Wood, H. (2003). *Sermaye İmparatorluğu.* Ankara: Epos Yayınları.

Nealon, J.T. ve Irr, C. (2002). *Rethinking the Frankfurt School.* State University of New York Press.

Parlak, Z. G. (2007). *Yaşamın Suyla Dansı: Barajlar ve Sürdürülebilir Kalkınma.* Ankara: Turhan Kitabevi.

Werlhof, C. (2008). The globalization of neoliberalism, its consequences, and some of its basic alternatives. *Capitalism Nature Socialism, 19*(3), 94–117

http://www.wwf.org.tr/ ne_yapiyoruz/ayak_izinin_azaltilmasi/iklim_degisikligi_ve _enerji /yenilenebilirnerji ve _enerjiverimliligi/yenilenebilir_enerjinin_surdurulebilirligi/ hesnedir/). (18 Mart 2012).

Gazeteler

Coşkun, B. (2010, Kasım 21). Dünyayı Çalmak. *Cumhuriyet,* s.2.

Cengiz, P. (2012). HES'lere karşı savaş hukuku normu, Şubat 11, 2013, http:// arsiv. taraf. com. tr/ yazilar/pelin-cengiz/hes-lere-savas-hukuku-normu/22550/

Çalışkan, K. (2010, Kasım 28). Sudan cereyan havadan iktidar: Hes'ler. *Radikal,* s.13.

Dalan, N. (2011, Mayıs 21). 'Şaibe olur' diye kendi barajlarının temel atma törenine katılmadılar. *Vatan,* s.8

Duru, B. (2010). Doğayı AKP'den Korumak, Şubat 13, 2012, http://www .radikal.com.tr/ radikal2/dogayi_akpden_korumak-1028169

Epli, E. (2012, Ağustos 3). Acil kamulaştırma HES'çilere yarar. *Birgün,* s.3.

Erem, O. (2011, Şubat 23). Köy kayar hükümet bakar. *Birgün,* s.3.

Evin, M. (2010, Ağustos 15). Haritayı açıp yer beğeniyorlar *Milliyet,* s.16.

Evin, M. (2011, Mart 30). Torunlarına kestane balı kalmayacak. *Milliyet,* p.6.

Evin, M. (2012, Mayıs 1). 1 Mayısta HES ölümleri. *Milliyet, Cadde,* s.3.

Evin,M.(2010, Haziran 10). Haydi Tabiatın Kökünü Kurutalım. *Milliyet, Cadde,* s.3.

Kaçar, M. (2011, Mayıs 8). İşte HES tahribatı. *Milliyet,* s.17.

Kaçar, M. ve Dağlar, A. (2011, Ağustos, 2). İnek sattıran davada zafer. *Hürriyet,* s 20.

Kemaloğlu, N. (2010, Kasım 4). Yeni SİT Alanlarımız HES'ler. *Akşam,* s.14.

Kemaloğlu, N. (2010, Ekim 28). Munzur'un Özgürlüğü. *Akşam,* s.12.

Kıraç, Ş. (2011, Ocak17). Saran güneş nöbetinde. *Cumhuriyet, s.12.*

Kutlu, M. (2013, Mart 20). Derelerin estetiği. *Yeni Şafak,* s.12.

Münir, M. (2010, Kasım 4). Türkiye dışa bağımlı, HES Mecburiyet. *Milliyet,* s.12.

Münir, M. (2010, Kasım 5). Hayatta en hakiki mürşit ranttır. *Milliyet,* s.14.

Ocak, S. (2011, Ocak 23). Hes gelir, rafting hayal olur. *Radikal,* s.6.

Oktay ,E. (2012, Ekim 8). Çevreci Uşaklar. *Hürriyet,* s.17.

Oral, D. (2011, Ocak 24). Tema, çevreci görünümlü bir truva atı mı? *Taraf,* s.5.

Oğuz, Ş. (2011, Mayıs 13). Tercih ve vazgeçiş. *Sabah,* s.13.

Önkibar, E. ve Yazıcı, A. (2011, Mart 2). Yargıdan bir HES iptali daha. *Taraf,* s.4.

Öz, B. ve Denizaltı, S. (2010, Eylül 10). Gelecek nesiller bizi lanetle anacak: Bize vatan haini diyecekler. *Birgün,* s.3.

Özbabacan, A. (2012, Ağustos 9). Bu da hukuksuzluğun en uç noktası. *Cumhuriyet,* s.18.

Özçelik, S. (2010, Kasım 2). Hükümetin HES'lere bakışı çok tehlikeli. *Radikal, s.22.*

Özer, K. (2011, Ocak 9). Dersimliler baraja karşı yürüdü. *Evrensel,* s.13.

Özdabaki, M. (2011). Su forumunu protesto ettiler, Mayıs 11, 2012, http://www. hurriyet.com.tr/ gundem /17695479.asp

Öztürk, A. (2010, Kasım 8). Çevreye düşman bakan. *Cumhuriyet,* s.3.

Öztürk, A. (2010, Kasım 20). Hes karşıtları Brüksel'de. *Cumhuriyet,* s.8.

Nayır, M. (2011, Ağustos 11). İnternetten satılık HES". *Sabah,* s.13.

Şan, Ö. (2010, Nisan 20). HES'ler yargıya inat çoğalıyor. *Cumhuriyet,* s.3.

Şan, Ö. (2010, Temmuz 12). Mahkeme durdurunca firma ismini değiştirdi. *Cumhuriyet,* s.3.

Talu, U. (2011, Mayıs 27). Vatan Dediğin. *HaberTürk,* s.7.

Tavşanoğlu, L. (2010, Kasım 21). Enerji Bakanlığı yandaş Bakanlığı Oldu. *Cumhuriyet,* s.14.

Uras, G. (2011). Baraj yatırımı pahalı ve zaman istiyor, Şubat 14, 2013, http:// www. milliyet. com. tr/baraj-yatirimi-pahali-ve-zaman-istiyor/ ekonomi /ekonomiyazardetay /26.05.2011/ 1394857/ default. Htm

Yıldırım, Ş. (2010, Kasım 14). Fay hattında HES inşaatı. *Birgün , s..*3.

Yıldırım, Ş.(2011, Mart 25). Bir balık türü bin HES'e bedel. *Birgün, s.*3.

Derelerin kardeşleri kazandı. (2011, Ağustos 16). *Birgün,* s.3.

Bu kadar HES dahi gözlerini doyuramadı (2011, Şubat 1). *Birgün,* s.3.

EMO: Türkiye HES çöplüğüne dönebilir. (2011, Ağustos 21). *Evrensel,* s.4.

AKPli vekil Hes'leri yetersiz buldu! (2011, Şubat 1). *Evrensel,* s.12.

HES'e yeni cephe. (2011, Ağustos 4). *Radikal,* s.2-3.

Hes gezisinde pes dedirten tablo (2011, Ağustos 21). *Radikal,* s.5.

Yargı Senoz'u yine kurtardı (2011, Mayıs 8). *Radikal,* s.7.

Karadeniz HES'leri yaşam merkezi (2012, Kasım 15). *Yeni Şafak,* s.6.

Trabzon'da HES'in Su Tüneli Patladı.(2011, Ağustos 9). *Radikal,* s.4.

2012'de tüketilen elektriğin %30'u HES'lerden elde edildi (2012, Ağustos 11). *Zaman,* s.9

Köylüler HES toplantısını bastı. (2010, Aralık 19). *Evrensel,* s. 4.

Eroğlu: HES'ler Türkiye'nin sigortası.(2012, Ağustos 2). *Yeni Şafak,* s.17.

Eroğlu: HES'ler 30 yıl önce yapılmalıydı (2012, Mart 25). *Yeni Şafak, http://www.yenisafak.com.tr/yerel/bakan-eroglu-hesler-30-yil-once-yapilmaliydi-37448.3* (11 Şubat 2013).

Sakarya büyükşehir belediyesi HES'le para basacak (2012, Ağustos 31). *Zaman,* http://www.zaman.com.tr/gundem_sakarya-buyuksehir-belediyesi-hesle-para-basacak _1339600.html.(14 Şubat 2013).

Malatya Valisi Saran: HES'lere suyun %35'ini tabiata bırakma şartı getirdik (2012, Ağustos 15). *Zaman,* http://www.zaman.com.tr/sehir_malatya-valisi-saran-heslere-suyun-yuzde-35ini-tabiata-birakma-sarti-getirdik_1333759.html (14 Şubat 2013).

Gölbaşındaki çevreciler eylemlerine son verdi. *Milliyet Gazetesi,* http:// www. milliyet. com.tr /golbasi -ndaki-cevreciler-eylemlerine-son-verdi/ gundem/ gundemdetay/ 07.06.2011/1399449 /default.htm (08 Mayıs, 2012).

Hes'te 2 Pes. Cumhuriyet, (2011, Haziran 30). *Cumhuriyet Gazetesi,* http://www. cumhuriyet. com.tr / haber/diger/262388/HES_te_iki_pes.html (10 Mayıs 2012)

İdare ilk kez HES kapattı. (2011, Mayıs 21). *Radikal Gazetesi,* http://www.radikal. com.tr/cevre/idare_ilk_kez_hes_kapatti-1050027 (10 Mayıs 2012).

Tarkan destek versin HES'leri anlatalım. (2011, Temmuz 17). *Hürriyet Gazetesi,* http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/18271582.asp (11 Mayıs 2012).

HES'lerde yeni bir sayfa açılıyor. (2011, Aralık 30). *Milliyet Gazetesi,* http://www.milliyet.com.tr/hes-lerde-yeni-bir-sayfa-aciliyor/ekonomi/ekonomidetay /30.12. 2011/ 1482364/default.htm (9 Mayıs 2012).

HES'ler için kamulaşacak alanlar belli oldu.(2012, Ağustos 2). *Milliyet Gazetesi,* http://www.milliyet.com.tr/-konut-1575332/ (14 Şubat 2013).

DEZENFORMASYONUN KÜRESELLEŞMESİ: BİR ÖRNEK OLARAK BATI BASININDA NATO'NUN KOSOVA HAREKATI

Ahmet Cevdet AŞKIN*

Özet

Bu makalede küreselleşme bağlamında iletişimin küreselleşmesine paralel şekilde dezenformasyonun küreselleşmesine odaklanılmıştır. Bu çerçevede "Dezenformasyon ve Küreselleşme" bölümünde kamunun gerçekleri bilme hakkının açık ihlali anlamına gelen dezenformasyonun kavramsallaştırılma çabalarına değinildikten sonra medyada dezenformasyon ele alınmıştır. Ardından küreselleşmenin bir sonucu olarak enformasyon ve dezenformasyonun da küreselleştiğine işaret edilmiştir."Küresel Dezenformasyona Bir Örnek: Batı Basınında NATO'nun Kosova Harekâtına İlişkin Haberlerde Söylem İnşası" başlıklı araştırma bölümünde NATO'nun Kosova Harekâtı'nın meşrulaştırılmasına dönük Batı basınında çıkan haberlerdeki dezenformasyon söylemi, nitel araştırma yöntemiyle elde edilen bulgulara dayanılarak incelenmiştir. Bu çerçevede *The New York Times*, *The Washington Post*, *Financial Times*, *Le Monde*, *Die Welt* ve *El Pais* gazetelerinde 24 Mart-9 Haziran 1999 tarihlerinde NATO'nun Kosova Harekâtı'na ilişkin yayınlanan 260 haber tespit edilmiştir. Haberlerdeki NATO'nun Kosova Harekâtı'nın meşrulaştırılmasına dönük argümantasyon, nominasyon ve yüklem-hüküm stratejileri, Eleştirel Söylem Analizi çerçevesinde Söylem-Tarihsel Yaklaşım'a göre analiz edilmiş ve küresel dezenformasyon kampanyası deşifre edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Dezenformasyon, Küreselleşme, NATO, Kosova Harekâtı, Yugoslavya, Miloseviç, Etnik Temizlik, Sırplar, Kosovalı Arnavutlar, Batı Basını.

"Yalanları ayırt edebilecek araçlardan yoksun olan bir toplumda özgürlükten söz edilemez."

Walter Lippmann

* Gazeteci, cevdetaskin@yahoo.com

1. Giriş

Haber eğer gerçekliğin toplumsal olarak inşa edilmesiyse, o halde gerçekliğe kaçınılmaz bir müdahaledir de. Her müdahalede olduğu gibi müdahale edilen nesne nasıl artık eskisinin tıpkısı değilse, haberde gerçeklik olarak sunulan da asıl gerçekliğin tıpkısı değildir. Okuyucu, dinleyici veya izleyiciye haber olarak aktarılan gerçeklik, muhabirle başlayıp, yazı işleri müdürüne ve hatta genel yayın yönetmenine dek uzanan müdahaleler silsilesine maruz kalmış olan gerçekliktir. Diğer bir ifadeyle, haber olarak sunulan, her kademede bir bölümü dışarıda bırakılan yani toplumsal olarak inşa edilen gerçekliktir. Bu durum, yani gerçeklik-haber ilişkisi iletişim alanının temel bir sorunsalını oluşturmaktadır.

Ancak asıl önemli olan, günümüzde dünya çapında enformasyon akışını kontrol altında tutan ana akım medya kuruluşlarının sermaye yapılarının ve hükümetlerle olan ilişkilerinin, gerçekliğin habere dönüşme sürecine sözü edilenlerden çok daha farklı biçimde müdahale edilmesine zemin hazırlamasıdır. Bu çerçevedeki müdahaleler egemen çevrelerin çıkarlarını gözettiğinden, yapılan yayıncılığın kamunun gerçekleri bilme hakkını ihlal etmesi de söz konusudur. Bu hakkın ihlal edilmesi, egemen çevrelerin ve güç odaklarının çıkarları doğrultusunda kamuoyunun manipüle edilmesine yol açmaktadır. Özelikle son 20 yıl, bu durumun dünya halkları için ağır sonuçlarına tanıklık etmiştir. Kamuoyunun manipüle edilmesinin bir aracı olarak dezenformasyonun yani en basit tanımıyla yanlış bilgilendirmenin bu çalışmanın temel konusu olmasının nedeni de budur.

Çalışmanın birinci bölümünde dezenformasyonu kavramsallaştırma çalışmalarına değinildikten sonra medyada dezenformasyonun işleyişi ele alınmaktadır. Ardından genel hatlarıyla küreselleşme incelenmekte ve sonuçlarına işaret edilmektedir. Küreselleşmenin sonuçları arasında bu çalışma açısından önem arz eden iletişimin, paralel olarak da enformasyon ve dezenformasyonun küreselleşmesine değinilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümü, 24 Mart 1999 tarihinde başlayan NATO'nun Kosova Harekâtı'yla ilgili olarak dünyanın önde gelen gazetelerinde çıkan haberlerdeki söylem inşasının nitel yöntemle araştırılmasından oluşmaktadır. Bu çerçevede NATO'nun Kosova Harekâtı'na ilişkin dezenformasyon söylemi-

nin nasıl inşa edildiği Eleştirel Söylem Analizi (ESA) çerçevesinde Söylem-Tarihsel Yaklaşım'la (STY) ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Dezenformasyon ve Küreselleşme

Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve ardından sosyalist sistemin çöküşü, insanlık tarihinin son iki yüzyılına damgasını vuran kapitalizm açısından bir dönüm noktasına işaret etti. Kapitalist sistemin ebedi zaferi ilan edilirken, yaşanan teknolojik devrimle insanlığın yeni ve mutlu bir çağa adım attığı muştulandı. Tek kutuplu dünyada küreselleşme göklere çıkarıldı ve nimetlerinden tüm insanlığın faydalanacağı savunuldu. Oysa Berlin Duvarı'nın yıkılışından çeyrek asır sonra eskisinden daha güvenli, toplumsal zenginliğin daha adil paylaşıldığı ve daha 'yeşil' bir dünyadan söz etmek hâlâ mümkün görünmüyor. Küreselleşmenin nimetlerinden aslan payını Merkez ülkeleri alırken, Çevre ülkeler kırıntılarla idare ediyor. İletişim alanında da paralel bir seyir fark ediliyor. Alternatif geliştirme çabalarına rağmen dünya çapında enformasyon akışı tek yönlü olmaya devam ediyor ve büyük medya şirketleri bu akışı kapitalist sistemin kalbinde yer alan güçlerin çıkarına olacak şekilde düzenliyor ve kontrol altında tutuyor. Bu durum, Merkez'deki güçlerin uluslararası düzenlemelerinde medyanın etkili bir rol oynamasını da sağlıyor. Etki alanlarının dışında kalmaya çalışan Çevre ülkelerini 'hizaya getirmek' için gerekli kamuoyu desteği, medyanın eşgüdümlü kampanyalarıyla inşa ediliyor. Bu kampanyalarda dezenformasyona sıkça başvuruluyor. O nedenle küreselleşme bağlamında dezenformasyonun büründüğü biçimlerin ele alınması, insanlığı bekleyen tehdit ve tehlikelerin açığa çıkarılmasına katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır.

2.1. Dezenformasyon ve kavramsal yaklaşımlar

Genel olarak yanlış bilgilendirme anlamına gelen dezenformasyon, köken olarak Rusça *dezinformatsia* sözcüğüne dayanmaktadır. Bu sözcük ilk kez kapitalist ülkelerin 1920'li yıllarda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (SSCB) yönelik ideolojik kampanyalarını nitelemek için kullanılmıştır (Lorrain'den aktaran Grandin, 1995:21). Bununla birlikte terimin Rusça sözlüklere giriş tarihi 1949'dur. S. Ojegov, *dezinformatsia*'yı "yanlış bilgilendirme yoluyla hataya teşvik etme eylemi (Heller'den aktaran Grandin, 1995: 21)"olarak ta-

rif etmiştir. Daha sonra Rusça kaynaklarda sözcüğün anlamı medya ve kamuoyunu da içine alacak şekilde genişlemiştir.

Dezenformasyon sözcüğü, 1917 Ekim Devrimi'nden sonra kapitalist kuşatmaya maruz kalan Sovyet Rusya'nın bir anlamda ideolojik ve siyasi savunma ihtiyacından doğmuştur. Bununla birlikte iletişim araçlarının baş döndüren gelişimine paralel biçimde kazandığı yeni çağrışımlarla özellikle günümüz dünyasında kritik uygulamaları tarif eder hale geldiğini söylemek mümkündür. Çünkü dezenformasyon; uluslararası düzlemde emperyalist güçlerin çıkarlarının önünde engel olarak gördükleri rejimleri değiştirmede, ulusal düzlemde ise siyasal iktidarların muhaliflerini etkisiz hale getirmelerinde ve toplumu kendi amaçlarına uygun şekilde manipüle etmelerinde sistematik olarak izlenen bir politikahaline dönüşmüştür.

Dezenformasyon sözcüğünün özellikle Batı dünyasında yaygın biçimde kullanılmaya başlanması, iletişim ve siyaset bilimi alanında çalışma yapanların kavramsallaştırma çalışmalarını tetiklemiştir. Grandin dezenformasyonu "iletişim araçlarının muazzam biçimde geliştiği bir çağda organize aldatmalar bütünü" olarak tarif etmektedir (25). Bu bakış açısından dezenformasyonun organize karakteri ön plana çıkmaktadır.

Vladimir Volkoff dezenformasyondan, kamuoyunun, siyasal hedeflerin ve dolaylı araçların işin içine girdiği bir faaliyeti anlamakta ve sözcüğü yalnızca kamuoyunun siyasi amaçlara yönelik olarak ve enformasyonun dolaylı araçlarla işlendiği durumlar için kullanılmasını önermektedir (31-32).O nedenle dezenformasyonun söz konusu olabilmesi için sadece organize bir faaliyet değil ama o faaliyetin kamuoyunun manipüle edilmesine dönük bir karaktere sahip olması da gerekmektedir. Volkoff'a göre dezenformasyonun dört belirtisi vardır. Herkesin aynı şeyi söylemesi halinde; sorunun bir yönüyle ilgili enformasyon bombardımanı söz konusuyken diğer yönleriyle ilgili hemen hemen hiç enformasyon sahibi olunamaması durumunda; bir tarafın yaptığı her şey iyi, diğer tarafın yaptığı her şey kötü ise ve bir görüşün kabul edilmesi kolektif bir saplantı haline gelmişse dezenformasyondan kuşkulanılması doğru olacaktır (33-37).

Alejandro Pizarroso Quintero, dezenformasyonun "belirlenen bir hedefe ulaşmak için tepki ya da davranışlara yol açmak ya da onları değiştirmek

amacıyla düzmece bir haberi gerçekmiş gibi yayma girişimi (37)"olmasma dikkat çekmektedir. Gerçekleşen bir olayla ilgili haber verilirken bile dezenformasyon yapılması mümkündür. Quintero bu durumda dezenformasyonun farklı işleyiş mekanizmalarının olduğunu ileri sürmektedir. İlk olarak gerçeğin belirli bölümlerine yer verilmemesi veya onların karartılmasıyla, ikinci olarak verilen haberin içine yanlış bir bilgi yerleştirilmesiyle ve nihayet gerçeğin bazı yönlerinin çarpıtılmasıyla ya da bu üç tekniğin çeşitli kombinasyonlarıyla dezenformasyon yapılabilmektedir (39-40).Bu tür dezenformasyonun çok etkili olacağını söylemek mümkündür. Çünkü bir haberin içindeki gerçeğe uygun unsurlar, yanlış yönlendirme amacıyla kullanılan unsurlara inandırıcılık sağlamaktadır.

2.2. Medya ve dezenformasyon

Kitle iletişim araçları yani medyanın ulusal ve uluslararası ölçekte kamuoyu oluşturma ve sosyal-siyasal boyutta değiştirici/dönüştürücü potansiyeli, günümüzde özellikle dijital teknolojideki gelişmelere paralel olarak muazzam bir düzeye erişmiştir. Bu durum McLuhan'ın teknolojik belirleyicilik yaklaşımı açısından ilk bakışta olumlu bir gelişme olarak görünse de söz konusu potansiyelin kimler tarafından, kimlere karşı ve hangi amaçlarla kullanıldığı önem arz etmektedir.

Geçmişte yasama, yürütme ve yargı karşısında denetleyici ve düzeltici işlevi nedeniyle 'dördüncü güç' olarak nitelendirilen medya, sermaye yapısındaki değişimlerin ve küreselleşmesinin sonucu olarak artık bu özelliğini yitirmiştir. Ignacio Ramonet, medyaya hâkim olan mega grupların küresel iktidarın merkezi aktörü haline geldiklerini ve vatandaşların baskılanmasında diğer üç güce katılan dördüncü bir güçten başka bir şey olmadıklarını söylemektedir (2010).

Günümüzde dünya çapında medya organlarında kamuoyuna aktarılan haberlerin yüzde 80'i, dört büyük ajans tarafından servis edilmektedir: Associated Press, United Press International, Reuters ve Agence France Press (Serrano, 2012:28). Bu durum dünya çapında enformasyon akışında tek yönlü bir tablonun hâkim olduğunu göstermektedir. Büyük medya grupları tarafından özellikle uluslararası gelişmelere ilişkin olarak okuyucu ve izleyicilere sunulan haberler, ağırlıklı olarak, bu ajanslara dayanmakta ve o nedenle kamu-

oyunun belli hedeflere dönük biçimde 'merkezi' olarak yönlendirilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu durum, küreselleşme bağlamında dezenformasyonun "teknik" altyapısını da oluşturmaktadır. Tek yönlü ve "merkezi" enformasyon akışı sayesinde emperyalist güçlerin çıkarlarına uygun oluşturdukları eylem planlarına kamuoyu desteği sağlanmaktadır. Bu planlar, "insani müdahale" görünümü altında egemen ülkelerin içişlerine müdahaleden, emperyalist tahakküm çemberinin dışında kalmaya çaba sarf eden ülkelerdeki yönetimlerin değiştirilmesine, hatta söz konusu ülkelerin parçalanmasına yol açacak askeri müdahalelerin hayata geçirilmesine dek uzanan geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Bu planların iletişim alanına izdüşümü, kamuoyunun arzulanan hedeflere yönelik olarak medya aracılığıyla manipüle edilmesidir. Dolayısıyla bir manipülasyon aracı olarak küreselleşme bağlamında dezenformasyon kavramına odaklanılması meşrudur ve bir o kadar da zorunludur.

2. 3. Küreselleşme ve sonuçları

Küreselleşmenin günümüzde en çok kullanılan sözcüklerin arasında yer aldığını söylemek abartılı olmayacaktır. Mc Luhan'ın 1960'lardaki 'küresel köy' metaforundan sonra 1980'li yıllarda duyulan küreselleşme sözcüğü, özellikle 1990'lı yılların başında sosyalist sistemin çöküşüyle 74 yıllık kâbusundan uyanan kapitalizmin ideolojik üstünlüğünü de çağrıştırır biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Son yirmi yılda küreselleşmeye yol açan nedenlerin yanı sıra küreselleşmenin boyutları ve sonuçlarına ilişkin geniş bir literatür oluşmuştur. Bu literatür küreselleşmeye ilişkin çok çeşitli tanım ve farklı yaklaşımları da içermektedir. Bu farklı tanımlar ve yaklaşımların temelinde siyasal-ideolojik farklılıklar yatmaktadır. Küreselleşmeyi, sadece sermayenin, malların, hizmetlerin ve insanların serbest dolaşımı olarak anlayan, altta yatan asıl dinamiklerinin yanı sıra sonuçlarını da göz ardı eden yaklaşımlar söz konusu olduğu gibi; onu, emperyalizmin yeni sömürgecilik döneminin derinleşmesi olarak gören, dolayısıyla eleştirel bir pozisyon alan küreselleşme yaklaşımları da vardır. Ancak küreselleşme süreci hangi yaklaşımla değerlendirilse değerlendirilsin, ekonomik planda dünya çapındaki üretim, ticaret ve finansal piyasalar açısından büyük bir genişlemeye işaret etmektedir. Bununla birlikte ilk bakışta olumlu görünen bu tablo, küresel zenginliğin dağılımındaki eşitsizliğin gi-

derek büyümesi karşısında çekiciliğini kaybetmektedir. 1995 Peso Krizi, 1997 Güneydoğu Asya Krizi, 1998 Ruble Krizi, 2001 Türkiye Krizi ile ABD'de emlak piyasasından başlayarak tüm dünyayı etkisi altında alan ve olumsuz etkileri hâlâ hissedilmekte olan 2008 Dünya Krizi, küreselleşmenin kapitalizmin devresel krizlerine çare olmadığını, aksine onların daha şiddetli yaşanabileceğini göstermiştir. Bu krizlerin sonucunda gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere göre çok daha büyük yıkımlara uğradığı, merkez bankası rezervlerinin tükendiği, piyasalarının çöktüğü, ulusal paralarında büyük değer kayıplarının yaşandığı, büyük şirketlerinin çokuluslu şirketler tarafından yok pahasına satın alındığı ve IMF tarafından dayatılan istikrar paketlerini uygulamak zorunda kaldıkları gözden kaçmayacak bir olgudur. Bütün bunların sonucunda küresel eşitsizlik azalmamış tam tersine artmıştır.

2.3.1. İletişimin küreselleşmesi

İnsanlık tarihi kadar eski olan iletişimin uluslararası hale gelişi, Avrupa'da kapitalizmin şafağında ulus devletlerin kurulmasıyla başlamıştır. Feodalizm cenderesinden kendini kurtaran burjuvazinin yeni pazar arayışı içinde diğer uluslarla iletişim ağı kurma zorunluluğu, uluslararası iletişim dönemini açmıştır. Kuşkusuz bu gelişme, iletişim teknolojisindeki gelişmeler sayesinde mümkün olmuştur. Önce telgraf ve telefonun devreye girmesi, ardından radyo ve televizyon ve nihayet günümüzde dijital teknoloji ve internet sayesinde uluslararası iletişimde tam bir devrim yaşanmıştır (Güngör, 2013:145).

1990'lı yıllardan itibaren hızlanan küreselleşme sonucunda dünya medya sektörü dokuz ulusötesi dev şirketin denetimine girmiştir: Disney, AOL Time Warner, Viacom, News Corporation, Bertelsmann, General Electric, Sony, AT&T-Liberty Media ve Vivendi Universal. Bu devlerin hepsinin de büyük film stüdyoları, televizyon ağları, kablolu kanalları, dergileri, yayınevleri ve müzik şirketleri vardır (Herman ve Chomsky, 2012: xiii). Bu durum küresel medya sektöründe oligopol yapının olduğuna ve enformasyon akışının tek yönlü oluşunun temeline işaret etmektedir.

İletişimin sektörün devleri tarafından kontrol edilen bir 'stratejik hammadde' haline dönüştüğünü ileri süren Ramonet, geniş anlamda iletişim sektörünün (enformatik, internet, telefon, media, kültür, viedo oyunları, reklâm, sosyal ağlar) cirosunun 1995 yılında 1 trilyon euro'dan 2010 yılında 3 trilyon

euro'ya çıktığını ve bunun da Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın yüzde 15'ine karşılık geldiğine dikkat çekmektedir (2011:51).

Küreselleşmenin bir sonucu olarak iletişimin küreselleşmesi, yönetenler-yönetilenler bağlamında genel olarak birincilerin lehine bir gelişme olarak görünmektedir. Bununla birlikte dijital teknolojinin gelişmesi ve internetin yaygınlaşmasının sonucu olarak yeni ortaya çıkan 'sosyal medya'nın, lehte ve aleyhte tüm tartışmalara rağmen kamusal alanın yeniden fethi ve enformasyon akışındaki dengesizliği yönetilenler açısından azaltıcı yönde bir imkân sunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2.3.2. Enformasyon ve dezenformasyonun küreselleşmesi

Günümüzde toplumların her alanına nüfuz eden küreselleşmenin bir sonucu olarak mallar ve sermaye gibi enformasyon da dünya çapında serbestçe hareket etmektedir. İletişim araçlarının sahiplik yapısı göz önüne alındığında bu durum gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru tek yanlı bir akış olsa da, enformasyonun küreselleşmesi reddedilemeyecek bir olgu olarak önümüzde durmaktadır. Enformasyonun küreselleşmesi olumlu olduğu kadar olumsuz sonuçlara da yol açmaktadır. İnsanların enformasyona erişimi ve kendi yararına olacak şekilde kullanabilme imkânı muazzam ölçüde artarken iletişimin tek yönlü akışının bir sonucu olarak, küreselleşen medya şirketlerinin servis ettiği haberler kamuoyunun oluşturulmasında ve bunun sonucunda kitlelerin belirli hedeflere yönelik olarak manipüle edilmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Dezenformasyon bu tür manipülasyonun bir aracı olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla enformasyonun küreselleşmesine paralel olarak dezenformasyonun da küreselleşmesinden söz edilebilir ve bu olgu en az birincisi kadar insanlık açısından önemlidir. Çünkü söz konusu olan kamunun doğru bilgilenme hakkıdır ve bu hak küreselleşmeyle birlikte dünya çapında ihlal edilmektedir.

3. Küresel Dezenformasyona Bir Örnek: Batı Basınında NATO'nun Kosova Harekâtına İlişkin Haberlerde Söylem İnşası

NATO'nun Kosova Harekâtı, medya üzerinden gerçekleştirilen dezenformasyon kampanyası sayesinde uluslararası kamuoyunun nezdinde meşruluk

kazandı; başlatılması ve yürütülmesi o sayede mümkün oldu. Çalışmanın bu bölümünde Batı medyasının yazılı basın organlarındaki haberlerde harekât boyunca kamuoyu desteğinin devam ettirilmesine yönelik söylem inşasına odaklanılacak, elde edilen nitel bulgular Eleştirel Söylem Analizi'ne (ESA) göre değerlendirilip yorumlanacak, böylelikle sözü edilen dezenformasyonun nasıl gerçekleştirildiği gösterilmeye çalışılacaktır.

3.1. Araştırmada kullanılan yöntem

NATO'nun Kosova Harekâtı'yla ilgili küresel dezenformasyonun açığa çıkarılmasında nitel araştırma yöntemi kullanılacaktır. Niteliksel araştırma bir konu veya sorunu incelemek için herhangi bir hipotez ve istatistiksel test kullanılmadan yürütülür (Straus ve Corbin'den aktaran Hoepfl, 1997: 48). Niteliksel araştırmada sonuçların anlamlı olup olmadığının kontrolünde istatistik teste gerek yoktur. Nicel araştırmadakinin aksine nitel araştırmada yöntemle ilgili somut bir şekilde belirlenmiş süreçler çoğu kez yoktur. Niteliksel araştırmalarda kanıt için tek bir örnekleme ve tek bir kaynağa dayanılmaz; var olan ve erişilebilen her kaynak kullanılır. Veri kaynakları insanlar ve maddeler olabileceği gibi, resmi kayıtlar, mektuplar, gazete haberleri, günlükler, raporlar, ilgili konuda basılmış yazılar ve görüntülü kayıtlar da olabilir (Eisner'den aktaran Erdoğan, 2012:113-114). Bu çerçevede beş ülkeden altı gazetede NATO harekâtının fiilen sürdüğü 24 Mart-9 Haziran 1999 döneminde konuya ilişkin çıkan haberler temel alınacaktır. Gazete seçiminde genel olarak ana akım medyayı temsil etme niteliği göz önünde tutulmaktadır. Bu amaçla söz konusu döneme ilişkin veri tabanı "LexisNexis Academic" üzerinden "NATO" (Fransızca ve İspanyolca karşılığı OTAN) ve "Kosovo" anahtar sözcükleriyle yapılan araştırma sonucunda ABD'den *The New York Times* (80) ile *The Washington Post* (77), İngiltere'den *Financial Times* (39), Almanya'dan *Die Welt* (26), Fransa'dan *Le Monde* (27) ve İspanya'dan *El Pais* (11) gazetelerinde 260 habere ulaşılmıştır. ABD'den iki gazetenin araştırmaya dahil edilmesi, bu ülkenin hem NATO içindeki hâkim konumu hem de harekât konusunda üstlendiği öncü rol nedeniyledir. Bu çalışmada yapılan tarama sonucu ulaşılan 260 haberde, söylem inşasının temel ayakları olarak NATO harekâtının meşrulaştırılmasına ve harekâtın başarısına ilişkin argümantasyonlar/uslam-

lamalar, nominasyonlar/adlandırmalar ve yüklem-hükümler tespit edilmiştir. Söz konusu gazetelere göre dağılımı araştırılan bu argümantasyon, nominasyon ve yüklem-hükümlerin analiz edilmesi ve yorumlanmasında ESA çerçevesinde Söylem-Tarihsel Yaklaşım kullanılacaktır.

3.1.1. Söylem-tarihsel yaklaşım

Söylem-Tarihsel Yaklaşım (STY), dil ile iktidar arasındaki ilişkiyle ilgilenen ve söylemin ardında yatan ideolojiyi açığa çıkarmaya çalışan ESA'nın dil bilimsel özelliklerinin ötesine ulaşarak söylemin tarihsel konumuna ve tarih boyunca düzenlenişine özel bir dikkat göstermekte ve bunu sosyobilişsel yönü ihmal etmeden yapmaktadır. STY, söylemsel olgunun tarihsel konumu ve düzenlenişini dikkate almakla, kaçınılmaz olarak söylemi bağlam içinde bir metin olarak tanımlamakta ve metni izole edilmiş bir yapı olarak değil, metinler arası ve söylemler arası ilişkileri de dikkate alan bir noktadan analize tabi tutmaktadır (Arcan, 2010:124-125). Wodak, STY'nin en önemli özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

i. Yaklaşım disiplinler arasıdır.

ii. Disiplinler arasılık; teoride, çalışmanın kendisinde, ekiplerde ve uygulamada olmak üzere çeşitli düzeylerdedir.

iii. Yaklaşım, spesifik dil bilimsel konulara odaklanmaz, sorun yönelimlidir.

iv. Kuramın yanı sıra metodoloji de eklektiktir; yani kuram ve yöntemler, incelenen konunun anlaşılması ve açıklanmasında yararlı olacak şekilde bütünleştirilir.

v. Daha ileri analiz ve kuramsallaştırmanın bir önkoşulu olarak incelenen konunun araştırılması için daima alan çalışması ve etnografya işin içine katılır.

vi. Yaklaşım dışa çekicidir: Kuram ile ampirik veriler arasında sürekli bir gidiş geliş söz konusudur.

vii. Çoklu türler ve çoklu kamu alanları incelenir, metinler arası ve söylemler arası ilişkiler araştırılır. Yeniden bağlamsallaştırma, bu türlerin yanı sıra konuların ve argümanların ilintilendirilmesindeki en önemli işlemdir.

viii. Tarihsel bağlam daima analiz edilir, söylem ve metin yorumlarıyla bütünleştirilir.

ix. Analiz kategorileri ve araçları tüm bu adımların ve prosedürlerin yanı sıra araştırılan spesifik soruna göre de belirlenirler.

x. Büyük kuramlar bir temel olarak işlev görür. Spesifik analizde, orta ölçekli kuramlar analitik amaçlar için daha yararlıdır.

xi. Pratik, hedeftir. Sonuçlara farklı alanlardaki uzmanlar ulaşabilmelidir ve ikinci adım olarak bu sonuçlar belli söylemsel ve toplumsal pratiklerin değiştirilmesi hedefiyle hayata uygulanmalıdır (2001: 69-70).

STY, söylem analizi için dört aşamalı bir strateji izler. Özel bir söylemin özel bir içeriği/konusu seçildikten (1) sonra, metinde söylemsel stratejiler araştırılır (2). Ardından ayrımcı kalıp yargılara ilişkin bulguların tip olarak dilbilimsel anlamları (3) ve içeriğe bağımlı semboller olarak dilsel gerçekleştirimleri (4) incelenir. Her ne kadar netleşmiş bir yöntemi olmasa da bu süreçte daima tarihsel bağlam analizde dikkate alınır ve yorumla bütünleştirilir. STY, temel olarak söylemsel strateji analizini söyleme ilişkin aşağıda belirtilen beş soruya yanıt arayarak gerçekleştirilir:

i. Söylemin nominasyon/adlandırma stratejisi nasıl inşa edilmiştir?

ii. Söylemin yüklem-hüküm stratejisi nasıl inşa edilmiştir?

iii. Söylemin argümantasyon/uslamlama stratejisi nasıl inşa edilmiştir?

iv. Söylemin perspektiflendirme/bakış açısı edindirme, çerçeveleme, söylem yeniden sunum stratejileri nasıl inşa edilmiştir?

v. Söylemin önemseme, hafifseme stratejisi nasil inşa edilmiştir?

Bu soruların yanıtları söylemde egemen olan söylemsel stratejileri açığa çıkarır (Arcan, 2010:126). Burada 'strateji' sözcüğünden özel bir toplumsal, politik, psikolojik ya da dilsel hedefe ulaşılmak için benimsenen oldukça kesin ve maksatlı bir uygulama planımn anlaşılmakta olduğunu söylemek yerinde olacaktır (Wodak ve Meyer, 2001:73). Araştırmada NATO'nun Kosova Harekâtı'na ilişkin basında çıkan haberlerin söyleminde nominasyon/adlandırma, yüklem-hüküm ve argümantasyon/uslamlama stratejilerinin nasil inşa edildiği sorularına yanıt aranacaktır.

Bir söylemde insanların, olgu/olayların, eylemlerin dilsel olarak nasıl adlandırıldıkları ve bu adlandırmaların içerdiği ima ve çağrışımlar söylem analizinin temel sorularından biridir. Bu sorunun yanıtı söylemde kullanılan adlandırma ve ima stratejisini açığa çıkarır. Kişi, grup ve halkların aidiyet kategorilerinin nasıl inşa edildiği, ilgili aktörlere grup içi bir kimlik grup dışı bir kimlik mi atfedildiği adlandırma ve ima stratejilerinin incelenmesi ile ortaya çıkar ve söylemde biz ve onlar ayrımı yapılıp yapılmadığı, aktörlerin ötekileştirilip ötekileştirilmediğinin incelenmesine imkân verir (Arcan, 2010: 173).

Söylemde izlenen yüklem-hüküm stratejisi ise örneğin dilsel olarak üstü kapalı ya da açık yüklemler biçiminde olumlu ve olumsuz yönlere yapilan basmakalıp ve değer biçici atıflar olarak inşa edilebilir. Toplumsal aktörleri ya olumlu veya olumsuz ya da değerini takdir eden veya küçümseyen biçimde yaftalamayı hedefleyen bu strateji, adlandırma stratejisiyle kimi yerlerde çakışırlar, o nedenle birbirlerinden tam olarak ayrılamazlar (Wodak, 2000).

Argümantasyonlar kamusal bilgi sistemini temsil eder ve bu niteliği ile bir sonucu destekleyici söylemsel kaynaklardır. Wodak'a göre argümantasyonlar her zaman açık olmayıp, koşulsal veya sebepsel terimlerin ardına gizlenmekle birlikte bir formülasyon içerirler; **eğer** durum **X** ise sonuç **Y** olur veya **Y** çünkü **X** (Arcan, 2010:180). Argümantasyonlarda, kişi ya da gruplara ilişkin nominasyon ve yüklem-hükümlerle yapilan ötekileştirmeler, ayrımcılıklar, atfedilen grup içi ve grup dışı kimlikler meşrulaştırılır.

Araştırmada veri tabanlarından ulaşilan 260 haberde yukarıda sözü edilen üç stratejinin nasil inşa edildiği ve bunun sonucu olarak dünya kamuoyunun NATO'nun Kosova Harekâtı'yla ilgili nasil dezenforme edildiği gösterilmeye çalışılacaktır.

3.1.2. Araştırmanın sınırlılıkları ve gelecek araştırmalar için öneriler

NATO'nun Kosova Harekâtı'yla ilgili uluslararası ölçekte yürütülen dezenformasyon kampanyasının deşifre edilmesiyle ilgili Batı basınında yapilan araştırma:

i. Beş ülkeden altı gazete üzerinden yapılmıştır; gazetelerin yayınlandığı ülkelerde ana akım medyayı temsil etme niteliği göz önünde tutulmuştur.

ii. İngilizce, Fransızca, Almanca ve İspanyolca dillerinde yapılmıştır.

iii. 24 Mart-9 Haziran 1999 tarihleri arasındaki dönem temel alınmıştır.

iv. Nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

v. Araştırmada NATO'nun Kosova Harekâtı örneği üzerinden dezenformasyonun küreselleşmesi incelenmiştir.

Dezenformasyon kampanyasının açığa çıkarılması için yapılacak benzer çalışmalarda:

i. Aynı zaman aralığında ancak daha fazla sayıda ülke, başka dillerde ve daha fazla sayıda gazetede yayınlanan haberler temel alınabilir.

ii. Tarama aralığı olarak harekâttan önceki üç-altı aylık dönem temel alınabilir;özellikle Rambouillet görüşmelerini içine alan ve harekâtın başlangıcına kadar devam eden bir zaman aralığında yapılacak olan araştırmanın burada yapılan çalışmayı tamamlayıcı nitelikte olacağı açıktır.

iii. Nitel araştırma yönteminin yanı sıra nicel araştırma yöntemi ya da her ikisi de kullanılabilir.

iv. Kosova dışında başka örnekler üzerinden yapılacak yeni araştırmalarsöylem stratejilerinin karşılaştırılması ve dezenformasyonun küreselleşmesinin gösterilmesi açısından önemlidir.

3.2. Nitel bulgular ve tartışma

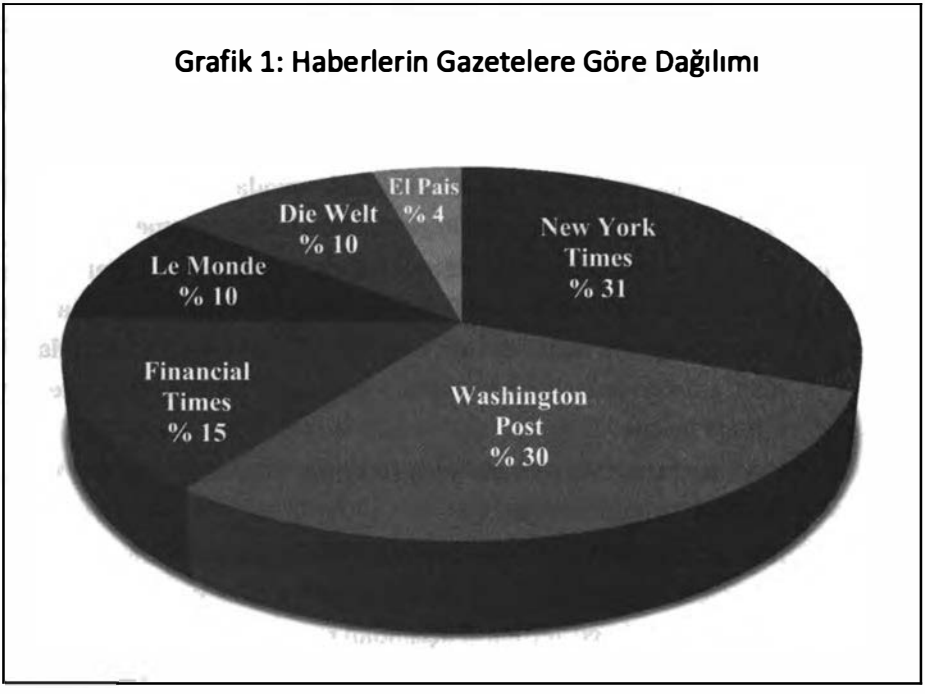
Yapılan araştırmada söylemdeki argümantasyon stratejisine ilişkin beş, nominasyon stratejisine ilişkin 24 ve yüklem-hüküm stratejisine ilişkin 21 kategori tespit edilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde elde edilen nitel bulguların değerlendirilmesi ve tartışılması yoluyla NATO harekâtını mümkün kılan küresel dezenformasyon kampanyasındaki söylem inşası ortaya konulacaktır.

3.2.1. NATO'nun Kosova Harekâtı'na ilişkin argümantasyon stratejileri

NATO'nun Kosova Harekâtı, uluslararası kamuoyunun harekâtın meşruluğuna ikna edilmesi sayesinde mümkün olmuştur. Bunun için uluslararası çapta bir dezenformasyon kampanyası yürütülmüş ve bu kapsamda Batı dünyasının önde gelen gazeteleri önemli bir işlev görmüştür. O nedenle gazetelerde

çıkan haberlerde harekâtın gerekçesi olarak sunulan argümantasyonlar, söz konusu dezenformatik ve manipülatif söylemin nasıl inşa edildiğinin gösterilmesinde temel dayanak noktalarından birini oluşturmaktadır.

Grafik 1: Haberlerin Gazetelere Göre Dağılımı

Yukarıdaki 1 No'lu grafikte dağılımı verilen beş ülkeden altı gazetede çıkan 260 haber üzerinde yapılan araştırmada esas olarak aşağıdaki 1 No'lu tabloda gösterilen beş argümantasyondan toplam olarak 148 tane tespit edilmiştir. Bunların içinde tekrarlanma sıklığı açısından dikkat çekici olanlar ise NATO harekâtının;

i. Miloseviç ya da Sırpların, Rambouillet anlaşmasını imzalamadığı ya da uzlaşmaz olduğu için yapıldığı,

ii. Sivil Arnavutları korumak için yapıldığı,

iii. Miloseviç ya da Sırpların etnik temizlik yaptığı için ya da yapılan etnik temizliğin önüne geçmek için yapıldığı yönündeki argümantasyonlardır.

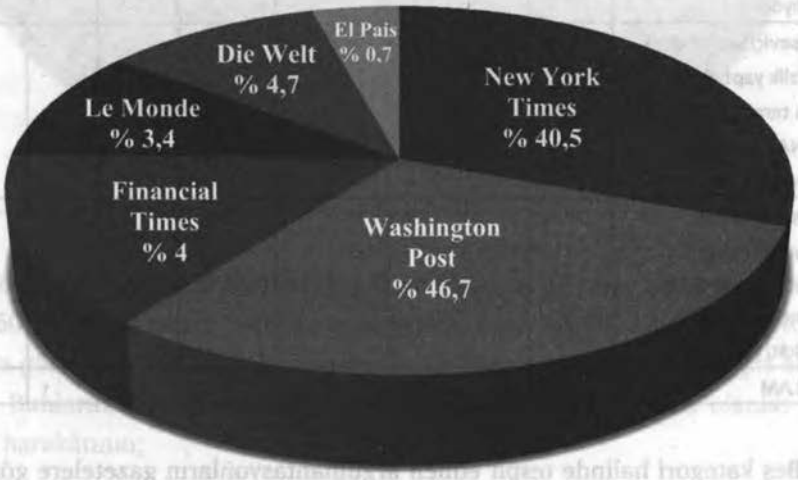
Tablo 1: NATO'nun Kosova Harekâtı'yla İlgili Haberlerdeki Argümantasyonlar

ARGÜMANTASYON	GAZETELER						TOPLAM
	New York Times	Washington Post	Financial Times	Le Monde	Die Welt	El Pais	
Miloseviç/Sırplar uzlaşmaz olduğu/ Rambouillet'yi imzalamadığı için NATO harekâtı yapılıyor.	13	21	1	3	6	1	45
NATO harekâtı sivil Arnavutları korumak için yapılıyor.	24	15	-	-	1	-	40
NATO harekâtı daha büyük bir savaşın önüne geçmek için yapılıyor.	3	3	2	-	-	-	8
Miloseviç/Sırplar etnik temizlik yaptığı için/ etnik temizliği önlemek için NATO harekâtı yapılıyor.	19	25	3	2	-	-	49
Miloseviç/Sırplar soykırım yaptığı için/soykırımın önüne geçmek için NATO harekâtı yapılıyor.	1	5	-	-	-	-	6
TOPLAM	60	69	6	5	7	1	148

Beş kategori halinde tespit edilen argümantasyonların gazetelere göre dağılımı aşağıdaki 2 No'lu grafikte verildiği gibidir. Burada dikkat çekici olan, ABD'nin elit gazetelerinde NATO'nun Kosova Harekâtı'nın meşrulaştırılmasına zemin hazırlayan argümantasyonların Avrupa gazetelerindeki haberlerde yer alan argümantasyonlardan çok daha fazla olmasıdır. Bu durum haberlerin gazetelere göre dağılımını gösteren 1 No'lu grafikteki verilerle de paralellik arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle, örneğin NATO'nun Kosova Harekâtı'yla il-

gili araştırmaya temel olan 260 haber içinde yüzde 31'lik bir ağırlığa sahip olan NewYork Times gazetesinde yer alan argümantasyonlar, genel dağılımda yüzde 40,5'lik dilimi temsil etmektedir. Oysa haber dağılımı açısından New York Times'in yarısı kadar bir ağırlığa sahip olan İngiliz *Financial Times* gazetesindeki argümantasyonların genel dağılımındaki payı sadece yüzde 4,5'tir. Nominasyonlar ve yüklem-hükümler açısından da benzer bir tablonun söz konusu olduğu ileride görülecektir. Bu durum bize ABD gazetelerinin Kosova'ya müdahale edilmesi için yürütülen dezenformasyon kampanyasına Avrupa gazetelerine göre çok daha yoğun bir katkı sağladığını göstermektedir. Kuşkusuz bu durum ABD yönetiminin Balkanlar'daki stratejik çıkarları, Avrupa ile olan hegemonik ilişkisi ve geleceğe dönük planlamalarının bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Grafik 2: Argümantasyonların Gazetelere Göre Dağılımı

Haberlerin ve haberlerde yer alan argümantasyonların gazetelere göre dağılımını bu şekilde tespit ettikten sonra, NATO'nun Kosova Harekâtı'nı meşrulaştırmada kullanılan argümantasyon örneklerinin değerlendirilmesine ve tartışılmasına geçilmesi yerinde olacaktır.

3.2.1.1. "Miloseviç/Sırplar uzlaşmaz olduğu/Rambouillet Anlaşması'nı imzalamadığı için NATO harekâtı yapılıyor" argümantasyonu

Bu argümantasyon kategorisinde Yugoslavya Devlet Başkanı Slobadan Miloseviç ya da Sırpların uluslararası toplum tarafından Kosova'daki soruna çözüm bulunması amacıyla 6 Şubat 1999'da Fransa'nın Rambouillet Şatosu'nda başlatılan görüşmelerde uzlaşmaz bir tutum takındığı, Kosovalı Arnavutların imza attığı anlaşmayı reddettiği ve bu nedenle NATO'nun harekât düzenlemekten başka bir seçeneğin kalmadığı ileri sürülmektedir. Yine harekât süresince Miloseviç/Sırpların harekâtın durdurulması için Batı tarafından Rambouillet Anlaşması'na paralel biçimde öne sürülen şartları kabul etmemesinin de uzlaşmaz bir tutum olduğu savunulmakta, dolayısıyla harekâtın kararlı biçimde devam ettirilmesinin gerekliliğine uluslararası kamuoyu ikna edilmeye çalışılmaktadır.

New York Times gazetesinin NATO harekâtının başladığı gün olan 24 Mart 1999'da yayınlanan sayısında "Miloseviç'in sert tutumundan hüsrana uğrayan ABD'li görüşmeciler Belgrad'dan ayrıldı" başlığıyla verilen haberde "ABD'li üst düzey bir yetkili, 'Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç'in ABD'li elçi Richard C. Holbrooke'la son iki günde yürüttüğü altı saatlik görüşmelerden sonra NATO'nun hava harekâtını önleyecek 'her fırsatı' reddettiğini' söyledi ve ekledi: En küçük bir uzlaşma işareti olsaydı, muhtemelen şimdi havaalanı yolunda olmayacağımızı söyleyebilirdim. Sırpların Kosova'daki Arnavutlara saldırısını durdurmayı hedefleyen görüşmelerde yer alan bir başka üst düzey ABD'li yetkili ise sakin bir şekilde şöyle konuştu: O, NATO askerlerinin Kosova'ya yerleştirilmesi ya da NATO bombardımanı seçeneklerinden ikincisini seçti (*Ek* ***A***, 1 No'lu haber)." ifadeleri yer almaktadır.

Die Welt gazetesinin 27 Mart 1999 tarihli sayısında "Balkanlar, Vietnam değildir" başlıklı haberdeşu görüşlere yer veriliyordu: "Bu temelde yine vurgulanması gereken şudur: Saldırılar, Sırp halkına ve devletine yönelik değildir. Sadece Miloseviç'in askeri gücüne yöneliktir ve Rambouillet'nin koşullarını kabul etmesi gerektiğini anlayana kadar devam edecektir(*Ek E*, 1 No'lu haber)".

Washington Post gazetesinin 8 Haziran 1999 tarihli sayısındaki "Sekiz ülke Kosova konusunda anlaşmaya yakın" başlıklı haberde NATO harekâtının sona ermek üzere olduğu sırada bile Miloseviç'in uzlaşmaz olduğu için harekâtın o güne kadar devam ettiğini gösteren şu satırlar dikkat çekmekteydi: "Diploma-

tik çabalar baş döndürücü bir hızla sürerken bile NATO, Kosova'daki Yugoslav birliklerine ağır hava saldırılarına yeniden başladı. İttifak yetkilileri, NATO komutanı General Wesley K. Clark'ın Pazar günü yapılan görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının üzerinden birkaç saat geçtikten sonra ittifak uçaklarının saldırı temposunun artırılması emrini verdi (*Ek B*, 1 No'lu haber)".

Araştırmaya temel alınan 260 haberde 45 tane tespit edilen bu argümantasyon kategorisinden üç örneği bu şekilde verdikten sonra sıra NATO harekâtının meşrulaştırılmasında kullanılan en önemli gerekçenin tartışılmasına gelmektedir. Belgrad yönetiminden imzalanması istenilen anlaşma, özellikle de anlaşmanın askeri bölümü olan *Ek B*, Yugoslavya'nın ulusal egemenlik haklarının vazgeçmesi anlamına geliyordu (Becker, n.d.). Yugoslavya, dünyada hiçbir egemen ülkenin altına imza atmayacağı bir anlaşmayı imzalamadığı için "uzlaşmaz" olarak gösterilmiş ve diplomatik olarak her türlü girişimi reddeden, dolayısıyla bombardımanı hak eden bir ülke olarak uluslararası basın organlarında resmedilmiştir. Aslında Belgrad yönetimi, Rambouillet Anlaşması'nın tümünü de reddetmemiştir. Yalnızca egemenlik haklarından vazgeçmesi anlamına gelen askeri bölümün tartışılmasını istemiş ancak ABD temsilcileri tarafından anlaşmanın bir bütün olarak kabul edilmesi gerektiği, bölümlerinin tartışmaya açık olmadığı yönündeki"uzlaşmaz" tutumuyla karşılaşmıştır (Ackerman, 1999).

ABD yönetiminin asıl amacı Yugoslavya'ya harekât düzenlemek ve Miloseviç'i dize getirmektir. Bu doğrultuda çalışmalar 1998 yılının yaz aylarında başlamıştır. Rambouillet görüşmelerinde yer alan Rusya'nın Dışişleri Bakanı İgor İvanov, NATO harekâtından sonra Newsweek dergisine yaptığı açıklamalarda bu durumu teyit etmektedir:

> Rambouillet'de görüşmeler başladı ama heyetler arasında hiçbir zaman doğrudan görüşmeler yapılmadı. Bu prosedür sırasında ABD temsilcisi Büyükelçi Christopher Hill'in iki ek belge sunması beni şaşırttı. Birincisi bir NATO askeri operasyonunun başlatılmasına ilişkindi, diğeri ise Kosova'ya güvenlik gücünün yerleştirilmesiyle ilgiliydi. Bunlar esas belgeye ek olacaklardı. Ne birincisi ne de ikincisi bizimle tartışıldı. Bu belgelerin kapsamı dikkate alındığında hazırlanmasının birkaç ay aldığı açıkça görülüyordu. NATO komutanı General Wesley Clark, geçenlerde

Kongre'de yaptığı açıklamada askeri harekât hazırlığının en azından Haziran 1998'de başladığını itiraf etti (Powell, 1999:72).

Görüldüğü gibi, Miloseviç/Sırplar Rambouillet Anlaşması'm imzalamadığı için yani uzlaşmaz olduğu için NATO harekâtının zorunlu hale geldiği argümantasyonu gerçekleri yansıtmamakta olup, uluslararası kamuoyunun harekâtın gerekliliğine ve meşruluğuna ikna edilmesinde bir dezenformasyon unsuru olarak kullanılmıştır.

3.2.1.2. "NATO harekâtı sivil Arnavutları korumak için yapılıyor" argümantasyonu

NATO'nun Kosova harekâtının uluslararası kamuoyunda meşruluk kazanması için sıklıkla başvurulan argümantasyonlardan bir diğeri de ittifakın Sırpların saldırılarına karşı sivil Arnavutları korumak için harekâtın düzenlendiği yönündedir. Batı basınında çıkan haberlerde sivil Arnavutların Sırpların zulmüne maruz kaldığı teması yoğun biçimde işlenmiş, NATO harekâtının zulme son vereceği fikrine kamuoyu ikna edilmeye çalışılmıştır.

New York Times gazetesinin 25 Mart 1999 tarihli sayısında "Başkan'ın sözleriyle, daha geniş çaplı bir savaşı önlemek için harekete geçtik" başlıklı haberdeABD Başkanı Bill Clinton'ın şu sözlerine yer veriliyordu: "Kosova'daki binlerce masum insanı şiddetlenen askeri saldırıdan korumak için harekete geçiyoruz... Masum insanların evlerinden çıkartıldığını ve yere diz çökertilip kurşunlandığını gördük; Kosovalı erkeklerin ailelerinden kopartılıp, babalar ve oğulların birlikte sıraya dizilip acımasızca öldürüldüğünü gördük (*Ek A*, 2 No'lu haber)".

Washington Post gazetesinin 24 Nisan 1999 tarihli sayısında "NATO'dan Kosova açıklaması: NATO galip gelmek için kararlı" başlıklı haberde "Belgrad uluslararası toplumun meşru taleplerini yerine getirmediği ve insanlara muazzam acılar çektirdiği sürece ittifakın Yugoslav ordusuna karşı hava operasyonları devam edecektir. Devlet Başkanı Miloseviç ve Belgrad liderliğini tüm Kosovalı yurttaşların güvenliğinden sorumlu tutuyoruz (*Ek B*, 2 No'lu haber)." ifadesi dikkat çekiyordu.

İncelenen 260 haberde bu argümantasyonun 40 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. NATO harekâtının başladığı günden itibaren Belgrad yönetimi Kosova

Kurtuluş Ordusu'nu (UÇK) etkisiz hale getirme ve gerilla örgütünü kitle tabanından tecrit etmeye dönük operasyonlarına hızvermiş, bu doğrultuda ağır bombardımana rağmen önemli başarılar elde etmiştir. Ağırlıklı olarak Kosova'da faaliyet gösteren Sırp paramiliter güçler tarafından terörize edilen Arnavutlar evlerini terk ederek göç etmeye başlamışlar ve komşu ülkelerde mülteci konumuna düşmüşlerdir. Yani, sivil Arnavutları korumak için yapıldığı iddia edilen NATO harekâtı, sivil Arnavutları korumak şöyle dursun onları harekât öncesiyle kıyaslanamayacak ölçüde zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır.

Bu konuda Washington Post gazetesinin 2 Nisan 1999 tarihli sayısında yer alan bir yorum yazısında şu satırlar dikkat çekicidir: "Hava harekâtı Sırp ordusuna ne zarar verirse versin, Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç'in çapulcu milislerinin büyük ölçüde savunmasız Kosova halkına karşı bir soykırım saldırısı yapmalarına engel olamadı. Kosova'da masum sivillere dönük devam eden sistematik katliamın durdurulması -önemli sayıda insan yaşamının kurtarılması hâlâ mümkündür- NATO'nun kara birliklerinin devreye girmesini gerektirecektir (*Ek B*, 3 No'lu haber)".Ancak kara harekâtı hiçbir zaman başlatılmamış ve hava harekâtının sonuna kadar Arnavutların mülteci konumuna düşmesi devam etmiştir. 5 Nisan 1999 tarihi itibariyle Kosova'da mülteci konumuna düşen Arnavutların sayısı 350 bini geçmiştir (*Ek B*, 4 No'lu haber). 3 Mayıs 1999 itibariyle 600 bini aşan Arnavut mültecilerin sayısı (*Ek A*, 3 No'lu haber) 1 Haziran'da bir buçuk milyonu bulmuştur(*Ek A*, 4 No'lu haber). Kısacası güya insani felaketi önlemek amacıyla yapılan bir harekât tam bir insani felakete yol açmıştır. Oysa harekât yapılması halinde böyle bir felaketin yaşanacağı konusunda ABD istihbarat kuruluşları, Clinton yönetimi ve NATO'yu uyarmıştı.

Kolaylıkla görüldüğü gibi, "NATO harekâtı sivil Arnavutları korumak için yapılıyor" eksenli argümantasyon, sivil Arnavutların terörize edilmelerine, göç yollarına düşmelerine ve öldürülmelerine rağmen harekât boyunca uluslararası kamuoyunun desteğinin alınmasında dezenformasyon unsuru olarak kullanılmaya devam etmiştir. Diğer bir ifadeyle, sonucunda sivil Arnavutların zarar gördüğü bir harekâtın, onları korumak amacıyla yapıldığı algısı uluslararası basın organları aracılığıyla yaratılmış ve sürdürülmüştür.

3.2.1.3. "Miloseviç/Sırplar etnik temizlik yaptığı için/etnik temizliğin önüne geçmek için NATO harekâtı yapılıyor" argümantasyonu

NATOharekâtının meşrulaştırılması için yürütülen uluslararası dezenformasyon kampanyasının en önemli unsurlarından biri de Miloseviç/Sırpların etnik temizlik yaptığı; bunun engellenmesi için NATO harekâtının zorunlu olduğu argümantasyonudur. Bunun, 1992-95 Bosna Savaşı'mn dramatik görüntülerinin ve acı hatıralarının zihinlerde hâlâ taze olduğu bir dönemde uluslararası kamuoyunun harekâtın meşruluğuna ikna edilmesinde son derece etkili bir argümantasyon olduğu açıktır.

28 Mart 1999 tarihli New York Times gazetesinde "NATO Sırp birliklerine saldırı emri verirken ABD hayalet uçağı Yugoslavya'da düştü" başlıklı haberdeşu ifadelere yer veriliyordu: "...Kosova'da kitle katliamları, sınır dışı etme ve cebri yürüyüşlerin de dahil olduğu çok sayıda mezalim haberinden dehşete düşen NATO ve ABD yetkilileri alandaki Sırp birliklerine saldırı kararını hızlandırdılar(*Ek A*, 5 No'lu haber)".

Washington Post gazetesinin 30 Mart 1999 tarihli sayısındaki "NATO: Mutsuz polis" başlıklı haberde "NATO, hedefinin Sırbistan'ın Kosova'da etnik temizlik yapma kapasitesini 'düşürmek' olduğunu açıkladığında, herhangi bir noktada başarılı olduğunu ilan edebilecek kadar belirsiz ve mütevazı bir hedef koymuş oluyor(*Ek B*, 5 No'lu haber)" ifadesine yer veriliyordu.

Le Monde gazetesinin 14 Nisan tarihli sayısında "Kosova'mn 7 yüz bin hayaleti" başlıklı haberde ise şöyle deniliyordu: "...Harekâtın başlamasından bu yana ilk kez toplanan NATO dışişleri bakanları, öne sürdükleri beş şart -etnik temizliğin durdurulması, Kosova'dan tüm Sırp birliklerinin geri çekilmesi, mültecilerin geri dönüşü, uluslararası silahlı bir gücün yerleştirilmesi ve Kosova'nın yeni bir statüye kavuşması- yerine getirilmediği sürece bombardımanların devam edeceğine dair kararlılıklarını Pazartesi günü yeniden teyit ettiler (*Ek D*, 1 No'lu haber)."

Financial Times gazetesinin 27 Nisan 1999 tarihli sayısında "NATO seferberlik için Kosovalıların açlıktan ölmesini mi bekliyor?" başlıklı haberde "Önümüzdeki aylarda bombardımanlar Sırp ordusunun savaş kabiliyetini azaltabilir ve ikmal kaynaklarını kısıtlayabilir, ama şu anda süre giden etnik temizliğin önüne geçilmesinde çok az etkilidir ve şimdi dağlarda bulunan Ar-

navutlara yardım konusunda ise hiçbir işe yaramaz(*Ek C*, 1 No'lu haber)" ifadesi yer alıyordu.

Araştırmaya temel alınan 260 haber içinde 49 kez yinelenen bu argümantasyonun ne ölçüde geçerli olduğunun tartışılmasında Kosova'da NATO harekâtı öncesi ve harekât başladıktan sonraki durumun genel bir karşılaştırılmasının yapılması aydınlatıcı olacaktır. Belgrad yönetimi, UÇK'ya karşı yürüttüğü operasyonlar neticesinde 250 bine yakın Arnavut yerinden edildi (ICG Balkans Report, 1998:5). Ancak bu dönemde Arnavutların Kosova sınırlarının dışına çıkması ya da çıkartılması söz konusu değildi. Daha ziyade UÇK'nın üslenme bölgelerinde ve denetim kurdukları alanlarda yaşayan Arnavutların çatışmalı bölgeleri terk etmek zorunda kalmaları ya da terk etmeye zorlanmaları söz konusuydu. Yani etnik temizlikten söz etmek kolay değildi. Oysa NATO harekâtının başladığı 24 Mart'tan itibaren neredeyse Kosova'nın tümündeki Arnavutlar sınır dışına göç etmek zorunda kaldılar. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT) tarafından 6 Aralık 1999 tarihinde yayınlanan raporda bu farka şöyle dikkat çekilmektedir:

> Yargısız infazlar, 24-25 Mart geçesi Yugoslavya Federal Cumhuriyetine karşı NATO hava harekâtının başlamasıyla birlikte Kosova'nın tümünde genel bir olgu haline geldi. O zamana kadar Yugoslav ve Sırp ordusu ile güvenlik güçlerinin dikkati Kosova'da UÇK'nın geçiş yollarının ya da üslerinin bulunduğu bölgelerdeki yerleşim yerlerine dönüktü. Bu bölgelerin bazılarında 1998 ve 1999 yıllarında çatışmalar sürmüştü. Bununla birlikte 24 Mart'tan sonra genel model değişti ve daha önce görece sakin olan bölgeleri de kapsadı (Halimi et al., 2006: 67-68).

İsveç eski başbakanlarından Carl Bild, *Financial Times* gazetesinin 5 Nisan 1999 tarihli sayısında yayınlanan yorumunda (*Ek C*, 2 No'lu haber) "Bölgede deneyimi olan bir gözlemci için NATO'nun havadan saldırması halinde Miloseviç'in karadan saldırıya geçeceği besbelliydi... Miloseviç'in kolayca boyun eğeceği inancı korkunç insani sonuçları olan muazzam bir yanlış hesaptı." diye yazmaktaydı. Yani aslında söz konusu olan etnik temizliğin bizzat NATO harekâtının bir sonucu olmasıdır. Oysa NATO, kendi eyleminin sonucunu uluslararası medya aracılığıyla harekâtın meşrulaştırılmasının gerekçesi olarak göstermeyi becermiştir. Keza 2 Nisan 1999 tarihli Milliyet gazetesinde

"CIA göçü uyardı" başlıklı haberde, CIA ve Pentagon'un Yugoslavya'ya hava harekâtı yapılması halinde Miloseviç'in Kosova'da yaşayan yaklaşık 2 milyon Arnavut'u bir hafta içinde sınır dışı edeceğini konusunda ABD yönetimini ve NATO'yu uyardığının ortaya çıktığı bildiriliyordu (Emiroğlu: 2). Diğer bir ifadeyle NATO, bir hava harekâtı yapılması halinde Arnavutların etnik temizliğe uğrayacağı açıkça belli olduğu halde harekât düzenlemekten ve yaşanan muazzam insani felakete rağmen sürdürmekten geri durmamış, üstelik bu harekâtı etnik temizliğin önüne geçme amacıyla yaptığına da bütün dünyayı inandırmaya çalışmıştır.

3.2.1.4. "NATO harekâtı daha büyük bir savaşın önüne geçmek için yapılıyor" argümantasyonu

Belgrad yönetiminin Kosova'da UÇK ayaklanmasını bastırma çabalarının Arnavutluk ve Makedonya'yı hatta Yunanistan ve Türkiye'yi de içine alacak daha büyük çaplı bir çatışmaya yol açacağı, o nedenle uluslararası askeri müdahalenin zorunlu olduğu ileri sürülerek NATO harekâtının meşrulaştırılmasına katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Balkanlar'ın tarihi geçmişi ve her iki ülkede yaşayan Arnavut nüfus göz önüne alındığında NATO harekâtının daha büyük bir savaşın önüne geçilmesi için yapıldığı argümantasyonu uluslararası kamuoyunun, özellikle de Balkanlar'da çıkar ve riskleri olan ülkelerin kamuoylarının ikna edilmesinde kolaylıkla kullanılabilecek bir unsur olduğu açıktır.

27 Mart 1999 tarihli *Financial Times* gazetesinde "Sırpların öç alması nedeniyle Yugoslav çatışması daha da kötüleşti" başlıklı haberde İngiltere Başbakanı Tony Blair'in sözlerine yer veriliyordu: "Şimdi harekete geçmeseydik çatışma Kosova ile sınırlı kalmazdı. Çatışmanın tırmanmasının sonuçlarıyla ve yüz binlerce mülteciyle uğraşmak zorunda kalırdık(*Ek C*, 3 No'lu haber)".

Washington Post gazetesinin 3 Nisan 1999 tarihli sayısında yer alan "Kosovo krizi" başlıklı haberde "Clinton yönetiminin NATO'nun hava saldırıları için öne sürdüğü çok sayıdaki argümandan bir tanesi, çatışmanın Kosova'ya komşu ülkelere sıçramasıdır (*Ek B*, 6 No'lu haber)." deniliyordu.

Bu argümantasyona, incelenen 260 haberde sekiz defa rastlanılmıştır. Tarihsel perspektiften teorik olarak ikna edici görünmesine karşın, harekâtın başlamasıyla birlikte yüz binlerce Arnavut'un Kosova'ya komşu olan ülkelere

göç etmesi/ettirilmesi ve Sırp ordusunun UÇK birliklerini etkisizleştirmek için harekât sırasında zaman zaman sınır ötesi operasyonlar yapması bu argümantasyonun pratik açıdan zayıf yönlerini göstermektedir. Diğer taraftan komşu ülke Makedonya'da 2001 yılında yaşanan ve UÇK'nın rol oynadığı Arnavut-Makedon çatışmasını da NATO harekâtının bir sonucu ve dolayısıyla bu bölümde incelenen argümantasyonun zayıf yanı olarak değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır.

3.2.1.5. "Miloseviç/Sırplar soykırım yaptığı için/soykırımın önüne geçmek için NATO harekâtı yapılıyor" argümantasyonu

II. Dünya Savaşı'nda Nazilerin Yahudilere uyguladığı soykırım ve Bosnalı Sırpların 1995 yazında BM tarafından ilan edilen güvenli bölgede yaşayan sivil Boşnakları katletmesi göz önüne alındığında, Belgrad yönetiminin Kosova'da soykırım yaptığı ve bunun önlenmesi için NATO harekâtının kaçınılmaz olduğunun savunulmasının uluslararası kamuoyunun harekâtın meşruluğuna ikna edilmesinde önemli bir rol oynayacağı açıktır. Uluslararası kamuoyu, en kolay biçimde en hassas olduğu konularda yapılan yayınlarla manipüle edilebilmektedir. Diğer argümantasyonlarda olduğu gibi burada da paralel nominasyon ve yüklem-hükümlerle söylem inşası söz konusu olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Örneğin Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç'in 'Balkanlar'ın Hitleri' ve 'soykırımcı' olarak tarif edilmesinin yanı sıra hem Miloseviç hem de Sırpların soykırım yaptığının/soykırımcı olduğunun vurgulanması bu argümantasyonun güçlendirilmesine, dolayısıyla da NATO harekâtının meşruluğunu sağlayacak olan dezenformasyon kampanyasında söylem inşasına katkıda bulunmaktadır.

26 Mart 1999 tarihli Washington Post gazetesinde "Bir sürü neden" başlıklı haberde "Hassasiyetlere asla dikkat etmeyen bir kişi olan Senatör Joe Biden, bombardımanın sebeplerinden birinin soykırımı durdurmak olduğunu defalarca söyledi. Daha kaba olan Başkan Clinton da onun söylediklerini tekrarladı (*Ek B*, 7 No'lu haber)." diye yazıyordu.

New York Times gazetesinin 31 Mart 1999 tarihli sayısında "Miloseviç, görüşmelere başlamadan önce hava saldırılarının durdurulmasını talep etti" başlıklı haberde "....Primakov'un gelişinden önce Almanya Savunma Bakanı Ru-

dolf Scharping, NATO saldırılarının Yugoslavya'nın Kosova'da yaptığı soykırımı sürdürme kapasitesini yok edene kadar süreceğini söyledi(*Ek A*, 6 No'lu haber)." ifadesi yer almaktaydı.

Washington Post gazetesinin 2 Nisan 1999 tarihli sayısında "Kara birlikleri meselesi" başlıklı haberde şöyle deniliyordu: " ...Kosova'nın ister bağımsız ister özerk olsun nihai siyasi statüsü, Sırp birliklerinin bölgeden çıkarıldıktan sonra belirlenebilir. Şimdi çözülmesi gereken sorun soykırımı önlemektir (*Ek B*, 3 No'lu haber)".

Araştırmaya temel alınan 260 haber içinde altı tane tespit edilen bu argümantasyonun tartışılmasında öncelikle uluslararası hukuk açısından soykırımın nasıl tarif edildiğinin tespit edilmesi yerinde olacaktır. *BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi*'nde soykırım suçu şöyle tarif edilmektedir:

Ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden her hangi biri, soykırım suçunu oluşturur:

i. Gruba mensup olanların öldürülmesi,
ii. Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi,
iii. Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarının kasten değiştirilmesi,
iv. Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirlerin alınması,
v. Gruba mensup çocukların zorla bir başka gruba nakledilmesi(1948).

Burada söz konusu grubun kısmen ve tamamen ortadan kaldırılması amacına vurgu yapıldığına dikkat edilmesi yerinde olacaktır. Çünkü NATO'nun Kosova harekâtını uluslararası kamuoyunda meşrulaştırmak için Sırp güvenlik güçlerinin ve/veya paramiliter grupların Arnavutlara dönük olarak gerçekleştirdiği ileri sürülen saldırılarda öldürülenlerin sayısı son derece abartılı olarak verilmiştir. Bu durum 'soykırım' ile 'katliam' kategorileri arasındaki ayrımın da bulanıklaşmasına yol açmaktadır. İnsani bakış açısından ikisi arasında bir fark gözetilemeyeceği ileri sürülse de uluslararası hukuk ve yaptırımları açısından farklılık söz konusudur.

Harekât devam ederken Kosova'da Sırplar tarafından öldürülen Arnavutların sayısı 100 binlerle ifade edilirken, bu sayı harekâttan sonra 10 bin mertebesine inmesi son derece anlamlıdır. Serge Halimi, söz konusu sayıların şişirilmesi konusunda ilginç tespitleri aktarmaktadır. Nisan 1999'da ABD Savunma Bakanlığı 500 bin Arnavut'un kayıp olduğunu bildirirken, bir ay sonra 16 Mayıs'ta ABD Savunma Bakanı Cohen 100 bin kayıptan söz ederek "Katledilmiş olabilirler" ifadesini kullanıyordu. Oysa İngiltere Dışişleri Bakanlığı harekâtın sona ermesinden sonra 17 Temmuz'da 10 bin kişinin katledildiğini açıkladı. Keza ABD Başkanı Clinton kasım ayında bu sayıyı teyiden Kosova'da Sırplar tarafından 10 bin Arnavut'un öldürüldüğünü söyledi. Ancak bütün bu sayıların ne kadar abartılı olduğu Newsweek dergisinin 22 Kasım 1999 tarihli sayısında gözler önüne serilmekteydi:

> Geçen nisanda ABD Dışişleri Bakanlığı Kosova'da 500 bin Arnavut'un kaybolduğunu ve onların öldürülmüş olmalarından korkulduğunu açıklıyordu. Bir ay sonra Savunma Bakanı Cohen CBS muhabirine "Eli silah tutabilecek yaşta olan yaklaşık 100 bin kişi kayboldu. Katledilmiş olabilirler" diyordu. Yugoslavya'ya karşı 78 gün süren hava harekâtının ardından NATO haziran ayında Sırplar tarafından öldürülen Arnavutların sayısına ilişkin tahminini çok aşağılara çekti: 10 bin. Sırpların gerçekten vahşet olarak nitelendirilebilecek bazı uygulamalarına rağmen bu sayı yine de fazla yüksek olabilir. Savaş Suçları Mahkemesi Başsavcısı Carla Del Ponte, Güvenlik Konseyi'ne sunduğu ara raporunda adli tıp ekiplerinin, katliam kurbanlarının gömülü olduğundan kuşkulanılan 195 yerde kazı yaptığını ve yalnızca 2 bin 18 cesede rastlandığını söylüyordu. Ponte, kazılan yerlerin hepsinin toplu mezar olmayıp, tek tek cenazelerin gömüldüğü mezarlar olduğunu ve o zamana kadar incelenen yerlerden sadece 11 tanesinde 50'den fazla cesedin olduğunu ifade ediyordu (Halimi et al., 200:51-52).

Harekât süresince Sırplar tarafından öldürüldüğü ileri sürülen Arnavutlara ilişkin açıklanan 100 binler mertebesi ile Ponte tarafından açıklanan 2 bin 18 arasında muazzam bir fark vardır. Bu farkın açıklamasında Sırpların öldürdükleri Arnavutları tıpkı Naziler gibi fırınlarda yaktıkları ve izleri böylelikle ortadan kaldırdıkları argümanı kullanılmıştır. Ancak Wall Street Journal ga-

zetesinin 31 Aralık 1999 tarihli sayısında birkaç yıl sonra Pakistan'da öldürülecek olan Amerikalı gazeteci Daniel Pearl ve meslektaşı Robert Block'un, ölülerin yakıldığı iddia edilen madenin bulunduğu Trepca'dan geçtikleri haber yayınlandı. Haberde şu ifadelere yer veriliyordu:

> Yazın sonunda Nazilerinkilerle karşılaştırılan krematoryumlara ilişkin haberler öylesine yaygınlık kazanmıştı ki, soruşturmayı yürütenler üç Fransız mağarabilimciden oluşan bir ekibi madende cesetleri aramak üzere görevlendirdi. Hiçbir ceset bulunmadı. Bir başka ekip fırındaki külleri analiz etti. Yakılan cesetlere ait ne diş ne de başka türden bir ize rastlandı (Halimi et al., 2006:55-56).

Görüldüğü gibi, NATO harekâtının meşrulaştırılması için aslında söz konusu olmayan bir soykırım varmış gibi gösterilmeye çalışılmış ve NATO'nun bu soykırımı engellemek için harekât yaptığı argümantasyonu uluslararası dezenformasyon kampanyasının bir unsuru olarak kullanılmıştır.

3.2.2. NATO'nun Kosova Harekâtı'na ilişkin nominasyon stratejileri

NATO'nun Kosova Harekâtı'na uluslararası meşruiyet kazandırmak için Batı basınında çıkan haberlerdeki söylem inşasının ikinci ayağını nominasyon yani adlandırma stratejisi oluşturmaktadır.

Bir söylemde insanların, olgu/olayların ve eylemlerin dilsel olarak nasıl adlandırıldıkları söylem analizinin temel sorularından biridir. Bu sorunun yanıtları söylemde kullanılan adlandırma stratejisini açığa çıkarır (Arcan, 2010:173). Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde Batı basınında NATO'nun Kosova harekâtına ilişkin çıkan haberlerde Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç ve Sırplara ilişkin hangi nominasyonların kullanıldığı, bu nominasyonların sonucunda insanların zihinlerinde Miloseviç ve Sırplara ilişkin nasıl bir imajın oluşturulmak istenildiği ortaya konulacaktır.

Araştırmaya temel alınan 260 haberde 24 nominasyon toplam olarak 436 kere kullanılmıştır. Aşağıdaki tablo, hangi nominasyonun hangi gazetede ve kaç defa kullanıldığını göstermektedir.

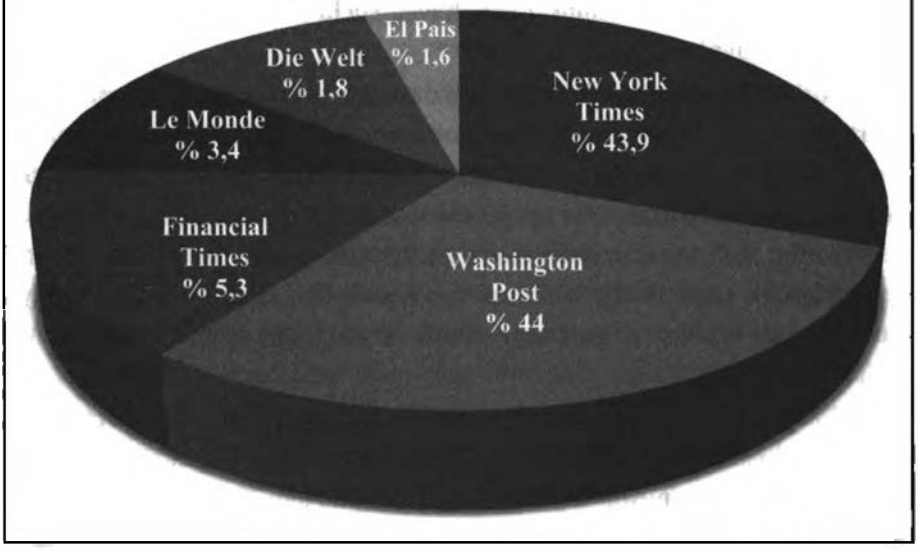
Tablo 2: NATO'nun Kosova Harekâtıyla İlgili Haberlerdeki Nominasyonlar

NOMİNASYONLAR	GAZETELER						TOPLAM
	New York Times	Washington Post	Financial Times	Le Monde	Die Welt	El Pais	
Miloseviç uzlaşmaz	24	13	-	-	-	-	37
Miloseviç güvenilmez	1	–	-	-	-	-	1
Miloseviç zalim	7	13	4	1	3	1	29
Sırplar zalim	37	39	4	6	2	-	88
Sırplar uzlaşmaz	6	7	1	-	-	-	14
Sırplar soykırımcı	5	3	-	-	-	-	8
Miloseviç baskıcı	6	2	3	1	-	-	12
Miloseviç katil	9	2	-	-	-	-	11
Sırplar katil	13	6	-	-	–	-	19
Miloseviç etnik temizlikçi	21	21	-	1	-	2	45
Sırplar baskıcı	1	6	1	1	-	-	9
Miloseviç soykırımcı	2	4	-	-	-	-	6
Miloseviç otoriter	1	-	-	-	-	-	1
Sırplar etnik temizlikçi	31	31	5	-	-	2	69
Miloseviç diktatör	6	5	4	4	2	-	21
Sırplar tecavüzcü	5	-	–	-	-	-	5
Sırplar yağmacı	4	-	-	-	–	-	4
Miloseviç psikopot/sosyopat	1	1	-	-	-	-	2
Sırplar savaş suçlusu	5	12	1	-	1	-	19
Miloseviç savaş suçlusu	6	18	-	1	-	2	27
Sırplar barbar	-	2	-	-	-	-	2
Miloseviç Balkan Hitleri	-	4	-	-	-	-	4
Miloseviç barbar	-	2	-	-	-	-	2
Miloseviç kasap	-	1		-	-	-	1
TOPLAM	191	192	23	15	8	7	436

Nominasyonların gazetelere göre yüzde dağılımı ise aşağıdaki Grafik 3'de verilmektedir. Haberlerin gazetelere göre yüzde dağılımını gösteren Grafik 1

ve argümantasyonların gazetelere göre yüzde dağılımını veren Grafik 2'deki benzer tablo, Grafik 3'de de görülmektedir. NATO'nun Kosova Harekâtı'yla ilgili haberlerdeki söylem inşasında ABD gazeteleri tıpkı argümantasyonlarda olduğu gibi nominasyonlar açısından da Avrupa gazetelerine göre çok daha fazla ağırlığa sahiptir.

Grafik 3: Nominasyonların Gazetelere Göre Dağılımı

Haberlerdeki nominasyonların değerlendirilmesi ve analizi iki kategori halinde yapılacaktır. Yugoslavya Devlet Başkanı Slobadan Miloseviç'in ve Sırpların uluslararası kamuoyunun gözünde şeytan gibi gösterilmeleri (demonizing) NATO harekâtının meşrulaştırılmasına katkı sağlamaktadır. Aslında ABD ve müttefiklerinin Afganistan, Irak, Libya ve Suriye gibi ülkelere açık ya da örtülü biçimde yaptığı müdahalelerin bu ülkelerdeki yönetimleri ve liderleri uluslararası medyada şeytan gibi gösteren yoğun yayınların arkasından gelmesi rastlantı değildir.

3.2.2.1. Miloseviç'in şeytan gibi gösterilmesine ilişkin nominasyonlar

Volkoff düşman şeytan gibi gösterilmeden hiçbir dezenformasyon faaliyetinin yürütülemeyeceğini dikkat çekmektedir(1999:76).Araştırmada tespit edilen 24 nominasyondan 14 tanesi Miloseviç'in şeytan gibi gösterilmesine yöneliktir. 260 haberde Miloseviç'i 'uzlaşmaz', 'güvenilmez', 'zalim', 'baskıcı', 'katil', 'etnik temizlikçi', 'soykırımcı', 'otoriter', 'diktatör', 'psikopat', 'savaş suçlusu', 'Balkan Hitleri', 'barbar' ve 'kasap' olarak niteleyen nominasyonlar toplam olarak 199 kez kullanılmıştır. Bu nominasyonlar içinde kullanım sıklığı açısından en çok dikkat çekenler ise Miloseviç'i 'etnik temizlikçi' (45), 'uzlaşmaz' (37), 'zalim' (29), 'savaş suçlusu' (27) ve 'diktatör' (21) olarak tarif edenlerdir.

Miloseviç'in 'etnik temizlikçi' olarak nitelendirilmesine örnek olarak 30 Mart 1999 tarihli New York Times gazetesindeki "NATO Sırp güçlerinin peşinde, ABD'ye göre 'soykırım' işaretleri var" başlıklı habergösterilebilir. Söz konusu haberde Brüksel'deki NATO sözcüsü Jamie Shea'mn şu sözlerine yer veriliyordu: "Miloseviç'in daha sonra görüşmeler yoluyla Belgrad'm avantajlı çıkacağı bir çözüm sağlayabilmesi için Kosova'mn etnik bileşimini ve siyasal haritasını yeniden oluşturmaya dönük bir kampanya yürütülüyor(*Ek A*, 7 No'lu haber)".

Miloseviç'in 'uzlaşmaz' olarak nitelendirilmesine örnek olarak New York Times gazetesinde 24 Mart 1999 tarihinde çıkan "Miloseviç'in sert tutumundan hüsrana uğrayan ABD'li görüşmeciler Belgrad'dan ayrıldı" başlıklı haberde şöyle denilmekteydi: "O sadece inanmak istediğine inanmak istiyor...Hiçbir şekilde alternatifler üzerine anlamlı bir tartışmaya yapmaya dahi hazır değil (*Ek A*, 1 No'lu haber)". Burada alternatiflerle kastedilen Yugoslavya'nın egemenlik haklarını hiçe sayan Rambouillet Anlaşması'nın *Ek B*'deki askeri şartlarına paralel önerilerdir. Diğer bir ifadeyle Miloseviç'in hiçbir egemen ülkenin imza atmayacağı belgeyi imzalamadığı ve daha sonra da paralel önerileri kabul etmediği için uluslararası kamuoyunda 'uzlaşmaz' bir kişilik olarak resmedilmeye çalışılması söz konusudur.

Washington Post gazetesinin 5 Nisan 1999 tarihli sayısında "Müttefikler mültecileri uçakla yurtdışına taşımaya başlayacak; Yugoslav ordusu Kosovalı güçlerden geriye kalanların peşinde" başlıklı haberde Miloseviç'i 'zalim' ola-

rak niteleyen nonimasyonlara bir örnek yer almaktadır. Haberde şu ifade göze çarpmaktadır: "Miloseviç'in zalimlik ve barbarlık düzeyinden dolayı şaşırmadık ama dehşete düştük (*Ek B*, 4 No'lu haber)".

Miloseviç'in 'diktatör' olarak gösterildiği nominasyonlara örnek olarak 8 Nisan 1999 tarihli New York Times gazetesinin "Kosova iki partide de kopma ve kaymalara yol açıyor" başlıklı haberinde "Etkili olmayan bir hava harekâtı Sırp diktatör Miloseviç'e Kosova'daki stratejik hedeflerine ulaşmasında gerekli zamanı verdi(*Ek A*, 8 No'lu haber)" deniliyordu.

Miloseviç'i 'savaş suçlusu' olarak tarif eden nominasyon örneklerinden bir tanesi Washington Post gazetesinin 4 Nisan 1999 tarihli sayısında yer almaktadır. "NATO: 50 yaşında intihar mı?" başlıklı haberde "Slobodan Miloseviç, açıktan açığa işlenen savaş suçlarıyla dolu bir kampanyadan sonra Kosova'nın herhangi bir bölümünü bir şekilde kontrolünde tutarsa kazanmış demektir (*Ek B*, 8 No'lu haber)" tespiti yapılmaktaydı.

"Miloseviç/Sırplar etnik temizlik yaptığı için/etnik temizliğin önüne geçmek için NATO harekâtı yapılıyor" argümantasyonu tartışılırken de belirtildiği gibi, ABD istihbarat servisleri tarafından ABD Başkanı Bill Clinton'a NATO'nun Kosova'ya harekât yapması halinde Belgrad yönetiminin bir hafta içinde bölgedeki Arnavutları sınır dışı edeceğine dair raporlar verilmesine rağmen harekât başlatılmış ve yaşanan insani felakete rağmen sürdürülmüştür. Shea'nın açıklaması bizzat NATO harekâtının sonucundan sadece Miloseviç'in sorumlu olduğu izleniminin yaratılmaya çalışılmasından başka bir şey değildir. Harekât başlamadan önce Belgrad yönetimi tarafından Kosova'da UÇK ayaklanmasının bastırılması için yürütülen operasyonların sonucunda Arnavutların bölge içinde güvenli /UÇK'nın kontrolünde olmayan yerlere göç etmesi/ettirilmesi söz konusuydu. Arnavutların Kosova'ya komşu ülkelere göç ederek mülteci konumuna düşmesi -harekât öncesinde hazırlanan ABD istihbarat raporlarında belirtildiği gibi- harekâtın başlamasından sonradır. Miloseviç'in 'zalim' olarak tarif edilmesi de NATO harekâtının başlamasından sonra Kosova'daki Sırp güçlerinin uygulamalarına dayanmaktadır. Yine gerçeğin tek taraflı bir açıklaması durumu söz konusudur. Seçimlerle iktidar yapısının belirlendiği ve devlet başkanının bu seçimlerle oluşan parlamento tarafından seçildiği bir ülkede devlet başkanının 'diktatör' olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği konusu tartışmaya açıktır. Keza Miloseviç'in 'savaş suçlusu' olarak

ilan edilmesi ve hatta bu durumun Yugoslavya'nın parçalandığı yıllara ve Bosna Savaşı'nı da kapsayacak şekilde geniş tutulması da aynı şekilde tartışmalıdır. Unutulmaması gereken 1995 yılında Bosna Savaşı'na son veren ve Balkanlar'ın rahat bir nefes almasım sağlayan Dayton Anlaşması'nın altında Hırvat lider Franko Tudjman ve Boşnak lider Aliya İzzet Begoviç'in yanında Miloseviç'in imzasının da olmasıdır.

Bütün bu nominasyonlar, Miloseviç'in şeytan gibi gösterilmesine, dolayısıyla da NATO harekâtının meşruluğunu sağlamaya dönüktür. Miloseviç, Haber ajansı UPI'nin İcra Kurulu Başkam Arnaud de Borchragave'e NATO bombardımanı sürerken Belgrad'da şunları söylüyordu:

> Melek değiliz. Bizi göstermeye çalıştığınız gibi şeytan da değiliz. Düzenli birliklerimiz son derece disiplinlidir. Paramiliter düzensiz güçler farklı bir hikâyedir. Vietnam Savaşı'nda ya da herhangi bir savaşta tarafların yaptığı gibi kötü şeyler oldu. Düzensiz birliklerin başına kendi kendini lider olarak atayanları tutukladık. Bazıları yargılanıp 20 yıl hapis cezasma bile çarptırıldı...Mülteciler, teröristlere karşı yürütülen savaştan dolayı ve aynı zamanda teröristler tarafından çıkarılan, sonra da herkesin diline düşen ve daha da fazla sayıda insanın göç kervanına katılmasına yol açan gerçek dışı korkunç hikâyeler yüzünden panik halinde kaçtılar (Interview of Slobodan Milosevç to UPI, 1999).

Miloseviç'le ilgili Batı basınında çıkan haberlerdeki nominasyonları bu şekilde örnekledikten ve tartıştıktan sonra sıra Sırplarla ilgili nominasyonların değerlendirilmesine gelmiştir. Miloseviç ve Sırplarla ilgili haberlerde kullanılan nominasyonların paralellik arz ettiğine dikkat edilmesi yerinde olacaktır.

3.2.2.2. Sırpların şeytan gibi gösterilmesine ilişkin nominasyonlar

İncelenen 260 haber içinde Sırpların şeytan gibi gösterilmesine dönük 10 nominasyondan, toplam olarak 237 tane tespit edilmiştir. Bunların içinde en çok tekrarlanan Sırplar 'zalim' (88), Sırplar 'etnik temizlikçi' (69) ve Sırplar 'savaş suçlusu' (19) nominasyonlarıdır. Aşağıda bu nominasyonlarla ilgili örnekler değerlendirilecek ve tartışılacaktır.

New York Times gazetesinin 6 Nisan 1999 tarihli sayısındaki "Rusya'nın Kosova'daki rolü" başlıklı haberde "NATO hava saldırıları Kosova'da Sırp zul-

münün engellenmesinde şimdiye kadar çok az etkili oldu(*Ek A*, 9 No'lu haber)"denilmekteydi.

Sırpları 'etnik temizlikçi' olarak tarif eden ya da ima eden nominasyonlara bir örnek olarak 28 Mart 1999 tarihli New York Times gazetesindeki "Savaşın sisi: Dostlar ve düşmanlarla ilgili gerçeklerle başa çıkmak; tahminler yanlış çıktı" başlıklı haber gösterilebilir. Haberde şöyle denilmekteydi: "...Ama o yol, Miloseviç ve Sırpları bir zamanlar Yugoslavya'yı oluşturan coğrafyanın büyük bölümünde yaygın etnik temizlik ve katliam yapmaya götürdü(*Ek A*, 10 No'lu haber)."

Sırpların savaş suçlusu olduğu nominasyonuyla ilgili olarak New York Times gazetesinin 28 Mart 1999 tarihli sayısında "NATO Sırp birliklerine saldırı emri verirken ABD hayalet uçağı Yugoslavya'da düştü" başlığıyla verilen haberdeşu ifadeler dikkat çekiyordu: "Müttefikler, sivillere karşı yapılan mezalimlerin sorumlusu olan Sırp yetkililerinin Lahey'deki Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi tarafından soruşturulduğunu görmek için elinden geleni yapacaktır(*Ek A*, 5 No'lu haber)."

NATO'nun Kosova Harekâtı'nın meşrulaştırılmasında Batı basınındaki haberlerde Sırplara ilişkin izlenen nominasyon stratejisi, Miloseviç'e ilişkin izlenen stratejiyle benzerlik arz etmektedir. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken en önemli husus, Kosova'daki Arnavutlara yapılanlardan tüm Sırp ulusunun sorumlu tutulmasıdır. Yani olsa olsa Sırbistan yönetiminin sorumlu tutulabileceği olaylar nedeniyle bir ulusun topyekün sorumlu tutularak uluslararası kamuoyunun gözünde şeytan gibi gösterilmesidir söz konusu olan. Tarihi boyunca yayılmacı ve emperyal güçlere direnme refleksine sahip olan bir ulusun bu şekilde şeytan gibi gösterilmesinde kuşkusuz Yugoslavya'nın parçalanma sürecinde yaşanan savaşların, özellikle de Bosna Savaşı'nın acı hatıralarının zihinlerde henüz tazeliğini koruması büyük rol oynamıştır. Diğer bir ifadeyle o tarihsel arka plana dayanarak Sırpların şeytan gibi gösterilmesi kolaylaşmış ve NATO'nun Kosova Harekâtı'nın meşrulaştırılmasına katkı sağlanmıştır. Öte yandan bu yolla kolektif olarak şeytan gibi gösterilen ve suçlanan bir ulusun kolektif olarak cezalandırılması da haklı gösterilmeye çalışılmıştır. NATO'nun Kosova'daki Sırp askeri hedeflerinin vurulmasından bir sonuç elde edememesi üzerine hava harekâtını köprüler, yollar, enerji santralleri, fabrikalar ve medya kuruluşları gibi sivil hedefleri de kapsayacak şekilde tüm Yu-

goslavya'ya yayması da bu fikrin devamı niteliğindedir. Bu şekilde Sırp ulusunun yöneticilerine karşı başkaldıracağı ve baskı altında kalan yönetimin NATO'nun taleplerine boyun eğeceği hesaplanmıştır. Nitekim Washington Post gazetesinde 25 Mayıs 1999 tarihli sayısında çıkan bir haberde "NATO komutanı ABD'li General Wesley K. Clark, birinci önceliğinin Yugoslav 3. Ordusu'nu imha etmek ya da Kosova'dan sürüp çıkarmak olduğunu söyledi. Ancak ittifakın üst düzey askeri yetkilileri, sıkıntı çeken yurttaşların siyasi liderlerinin uzlaşmazlığını sorgulamaya başlaması için gündelik yaşamın kalitesini de bozmak istediklerini itiraf ettiler(*Ek B*, 9 No'lu haber)."ifadesi yer almaktaydı. Kosovalı Arnavutları korumak için yapıldığı ileri sürülen harekâtın Yugoslavya'nın tümünde milyonlarca sivile bilerek ve isteyerek zarar verecek şekilde planlanmasın, NATO'nun Kosova Harekâtı'nın aslında nasıl büyük bir dezenformasyon kampanyası olduğunun gösterilmesinde tek başına dahi yeterli olabileceğini söylemek abartılı olmayacaktır.

3.2.3. NATO'nun Kosova Harekâtı'na ilişkin yüklem-hüküm stratejileri

NATO'nun Kosova Harekâtı'na uluslararası meşruiyet kazandırmak için Batı basınında çıkan haberlerdeki söylem inşasının üçüncü ve son ayağını, izlenen yüklem-hüküm stratejisi oluşturmaktadır. Söylemde izlenen yüklem-hüküm stratejisi toplumsal aktörleri olumlu veya olumsuz biçimde yaftalamayı hedeflemektedir. Araştırmaya temel olan 260 haber içinde 21 yüklem-hüküm toplam olarak 671 kez kullanılmıştır. Bu yüklem-hükümlerin gazetelere göre dağılımı aşağıdaki Tablo 3'te verilmektedir.

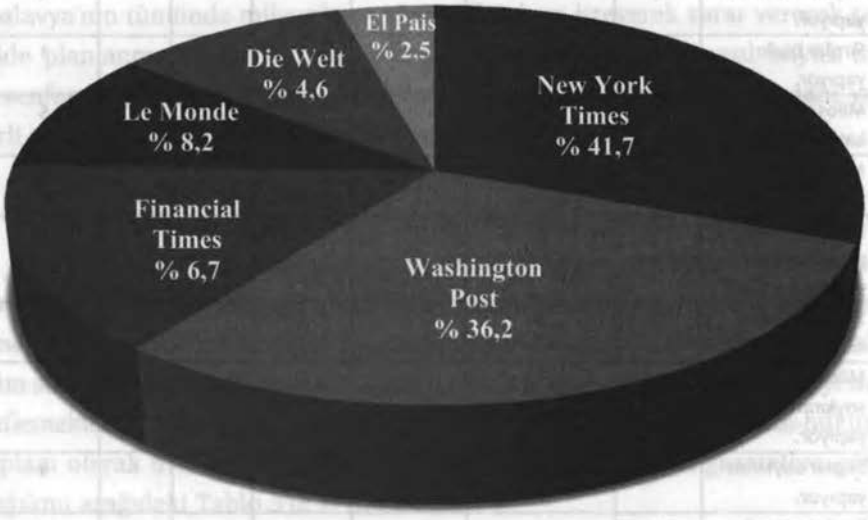
Tablo 3: NATO'nun Kosova Harekâtıyla İlgili Haberlerdeki Yüklem-Hükümler

YÜKLEM-HÜKÜM	GAZETELER						TOPLAM
	New York Times	Washington Post	Financial Times	Le Monde	Die Welt	El Pais	
Sırplar sivil Arnavutlara saldırıyor.	35	22	2	1	1	2	63
Miloseviç kendi geleceğini düşünüyor.	1	–	-	-	-	-	1
Miloseviç	4	-	1	1	-	-	6

masum sivillere saldırıyor.							
Sırplar evleri /köyleri yakıyor/ yıkıyor.	32	15	4	2	-	-	53
Sırplar sivilleri katlediyor.	47	38	5	4	2	1	97
Sırplar etnik temizlik yapıyor.	71	82	16	27	16	5	217
NATO harekatı kararlı ve başarılı gidiyor.	58	60	13	12	11	8	162
Sırplar mezalim yapıyor.	4	-	-	-	-	-	4
Sırplar baskı yapıyor.	1	-	-	-	-	-	1
Miloseviç katliam yapıyor.	4	1	-	-	-	-	5
Miloseviç etnik temizlik yapıyor.	14	6	2	3	1	-	26
NATO sivillere zarar vermeme-ye dikkat ediyor.	4	8	-	-	-	-	12
Sırplar savaş suçu işliyor.	1	3	-	-	-	-	4
Miloseviç soykırım yapıyor.	2	-	-	1	-	-	3
Sırplar soykırım yapıyor.	1	1	-	1	-	1	4
Sırplar tecavüz ediyor.	1	2	-	1	-	-	4
Miloseviç baskı yapıyor.	-	1	-	-	-	-	1
Miloseviç şiddet uyguluyor.	-	1	–	-	-	-	1
Sırplar yağma yapıyor.	-	2	1	1	-	-	4
Miloseviç savaş suçu işliyor.	-	1	1	-	-	-	2
Miloseviç köyleri yakıyor.	-	-	-	1	-	-	1
TOPLAM	280	243	45	55	31	17	671

Haberlerin gazetelere göre yüzde dağılımını gösteren Grafik 1 ile yüklem-hükümlerin gazetelere göre yüzde dağılımını gösteren aşağıdaki Grafik 4 benzerlik arz etmektedir. Yani NATO'nun Kosova harekâtıyla ilgili haberlerdeki söylem inşasında ABD gazeteleri tıpkı argümantasyonlarda ve nominasyonlarda olduğu gibi yüklem-hükümler açısından da Avrupa gazetelerine göre çok daha fazla ağırlığa sahiptir. Üç kategorideki benzer ağırlık dağılımı, araştırmanın tutarlılığının bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Grafik 4: Yüklem-Hükümlerin Gazetelere Göre Dağılımı

Tablo 3'te dökümü yapılan yüklem-hükümleri; nominasyonlara paralel biçimde Miloseviç ile Sırpların şeytan gibi gösterilmesine ve NATO harekâtının yürütülmesine ilişkin olmak üzere 3 kategori altında değerlendirmek ve tartışmak yerinde olacaktır.

3.2.3.1. Miloseviç'in şeytan gibi gösterilmesine ilişkin yüklem-hükümler

Bu kategoride, haberlerde tespit edilen toplam dokuz yüklem-hüküm; 'etnik temizlik yapıyor' (26), 'masum sivillere saldırıyor' (6), 'katliam yapıyor'

(5), 'soykırım yapıyor' (3), 'savaş suçu işliyor' (2),'baskı yapıyor' (1), 'şiddet uyguluyor' (1), 'köyleri yakıyor' (1) ve 'kendi geleceğini düşünüyor' (1) olmak üzere 46 kez kullanılmıştır. Bunların içinde en çok tekrarlanan 'Miloseviç etnik temizlik yapıyor' yüklem-hükmüne ilişkin Batı basınından alınan bazı örnekler aşağıda verilmektedir.

7 Nisan 1999 tarihli *Financial Times* gazetesinde "Cehennem yolu: Kosova'ya bulaşan NATO kazanmak zorunda. Bu da belirsiz bir gelecek için kara birlikleri ve askeri taahhüt gerektiriyor" başlıklı haberdeİngiltere Başbakanı Tony Blair'in Sunday Telegraph gazetesinde yayınlanan bir makalesinden yapılan alıntıda şu sözlere yer veriliyordu: "Hedefimiz bu insanların evlerine geri dönmesini sağlamak olmalı. Miloseviç'in etnik temizliğini kabul edemeyiz ve etmemeliyiz(*Ek C*, 4 No'lu haber)."

Le Monde gazetesinin 9 Nisan 1999 tarihli sayısında "Bonn, etnik temizlik Nal planını teyit etti" başlıklı haberde Washington Post gazetesine dayanılarak "Amerikalı komutanlar Sırbistan ve Kosova'ya yapılacak hava harekâtlarının Slobodan Miloseviç'i etnik temizlik planını uygulamaktan vazgeçirmeye yetmeyeceği yönünde Beyaz Sarayı uyardılar(*Ek D*, 2 No'lu haber)"deniliyordu.

'Miloseviç etnik temizlik yapıyor' yüklem-hükmü, 'Miloseviç/Sırplar etnik temizlik yaptığı için NATO harekâtı yapılıyor' argümantasyonu ve 'Miloseviç etnik temizlikçi' nominasyonu ile NATO harekâtının meşrulaştırmaya dönük Batı basınında çıkan haberlerdeki söylem inşasına paralel katkıda bulunmaktadır. Hem argümantasyon hem de nominasyonla ilgili yapılan tartışmalardaki dayanak noktaları 'Miloseviç etnik temizlik yapıyor' yüklem-hükmü için de geçerlidir. Özetle söylemek gerekirse, söz konusu olan NATO harekâtının yapılması halinde Kosova'daki Arnavutların bir hafta içinde sınır dışı edileceğinin bilinmesine karşın harekâtın başlatılması, her aşamada ortaya çıkan insani felakete rağmen devam ettirilmesi ve yine de kamuoyunu harekâtın etnik temizliğin önüne geçilmesi amacıyla yapıldığına ikna edici yönde dezenformasyon yapılmasıdır.

3.2.3.2. Sırpların şeytan gibi gösterilmesine ilişkin yüklem-hükümler

Bu kategoride tespit edilen 10 yüklem-hükümden Sırplar; 'etnik temizlik yapıyor' (217), 'sivilleri katlediyor' (97), 'sivil Arnavutlara saldırıyor' (63), 'ev-

leri/köyleri yakıyor/yıkıyor' (53), 'mezalim yapıyor' (4), 'savaş suçu işliyor' (4), 'soykırım yapıyor' (4), 'tecavüz ediyor' (4), 'yağma yapıyor' (4) ve 'baskı yapıyor' (1) olmak üzere toplam 451 kez kullanılmıştır. Miloseviç'le ilgili olanlarla paralellik gösteren bu yüklem-hükümler içinde en çok tekrarlanan 'Sırplar etnik temizlik yapıyor' , 'Sırplar sivilleri katlediyor' ve 'Sırplar sivil Arnavutlara saldırıyor' yüklem-hükümlerine ilişkin örnekler aşağıda verilmektedir.

23 Nisan 1999 tarihli *Financial Times* gazetesinde "NATO zirvesi harekâtın başarısını gözden geçirirken Başbakan kara birliklerinin kullanılmasını gerekçelendirdi" başlıklı haberde Tony Blair'in şu sözlerine yer veriliyordu: "Etnik temizlik kötülüğünün sürmesine izin veremeyiz. O durum tersine çevrilene kadar durmamalıyız(*Ek C*, 5 No'lu haber)".

El Pais gazetesinin 26 Mayıs 1999 tarihli sayısında "G-8'in önerisi bombardımanlar durduğunda BM'de yapılacak görüşmeler için bir zemin oluşturuyor" başlıklı haberde "Ama Kosova'da Arnavut kökenli nüfusun sınır dışı edilmesinden başka işlenen suçlara ve katliamlara ilişkin güvenilir tanıklar var (Ek F, 1 No'lu haber)." denilmekteydi.

'Sırplar etnik temizlik yapıyor' yüklem-hükmü, tıpkı 'Miloseviç etnik temizlik yapıyor' yüklem-hükmü gibi 'Miloseviç/Sırplar etnik temizlik yaptığı için NATO harekâtı yapılıyor' argümantasyonu ve 'Sırplar etnik temizlikçi' nominasyonu ile Batı basınında çıkan haberlerdeki söylem inşasına aynı doğrultuda katkıda bulunmaktadır. Miloseviç'le ilgili olan yüklem-hüküm için yukarıda söylenenler bu yüklem-hüküm için de geçerlidir. Ancak burada 'Miloseviç etnik temizlik yapıyor' yüklem-hükmünden farklı olarak 'Sırplar etnik temizlik yapıyor' yüklem-hükmü, kolektif olarak bir ulusun 'şeytan gibi gösterilmesi'ne ve buna dayanarak NATO bombardımanını hak ettiği algısının yaratılmasına da hizmet ettiğinin vurgulanması yerinde olacaktır.

'Sırplar sivilleri katlediyor' yüklem-hükmüne bir örnek olarak New York Times gazetesinin 30 Mart 1999 tarihli sayısında "NATO Sırp güçlerinin peşinde, ABD'ye göre 'soykırım' işaretleri var" başlıklı haberdeşu ifadelere yer veriliyordu: "Savunma Bakanlığı ve NATO yetkililerinin henüz teyit edilmelerinin mümkün olmadığını vurgulayarak aktardıkları mezalim haberleri içinde Sırplar tarafından Goden'de 20 köy okulu öğretmeninin öğrencilerinin gözleri önünde kurşunlanarak öldürülmesi de vardı (*Ek A*, 7 No'lu haber)".

'Sırplar sivilleri katlediyor' yüklem-hükmü, NATO harekâtını meşrulaştıran haber söyleminin inşasında 'NATO harekâtı sivil Arnavutları korumak için yapılıyor' argümantasyonu ile 'Sırplar katil' ve 'Sırplar savaş suçlusu' nominasyonlarıyla aynı paralelde işlev görmektedir. Burada harekât sürerken öldürülen Arnavutların sayısına ilişkin açıklamaların harekâttan sonra abartılı olduğunun ortaya çıktığının hatırlatılması yerinde olacaktır.

'Sırplar sivil Arnavutlara saldırıyor' yüklem-hükmüne bir örnek olarak *Financial Times* gazetesinin 27 Mart 1999 tarihli sayısında yer alan "Sırplar öç alması nedeniyle Yugoslav çatışması daha da kötüleşti" başlıklı haberde şöyle denilmekteydi: "Yugoslavya'daki savaş geçen akşam çatışmanın komşu Bosna'ya yayılması ve Sırp paramiliterlerin Kosova'daki Arnavut sivillerden kanlı biçimde öcünü almasıyla uğursuz bir viraj aldı (*Ek C*, 3 No'lu haber)".

'Sırplar sivil Arnavutlara saldırıyor' yüklem-hükmüne ilişkin verilen örnekte de görüldüğü gibi Kosova'da Arnavutların başına gelenlerden kolektif olarak Sırp ulusu sorumlu tutulmaktadır. Diğer yüklem-hükümlerde olduğu gibi bu şekildeki söylem inşasıyla 'şeytan gibi gösterilen' Sırpların NATO harekâtının hedefi olmayı hak ettiği algısı okuyucuların zihnine kazınmaktadır.

3.2.3.3. NATO harekâtının yürütülmesine ilişkin yüklem-hükümler

NATO'nun 78 gün süren Kosova Harekâtı'na kamuoyunun desteği, uluslararası medyada kararlı ve başarılı biçimde yürütüldüğü yönünde yapılan yayınlar sayesinde sağlanmış ve korunmuştur. İncelenecek olan bu kategoride kamuoyu desteğinin sürmesine hizmet eden iki yüklem-hüküm, 'NATO harekâtı kararlı ve başarılı gidiyor' (162) ve 'NATO sivillere zarar vermemeye dikkat ediyor' (12) olmak üzere toplam 174 kez kullanılmıştır.

Washington Post gazetesinin 3 Nisan 1999 tarihli sayısında "Füzeler Belgrad'da önemli tesisleri tahrip etti" başlıklı haberde bombardıman kampanyasını barajın arkasında biriken suya benzeten NATO sözcüsü Jamie Shea'nın şu sözlerine yer veriliyordu: "Su yükselecek yükselecek ve her şey yüzeyde istikrarlı görünürken basınç birden bire öylesine artacak ki, baraj yıkılacak...Artan NATO baskısı öyle bir noktaya gelecek ki, ansızın herhangi bir ön işaret olmaksızın baraj patlayacak ve Yugoslav birlikleri Kosova'dan çekilecek (*Ek B*, 10 No'lu haber)".

NATO harekâtının kararlılığını göstermeye dönük bu örnekten sonra harekâtın başarılı biçimde yürütüldüğüne ilişkin *Financial Times* gazetesinin 26 Mart 1999 tarihli sayısındaki "Ateş hattında: David Buchan, NATO'nun Soğuk Savaş sonrası ittifak karakteri Sırbistan'a saldırının sonucuna bağlı olduğunu ileri sürdü" başlıklı haberde "İki gecelik bombardımandan sonra bir NATO başarısı son derece olası. Yugoslavya darbeleniyor. Hava savunma sisteminin ilk geceki saldırıların ardından ayakta kaldığım ileri sürse de durum gerçekte öyle değil; kışlalar, askeri havaalanları ve savunma sanayi tesisleri hep vuruldu(*Ek C*, 6 No'lu haber)." denilmekteydi.

New York Times gazetesinin 12 Mayıs 1999 tarihli sayısında "NATO Sırplardan taleplerini yinelerken büyük saldırılar tekrar başladı" başlıklı haberde Sırp güçlerine verilen zarara işaret eden şu ifadeler yer alıyordu: "Buradaki yetkililer yedi haftalık bombardımandan sonra Kosova'daki birliklerin açık biçimde zor durumda olduğunu söylediler (*Ek A*, 11 No'lu haber)".

'NATO harekâtı sivillere zarar vermemeye dikkat ediyor' yüklem- hükmüne örnek olarak da New York Times gazetesinin 3 Nisan 1999 tarihli sayısında yer alan "NATO ilk defa Belgrad'ın merkezini vurdu, Kosova'daki savaşı yürüten komuta merkezleri yerlebir edildi" başlıklı haberde geçen şu ifadeler verilebilir: "...Her biri bin poundluk savaş başlığı taşıyan cruise füzeleri hedeflerini tam bir dakiklikle vurdu, çevredeki binalara hiçbir şey olmadı (*Ek A*, 12 No'lu haber)".

Washington Post gazetesinin 9 Mayıs 1999 tarihli sayısında yer alan "Temiz savaş diye bir şey yoktur; yaklaşık iki düzine NATO bombası yanlış hedefi vurdu" başlıklı haberde "İstenmeyen ölümlerin sayısını azaltmak için Müttefik Güç Harekâtı'nda kullanılan bomba ve füzelerin yaklaşık yüzde 95'i hassas güdümlü sınıfından, yani savaş gemisi ya da uçaktan atıldıktan sonra hedeflerine uydular, lazer ya bilgisayarlar yardımıyla yönlendiren türden (*Ek B*, 11 No'lu haber)" açıklaması yer alıyordu.

NATO harekâtının yürütülmesine ilişkin yüklem-hükümler, esas olarak harekâta kamuoyunun desteğinin sürdürülmesini hedeflemektedir. Batı basınında bu söylem stratejisi doğrultusunda çıkan haberler ağırlıklı olarak dezenformasyon niteliğindedir. Çünkü ne ittifakın askeri zaferi ne de harekâtta sivillere zarar verilmemeye çalışıldığı doğrudur. NATO karargâhından harekâtın başarılı gidişatına ilişkin yapılan açıklamaların gerçekleri yansıtmadığı daha

sonra ortaya çıkmıştır. Newsweek dergisinin, 15 Mayıs 2000 tarihli sayısı ABD hava kuvvetlerinin gizli bir raporuna dayanarak Kosova'da açıklandığı gibi 120 değil, 14 tankın, 220 değil 18 zırhlı personel taşıyıcının ve 450 değil 20 topun imha edildiğini gözler önüne sermektedir (Aktaran Halimi, 2006:107).

NATO harekâtının sivillere zarar vermemek için hassas biçimde yürütüldüğü iddiası da gerçekleri yansıtmamaktadır. Harekât, Yugoslavya'nın tümünde yaşayan sivillerin yaşamlarını zora sokacak şekilde planlanmıştır (Ek B, 9 No'lu haber). NATO harekâtı boyunca Yugoslavya'nın tümünde 300 fabrika ve rafineri, 190 eğitim kuruluşu, 20 hastane, 30 klinik, 60 köprü ve 5 havaalanı bombalanmıştır. Bu saldırılarda en azından 2 bin sivil ölürken, 6 bin sivil de yaralanmıştır (Hammond, 2000: 372).

Çalışmanın bu bölümünde NATO'nun Kosova Harekâtı'na ilişkin Batı basınının önde gelen gazetelerinde harekât boyunca çıkan haberler, Söylem-Tarihsel Yaklaşım ile eleştirel söylem analizine tabi tutulmuştur. Haber metinlerinin değerlendirilmesinde tarihsel bağlama göndermeler yapılmış ve inşa edilen söylemin ardında yatan ideoloji açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Görüldüğü gibi NATO'nun Kosova Harekâtı, Batı'nın çıkarına olacak şekilde Balkanlar'ın siyasal haritasını insani müdahale kılıfı altında değiştirme girişiminden başka bir şey değildir. Dolayısıyla haberlerde inşa edilen söylemin ardında yatan ideoloji, küreselleşme adına emperyalist yayılma ve bu yayılmaya karşı duran direnç noktalarının ortadan kaldırılmasıdır.

4. Sonuç

NATO'nun bundan 15 yıl önce 24 Mart'ı 25 Mart'a bağlayan gecede başlayan ve 78 gün süren Kosova Harekâtı, sadece uluslararası hukuk açısından çok tartışmalı insani müdahale gerekçesiyle egemen bir ülkenin bombalanmasının ve alt yapısının çökertilmesinin değil, ama aynı zamanda iletişimin küreselleşmesine paralel olarak dezenformasyonun küreselleşmesinin de ilk örneğini oluşturmaktadır.

1990'lı yılların başında sosyalist sistemin yıkılışından itibaren küreselleşmenin hızlandığı yaklaşık son yirmi yıllık döneme şöyle bir bakıldığında, dezenformasyon kampanyalarının yoğun biçimde çatışma ve savaş bağlamında devreye sokulduğu görülmektedir. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin

öncülüğünde Afganistan ve Irak'taki yönetimlerin uluslararası çapta şeytan gibi gösterilmeleri temelinde düzenlenen harekâtlar bu durumun tipik örneklerini oluşturmaktadır.

Dezenformasyon bu çalışmaya konu olduğu gibi sadece uluslararası boyutta değil ulusal boyutta da söz konusu olmaktadır. Özellikle 30 yıldır süren iç çatışmanın ağır bedellerini ödeyen Türkiye toplumu açısından bu durum hayli yakıcı bir sorundur. Her ne olursa olsun medyadaki sistematik dezenformasyon, kamunun bilme hakkının ihlal edilmesi demektir. Bunun sonucunda kitleler azınlığın çıkarları doğrultusunda manipüle edilmektedir. Diğer bir ifadeyle medya marifetiyle zihinlerin tahakküm altına alınması söz konusudur. Gerçeklere erişimi engellendiği için zihinsel kontrol altında yaşayan bir toplumda, Walter Lippmann'ın veciz biçimde işaret ettiği gibi özgürlükten söz edilemez. O nedenle dezenformasyonun deşifre edilmesine bir özgürlük ve demokrasi meselesi olarak yaklaşılması yanlış olmayacaktır.

Antik Yunan'dan beri demokrasi üzerine yapılan tartışmalar öz itibariyle karar alma süreçleriyle ilgilidir. İster doğrudan ister seçilmiş temsilciler aracılığıyla olsun, bu süreçlerin sağlıklı işleyebilmesi için doğru bilgiye erişim esastır. Özellikle temsili demokrasilerde seçilmiş iktidarın siyasal ve sivil alanlarda denetlenmesinde doğru bilgiye erişim kritik önemdedir. Kamunun bilme hakkının kaynağı da burasıdır. Bu hak kamunun, iktidarın kararlarının şekillenmesinde ve icraatının denetlenmesinde söz sahibi olmasını sağlar. Bu anlamda dezenformasyon, siyasal ve sivil alanı, işlevini gerçekleştirebilmesi için en çok ihtiyacı olduğu girdiden mahrum etmek demektir.

Dezenformasyon uluslararası boyutta yürütüldüğünde Merkez ülkelerin lehine Çevre ülkelerin aleyhine yani emperyal sistemin çıkarına olurken, ulusal boyutta egemen azınlığın çıkarlarını geniş kitlelerin aleyhine olacak şekilde ilerletmesinin bir aracı olmaktadır. Burjuvazinin tarih sahnesine çıkışından beri egemenlerin çıkarlarının halk yığınlarının çıkarları olarak sunulması söz konusu olduğundan ister ulusal ister uluslararası boyutta olsun yürütülen dezenformasyon kampanyalarıyla savunulan siyasal çizgilerin geniş kitlelerin çıkarına olduğu algısı yaratılmaktadır. Bunun sonucu uluslararası boyutta Merkez ülkelerin Çevre üzerindeki tahakkümü pekişmekte, ulusal boyutta ise egemen azınlığın otoriterleşmesine kapı açılmaktadır. Dezenformasyona bir özgürlük ve demokrasi sorunu olarak yaklaşılması bu nedenle zorunludur.

KAYNAKÇA

Ackerman, S. (1999).Forgotten Coverage of Rambouillet Negotiations, Haziran 13, 2014, http://fair.org/press-release/forgotten-coverage-of-rambouillet-negotiations.

Arcan, E. (2010). İnsan Hakları ve Medya: ABD Elit Medyasında Türkiye'ye İlişkin İnsan Hakları Haberlerinde Söylem İnşası; The New York Times Gazetesi Örneği, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, İstanbul: Yayınlanmamış doktora tezi.

Becker, R. (n.d.). The Rambouillet Agreement: A Declaration of War Disguised As a Peace Agreement, Haziran 13, 2014, http://www.slobodan-milosevic.org/rambouillet-analysis.htm.

Emiroğlu, S. (1999, Nisan 2). CIA göçü uyardı. Milliyet gazetesi, 18460, s. 2.

Erdoğan, İ. (2012).*Pozitivist Metodoloji ve Ötesi: Araştırma Tasarımları, Niteliksel ve İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Erk Yayınları.

Grandin,G.(1995). *La información, la desinformación y la realidad.* Ferran Meler Ortí(Translated by). España: Ediciones Paidós.(Original Book Published in 1993).

Güngör, N. (2013*). İletişim: Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Halimi, S., Vidal D., Maler, H. (2006). *L'Opinion, ça se travaille...: Les médias ve les "guerres justes": Kosovo, Afghanistan, Irak*. Marseille: Agone.

Hammond, P. (2000). Reporting "Humanitarian" Warfare:Propaganda, Moralism and NATO's Kosovo war.*Journalism Studies*, 1(3), 365-386.

Herman, S.&Chomsky, N. (2012).*Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media.* USA: Pantheon.

Hoepfl, M. (1997). Choosing Qualitative Reseacrh: A Primer for Technology Education Researchers.*Journal of Technology Education*, 9(1). Eylül 13, 2014, http:// scholar. lib.vt.edu/ejournals/JTE/v9n1/pdf/hoepfl.pdf.

Interview of Slobodan Milosevç to UPI(Nisan 30, 1999), Ağustos 14, 2014, http://www.slobodan-milosevic.org/int-upi99.htm.

Powell, B. (1999, Temmuz 26). Why Russia was Miffed at NATO. *Newsweek*, 134 (4), 72.

Ramonet, I. (2010), Una reflexión sobre los medios y la democracia, Nisan 29, 2014,http://www. rebelion.org/noticias/2010/12/118309.pdf.

Ramonet, I. (2011). *L'Explosion du journalisme: De médias de masse à la masse de média*.Paris: Éditions Galilée.

Quintero, A. P., Ramonet, I, Taylar, P, Shaugun, F.,Snow, N., Gonzales, C., et al. (2004). *Estrategias de la desinformación.* Valencia: Generalitat Valenciana.

Serrano, P. (2012). *Desinformación: Cómo los medios ocultan el mundo.* Barselona: Peninsula.

Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi.Ağustos 12, 2014, http://www.uhdigm. adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflisoz/bm/bm_11.pdf.

Volkoff,V. (1999). *Désinformation: Flagrant Délit*. France:Éditions du Rocher.

Wodak, R. (2000).Does Sociolinguistics Need Social Theory? New Perspectives in Critical Discourse Analysis, Temmuz 5, 2014, https://www.univie.ac.at/linguistics/forschung/ wittgenstein/ unemploy/bristol5.htm.

Wodak, R. & Meyer, M. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*, Great Britain: SAGE Publications Ltd.

EKLER

EK A: THE NEW YORK TİMES

Hbr. No.	Yayın Tarihi	Haber başlığı	Sayfa No.	Yazar
1	24.03.1999	U.S. Negotiators Depart, Frustrated by Milosevic's Hard Line	14	Steven Erlanger
2	25.03.1999	in the President's Words: 'We Act to Prevent a Wider War'	15	Foreign Desk
3	3.05.1999	Clinton Will Meet the Russian Envoy on Balkans Today	1	Jane Perlez
4	1.06.1999	Clinton Declares Most War Cleanup Is Europe's Task	1	John M. Broder
5	28.03.1999	U.S. stealth figher is down in Yugoslavia as NATO Orders Attack on Serb Army Units	1	John. M. Broder
6	31.03.1999	Milosevic Demands an End To Raids Before He'll Talk	9	Roger Cohen
7	30.03.1999	NATO Hunting For Serb forces; U.S. Reports Signs of 'Genocide'	1	Francis X. Clines
8	8.04.1999	Kosovo Is Causing Breaks And Shifts in the 2 Parties	16	Alison Mitchell
9	6.04.1999	Russia's Role in Kosovo	26	Editorial Desk
10	28.03.1999	Fog of War - Coping With the Truth About Friend and Foe; The Guesses That Turned Out Wrong	1	Steven Erlanger
11	12.05.1999	Big Raids Resume As NATO Reasserts Demands on Serbs	1	Steven Lee Myers, Michael R.Gordon
12	3.04.1999	NATO Hits Belgrade Center For the First Time, Razing Command Sites For Kosovo Fighting	1	Steven Lee Myers

EK B: *THE WASHINGTON POST*

Hbr. No.	Yayın Tarihi	Haber başlığı	Sayfa No.	Yazar
1	8.06.1999	Eight Powers Near Accord On Kosovo	1	Steven Mufson
2	24.04.1999	Text of NATO Statement on Kosovo; 'NATO Is Determined To Prevail'	18	-
3	2.04.1999	The Case For Ground Forces	29	Robert Dallek, Stephen Solarz
4	5.04.1999	Allies to Begin Flying Refugees Abroad; Yugoslav Army Pursues Remnant of Kosovo Forces	1	Bradley Graham, Dana Priest
5	30.03.1999	NATO: Unhappy Cop	17	George F. Will
6	3.04.1999	The Kosovo Crisis	14	Letters to the editor
7	26.03.1999	A Rash of Reasons	33	George F. Will
8	4.04.1999	NATO: A Suicide at Age 50?	7	George F. Will
9	25.05.1999	NATO Warplanes Jolt Yugoslav Power Grid; 80 Percent of Serbia Blacked Out as Concentrated Attacks Damage 5 Major Plants	1	Philip Bennett, Steve Coll
10	3.04.1999	Missiles Destroy Key Facilities in Belgrade	1	Thomas W. Lippman
11	9.05.1999	'No Such Thing as Clean Combat'; About Two Dozen NATO Weapons Have Struck Wrong Target	20	Dana Priest

EK C: *FINANCIAL TIMES*

Hbr. No.	Yayın Tarihi	Haber başlığı	Sayfa No.	Yazar
1	27.04.1999	Is Nato waiting for the Kosovars to starve to death before it mobilises?	1	Letters to the Editor
2	5.04.1999	Air power will never be sufficient and Nato must urgently launch a campaign on the ground in Kosovo in order to limit the carnage and allow refugees to return	12	Carl Bildt
3	27.03.1999	Yugoslav conflict worsens as Serbs take their revenge	1	Guy Dinmore, David Buchan
4	7.04.1999	The road to hell:Having involved itself in Kosovo, Nato must win. This requires ground troops and military commitment for the indefinite future	20	Martin Wolf
5	23.04.1999	Blair leads Kosovo hawks: Prime Minister Lays Ground for Use of Troops as NATO Summit Reviews Success of Air Strikes	2	-
6	26.03.1999	In the line of fire:David Buchan argues that the character of Nato's post – cold-war alliance depends on the outcome of the assault on Serbia	19	David Buchan

EK D: *LE MONDE*

Hbr. No.	Yayın Tarihi	Haber başlığı	Sayfa No.	Yazar
1	15.04.1999	Une épreuve de vérité pour les grandes organisations humanitaires; L'OTAN s'est engouffrée sur le terrain de l'aide aux réfugiés	Int.	Trean Claire
2	12.04.1999	La guerre en Serbie exacerbe la crise politique russe	Int.	-

EK E: *DIE WELT*

Hbr. No.	Yayın Tarihi	Haber başlığı	Sayfa No.	Yazar
1	27.03.1999	Der Balkan ist nicht Vietnam	-	Jörg Schönbohm

EK F: *EL PAIS*

Hbr. No.	Yayın Tarihi	Haber başlığı	Sayfa No.	Yazar
1	26.05.1999	"La Oferta del G – 8 es una Base para Negociar en la ONU Cuando Cesen los Bombardeos"	6	J.M.Larraya

SURİYE İÇ SAVAŞINDA YAŞANAN OLAYLARIN ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ: CNN TÜRK VE CNN INTERNATİONAL HABER KANALLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Dilek TARHAN*

Özet

Ortadoğu tarih boyunca kanlı çatışmaların yaşandığı önemli bir bölge olmuştur. 21. yüzyılda Arap halklarının özgürlük, eşitlik talepleri, işsizlik, kötü yaşam koşulları gibi birçok etken Arap coğrafyasını kanlı çatışmaların yaşandığı bir bölge haline getirmiştir. 2010 yılında Tunus'ta başlayan ve birçok ülkede yaşanan Arap Baharı, 21. yüzyılda Ortadoğu coğrafyasında yaşanan önemli olaylardan biri olmuştur. Sürecin yaşandığı ülkelerin birçoğu değişime sahne olurken, Suriye'de yaşanan olaylar bir sonuca ulaşmamış, sürecin en uzun yaşandığı ülke Suriye olmuştur. Suriye'de diğer ülkelerden farklı olarak isyan ve anlaşmazlık süreci, uluslararası aktörlerin kendi arasındaki anlaşmazlıkların da etkisiyle hala devam etmektedir. Bu çalışmada, 21 Ağustos 2013 tarihinde Suriye'de meydana gelen kimyasal silah saldırısı ile ilgili CNN Türk ve CNN International kanallarında yayınlanan haberler Van Dijk'ın 'Eleştirel Söylem Analizi' temel alınarak incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Arap Baharı, Suriye, Eleştirel Söylem Analizi, Van Dijk

1. Giriş

Tarih boyunca kanlı çatışmaların yaşandığı Ortadoğu, bugün önemli bir süreçten geçmektedir. Bu süreç sadece bölgeyi değil, dünyadaki dengeleri de etkileyecek bir nitelik taşımaktadır. Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendini

* İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

yakmasıyla başlayan ve bugün Suriye ile başka bir noktaya evrilen halk ayaklanmaları, yeni dönem devrimlerinin habercisi olarak görülmektedir.

20. yüzyılda Batılı sömürgecilerin diktatörlükler aracılığıyla çıkarları gereği her türlü demokratik hakkı görmezden gelmesinin ve baskıcı rejimleri desteklemesinin sonucu olarak böyle bir sürece girilmiştir. Arap ayaklanmaları Batılı güçlerin de kendi çıkarları için paradigma değiştirmek zorunda olduklarını hatırlatmıştır (Çubukçu, 2012: 39).

Arap Baharı olarak adlandırılan süreç ölümlerin ve şiddetin yaşandığı kanlı bir kışa dönüşmüştür. Sürecin en etkili olduğu ülkeler Mısır ve Suriye olmuştur. İktidarın yıkılmadığı tek ülke olan Suriye, ayaklanmalar konusunda özgün bir örnek oluşturmaktadır.

Suriye'de ülkede yaşayan dini, mezhepsel ve etnik grupların giderek ayrıştığı görülmektedir. Batı ve Türkiye için dominonun en stratejik taşlarından biri olan Suriye'de Esad rejiminin kolay düşmeyeceği net bir şekilde görülmektedir.

Bu çalışmadaki amaç, iki farklı televizyon kanalının haberleri ele alışındaki farklılıkları ortaya koymaktır. Çalışma aralığı belirlenirken kimyasal silah saldırısının yaşandığı 21 Ağustos 2013 tarihindeki ve sonrasındaki haberler incelenmiştir. Araştırma kapsamında 21 Ağustos – 27 Ağustos 2013 tarihleri arasında CNN Türk ve CNN International kanallarında olayla ilgili yayınlanan haberler, Van Dijk'ın Eleştirel Söylem Analizi yöntemi temel alınarak çözümleme yapılmaya çalışılmıştır.

2. Eleştirel Söylem Analizi

Eleştirel söylem analizi; söylemsel pratikler, olaylar ve metinler ile daha geniş toplumsal ve kültürel yapılar, ilişkiler ve süreçler arasındaki açık ya da örtük nedensellik ve belirlenme ilişkilerini sistematik olarak araştırmaktadır. Bu tür pratiklerin, olayların ve metinlerin nasıl ortaya çıktığını, iktidar ilişkileri ile iktidar mücadeleleri tarafından ideolojik olarak nasıl şekillendiğini; söylem ve toplum arasındaki iktidar ilişkilerinin bizatihi kendisinin iktidar ve hegemonyayı koruyan bir faktör olarak nasıl işlediğini ortaya koymaya çalışmaktadır (Durna, 2010: 59).

Eleştirel söylem analizinin ilk akla gelen isimlerinden olan Van Dijk haberi 'sentaktik' ve 'semantik' olarak iki ayrı dilsel çözümleme türünde ele almaktadır. Haber sentaksı, kullanılan cümlelerin gramatik yapılarını ifade ederken

semantik; sözcüklerin, cümlelerin ve yani bütün söylemin anlamını ifade etmektedir. Van Dijk'ın söylem çözümleme modeli Makro Yapı ve Mikro Yapı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Makro Yapı, tematik çözümleme ve şematik çözümleme alt başlıkları altında incelenmektedir.

Makro yapı analizinde haber girişleri, ana olay, olay kaynakları, ardalan ve bağlam bilgisi, olay taraflarının olayları değerlendirmesi gibi unsurlar ele alınmaktadır. Mikro yapı analizinde ise sentaktik çözümleme, bölgesel uyum, sözcük seçimleri ve retorik çözümlemeleri yapılmaktadır. Sentaktik çözümlemede, cümlelerin kullanım yapılarına bakılmaktadır. Sözcük seçimleri ise ideolojik yapılanma açısından önem taşımaktadır. Haberin retoriğinde ise haberin ikna edici olması için görgü tanıklarının ifadesine başvurulmaktadır (Özer, 2012: 137-138).

Van Dijk söylemdeki ikna boyutunu ortaya çıkarmak için metinde dikkat edilmesi gerekenleri şu şekilde sıralamaktadır: Olayın açıkça tanımlanması, görgü tanıklarının ifadesine başvurma, olaya ilişkin zamansal ve rakamsal boyutların açıklanması, konu hakkında profesyonellerin görüşlerine yer verilmesi, bir olaya sebep olan nedenler ve sonuçların belirtilmesi, metnin duygusal bir biçimde ifade edilmesi (Dijk, 1992: 84-88).

Van Dijk modelini şu başlıklar altında özetlemek mümkündür:

A. Makro Yapılar
1. Tematik Yapılar
a. Başlık
b. Haber Girişi
1. Spot
2. Spot olmadığında haber metninin ilk paragrafı alınmalıdır. Haber tek paragraf ise haberin ilk cümlesi giriş cümlesi olarak kabul edilmektedir.
c. Fotoğraf
2. Şematik Yapı
a. Durum
1. Ana olayın sunumu
2. Sonuçlar

3. Ardalan bilgisi
4. Bağlam bilgisi
b. Yorum
1. Haber kaynakları
2. Olay taraflarının olaya getirdikleri yorumlar
B. Mikro Yapı
1. Sentaktik Analiz
a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması
b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması
2. Bölgesel Uyum
a. Nedensel İlişki
b. İşlevsel İlişki
c. Referansal İlişki
3. Sözcük seçimleri
4. Haber retoriği
a. Fotoğraf
b. İnandırıcı bilgiler
c. Görgü tanıklarının ifadesi (Özer, 2011: 85).

Söylemi disiplinlerarası bir kavram olarak ele alan Van Dijk, söylem kavramını sosyoloji, psikoloji ve dilbilim bağlamında açıklamaktadır. Diğer bilim adamlarında görüldüğü gibi Van Dijk'ın da metnin anlamından çok dilin yapısını kavramaya öncelik verdiği görülmektedir. Ona göre söylem analizi içerik analizinin göz ardı ettiği metindeki ince anlamların yanı sıra haberin soyut biçimsel yapısının araştırılmasını da sağlamaktadır.

Söylem ve sosyal yapı arasında ilişkiyi anlamak için yapılan çalışmaların sınırsız olduğunu söyleyen Van Dijk, ırkçılık ya da ayrımcılığın diğer biçimlerinde dil kullanımı ve söylemin dili kullananların sosyal konumu, amaçları ve genel zihin modelleri ile doğrudan ilişkili olduğunu söylemektedir. Söylemin biçim, anlam ve zihinsel süreç olarak ele alınmayacağını söyleyen Van Dijk, sosyal etkileşimin karmaşık yapıları, bunların hiyerarşik işleyişleri ve toplum ve kültür içindeki işlevlerinin de incelenmesi gerektiğini ifade etmektedir (Ergeç, 2010: 19).

Van Dijk, söylemin ideolojinin yeniden üretiminde önemli olduğunu ve bu özelliği dikkate alınarak çözümleme yapılması gerektiğini söylemektedir. Dijk'a göre kullanılan cümlelerin kısa ya da uzun olması, etken ya da edilgen olması, ardarda gelen cümlelerin birbiriyle ilişkisi, haberin ideolojik doğasını ortaya çıkarmaktadır. Dijk, haber metinlerini toplumsal yapıyla ilişkilendirerek açıklamaktadır.

Dünyada cereyan eden olayların çoğu hakkında bilgi edinimi ve kanaat oluşumu büyük ölçüde, milyonlarca kişinin paylaştığı basın ve televizyondaki haber söylemine dayanmaktadır. Muhtemelen başka hiçbir söylem tipi bu kadar çok insan tarafından aşağı yukarı aynı anda paylaşılmaz ve okunmaz. Bundan dolayı haber söyleminin güç potansiyeli devasa olup, haber şemalarının, başlıklarının ve üslubunun yakından incelenmesinin siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel iktidarın uygulayımının ve bu uygulayımı destekleyen ideolojilerin iletişimini ve edinimini anlamak açısından hayati bir önemi vardır (Dijk, 2005: 353).

Dijk'a göre kitle iletişim araçlarının ve mesajlarının rolünü anlamak için söylem stratejilerine bakmak gerekmektedir. Dijk, metin yorumlarının bu konuda daha önceden edinilmiş bilgilere dayandığını söylemektedir. Söylemin anlamsal bütünlüğünü yaratan haber başlıkları ve ilk paragrafı öznel olarak değerlendiren Dijk, okuyucuların en iyi hatırladıkları bilgilerin özet, başlık ve giriş paragraflarında yer aldığını belirtmektedir (Mora, 2008: 22).

Haber metinlerinin yalnızca dili değil, medyanın imkân verdiği kod sistemini kullandığını düşünen Dijk, yazılı basında haberin kapladığı alan, manşetin büyüklüğü, kullanılan fotoğraflar gibi öğeler haberin sentaksı içinde yer alırken televizyonda görsel metin, kaynak kişilerin doğrudan anlatımları ve tonlama gibi öğelerin önemine dikkat çekmektedir.

Haberlerin büyük bir bölümünün ana olay, sonuç, yorum, arka plan bilgisi gibi öğeler verilmeden aktarıldığını söyleyen Dijk, olayların bağlamından koparılarak iktidar lehine olacak şekilde verildiğini belirtmektedir. Bağlamdan koparma olayların geçmişleriyle ilgili bilgiler içinde değil, yalnızca yaşandığı anda kameranın görebildiği kadarıyla verilmesi anlamına gelmektedir. Olaylarda yer alan kişilerin de kim oldukları, olay yerinde neden bulundukları gibi temel bilgiler de yer almamaktadır (Dijk, 1988: 72).

Van Dijk'ın söylem ve eleştirel söylem çalışmaları haber odaklıdır. Van Dijk dilin toplumsal ve bilişsel bağlam içerisinde her tür araştırma için kullanılabileceğini düşünmektedir. Bu nedenle söylem konusunda diğer düşünürlerden farklı olarak haber üzerinde çalışan Van Dijk yöntemi tercih edilmiştir.

3. CNN Türk ve CNN International Haberlerinin Değerlendirilmesi

3.1 Makro Yapıya Yönelik Tematik Analiz

3.1.1. Başlıklar

CNN Türk televizyonunda haberde kullanılan altyazılar incelendiğinde, CNN Türk'ün saldırıları iddia olarak nitelendirdiği ve farklı günlerde yayınlanan haberlerde aynı söylemin yinelendiği görülmektedir. İddia sözcüğünün her haberde kullanılması televizyon kanalının olaylara tarafsız durmaya çalıştığını ve Suriye rejimini olumsuzlaştırmak istemediğini göstermektedir.

"Kimyasal silah iddiası"

Suriyeli muhalifler: Rejimin Guta'daki saldırısında bin 188 kişi öldü (CNN Türk, 21 Ağustos, 2013)

"Kimyasal silah iddiaları"

Bozdağ: Daha kaç masum insanın ölmesini bekliyorsunuz

Şahin: Bu nasıl acımasızlık merhametsizlik, bu nasıl adalet

Vural: Vahşet. İnsanlık ayıbı(CNN Türk, 22 Ağustos, 2013)

Rusya: Objektif inceleme yapılmasını Suriye muhalefeti engelliyor.

Aktivistler örnekleri BM ekibine ulaştırmaya çalışıyor. (CNN Türk, 23 Ağustos, 2013)

Suriye'de iç savaş

Erdoğan: Suriye'de 100 bini aşkın kişi öldü BM nerde? (CNN Türk, 26 Ağustos, 2013)

"Müdahale günler içinde"

Reuters kaynaklarına göre Batılı güçler Suriye muhalefetini uyardı (CNN Türk, 27 Ağustos, 2013)

Haber kanalı iddia sözcüğüyle haberleri tarafsız olarak aktarmaya çalışmış ancak, haber başlıklarında saldırı sonucu hayatını kaybeden insan sayısına ilişkin bilgilere yer vererek iddiaların inandırıcılığını sağlamaya çalışmaktadır.

Haber altyazılarında siyaset, sivil toplum alanında isimlerin saldırıya ilişkin eleştirilerine daha fazla yer verildiği görülmekte ve haber başlıklarında olumsuzlaştırılan tarafın Suriye rejimi olduğu anlaşılmaktadır. Haber altyazılarında doğrudan alıntıların, rejim aleyhinde görüşler içermesi de Suriye rejimini olumsuzlaştırdığını göstermektedir.

Haberlerde Suriye'ye müdahale altyazısının birkaç haberde kullanılması, ABD'nin Suriye'ye müdahale edebileceğinin aktarılması, ABD'nin Suriye'deki sorunun çözümünde önemli bir aktör olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Suriye'de iç savaş başlığının birkaç haberde kullanıldığını ve başlığın altında ABD'nin müdahale için hazır olduğu ifadelerine yer verilmesiyle, ülkenin kaos içinde olduğunu ve duruma müdahale edilmesiyle bu durumun ortadan kalkacağı izlenimi verilmektedir. Suriye'ye müdahale başlığının haberin sonuna kadar ekranda kalması kanalın bu fikre olumlu yaklaşımını göstermektedir. Haber altyazılarında BM ile ilgili eleştirilere yer verildiği görülmekte ve haberlerin altyazılarında kullanılan ifadelerle BM'nin de olumsuzlaştırıldığı anlaşılmaktadır: "Bozdağ: Daha kaç masum insanın ölmesini bekliyorsunuz"(CNN Türk, 22 Ağustos, 2013), "Erdoğan'dan BM'ye: Neredesin? Ne işe yararsın?" (CNN Türk, 24 Ağustos, 2013).

Haber kanalının izleyicilerin dikkatini çekmek için başlıkları soru cümleleri ve merak uyandıracak ifadeler kullanarak aktardığı dikkat çekmektedir.

CNN International kanalında yayınlanan haber başlıklarına bakıldığında ise, Suriye rejimi aleyhinde söylemlere yer verildiği görülmektedir. Haber başlıklarında görgü tanıklarının ifadesine başvurulduğu ve bazı ifadelerin tırnak içerisinde aktarıldığı dikkat çekmektedir. Başlıklarda kimyasal silah kullanıldığına yönelik kanıt sunulduğu ve sayısal ifadelere yer verilerek bu söylemin güçlendirildiği dikkat çekmektedir: *"Doctor: 40 people died from asphyxiation" "Graphic video shows lifeless bodies of children, adults"* (Doktor: "40 kişi oksijensiz kaldığı için öldü" "Görüntüler, yetişkinlerin ve çocukların cansız bedenlerini gösteriyor) *(CNN International, 21 August, 2013).*

Suriye rejiminin ifadelerine başlıklarda yer verilse de kimyasal saldırıların Suriye rejimi tarafından gerçekleştirildiği haber başlıklarında daha fazla yer almaktadır. Haber başlıklarında merak uyandırmak için soru ifadelerinin de sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Suriye'ye müdahale seçeneği ve Suriye'nin kırmızı çizgiyi aştığının haber sunumlarında yinelendiği görülmektedir. Tırnak içerisinde yer verilen ifadelerle söylem güçlendirilmekte, haber kanalı Suriye'ye müdahale edilmesi gerektiği yönünde bir tavır sergilemektedir:

> *Syrian opposition groups says govt. Used chemical weapons. (*(Rejim karşıtı gruplar, hükümetin kimyasal silah kullandığını söyledi.)
> *Doctor says hundreds of injured people arrived at field hospital* (Doktor, yüzlerce yaralının hastaneye geldiğini söyledi) *(CNN International, 21 August, 2013)*
>
> *Has Syria Crossed U.S. red line... again?* (Suriye, ABD'nin belirlediği kırmızı çizgiyi yine mi aştı?)
> *U.S. State Department Spokesperson on Damascus attack* (Beyaz Saray Sözcüsü Şam saldırılarının üstünde) *(CNN International, 21 August 2013)*
>
> *White House under pressure* (Beyaz Saray baskı altında)
> *Chemical weapons?* (Kimyasal silah mı?)
> *White House asks U.N. to investigate* (Beyaz Saray, Birlemiş Milletler'in olayı araştırmasını istedi) *(CNN International, 22 August, 2013)*
>
> *Obama: "Big event of great concern"* (Obama: Endişe verici büyük bir olay)
> *Says alleged poison gas attack in Syria "very troublesome"* (Suriye'deki kimyasal silah saldırılarıyla ilgili söylenenler "çok üzücü") *(CNN International, 23 August, 2013)*
>
> *World leaders consider options after suspected chemical attack* (Kimyasal silah saldırı şüphesinin ardından Dünya liderleri seçenekleri değerlendiriyor)
> *Russia warns U.S. against military action* (Rusya ABD'yi askeri operasyon konusunda uyardı) *(CNN International, 26 August, 2013)*

3.1.2. Haber girişleri

Haber girişi ana olayı özetlemekte ve haberin ana fikrini okuyucu/izleyiciye aktarmaktadır. Haber söyleminin önemli bir bölümünü oluşturan haber girişleri haber başlığıyla birlikte haberin şemasını oluşturmaktadır. Haber girişlerinde de başlıkta dikkat edilen noktalar incelenmektedir.

CNN Türk'ün kimyasal silah saldırılarına ilişkin haber girişlerinde; kimyasal silah kullanımı sonucunda hayatını kaybeden insan sayısı, saldırılar sonrası BM'in göreve çağrılması, saldırılarla ilgili siyaset, sivil toplum gibi alanlardan yetkili isimlerin görüşleri, Suriye'ye müdahale seçeneği, BM heyetinin saldırının yapıldığı bölgeye girme çabaları, Suriye'deki durumla ilgili farklı ülke yetkililerinin görüşmesi, Beşar Esad'ın iddialar karşısında neler söylediği, Suriye'ye müdahale edileceği konularına yer verdiği görülmektedir.

> Suriye'den gelen haberler insanlık dramı. Artık başka söylenecek bir şey yok. Kimyasal silah kullanıldı. Muhalifler Esad güçleri kimyasal silah kullandı diyor. 1100'den fazla kişi öldü. Suriye'de rejimin kimyasal silah kullandığı iddiası bu kez başkent Şam yakınlarındaki Guta bölgesinden. Suriyeli muhalifler kadın, erkek çocuk ayırt etmeden pek çok kişinin öldürüldüğü o saldırıyı Esad güçlerinin düzenlediğini iddia ediyor (CNN Türk, 21 Ağustos, 2013).

"AFAD Başkanı Fuat Oktay: AFAD olarak sarin gazı kullanılmıştır şeklindeki bir ifadeyi kullanmış olmamız yanlış olabilir. Tüm haberler ve tüm belirtiler kendi kaynaklarımızdan aldığımız bilgiler çerçevesinde de sarin gazını gösteriyor." (CNN Türk, 23 Ağustos, 2013)

> Amerika Başkanı Obama Suriye'de müdahale seçeneğine mesafeli ama CNN International'a verdiği röportajda üstü kapalı da olsa koalisyon seçeneğini telaffuz etti. Obama bugün de Ulusal Güvenlik ekibini topladı. Pentagon birden fazla askeri senaryoya hazırlanıyor. Amerikan donanması Doğu Akdeniz'deki askeri varlığını artırdı. Bölgede balistik füze kapasiteli 4. Bir savaş gemisi konuşlanıyor (CNN Türk, 24 Ağustos, 2013).

CNN Türk'ün haber girişlerinde daha çok kimyasal silah iddialarını doğrulayıcı bilgilere yer vererek Suriye rejimini olumsuzladığı görülmektedir. Haber girişlerinde spikerin, ifadeleri tırnak içerisinde aktarması Van Dijk'ın ifade ettiği gibi spikerin yorum katmadan olayları yorumladığını göstermektedir.

Bazı haber girişlerinde tırnak içerisinde ifadelere yer verilirken, bazı haber girişlerinde spikerin kendi yorumunun ardından yorumunu pekiştirmek için tırnak içerisinde ifadelere yer verdiği görülmektedir.

CNN International kanalında ise kimyasal silah saldırısının rejim güçleri tarafından gerçekleştirildiği, binlerce insanın hayatını kaybettiği, nefes alamama sorunu olan yüzlerce insanın hastaneye geldiği, BM ekibinin Suriye'ye girme çabaları, Suriye rejiminin kimyasal silah kullanarak "kırmızı çizgiyi aştığı", ABD yönetiminin Suriye ile ilgili baskı altında olduğu, dünya liderlerinin Suriye'ye müdahale seçeneğini nasıl değerlendirdiği, saldırılarla ilgili görgü tanıklarının yanı sıra siyaset, sivil toplum gibi alanlardan isimlerin de görüşleri haber girişlerinde yer almaktadır.

> *The Obama administration is likely to come under new pressure to take more decisive steps in Syria following opposition claims that Bashar al-Assad's government used chemical weapons to kill more than 1,000 people. While the regime denied the fresh accusations, the administration said it could not immediately verify the accuracy of newly released videos online purportedly showing civilians suffering from chemical agents outside Damascus. Still, the images were searing and prompted the United States to seek an urgent U.N. investigation, demand accountability, and not rule out additional help." (CNN International, 21 August, 2013)*
>
> (Beşar Esad hükümetinin kimyasal silah kullanarak 1.000'den fazla insanın ölümüne sebep olması, Obama yönetimini, Suriye konusunda daha kararlı adımlar atması konusunda zorlanmasına yol açacak gibi. Rejim, iddiaları reddederken Obama yönetimi, Şam dışında kimyasal silahtan muzdarip sivillerin gösterildiği yeni videoların doğruluğunun hemen kanıtlanamayacağını söyledi. Fotoğraf can yakıcı, ABD, Birleşmiş Milletler'in yardımları bertaraf etmeden acil bir araştırma yapmasını istedi.)
>
> *This is a tragedy. Rooms full of dead bodies, many of them children. They have been -- the world demanding action now. These images, very difficult to see, very disturbing, they are said to be of victims of a nerve gas attack in Iraq. These are the bodies of children we're talking about, wrapped in white cloth, lined up shoulder to shoulder outside a makeshift morgue.*

Rebels say it is proof that the Syrian government used chemical weapons to kill hundreds of civilians near Damascus, maybe as many as 1,300." (CNN International, 22 August, 2013)

(Bu bir trajedi. Meydan, çoğunluğu çocuk olan ölü bedenlerle dolu. Dünya artık harekete geçmek zorunda. Oldukça can sıkıcı ve kabul etmesi zır bu fotoğrafların, Irak'ta sinir gazı saldırısında kurban olanlara ait olduğu söyleniyor. Beyaz kefene sarılı çocuklar, derme çatma bir morgda yan yana sıralanmış. İsyancılar, bütün bunların Suriye hükümetinin, Şam yakınlarında gerçekleştirdiği kimyasal silah saldırıları sonucu yüzlerce, belki 1.300'den fazla insanın ölümüne sebep olduğunun bir kanıtı olduğunu söylüyor.)

3.1.3. Görüntü

Görüntü veya fotoğraf, haberi destekleyen önemli bir öğe olarak öne çıkmaktadır. Bu başlıkta haberlerde kullanılan görüntüler incelenerek haberin neyi olumsuzlaştırdığı sorusuna yanıt aranacaktır.

CNN Türk kanalında kimyasal silah iddialarına ilişkin haberlerde kullanılan görüntüler incelendiğinde kanalın görüntüleri haberi doğrulamak için kullandığı görülmektedir. Haber başlıklarında genellikle kimyasal iddiası söylemini kullanan haber kanalı olaya tarafsız durmaya çalışmaktadır. Ancak haberin üst sesinde ölü sayısına ilişkin sayılara yer verilmesi ve billurlanmış bir şekilde çok sayıda beyazlar içinde hayatını kaybetmiş insan gösterilmesi haber kanalının, izleyicileri iddiaların gerçek olduğu konusunda ikna etmeye çalıştığını göstermektedir. Kimyasal silah saldırıları ile ilgili haberlerin büyük bölümünde aynı görüntüye yer verildiği görülmektedir.

Muhalifler rejim güçlerinin Doğu ve Batı Guta'da ağır bombardıman saldırısında sarin gazı kullanıldığını söylüyor. Muhalefetin çatı örgütü Suriye Ulusal Konseyi'ne göre saldırılarda 1188 kişi öldü (CNN Türk, 21 Ağustos, 2013).

Kimyasal silah iddiaları karşısında Esad rejimi ve rejimi destekleyen ülkelerin suçlamaları reddettiği yönündeki haberler aktarılırken de sedye üzerinde yatan, kalp masajı yapılarak hayata döndürülmeye çalışılan çocukların görüntülerine yer verilmektedir. Bu görüntülerin kullanılması Esad rejimini ve

destekçisi Rusya'yı olumsuzlama olarak okunabilmektedir. Haberin üst sesinde Rusya'nın saldırıyı muhalefet güçlerinin yaptığı yönünde görüş bildirdiği söylenirken, bu görüntülerin konuşma süresince ekranda kalması söylenen sözlerin inandırıcılığını ve etkisini azaltmaktadır.

CNN International kanalının saldırı ile ilgili haberlerde kullandığı görüntüler incelendiğinde kanalın görüntüleri haberi doğrulatmak için kullandığı görülmektedir. Haberde aktarılan söylemler görüntülerle doğrulanmak istenmektedir. Haberlerde yerde yatan çocuklar, nefes almakta zorlanan insan görüntüleri sıklıkla gösterilmektedir. Kimyasal silah iddialarının aktarıldığı haberlerin ardından verilen görüntülerle, izleyicilerin iddiaların doğruluğu konusunda ikna edilmeye çalışıldığı dikkat çekilmektedir. Bir hafta boyunca yayınlanan haberlerde aynı görüntülerin tekrarlandığı dikkat çekmektedir.

Haberde kullanılan görüntülerle Esad rejiminin olumsuzlandığı görülmektedir. Haberlerde aynı görüntüler sık sık tekrarlanırken, Suriye rejiminin kırmızı çizgiyi aştığı ve ABD'nin müdahale seçeneği vurgulanmaktadır. ABD'nin müdahale haberleri verilirken yıkılmış binalar, kalp masajı yapılan, solunum cihazı takılan insanlar ekrana getirilmekte bu görüntülerle izleyicinin de ikna edilmek istendiği dikkat çekmektedir.

3.2. Makro Yapıya Yönelik Şematik Analiz

3.2.1. Ana olay ve sunum

İncelenen haberlerde CNN Türk televizyonunun kimyasal silah saldırılarına ilişkin birden fazla habere yer verdiği ve verilen haberlerin büyük bir kısmında "Suriye'de kimyasal silah iddiası" söyleminin kullanıldığı görülmektedir. Haber girişlerinde ise kimyasal silah saldırısı sonucu hayatını kaybeden insan sayısına yönelik sayısal verilere ve görüşlere yer verilmekte, haberin inandırıcılığı sayısal verilerle sağlanmaya çalışılmaktadır.

Olayla ilgili haberlerde kanalın Suriye rejimini olumsuzlayan görüşlere daha çok yer verdiği dikkat çekmektedir. BM'nin de olayı araştırması ve aydınlatması gerekirken gereken adımları atmadığı yönünde yapılan eleştirilerin haberlerde öne çıktığı görülmektedir. BM'nin görevini yapmadığı yönündeki ifadeler haberlerin altyazısında tırnak içinde verilerek habere ilişkin söylem yeniden üretilmektedir: "Bozdağ: Daha kaç masum insanın ölmesini bekliyor-

sunuz"(CNN Türk, 22 Ağustos, 2013), "Erdoğan'dan BM'ye: Neredesin? Ne işe yararsın?" (CNN Türk, 24 Ağustos, 2013) Erdoğan: Suriye'de 100 bini aşkın kişi öldü BM nerde? (CNN Türk, 26 Ağustos, 2013). Tırnak içinde verilen alıntılarla haber kanalı olaya yorum katmadan olayı yorumlamış olmaktadır.

CNN International kanalında ise incelenen haberlerin ana teması Suriye'de yaşanan kimyasal silah saldırısı ve saldırının doğurduğu sonuçlar olarak belirlenmiştir. Söz konusu tarihte incelenen haberlerde CNN International kanalında kimyasal silah saldırısı ile ilgili birden fazla habere yer verildiği görülmektedir. Haberlerde 1000'den fazla kişinin öldüğü ve ölenlerin çoğunun çocuk olduğu vurgulanmaktadır. Saldırı sonucunda hayatını kaybeden insan sayısı ve bunların çoğunun çocuk olduğu vurgusuyla haberin inandırıcılığının sağlanmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir.

Suriye rejimini olumsuzlayan görüşlerin yer aldığı haberlerin bir kısmında iddia kelimesinin kullanılmadığı görülmektedir. Saldırıyı kimin gerçekleştirdiği belli olmamasına rağmen, söylem iddia şeklinde aktarılmamış, haber kanalının tarafsızlık ilkesini göz ardı ettiği belirlenmiştir. *"Rebels say it is proof that the Syrian government used chemical weapons to kill hundreds of civilians near Damascus, maybe as many as 1,300."*(İsyancılar, bütün bunların Suriye hükümetinin, Şam yakınlarında gerçekleştirdiği kimyasal silah saldırıları sonucu yüzlerce, belki 1.300'den fazla insanın ölümüne sebep olduğunun bir kanıtı olduğunu söylüyor.) *(CNN International, 22 August, 2013).* Haber kanalında ölü sayısına ilişkin verilen bilgilerde de zaman zaman iddia kelimesinin kullanılmadığı dikkat çekmektedir: *"Opposition groups say more than a 1,000 people died from poison gas on Wednesday."*(Karşıt gruplar, Çarşamba günü gaz zehirlenmesinden 1.000'den fazla insanın öldüğünü söyledi) *(CNN International, 26 August, 2013).*

Haberler sunulurken bazı ifadelere haber başlıklarında tırnak içerisinde yer verildiği ve böylece söylemin yeniden üretildiği görülmektedir. Tırnak içerisinde verilen ifadelerde haber kanalı Suriye rejiminin kırmızı çizgiyi aştığını ve müdahalenin gerekliliğini ön plana çıkarmakta ve yoruma yer vermese de olayı üstü kapalı yorumlamaktadır: *Crossing the "Red Line"* (Kırmızı çizginin aşılması) *(CNN International, 22 August, 2013). Hagel: U.S. forces "ready to go"* (Hagel: ABD kuvvetleri "gitmeye hazır) *(CNN International, 27 August, 2013).*

Haber başlıklarında soru cümlelerinin kullanılmasıyla izleyicide merak uyandırılmak istendiği dikkat çekmektedir.

3.2.2. Ardalan ve bağlam bilgisi

Olayların politik ve sosyal yönünü inceleyen ardalan bilgisi, gerçek olayların tarihini ve bu olayların bağlamlarını da incelemektedir. Bu yönüyle de bağlam bilgisinden farklılaşmaktadır. CNN Türk kanalında kimyasal silah saldırısı ile ilgili haberler ardalan ve bağlam bilgisi açısından incelendiğinde haberlerde ardalan bilgisinin yer almadığı görülmektedir. Saldırı ile ilgili sunulan haberlerde olayın neden gerçekleştiğinin yer almaması, izleyicilerin olayın görünür sonuçlarına odaklanmasına neden olmaktadır.

Sunulan haberlerde, kimyasal silah saldırısı neden gerçekleşmiştir? Ülkede yaşanan olayların nedenleri nelerdir? İktidar ve muhalefet arasındaki çatışmalar neden kaynaklanmaktadır? Sorularının yanıtlarına yer verilmemiştir. Haberlerde arka plan bilgilerinin eksik olduğu görülmektedir. Bu da izleyiciyi belli sınırlarda düşünmeye yönlendirmektedir. Olayların izleyicinin kendi bakış açısını oluşturacak şekilde aktarılmadığı görülmektedir.

Haberlerde bağlam bilgisine bakıldığında ise ABD'nin Ortadoğu'da yaptığı müdahaleler ve bu müdahalelerin sonuçlarına yapilan atıflar dikkat çekmektedir. Dönemin Aile Bakanı Fatma Şahin'in açıklamalarının yer aldığı haberde Saddam Hüseyin'e atıfta bulunularak, Esad'ın da benzer sonu yaşayacağı söylenmiştir: "Bugün Saddam'ın bir mezar taşı yok, Esad'ın da mezar taşı olmayacak." (22 Ağustos 2013, CNN Türk). Batı dünyasında zalim bir diktatör olarak tanımlanan Saddam Hüseyin, ABD Başkanı George W. Bush ve Britanya Başbakanı Tony Blair'in kitle imha silahlarına sahip olma suçlamalarının hedefi olmuş ve 2003 yılında Irak işgal edilmişti. İktidardan indirilen Saddam Hüseyin 2006 yılında idam edilmişti (tr.wikipedia.org/wiki/). Haberde Esad'ın da aynı sonu yaşayabileceği düşüncesi ortaya konulmaktadır.

Başka bir haberde ise Kosova'daki NATO müdahalesi hatırlatılarak Suriye'de de benzer çözüme gidilebileceği düşüncesi ortaya konulmaktadır. Ancak haberde Kosova'daki NATO müdahalesinin neden yapıldığı konusunda net bir bilgi verilmemiştir.

> 1999 yılında yapılan Kosova müdahalesinde de benzer koşullar bulunuyordu. Benzerliklerden biri de Suriye krizinde olduğu gibi Rusya'nın da o dönem Miloşeviç hükümetiyle sıkı bağlarının bulunmasıydı. 1999 yılında Amerika Başkanı Bill Clinton Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden ümidi kesince sivil nüfusu koruma ilkesine dayanarak 78 gün süren NATO müdahalesinin önünü açmıştı." (CNN Türk, 24 Ağustos, 2013).

Sırpların Kosova'da Arnavutlara karşı giriştiği katliam sonrası NATO, BM kararına dayanmadan tamamen kendi inisiyatifiyle, 'insani' amaçlarla bölgeye müdahalede bulunmuştur. Haberde bu müdahaleye atıfta bulunularak Suriye'de de benzer müdahalenin olabileceği mesajı verilmek istenmekte ve yaşanan olaylar arasında benzerlik kurulmaktadır. Kurulan benzerlikle yapılacak herhangi bir müdahalenin meşrulaştırılmak istendiği de dikkat çekmektedir.

Amerikan Donanması'nın Doğu Akdeniz'de askeri varlığını artırdığı bilgisinin verildiği haberde ise Libya harekâtına atıfta bulunulmaktadır. "Görev süresi dolan USS savaş gemisi Virginia'daki üssüne dönecekti ama 6. Filo komutanlığı geminin Doğu Akdeniz'de konuşlu kalması gerektiği talimatını verdi. Bölgede konuşlu olan dördüncü Amerikan savaş gemisi USS Mahan Libya harekâtında Toma holk füzelerinin fırlatıldığı savaş gemisi gibi balistik füze kapasiteli." (CNN Türk, 24 Ağustos, 2013). Libya'ya yapılan harekât hakkında bilgi içermeyen haberde, müdahalenin olma olasılığının yüksek olduğu mesajı verilmektedir. Bu mesaj görev süresi dolmasına karşın savaş gemisinin bölgeden ayrılmaması ve geminin balistik füze kapasiteli olduğu söylemleriyle güçlendirilmektedir. Haberde ABD olayda son sözü söyleyen ve bu konuda güçlü taraf olarak değerlendirilmektedir. ABD'nin neden müdahale gücü ve yetkisi olduğu sorgulanmamaktadır. Son paragrafta ABD Genelkurmay Başkanı'nın "Suriye'deki çatışmada taraf olmak riskli ve Amerika'nın olası bir müdahalesi çatışmayı daha da körükleyen mezhepsel gerilimleri ortadan kaldırmayabilir" ifadelerine yer verilmesi müdahalenin daha kötü sonuçlar doğuracağı fikrinin desteklendiğini göstermektedir.

25 Ağustos tarihinde ABD donanmasının Doğu Akdeniz'de varlığını artırdığı haberi tekrar verilerek, Libya müdahalesine atıfta bulunulmaktadır. Bir gün önce verilen haberden farklı olarak, Suriye Enformasyon Bakanı'nın ABD'yi uyardığı müdahalenin olumsuz sonuçlara yol açacağını söylediği bilgisine yer verilmektedir. Enformasyon bakanının söylemleri İran ordusundan bir yetkili-

nin de ABD'yi uyardığı yönündeki bilgiyle güçlendirilmektedir. İran'ın nükleer silahlara sahip olduğu ve ABD'nin bu nedenle İran'a müdahalede bulunamadığı yıllardır tartışılan konular arasında yer almaktadır. Haberde İran'ın Suriye'nin destekçisi olduğunun belirtilmesiyle ABD'nin müdahale konusunda geri adım atabileceği fikri de üstü kapalı olarak desteklenmektedir.

CNN International kanalında yayınlanan haberler ardalan ve bağlam bilgisi açısından incelendiğinde ise olayın ardalan bilgisine yer verilmediği görülmektedir. Suriye'de yaşanan olayların yaşanan sürecin bir uzantısı olduğuna değinilmekte ancak neden kimyasal silah saldırısının gerçekleştirildiği, iktidar ve muhalefet arasındaki çatışmanın neden kaynaklandığı sorularına yanıt bulunamamaktadır. Olayların izleyiciyi belli yönde düşünmeye yönlendirecek şekilde aktarıldığı ve izleyicinin kendi bakış açısını oluşturması için gerekli bilgilere yer verilmediği dikkat çekmektedir.

Haberlerin bağlam bilgilerine bakıldığında geçmişte yaşanan Ruanda katliamına, daha önce gerçekleştirilen kimyasal silah saldırıları, 1990'larda yaşanan Balkan-Suriye Savaşı'na, Libya müdahalesine atıflarda bulunulduğu görülmektedir. Kimyasal silah saldırıları sonucu 100 binden fazla insanın öldürüldüğü ve bunun Ruanda katliamı gibi benzer katliamları hatırlattığı ifadeleri haberde dikkat çekmektedir:"*....we are looking at more than 100,000 people killed. .....History has taught us one thing and that's if you don't act when carnage unfolds in a country like Rwanda or elsewere*" (100 binden fazla insanın ölümünü seyrediyoruz. Tarih bize şunu öğretti; eğer harekete geçmezseniz Rwanda gibi başka yerlerde de katliamlar devam edecek.) *(CNN International, 21 August, 2013)*.

Haberlerde kimyasal silah saldırıları bir katliam olarak adlandırılmakta ve geçmişte yaşanan olaylarla benzerlikleri hatırlatılmaktadır. 1995 yılında Sırpların Srebrenica'da çoğu kadın ve çocuk olan birçok insanı katletmesi olayı gündeme getirilerek, Suriye'de yaşanan olayların da benzer sonuçlara yol açabileceği düşündürülmektedir. İzleyicinin dikkatini çekmek için soru ifadelerinin kullanılması da dikkat çekmektedir: "*....So the question I ask myself, will Syria unfold like Bosnia?*" (Kendi kendime şunu soruyorum, Suriye, Bosna gibi mi olacak?) *(CNN International, 23 August 2013)*. Suriye'de yaşanan olaylar da Suriye'nin Srebrenica'sı olarak tanımlanmaktadır.

Suriye'de yaşanan olayların Kosova'daki gibi çözüleceği hatırlatılarak, 1999 yılında yaşanan olaylarda da benzer koşulların olduğu vurgulanmaktadır. Bugün Suriye hükümet destekçisi olan Rusya'nın o dönemde de Sırp hükümetini desteklediği bilgisi verilmekte ve iki olay arasında benzerlikler kurulmaktadır. *"In the 90s, Russia backed the Serbs. Today it backs Syria. Russia was stumbling out of Communism. The U.S. overran their protests. Today Russia is resurgent, rich in oil, it can an is ignoring the West."* (1990'larda Rusya, Sırbistan'ı destekledi. Bugün de Suriye'yi destekliyor. Rusya, komünizm dışında büyük bir engel oldu. Bugün Batı tarafından görmezden gelinse de Rusya petrol bakımından zengin, yeniden gelişen bir ülke.) *(CNN International, 23 August, 2013)*.

Olaylara müdahale edilmesi gerektiği düşüncesi ise ABD Başkanı Obama'nın daha önce kimyasal silah kullanılırsa kırmızı çizginin aşılacağı ifadeleriyle hatırlatılmaktadır. ".....He has lost credibility becasuse the president said a year ago said if he used chemical weapons he would cross that line." (Esad güvenilirliğini kaybetti, çünkü Obama 1 yıl önce kimyasal silah kullanırsa kırmızı çizginin aşılacağını söylemişti) *(CNN International, 26 August, 2013)*. Bu ifadelerle ABD'nin Suriye'ye müdahale edeceğine kesin gözüyle bakılmaktadır.

3.2.3. Haber kaynakları

CNN Türk kanalında kimyasal silah saldırısı ile ilgili yayınlanan haberlere bakıldığında haber kaynağı kullanımına önem verildiği görülmektedir. Kullanılan haber kaynaklarından bazıları aşağıdaki gibidir:

"Suriye Ulusal Konseyi" (CNN Türk, 21 Ağustos, 2013)
"Avrupa Birliği Dış Politika Temsilcisi" (CNN Türk, 21 Ağustos, 2013)
"Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ" (CNN Türk, 22 Ağustos, 2013)
"BM Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilcisi" (CNN Türk, 23 Ağustos, 2013)
"İngiliz The Guardian Gazetesi" (CNN Türk, 25 Ağustos, 2013)
"BM Genel Sekreteri" (CNN Türk, 26 Ağustos, 2013)

CNN Türk televizyonunun haberlerde kaynak kullanımında özellikle hükümet görevlisi, BM yetkilileri, ABD Başbakanı, İngiltere Başbakanı gibi üst düzey kişilerin açıklamalarına yer verdiği tespit edilmiştir. Kaynak kullanımında daha çok Suriye aleyhinde söylemlere yer verildiği dikkat çekmektedir. Kim-

yasal silah saldırıları ile ilgili haberler iddia olarak verilse de, kimyasal silah saldırısını düzenleyen taraf olarak görülen Suriye rejiminden isimlerinin açıklamalarına bir ya da iki kez verildiği görülmektedir. Televizyon kanalının muhaliflerin bakış açısıyla haber yaptığı değerlendirilmektedir.

CNN International kanalında ise yayınlanan her haberin bir kaynağa dayandırıldığı görülmektedir. Haber kaynaklarından bazıları şöyledir:

> *White House Spokesman* (Beyaz Saray Sözcüsü) Josh Earnest *(CNN International, 21 August, 2013)*
>
> *U.N. Deputy Secretary* (BM Müsteşar Yardımcısı) Jan Elliason *(CNN International, 22 August, 2013)*
>
> *Defense Secretary* (Savunma Bakanı) Chuck Hagel *(CNN International, 24 August, 2013)*
>
> *Senator* (Senatör) John McCain *(CNN International, 25 August, 2013)*
>
> *President* (Başkan) Obama *(CNN International, 26 August, 2013)*
>
> *United Nation Secretary-General* (BM Genel Sekreteri) Ban Ki-Moon *(CNN International, 26 August, 2013)*

Haberlerde BM yetkilileri, ABD Başkanı ve diğer devlet başkanları ya da hükümet görevlilerin açıklamalarına yer verildiği görülmektedir. Görgü tanıklarının ifadelerinin yer aldığı haberlerde TV kanalının kendi muhabirini bölgeye göndererek olaya tanıklık ettiği dikkat çekmektedir. Kaynak kullanımında Suriye rejiminin olumsuzlandığı kaynakların açıklamaları oldukça fazla yer almaktadır. Rejiminin saldırıyı gerçekleştirmediği yönündeki açıklamalar, haberlerde çok az yer bulmaktadır. Ele alınan süre içerisinde yapılan inceleme TV kanalının Suriye rejimi aleyhinde bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek mümkündür.

3.3. Mikro Yapıya Yönelik Analiz Çalışması

3.3.1. Sentaktik analiz

TV kanalının haber aktörleri ve olaylarla ilgili duruşunu değerlendirebilmek için sentaktik analizde haberlerde kullanılan cümlelerin aktif / pasif, kısa / uzun ya da basit / karmaşık oluşlarına bakılmaktadır.

"Haberin sentaktik yapı içinde belli kişi ve kurumların eylemlerinin pasif cümle aracılığı ile aktarılması haberde ideolojik olanın açığa çıkarılması açısından önemlidir. Aslında ideolojik olarak nötr bir dil olabileceğini varsaymak aynı zamanda habercilikte mutlak bir nesnellik olabileceğini de varsaymak demektir ki; bunun pratikte olanaksız bir durum olduğunu söyleyebiliriz" (İnal, 1994: 21).

CNN Türk kanalı haber başlıklarında kısa, etken ve edilgen cümle yapılarını tercih etmektedir. Haberlerde kullanılan etken cümle yapılarıyla görüşlerine yer verilen kaynakların söylemleri etrafında haberin örüldüğü görülmektedir. Haber başlıklarının birçoğunda kimyasal silah iddiası kullanılmasına rağmen bu başlığın altında iddiaları doğrulayan bilgilerin yer aldığı dikkat çekmektedir. Bu bilgiler etken bir yapı ile verilmekte, kaynağın söyledikleri ön plana çıkarılarak vurgulanmaktadır.

> "Kimyasal silah iddiası"
> Suriyeli muhalifler: Rejimin Guta'daki saldırısında bin 188 kişi öldü (CNN Türk, 21 Ağustos, 2013)

Haber başlıklarında olay iddia olarak verilmeye çalışılmış ancak alt başlıkta ölü sayısına ilişkin bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Üst başlık edilgen bir yapıda sunularak izleyicide merak uyandırılmaktadır.

> "Kimyasal silah iddiaları"
> Bozdağ: Daha kaç masum insanın ölmesini bekliyorsunuz
> Suriye'deki olaylar
> Erdoğan: Suriye'de 100 bini aşkın kişi öldü BM nerde? (CNN Türk, 26 Ağustos, 2013)

Haber başlıklarında BM olumsuzlaştırılan taraf olarak sunulmaktadır. BM hakkında söylenen görüşler başlıklarda ön plana çıkarılarak kurumun görevini yapmadığı görüşüne olumlu yaklaşıldığı görülmektedir.

Haber metinlerinde cümlelerin etken yapıda kullanıldığı görülmektedir. Haber kaynaklarının ifadelerinin etken yapıda verilmesi kaynağın görüşlerine olumlu yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Haber kaynaklarının Suriye rejimine ilişkin söylemlerinin etken yapıda verilmesi, rejimin olayın faili olarak kodlandığını göstermektedir. Haberlerde BM'ye yönelik olumsuz söylemlerin

de etken yapıda verildiği dikkat çekmektedir. Haberlerde BM kurumunun da görevini yapmadığı yönündeki görüş onaylanmaktadır.

Televizyon kanalında yayınlanan haberlerde kullanılan ifadelere bakıldığında etken cümle yapısının ön plana çıktığı görülmektedir. Haber başlıklarında daha çok kısa, etken ve edilgen cümle yapılarının tercih edildiği ve bazı ifadelerin tırnak işareti içerisinde verildiği dikkat çekmektedir. Tırnak içerisinde verilen ifadelerle ABD'nin Suriye'ye müdahale edebileceği ön plana çıkarılmakta, yaşanan saldırının büyük bir olay olduğu vurgulanmaktadır. Haberlerin kaynakların ifadeleri etrafında örüldüğü ve kaynağın kendisinden aktarıldığı diğer dikkat çeken nokta olarak ortaya çıkmaktadır. Tırnak içerisinde verilen ifadelerle haber kanalı söylemi desteklediğini göstermekte, söylem yeniden üretilmektedir.

> *Obama: "Big event of great concern"* (Obama: Endişe verici büyük bir olay)
> *Says alleged poison gas attack in Syria "very troublesome"* (Suriye'deki kimyasal silah saldırılarıyla ilgili söylenenler "çok üzücü") *(CNN International, 23 August, 2013)*
>
> *Officials: "Updating options on Syria"* (Yetkililer: Suriye'de seçenekler değerlendiriliyor) *(CNN International, 24 August, 2013)*
>
> *U.S. has sent four warships to the region* (ABD, bölgeye dört savaş gemisi gönderdi) *(CNN International, 26 August, 2013)*
>
> *Hagel: U.S. forces "ready to go"* (Hagel: ABD kuvvetleri "gitmeye hazır") *(CNN International, 27 August, 2013)*

Haber başlıklarında ve içeriğinde Suriye'de yaşanan saldırı iddia olarak nitelense de ölü sayısı ve ölenlerin çoğunun çocuk ve kadın olduğu bilgilerine yer verildiği görülmektedir. Haber başlıklarında soru ifadelerine yer verilerek izleyicide merak uyandırılmak istenmekte, belli bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

> *Has Syria Crossed U.S. red line... again?*
> *Bashar al-Assad's regime calls allegations "baseless"* (Suriye, ABD'nin kırmızı çizgisini tekrar aştı mı? Beşar Esad rejimi, iddiaların "temelsiz" olduğunu söyledi) *(CNN International, 21 August, 2013)*

U.N. inspectors in Damascus to investigate alleged prior use of chemical agents (BM denetçileri, Şam'da kimyasal madde kullanıldığı iddialarını araştıracak) *(CNN International, 21 August, 2013)*

Syria accused of using chemical weapons
Chemical weapons? (Suriye kimyasal silah kullanımından suçlanıyor "Kimyasal silah mı?") *(CNN International, 22 August, 2013)*

Haber başlıklarında ve metinlerinde yer verilen ifadelerde Suriye rejimi olumsuzlaştırılan taraf olarak görülmektedir. Haber kaynaklarının yorumlarının etken yapıda yer alması kaynağın görüşlerine olumlu yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Rejim haberlerde olayın faili olarak kodlanırken, ABD olaya müdahale etmesi gereken aktör olarak kodlanmaktadır.

3.3.2. Sözcük Seçimleri

Haberde mikro yapının çözümlemesinde oldukça önemli olan sözcük seçimleri, Van Dijk'ın da belirttiği gibi ideolojik tavrı da ortaya koymaktadır.

CNN Türk haberlerinde sözcük seçimlerine bakıldığında haberlerin dramatik bir anlatımla sunulduğu görülmektedir. Düzenlenen kimyasal silah saldırısı sonucunda birçok insanın öldüğü, özellikle de çocukların öldüğü vurgulanmaktadır.

Suriye'den gelen haberler **insanlık dramı**. Artık başka söylenecek bir şey yok. (CNN Türk, 21 Ağustos, 2013)

Muhalefetin çatı örgütü Suriye Ulusal Konseyi'ne göre saldırılarda **1188 kişi öldü**. Bunların yüzden fazlası da çocuk. (CNN Türk, 21 Ağustos, 2013)

Gelen görüntüler dünyanın **tüylerini diken diken etti**. (CNN Türk, 23 Ağustos, 2013)

Birleşmiş Milletler'in saldırı bölgesine erişimi konusunda **dış güçlerin bilek güreşi** sürerken, Suriyeli aktivistler içeriden çözüm bulmaya çalışıyor. (CNN Türk, 23 Ağustos, 2013)

Suriye'den beklenen izin geldi. Suriye rejimi Birleşmiş Milletler'in Guta'ya girmesine **izin verdi**. (CNN Türk, 25 Ağustos, 2013)

> Suriye dünyada **bir numaralı gündem maddesi**. (CNN Türk, 27 Ağustos, 2013)

Haberlerde Suriye rejimi olayın faili olarak konumlandırılmaktadır. Yaşanan olaylar sonrası Suriye rejiminin bölgede araştırmalara izin vermediği vurgulanmakta ve olası bir müdahalenin de altyapısı oluşturulmaktadır. Rejimin bölgede araştırmalara izin vermediğinin belirtilmesi, izleyiciye rejimin suçlu olduğunu düşündürmektedir.

Dış güçler olarak nitelenen ülkelerin bölgede araştırma yapılması konusundaki tartışmaları bilek güreşine benzetilmektedir. Konuyla ilgili söz sahibi olma konusunda mücadele olduğu ve bir tarafın mutlaka galip geleceği düşündürülmektedir. BM ekibinin bölgeye girişinin, Suriye rejiminin iradesi sonucu gerçekleştiği "izin verdi" sözcüğüyle vurgulanarak, rejimin bölgede gücünün devam ettiğine dikkat çekilmektedir.

CNN International kanalında yayınlanan kimyasal silah saldırıları ile ilgili haberlere bakıldığında ise olayların olduğu gibi aktarılmak istendiği ve söylemlerin görüntülerle desteklendiği görülmektedir. Saldırılar sonucu ölenlerin çoğunun çocuk olduğu vurgusu dikkat çekmektedir.

Yaşanan olay felaket olarak nitelendirilmekte ve geçmiş dönemde yaşanan soykırımlara benzetilmektedir. Suriye rejimi olayın faili olarak konumlandırılmakta, Beşar Esad ise diktatör olarak tanımlanmaktadır. Haberlerde Suriye rejiminin kırmızı çizgiyi aştığı ve müdahale seçeneğinin güçlü bir ihtimal olduğu da düşündürülmektedir. Söylem yetkililerin tırnak içerisinde verilen ifadeleriyle güçlendirilmektedir.

> *.....Even by the standards of Syria's remorseless conflict, that would represent a* ***catastrophic*** *day... (Suriye'nin acımasız savaş standardlarına göre rağmen, bu bir* ***felaket*** *gününü temsil edecek.)* (CNN International, 21 August, 2013)

> *....The events on the ground are horrific, whether it's chemical weapons use or whether it's just the death of tens of thousands of civilians at the hands of the* ***brutal Assad regime****..... (Bölgede yaşananlar dehşet verici, kimyasal silah kullanılmış olsun ya da olmasın,* ***gaddar Esad rejiminin*** *elinde sadece binlerce sivilin cesedi var.)* (CNN International, 21 August, 2013)

...History has taught us one thing and that's if you don't act when ***carnage*** *unfolds in a country like Rwanda or elsewhere, it continues....* (Tarih bize şunu öğretti; eğer harekete geçmezseniz Rwanda gibi başka yerlerde de **katliamlar** devam edecek.) (CNN International, 21 August, 2013)

....McCain Wednesday tweeting, "no consequence for Assad using chemical weapons and ***crossing red line****. We shouldn't be surprised he's using them again." (McCain Çarşamba günü attiği tweette "Esad'ın kimyasal silah kullandığına ve* ***kırmızı çizgiyi aştığına*** *şüphe yok. Tekrar kimyasal silah kullanırsa şaşırmamalıyız.)...* (CNN International, 22 August, 2013)

.....I remind we you have over a million child refugees and over 100,000 killed. When we do nothing not only do they have a green light, but this gives a green light to ***brutal dictators*** ..... (1 milyondan fazla mülteci çocuğun olduğunu ve bunların 100 binden fazlasının öldürüldüğünü hatırlatmak istiyorum. Eğer hiçbir şey yapmazsak, bu **gaddar diktatörlere** yeşil ışık yakacaktır.) (CNN International, 26 August, 2013)

3.3.3. Retorik

Haber retoriği denildiğinde, haberde okuyucunun ya da izleyicinin neye yönlendirilmek istendiği düşünülmektedir. Retorik, bir şeyin nasıl söylendiğidir. Van Dijk haber metinlerinde inandırıcılığın sağlanması için kullanılan yöntemleri şu şekilde açıklamaktadır:

> En çok kullanılanları devam eden olayların doğrudan tanımları, yakın görgü tanıklarının, haberin tanığı olarak kullanılması, diğer güvenilir kaynakların kanıt olarak kullanılması, sayılar, zaman, olay vb.'dir. Bunun dışında doğruluk ve kesinliği gösteren işaretler; doğrudan alıntılar kullanma, olayları yeni olduklarında bile tanıdık kılan iyi durum modelleri içine koymak gibi (Dijk, 1992: 83).

CNN Türk haberlerine baktığımızda haberlerin retoriğini alıntılar ve sayıların oluşturduğu görülmektedir. Haberin inandırıcılığı açısından sayısal verilerin kullanılması önemli bir argüman olarak görülmektedir. Sayısal veriler kullanılırken görgü tanıkları ve güvenilir kaynaklara başvurulduğu görülmektedir. Böylece haberin inandırıcılığı ve gerçekliği konusunda izleyici ikna edilmeye çalışılmaktadır.

> Muhalefetin çatı örgütü Suriye Ulusal Konseyi'ne göre saldırılarda 1188 kişi öldü. Bunların yüzden fazlası da çocuk (CNN Türk, 21 Ağustos, 2013).
>
> Şam medya ofisinden yapılan açıklamada 494 kişinin öldüğü iddia edildi. Duma Acil Servisi'nden Reuters'e konuşan bir hemşireye göreyse en az 213 kişi hayatını kaybetti (CNN Türk, 21 Ağustos, 2013).
>
> Kimyasal silah kullanıldığı ve yüzlerce çocuğun, binlerce kişinin yaşamını yitirdiği haberleri (CNN Türk, 22 Ağustos, 2013).

Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü Salı gecesi Şam'ın yedi mahallesinde kimyasal silah kullanıldığının iddia edildiği gün Şam'daki hastanelere nörotoksik semptom gösteren yaklaşık 3.600 hasta getirildiğinin tespit edildiğini ve bunlardan 355'inin öldüğünü duyurdu. (CNN Türk, 25 Ağustos, 2013).

CNN Türk haberlerinde genelde doğrudan alıntı örneklerine yer verildiği, doğrudan alıntılarla Suriye rejiminin olumsuzlaştırıldığı görülmektedir. Haberlerin doğrudan ve dolaylı anlatımlarla Suriye rejimini olumsuzlaştırmaya yönelik kurulduğu dikkat çekmektedir. Haberi sunarken doğrudan alıntılara yer verilerek söylem yeniden üretilmekte ve güçlendirilmektedir.

Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ'ın hedefinde BM Genel Konseyi vardı. Bozdağ Birleşmiş Milletler'in gerekli adımları atmadığını savundu. (CNN Türk, 22 Ağustos, 2013). Bekir Bozdağ: "Suriye'de yaşanan insanlık suçuna karşı sessiz kalmak bu konuda hala siyasi çıkar hesapları yapmak çok büyük bir yanlışlıktır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyeleri görevinin sorumluluğunu yerine getirmemiştir." (CNN Türk, 22 Ağustos, 2013). "Suriye rejimi kimyasal silah kullanmıştır" diyen Davutoğlu, Birleşmiş Milletler heyetinin Guta'ya erişiminin sağlanması çağrısını yineledi (CNN Türk, 23 Ağustos, 2013). Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu: "Suriye rejimi insanlık suçlarının en büyüğü olan kimyasal sılah saldırısını gerçekleştirdi. Tabi Suriye rejiminin bu konuda bu saldırının kendi tarafından yapılmadığı iddiaları söz konusu. Şimdi Suriye rejimi açısından bir imtihan söz konusu."

CNN International kanalında kimyasal silah saldırısını aktarırken görgü tanıklarını haber kaynağı olarak kullanıldığı ve alıntılara sıklıkla başvurulduğu gözlemlenmektedir. Haberlerin retoriğini alıntılar, olayı yerinde takip eden

muhabirin söylemleri ve sayısal veriler oluşturmaktadır. Haber retoriğinde sayısal verilerin vurgulandığı ve sayısal veriler aktarılırken yerde yatan ölü insan bedenlerinin gösterilmesi önemli bir argüman olarak görülmektedir. Haberlerde doğrudan ve dolaylı anlatımlara yer verildiği dikkat çekmektedir. Bu anlatımlarda Suriye rejimi olumsuzlaştırılmaktadır. Doğrudan alıntıların haber başlıklarında da yer alması kanalın söylemi güçlü kılmak istediğini göstermektedir. Doğrudan alıntılarda haber kanalı Suriye'ye müdahale seçeneğine olumlu yaklaşmaktadır.

> *A red line for us is we start seeing a whole bunch of chemical weapons moving around or being utilized. That would change my calculus."* (Kimyasal silahların kullanımı ve dolaşımı bizim için kırmızı çizginin aşılması demektir. Bu benim bütün hesaplarımı değiştirir.) (Barack Obama, *CNN International, 22 August, 2013)*

> *...Hagel said the American military was providing President Barack Obama "with options for all contingencies, and that requires positioning our forces [and] positioning our assets to be able to carry out whatever options the president might choose...."* (Hagel, Amerikan ordusunun tüm riskleriyle birlikte Başkan Obama'ya seçenekler sağlayacağını ve başkanın seçimi ne olursa olsun her koşulda görevlerini yerine getireceklerini söyledi) *(CNN International, 24 August, 2013)*

4. Sonuç

Haber kanalları kitlelerin belli duygularına hitap ederek, ortak bir duygu oluşturmayı ve bu duyguların karar alıcılar üzerinde bir etkiye dönüşmesini sağlamaktadır. Suriye'de yaşanan kimyasal silah saldırıları sonucu yayınlanan haberlerde acı çeken insanlara yoğun şekilde yer verildiği dikkat çekmektedir. Bu durum, toplumda ortak bir duygu oluşturma amacı olarak okunabilir. Toplumun ortak duygularının tepkiye dönüşmesini engellemek için politikacılar kararlarını buna göre şekillendirmektedir.

CNN International kanalında yayınlanan haberlerde karar alıcıların politikalarını şekillendirme isteği dikkat çekmektedir. Haber kanalının yayınladığı görüntülerle ABD'yi Suriye'ye müdahale konusunda zorladığı görül-

mektedir. CNN Türk kanalının ise karar alıcıların görüşleri doğrultusunda bir yönlendirme yaptığı dikkat çekmektedir. Haber kanalı olayları sunarken, konuyla ilgili değerlendirmeleri birincil ağızdan aktararak, söylemi yeniden üretmeyi tercih etmektedir. Üstü kapalı da olsa bu görüşleri olumladığı gözlenmektedir. İki haber kanalının da kamuoyunda ortak tepki oluşturmak için benzer görüntüleri sıklıkla kullandığı ve ölen insan sayılarına ilişkin bilgilere yer verdiği görülmektedir.

İzleyiciyi belli bir ideoloji çerçevesinde yönlendirmek istediği dikkat çeken her iki kanalda da olayların izleyicilere belli çerçevede aktarıldığı gözlenmektedir. İncelenen haber kanallarının haber kaynaklarını ağırlıklı olarak güç/iktidar sahibi kişilerden tercih etmesi egemen söylemin yeniden üretildiğini göstermektedir. Medya sahiplerinin farklı alanlardaki yatırımları, kanalların iktidarla ilişkilerini sorunsuz şekilde yürütme isteğini gündeme getirmektedir. Bu durum da medya kanallarının iktidarların sözcüsü olarak hareket etmesine yol açmaktadır.

Haber kanallarının kamuoyu oluştururken ya da sunulan haberin inandırıcılığını sağlamak için dramatik bir anlatımı tercih ettikleri dikkat çekmektedir. Haberlerde dramatik anlatımı destekleyen görüntülerin sürekli tekrarlanması da izleyicilerin duygularına hitap ederek, onları ortak bir duygu etrafında birleştirmek için kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. TV kanallarının sunulan ifadeleri/ideolojileri kabul ettirmek için, geçmişte yaşanan olayları hatırlatarak izleyicinin onayını almak istediği dikkat çekmektedir. Yapılan analizlerde siyasi ve ideolojik güçlerin medyanın söylemleri üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Çubukçu, M. (2012). *Yıkılsın Bu Düzen! Arap Ayaklanmaları ve Sonrası.* İstanbul: İletişim.

Dijk, T. V. (1992). *News as Discourse.* Hillsdale, NJ: Lawrance Erlbaum Associates, Inc.

Dijk, T. A. V. (2005). Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları. Mehmet Küçük (Edited by), *Medya, İktidar, İdeoloji,* Ankara: Bilim ve Sanat.

Durna, T. (2010). *Medyadan Söylemler.* İstanbul: Libra.

Ergeç, E. N. (2010). *Medya ve Söylem, Söylem Yaklaşımları ve Medya Metinlerine Uygulamasının İncelenmesi.* İstanbul: Pegem.

İnal, A. (1994). *Haber Metinlerine Eleştirel bir Bakış: Temel Sorunlar ve Örnek Çalışmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yıllığı.

Mora, N. (2008). *Medya Çalışmaları Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim*. İstanbul: Alt Kitap.

Özer, Ö. (2001). *Haber Söylem İdeoloji: Eleştirel Haber Çözümlemeleri*. Konya: Literatürk.

Özer, Ö. (2012). *Haberi Eleştirmek, Haberin İdeolojik Duruşu: Eğitim-Sen Eyleminin Türk Basınında Temsili*. Konya: Literatürk.

Wikipedia, Saddam Hüseyin, (Çevrimiçi) http://tr.wikipedia.org/wiki/Saddam_Hüseyin, 10 Aralık 2014

DOÇ. DR. **MELTEM BOSTANCI**
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

Medya alanı, özellikle 1980'li yıllarla beraber, ulusal ve uluslararası platformda yaşanan gelişmelerin etkisiyle ama daha da ötesinde küreselleşme olgusunun itici gücüyle, ciddi anlamda bir değişim ve dönüşüm sürecine girdi ve bu durum, günümüzde de tüm olumsuz unsurlarıyla medya ortamını tahrip edip, başkalaştırmaya devam ediyor. Medya arenasında görülen bu başkalaşmaya, kuralsızlığa, toplumda yarattığı tahribata, ayrışmaya ve gerçeklikten yoksun olan yapısına bakıldığında, medyanın kitlelere "enformasyon" adı altında aktardığı iletileri, olduğu gibi almak yerine, sorgulayıcı, eleştirel bir perspektifte okumalar yapmanın gerekliliği, artık bir zorunluluk olarak karşımıza çıkıyor. İşte tüm bu nedenlerle elinizdeki kitabın adı "Eleştirel Medya Çalışmaları" olarak belirlendi.

ISBN 978-605-9989-05-3
9 786059 989053

ANAHTAR KİTAPLAR